Paul Mason

Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek

Küresel İşçi Sınıfı Nasıl Oluştu?

İngilizceden Çevirenler: Gözde Orhan – Mehmet Evran

Yordam Kitap

Paul Mason

1960 Manchester (İngiltere) doğumludur. BBC Newsnight'ın ekonomi muhabiridir. 2003 Wincott Ödülü'nün sahibi olan yazar Londra'da yaşıyor.

Eserin orijinal adı:
Live Working or Die Fighting
(Random House, Londra, 2007)

ÇALIŞARAK YAŞAMAK
YA DA
SAVAŞARAK ÖLMEK
Küresel İşçi Sınıfı Nasıl Oluştu?

Paul Mason

İngilizceden Çevirenler
Gözde Orhan - Mehmet Ertan

Yordam Kitap: 96 • Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek • Paul Mason
ISBN-978-9944-122-67-2 • *Çeviri:* Gözde Orhan - Mehmet Ertan
Kitap Editörü: Ali Gündoğan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Cem Demirezen • *Birinci Basım:* Şubat 2010
Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan
© Paul Mason, 2007 © Yordam Kitap, 2009
(Bu kitabın yayın hakları Anatolialitaracılığıyla alınmıştır)

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset**
Baha İş Merkezi
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

belgesel anlatı

ÇALIŞARAK YAŞAMAK YA DA SAVAŞARAK ÖLMEK

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

1 Uyanın Aslanlar Gibi 17
Peterloo Katliamı, Manchester, 1819 17
Şenzen, Çin, 2003 17
Manchester, 1819 25

2 Her Şey Güzellikle İlgili 45
İpek Dokumacılarının Başkaldırısı, Lyon, 1831 45
Varanasi, Hindistan, 2005 45
Lyon, Fransa, 1830 50

3 Şafak Vaktidir 70
Paris Komünü, 1871 70
Amukoko, Nijerya, 2005 70
Paris, Nisan 1867 76

4 Her Irk Kurtarılmaya Değerdir 106
Amerikan İşçileri 1 Mayıs'ı Nasıl Yarattı? 106
Basra, Irak, 2006 106
Philedelphia, ABD, 1869 109

5 Devasa Bir Birlik 136
Vasıfsız Emeğin Küreselleşmesi, 1889-1912 136
Canary Wharf, Londra, 2004 136
Londra, 1889 140

6 Kardeş Kavgası 182
Alman İşçiler Savaşı Nasıl Durdurmaya Çalıştılar? 182
Huanuni, Bolivya, 2006 182
Almanya, 1905 189

7 Tamamıyla Bilinçsiz İşçiler ... 221
Çin İşçi Sınıfının Doğuşu ... 221
Yeni Delhi, Hindistan, 2005 ... 221
Şanghay, Çin, 1919 ... 227

8 Cennet ve Dünya Bizi Duyacak ... 253
Yahudi İşçilerin Kültürel Özgürlük Mücadelesi ... 253
El Alto, Bolivya, 2006 ... 253
Brzeziny, Polonya ... 258

9 Umudun Beraberinde Getirdiği Mutluluk ... 289
Fabrikaları İşçiler Denetlediğinde ... 289
Neuquén, Arjantin, 2006 ... 289
İtalya, 1920 ... 293
Fransa, 1936 ... 307
Flint, Michigan, 1937 ... 315

Sonsöz:
Peri Kanatlarıyla Louise Michel ... 325

Teşekkürler ... 337

Notlar ... 339

Giriş

Bir adam karanlıkta durmuş, devasa bir şantiyenin hendek ve çukurlarını eşeliyordu. Bu adam, Liverpool Limanı'nda güçlülüğü ve dürüstlüğüyle tanınmış bir ustabaşıydı. 1904 yazının ılık bir gecesiydi. Ertesi gün şehrin büyük iş çevresi burada toplanarak Kralın yeni Anglikan kilisesinin temelini atmasını izleyecekti. Tarih, bu törenin görkemini tüm ayrıntılarıyla şanlı sayfalarına kaydedecek, fakat bu gece burada yaşananları yazmayacaktı.

Şantiyedeki bir işçinin yol gösterdiği liman işçisi, bir çukur kazıp temel taşının tam altına teneke bir zaman kapsülü yerleştirdi. Kapsülde, isimsiz işçi gazetelerinden makaleler ile kendi kendisini yetiştirmiş bir işçinin süslü bir yazı ve dille kaleme aldığı notlar vardı. Kâğıtta şöyle yazıyordu:

> Bu notu bulanlara selam olsun! Bizlerden, bu katedralin inşaatında çalışan ve işsiz bir Yahudi marangoza tapınan ücretli kölelerden size selam! Buranın birkaç adım ötesinde, insanlar domuzların bile barınamayacağı barakalarda yaşıyor. Helal bir kâğıdın üzerine, helal bir mürekkeple yazılmış bu not, bugün nasıl da tekellerin insafına kaldığımızı size göstermek içindir...[1]

Eskinin tekelleri, bugünün küresel şirketleri gibiydi: kimilerine göre dünyadaki yoksulluğun sorumlusu, kimilerine göreyse dünyadaki ilerlemenin itici gücü, her işte parmağı olan

güçlü şirketler. Gecekondu mahalleleri hâlâ var ve şu anda içerisinde bir milyar insanın yaşadığı bu mahalleler, Amerika'nın ve Avrupa'nın zengin şehirlerine sadece birkaç adım uzaklıkta. İnternet blogları, televizyon ve cep telefonları sayesinde sefalet ile zenginlik arasındaki uçurum bugün de eskisi kadar belirgin.

O zaman da, bugünkü gibi küresel düzeyde tekelcilik karşıtı bir hareket vardı. Bu hareketin ajitatörleri kendi mesajlarını gecekondu bölgelerinde ve göçmen gemilerinin kamaralarında yaymaya çalışıyorlardı. Onlar ahlaki olmayan ürünleri boykot ediyorlar, eylemlerde dayak yiyorlar ve toplumun genelini şoke edecek alternatif bir yaşam biçimi sürdürüyorlardı. Bu, eskinin işçi hareketiydi ve ana sembolleri henüz çiçekten yumruğa dönüşmemişti. Bu hareketin gerçek tarihi, Liverpoollu liman işçisinin derinlere gömdüğü zaman kapsülündeki not kadar derine gömülmüştür; kahramanları ve destanları kaybolmuş ya da daha kötüsü, anlamlarını yitirmiştir.

Bu tarih keşfedilmeli, çünkü iki grup insanın bu bilgilere acil ihtiyacı var: ilki Seattle ve Cenova sokaklarını dolduran aktivistler, yani küreselleşme karşıtları; ikincisi ise gelişen dünyada, küreselleşmenin yarattığı yeni fabrikalarda, madenlerde ve limanlarda çalışan, bir işçi hareketi inşa etmeye çalışan işçiler. Onlar, ilk işçi hareketinin yükselişi sırasında, tarihlerinde neler olduğunu öğrenmek zorundalar. Onu, hayallerinde yeniden yaşatmak veya ondan "basmakalıp dersler çıkarmak" için değil, en basitinden, yapmakta oldukları şeylerin daha önceden de yapılmış olduğunu görmek, ne tarz isyanlar, tepkiler ve reformlar gerçekleştiğini bilip bunları bugün nasıl yönlendirebileceklerini anlamak için öğrenmeliler. Her şeyden önce, bir zamanlar hareketin hayati bir güç taşıdığını bilmek zorundalar: kendi hayatını devam ettiren insanların karşı kültürü, kısa ve kasvetli bir yaşama mahkûm edilmiş kadın ve erkeklerin eğitildiği yer, imkânsız yarınların hayali.

Ben bu kitabı, bu hikâyeyi anlatmak için yazdım. Kapsamı geniş tutmak için hiç çaba harcamadım, sadece muazzam ilerlemenin ilk yüzyılında yaşanan önemli olayları ve onu takip eden iki savaş arası dönemin kriz ve karmaşasını anlattım.

Sanayi kapitalizminin ilk 150 yılı, daha çok beyazların yaşadığı ülkelerde meydana geldiği ve erkeklerin oluşturduğu sendikalar ürettiği için, burada anlatılan da Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu'nun beyaz erkek işçilerinin hikâyesi oldu. Bu hikâye daha çok hatıralara, sözlü tarihlere ve bu kaynaklardan yararlanan akademik çalışmalara dayandığı için, ben de bu kaynaklara ulaşabileceğim ülkeler üzerine yoğunlaşmayı tercih ettim. Her bölümde anlattığım olayın içinde gerçekleştiği politik ortamın sadece kabataslak bir resmini çizdim; eğer Louis Napolyon, Franklin Delano Roosevelt veya Giovanni Giolitti hakkında daha fazla bilgi edinmek isterseniz, isimlerini Google'a yazarak "Enter" tuşuna basmanız yeterlidir.

Uzun zaman boyunca bu tarz bir kitap bana gereksiz gözükmüştü. Avrupa, Amerika ve Pasifik'in durağan toplumlarında sözlü kültür üzerine temellenen güçlü işçi hareketleri olduğu zaman, herkes temel hikâyeyi öğrenmişti. İngiliz kömür ve pamuk kasabalarında beraber büyüdüğüm işçiler –George Orwell'in ifadesi ile– benim okuyarak yavaş yavaş öğrendiklerimi bilerek doğmuş gibiydiler. Bu yüzden de hiç kimse en temel olayları anlatacak bir kitaba ihtiyaç duymazdı. Her halükârda, en iyi hikâyelerin zaten anlatıldığını düşünüyordum.

Yanılmışım. Büyüdüğüm kasaba Leigh, 1960'larda, dedemin maden ocaklarına indiği 1913 yılındaki görünümünden çok da farklı değildi: beyaz kol emekçilerinden, Katoliklik ve Methodizm adına yapılan dindar Pazar yürüyüşlerinden, bandolardan, ragbiden ve yılda bir yapılan Madenciler Şenliğinden oluşan bir dünya. Şimdi ise her şey çok farklı: yirmi yıllık küreselleşme deneyimi, kesin ve kalıcı olan her şeyi sildi süpürdü. Madenciler sendikası dağıldı, imalat Çin'e kaydı ve eskinin sendika aktivistleri eğitim

alanında veya belediyelerde çalışmaya başladılar. Leigh'deki işçiler, kendilerini Bangalore'de (Hindistan'da bir şehir) bir otobüs durağında bekleyen veya Şenzen'de (Çin'de bir şehir) gecekondu mahallesinde yaşayan işçilerle rekabet halinde buldular.

200 yılda inşa edilen bir kültür, yirmi yılda paramparça oldu. Dövünmenin faydası yok; ama bu, mücadele verenlerin "küresel güney" olarak tanımladıkları yeni işçi sınıfının, geçmişinin hikâyelerinden habersiz doğduğu anlamına geliyor. En eski destanı Kasım 1999'da Seattle'da bir günden bahseden küreselleşme karşıtı hareket de hiçbir şekilde yeni anlatılar yaratamıyor.

Bugün dedelerinin çalıştığı fabrikalarda çalışan ve onların içtiği barlarda içen durağan işgücünün yerine, gerçek anlamda küresel olan bir işçi sınıfı yaratılıyor. Bunun altında yatan birçok neden var. Birincisi, komünizmin çökmesiyle beraber, artık bütün dünya bir pazar ekonomisi içerisinde benzer çalışma deneyimlerini paylaşıyor: işçileri iki farklı yaşam biçimine bölen "demir perde" artık yok. İkincisi, işyeri koşulları dünya çapında standartlaşıyor. Birleşik Devletler'deki kalite kontrol ölçütleri Çin'dekiyle benzer şeyleri dikkate alıyor. Ücretler ve insan hakları seviyeleri farklı olsa da, bir Big Mac yapmak için tutulan yol Sheffield'da da Şanghay'da da aynı. Üçüncüsü, küresel sendika federasyonlarının ortaya çıkmasıyla sınır ötesi toplu pazarlıklar başlıyor. Son olarak, gelişmekte olan ülkelerin ucuz işgücünün Avrupa, Amerika ve Japonya'nın yüksek ücretli işçileriyle rekabete tutuşmasıyla beraber küreselleşme işçi sendikalarını küresel düşünmeye zorladı, fakat küresel hareket etme konusunda hâlâ çok yavaşlar.

Küresel işçi sınıfı artık objektif olarak mevcut. Subjektif olarak –fabrikalarda çalışan insanların kafalarında– her şey çok karışık. Güney yarıkürede, milyonlarca köylü ve gecekondu sakini ücretlerin, fazla mesailerin, şirket yurtlarının ve tüketim kapitalizminin canlandırıcı ve vahşi dünyasının içine çekildi. Onlar birinci kuşak fabrika işçilerinin çektiklerini çekiyorlar, fakat bil-

ginin cıva gibi aktığı ve tüketim kültürünün küresel olduğu bir ekonomi içinde yaşıyorlar.

Yeni küresel işgücünün yaşamlarını belgelemek için, iş güvenlikleri yeterli olmadığından sakatlanmış engelli Çinli işçilerle tanıştım; çalışma koşulları benim dedemin kuşağının bile hoş göremeyeceği kadar kötü olan Bolivyalı madencilerle tanıştım; Hindistanlı tekstil işçileriyle tanıştım; onlar ürettikleri spor elbiselerin üzerindeki markaları biliyorlardı, ama patronlarının kim olduğunu veya kendilerine ne zaman ödeme yapılacağını bilmiyorlardı.

Bu kitap onların hikâyesini, kendilerinden önceki kuşakların hikâyeleriyle beraber sunuyor. Amaç, kaba benzerlikler kurmak veya "mücadeleden ders çıkarma" vaazları vermek değil. Amaç, içinde yaşadığımız dünyanın tarihinin ilk bakışta nasıl da bölük pörçük, çözülmemiş göründüğünü ve onu anlamlandırmak için bir adım atıp geriden bakmamız gerektiğini göstermek. Şu anda Londra'da Somalili, Kürt ve Brezilyalı göçmen temizlikçiler, yatırım bankalarının genel merkezlerinde sendikalaşmaya çalışıyorlar; fakat hâlâ şehrin coğrafyası bir yana, şehrin tarihiyle ilgili sorunlar yaşıyorlar. 100 yıl önce aynı sokaklarda yaşayan İrlandalı ve Yahudi göçmenlerin nasıl benzer bir savaş verdiklerinden ve galip geldiklerinden haberleri yok. Ve neden olsun ki? Acımasız değişikliklerin tam ortasında, işçi sınıfı tarihini canlı tutmak için ne ağızdan çıkan sözlere ne aileye ne geleneğe ne de topluma güvenebiliriz artık.

Bir gazeteci olarak şunu öğrendim ki insanları dinleyerek açığa çıkardığınız hikâyeler, her zaman peşinde koştuklarınızdan daha ilginç oluyor. Eğer bu işçilerin hikâyesiyse, korkunç sonuçlar elde edersiniz. Peterloo'da ilk sanayi işgücü olan Lancashire pamuk işçilerinin gelecek 200 senede görülecek olan her türlü örgütlenmeyi ve taktiği keşfettiğini görürsünüz. Kaderine terk edilmiş Lyonlu ipek dokuma işçilerinin makineleşmeye karşı

umutsuz bir savaş yürütmediklerini, aslında son derece etkili bir enformasyon ekonomisini savunduklarını öğrenirsiniz. Paris Komünü devrimcilerinin grevlere karşı çıkan sendika yetkililerinden gerçekten sıkıldıklarını görürsünüz. Daha önce görülmemiş gelişmişlikte bir işçi sınıfı kültürü yaratan Yahudi Bund örgütlenmesinin 1903'ten sonra resmî Marksist tarihten nasıl da silindiğini fark edersiniz.

Bütün bu olanlar arasında tekrarlanan bir tema varsa, o da kontroldür. Politik olarak, emek hareketi reform-devrim karşıtlığı üzerinden strateji tartışmaları yürütmüştür. Pratikte ise, iki görüşün savunucuları da hayal kırıklığına uğramıştır: işçiler reformun ötesine gitmeye hazırlanıp devrimden daha azına razı olmuşlardır. İşyerinde kontrolü ele geçirme ve toplumda paralel topluluklar yaratma konularındaki derin arzuyu anladığınız zaman, burada anlatılan isyanların dinamiklerini ve sınırlarını da anlarsınız. Eylemci işçi kitlesinin keşfettiği şey buydu: "güç," "sınıf" kadar büyük bir sorundur. Montmartre gecekondu bölgesindeki tüfekli bir kadın dünyayı 140 yıl önce şöyle uyarıyordu:

> Herhangi bir iktidarı takmayan milyonlarca insandık, çünkü biz başarıya ulaşan çok kenarlı iktidar araçlarının ne kadar küçük olduklarını gördük. Güce ulaşmak için işlenen cinayetleri gördük. Onun Okyanusya'da kıta kıta gezdirilen yeşim balta kadar değerli olduğu varsayıldı. Hayır, tekelleşmiş güç bir şeytandır...[2]

Bu kitabın tarihsel kısmını, dünyadaki işçilerin yarısının faşist diktatörlükler altında yaşadığı, diğer yarısının ise Amerikan kapitalizmi veya Stalin komünizmiyle müttefik olduğu 1943'te bitirmeyi planladım. Sonrasında da Orwell'in tabiriyle "işçi sınıfının çiçekleri" kesildi. Eğer faşizm tarafından öldürülmediyseler, Stalin'in gizli polisleri tarafından öldürüldüler veya savaşta öldüler. Uluslararası işçi hareketi, 1945 sonrasında canlandığında, artık başka bir varlıktı. Sonraki kırk yılda sendikalar ve sosyalist partiler, Batı demokrasilerinin karar alma mekanizmalarında bir yer edindiler, fakat ateşli anarşizm ve kendi kendisini

eğiten romantizm de bu kitapta tanışacağınız insanlar arasında yer buldu.

Bana kalırsa, işçi sınıfının bar masalarında dostça tartıştığı cumhuriyetçilik, sosyalizm ve anarşizm ideolojileriyle desteklenerek yükselen işçi deneyimi dalgası, bugüne, 1945–89 deneyiminden daha çok benziyor gibi gözüküyor. Fakat tarihin hiçbir yasası, Güney ülkelerindeki yeni işçi örgütlenmelerine, 19. yüzyılda gördüğümüz uzun örgütlenme süreçlerini ve özöğrenimi tekrar etmelerini söyleyemez. Hızla ileriye sarılıp en gelişmiş ve modern örgütlenme biçimlerini sil baştan yaratabilirler. Ama başarısız da olabilirler.

Eğer yeni küresel işçi hareketleri ortaya çıkarsa, bu kitapta anlatılan hikâyeler, işçi sınıfının ön tarihi haline gelecek. 100 yıllık fotoğraflardan bize bakan beyaz erkek isyancılar, merkezi Hindistan, Çin ve Latin Amerika olan, telefon mesajlarıyla anında iletişime geçebilen, kadınların çoğunlukta olduğu daha büyük ve çok etnikli bir hareketin habercisi olarak görülecekler. Fakat bu kaçınılmaz değil. Dünyanın yeni işgücü içerisindeki örgütlenme isteğinin, piyasa faktörlerinin birleşmiş güçlerinden, otokrat yönetimlerden ve zengin olma hayallerinden daha zayıf kalması ihtimali de var. Bu kitabı yazmak, benim şu görüşümü pekiştirdi: Shelley'in Peterloo üzerine yazdığı ünlü şiirinde hayalinde yarattığı "yenilemez sayı" gibi şeyler yok. Yeni emek hareketi başarısız olursa ve eskisi de gerilemeye devam ederse, biz de en azından ilk hareketin inşa edildiği bu hikâyeleri koruruz.

Aynen 1904 yazında mesajını toprağa gömen adam gibi. O zamana kadar bu adamın yaptığı işler yalnızca sosyalist gazeteler satmak, sokak konuşmalarından dolayı tutuklanmak ve Montevideo'da kimseye haber vermeden gemiyi terk edip gençlik heveslerinin peşinde koşmaktı. O yıllarda sendikacılığın "tükenmiş bir ekonomik hata" olduğunu düşünüyordu. Fakat Belfast'ın dinsel bölünmüşlüğünü ilk defa ortadan kaldıran grevi örgütlemeye gidecek, İrlanda'nın gördüğü en büyük işçi ça-

tışmasının zirvesinde, Dublin'i felç edecekti. New York'un Sing Sing hapishanesinde, "anarşi suçundan" on sene hapse mahkûm olacaktı. Yargıçlarını ise şu şekilde uyaracaktı: "Benim yolum geniş caddelerdir ve etrafım asla duvarlarla çevrilemez." Onun adı Jim Larkin idi. İşçi hareketi, onu gayretli ve romantik bir hiç olmaktan çıkarıp güçlü devletlerin liderlerinden açıklama talep edebilen bir figür haline getirmişti.

Şimdi heykelinin kolları Dublin'in ana caddesini kucaklamakta, parmaklarıysa siyah şimşekler gibi çatılmış. Onun hikâyesi artık bir milli efsanenin parçası olmuştur ve tekrar anlatılmasına gerek yoktur. Fakat onun hikâyesi gibi binlercesi kaybolmuştur. Bu insanların birçoğu da Larkin'in gömdüğü notta kaleme aldığı basit hassasiyetlerle yola koyulmuştu. Not şöyle bitiyordu:

> Yaşadığınız günlerde, geçmişte ve bugün ekonomik özgürlükler için mücadele eden ajitatörler sayesinde tekellerin sahibi siz olacaksınız. Bizimle karşılaştırılınca siz daha mutlu varlıklar olacaksınız. Bunu görün, bu nedenle herkesin iyiliği için çok çalışın ve varlığınızı, kendi yaşadığınız dünyadan daha iyi bir dünya bırakarak meşrulaştırın.

Bu mesaj hâlâ gömüldüğü yerde duruyor. Bu not, Seattle'da Nike firmasını protesto eden geniş pantolonlu çocuklara, Kamboçya'da çok kötü atölyelerde bir deri bir kemik kalmış ergen dikim işçilerine ve Londra'da güneşin doğduğu saatlerde yorgun kafalarını otobüs camlarına yaslayarak dinlenen göçmen temizlikçilere hitap ediyordu. Sadece birkaçımız bu mesajı yazmanın maliyetini tasavvur edebiliriz: sıkıntı ve fedakârlık. Veya dünyanın her yerinde ayaklar altında ezilen insanların ayağa kalkıp özgürce nefes almalarına izin verildiği nadir günlerde yapılan bir şaka.

1

Uyanın Aslanlar Gibi

Peterloo Katliamı, Manchester, 1819

Uyanın, uykudan uyanan aslanlar gibi
Yenilemeyecek kadar çok sayıdaki!
Savurun dünyaya zincirlerinizi,
Uykuda üzerinize düşen çiy taneleri kadar
Çoksunuz, onlarsa bir avuç.

Percy Bysshe Shelley
Anarşinin Maskeli Balosu, 1819

Şenzen, Çin, 2003

Odaya girerken utanıp sıkılıyorlardı, ben de aynı ruh hali içindeydim; her birinin bir uzvu eksikti. Bu yıkık dökük pansiyonda benimle görüşmeleri için onları şehrin bir ucundan öbür ucuna sürüklemiştim, çünkü Batılı bir gazeteci için Şenzen'in endüstriyel bir kenar mahallesi olan Longgang'a gitmek ancak ve ancak resmî bir görevli eşliğinde mümkündü. Görevliler ise benimle görüşmek istememişlerdi.

"Arkadan birisi döşeme makinesinin çalıştırma düğmesine bastığında, ben makinenin önünde pamuk dokumaktaydım," diyor Cao Xian-yi, hikâyesini sonlandırmak için kesik kolunu göstererek. "Yalnızca on iki usta işçi vardı, geri kalanların hepsi deneyimsizdi. Bazıları işle ilgili hiçbir şey bilmiyordu."

Yuan Yun-zu elektronik devreyi kurarken, kullanmakta olduğu makine üzerine devrilmiş. Sol eli artık yok. Aldığı tazminat ve fizik tedavi sayesinde yeni bir iş bulabilmiş fakat Çin'in küçük özel imalathanelerinde yaralanan birçok işçi gibi onun da kaza sigortası yok. O da tıpkı diğerleri gibi bir göçmen, yollara dökülen 150 milyon insandan biri. Memleketine dönebilirdi fakat bunu istemiyor:

> Sağlıklı biri için bile iş bulmak oldukça zorken, engelli birisi için köye dönmeyi nasıl düşünebilirsin? Bu haldeyken tarlada çalışamam, köyde bir dükkân açsan ekonomi böyle kötüyken işi ayakta tutmak çok zor.

Bir makine bacağını dizinin altından koparana kadar Li Qibing günde 12 saat ara vermeden çalışarak plastik çiçek yapıyordu:

> Fabrika bizi sigortalamamıştı. Mahkemeye verdik ama davayı görmeyi reddettiler. Sorunu hakemin çözmesi için İş Bürosu'na gitmemiz gerekiyordu; fakat onlar da davaya bakmayı reddetti. Futbol topu gibi bir oraya bir buraya gönderildik. Kimse bizimle ilgilenmedi.

Hepsi genç, hepsi göçmen, hepsi harap bitaptı. Onlar, 20 yıl gibi bir zaman diliminde dünyayı değiştirecek kadar hızlı ve ucuz bir şekilde bir araya getirilen yeni Çinli emek ordusunun birer parçasıydılar. Buna karşın o kadar az hak ve özgürlüğe sahipler ki dünya onların varlığından bile bihaber.

Çalışma koşullarının çok kötü olduğu Longgang'daki bu işyerinin engelli çalışanları, yardım almak için Zhou Li-tai'ye başvurmuşlar. İşçi sendikalarının ya da dişli bir fabrika müfettişinin olmadığı ortamda, bu tazminat avukatı kenti kurtarmak için tek başına görevdeydi. Fakat 2002'de Zhou'nun lisansı yetkili mercilerce feshedildi. Zhou, fabrika kapısında yapılan zorunlu üst aramasına karşı çıkan kadınlar adına hukuki işlem başlatmıştı. Kendini yetiştirmiş eski bir işçi olan Zhou, Longgang'daki iş ka-

zası oranının yüksek olmasının nedenleri hakkında açık konuşuyor:

> İlk neden, eski ekipmanların kullanılması. İkincisi, işçilerin eğitilmemesi. Üçüncüsü, fazla mesai nedeniyle işçilerin yorgun çalıştırılmaları. Son olarak, resmî düzenlemelerin olmaması. Emek piyasasında arz talepten fazladır. Burada işçileri cezbetmek, işvereni cezbetmekten daha kolaydır. Yerel yönetim, bölge ekonomisini geliştirme derdinde. İşvereni memnun ettikleri ve işveren de yatırım yapmaya devam ettiği sürece, işçilerin çıkarını zerre kadar umursamazlar.

Böyle bir durum karşısında, herhangi bir gelişmiş sanayi ekonomisinde, işçilerin bazı hakları vardır: konumlarını güçlendirmek için toplu ya da bireysel biçimde pazarlık yapabilirler. Oysa şimdiye kadar Çinli göçmen işçilerin sadece yüzde 10'u iş sözleşmesi görmüştür. Ayrıca Zhou, resmî işçi sendikalarının da devletin bir parçası olduğunu söylüyor:

> Çinli işçi sendikaları birer birlik gibi değil, devletin birer organı gibi hareket ediyor. Birliğin parasının bir kısmı devletten, bir kısmı işverenlerden geliyor. Bununla beraber, bir sendika temsilcisi şirketin çalışanı olmaya devam ediyor ve eğer yanlış bir şey yaparsa işten atılıyor.

Bağımsız sendika kurmaya teşebbüs etmenin standart cezası 12 yıl hapistir. Büyük, gösterişli fabrikalardan çıkıp arka sokaklardaki bakımsız atölyelere gittikçe, işçiler için kaza sigortası ya da fazla mesaiyi reddetmek gibi temel haklar da ortadan kalkıyor. Ayrıca tüm bu olan bitenle ilgili düşüncelerini dile getirebilmelerini sağlayacak siyasal haklar da söz konu değil. 1989'daki Tiananmen Katliamı'na kadar demokrasi gündem dışındaydı ve Çinli orta sınıf demokrasi arayışında değildi.

Longgang'da BYD* gibi bir fabrika kompleksinin ortasında dursanız bile olan bitenin boyutlarını kavramak oldukça güç-

* Otomobil, bilgisayar gibi mallar üreten büyük bir Çin firması. *-çev.*

tür. BYD'nin, bir örnek, neredeyse penceresiz şekilde inşa edilmiş beş dev üniteden oluştuğunu ancak kuşbakışı bir fotoğraftan görebilirsiniz. Bu üniteler arasında, parçaların taşınabilmesi ve yöneticilerin geçişi için özel tasarlanmış golf arabası benzeri araçların kullanıldığı aralıklı beton geçişler vardır. Tesis, güneş ışığıyla yıkanan ve ortama ıssız bir hava katan tropikal çalılarla muntazam bir şekilde bölünmüştür. Tam öğle olduğunda, hiçbir sinyal verilmeden 17.000 işçi işi bırakır ve öğle yemeğinin yolunu tutar.

İşçiler burada atölyede yaptıkları gibi uygun adım yürümezler; burası, yöneticilerinin kurumsallaşmış sosyal sorumluluk taahhüdünde bulunarak kalıcılaşmayı amaçladığı, Batılı markalar için üretim yapan bir mağaza-fabrikadır. Burada işçiler sıra oluşturarak yürürler: beş bloktan uzanan her bir kuyruk birleşip ana kuyruğa bağlanır. Mavi üniformaların oluşturduğu görkemli geniş kortej önce 100 metreye, sonra 200 metreye ulaşır. Bunların yüzde doksanı 17 ila 24 yaş arası kadınlardır (Şirket yöneticisi "Erkekler çok fazla sorun çıkarıyor" diyor). İşçiler yemekhane turnikelerine doğru yığılırken, üzerinde barkod ve dijital fotoğrafları bulunan kimlik kartlarını bilgisayar sistemine okuturlar.

İşçiler, iki kişilik yatakhane odalarında kalıyorlar, yemekhanede üç öğün yemek yiyorlar. Tesisin her bölümünün giriş ve çıkışında aranıyorlar. Bu sistem komünizmden miras değil; son yirmi yıldır uygulanan, Çin ekonomisinin piyasalaşmasıyla birlikte yerleşmiş bir uygulama. Bu, Çin'de "modern işletmecilik" olarak bilinir. 1800'lerde Lancashire fabrikasının sahiplerinin bu sistemi bulmasıyla, yöneticiler iki avantaj elde etti: artık işçilere daha az ücret ödeyebiliyorlar ve onları çok daha kolay kontrol altında tutabiliyorlar. Ortalama ücret ayda 40 paunda denk geliyor. "Hayatı aile gibi yaşa, oyunu takım gibi oyna, işi asker gibi yap" şirketin sloganı olmuş ve çoğu işçi, tüm sene boyunca köyüne 40 paund geri götürebilirse kendini şanslı görmesi gerekti-

ğini bildiğinden, yaptıkları bu slogana uymak oluyor. Sadece bu fabrikada, dünya cep telefonu bataryası üretiminin yedide biri gerçekleştiriliyor.

18 yaşında bir kadın olan Dong Zhen-zhen, sabahtan beri 35 derece sıcaklıktaki batarya yükleme tesisinde çalışıyor. Bu, seri üretim bandında yapılan bir iş değil; kırmızı gömlekli denetçilerin her an yakından izlediği yeni alınan acemiler yapıyor bu işi. Kendisi gibi üç yüz ya da dört yüz kişiyle birlikte Dong, yüklenmekte olan bataryaların rafları arasında koşturuyor, onları kontrol edip istifliyor, sonra bir sonraki yığını yerleştiriyor. Dong, buraya köyden gelmiş:

> Anhui şehrindeki Da Sheng'ten geldim. Şenzen'in hızla geliştiğini duyduğum için buraya gelmeye karar verdim. Buradan önce birçok yerde bulundum. Changzhou ve Zhouhai'de elektrik fabrikalarında çalıştım. Oralar, burası kadar iyi değildi. Bu fabrika daha iyi. Diğer yerlerde hiçbir gelecek göremiyorum; burası ise bir bahçeye benziyor.

Sırf Çin'in gelecek otuz yıl için planladığı ekonomik büyüme oranını sürdürebilmek adına, her yıl on milyon Çinli köylü, Dong Zhen-zhen'in başından geçenlere katlanmak zorunda kalacak. Buraya göçün itici faktörü kırsal yoksulluktur. Göçün çekici faktörünü ise Dong'un üniforması haricindeki şeylere baktığınızda dahi anlayabilirsiniz. Tıpkı diğerleri gibi parmak arası terlik giyiyor, ama tıpkı herkesinki gibi onunkiler de kişiselleştirilmiş: Mavi plastik kayışların üzerine bir Disney kahramanı resmi basılmış. Batılı çocukların taktığı sakızdan çıkan yüzükler gibi plastik bir yüzük takmış parmağına. Yine diğerleri gibi, kolunun üniformasının kapatabileceği bir yerinde masum bir başkaldırı işareti denebilecek çıkartma bir dövme var. Onunki bir kelebek dövmesi, diğerleri çizgi film karakterlerini tercih etmiş. Dışarıya gece değil ancak pazar öğleden sonra çıkabilecek. Gece yarısı sokağa çıkma yasağı var, önünde ise altı günlük çalışma haftası. Eğer parası yeterse izinli olduğu gece, batı tarzı ayakkabılar, giy-

siler giyecek. Günümüzde burada, hedeflenen fiyatlarla bir kitle tüketim piyasası oluşuyor. Bu yüzden, eğer Dong aylık maaşının yarısını biriktirmeyi başarabilirse, kendisine Jimmy Choo* tasarımlarından titizlikle taklit edilerek yapılmış bir çift topuklu ayakkabı satın alabilir.

İşçi olmak, yeni geçim yolları bulmak; yeni baskılara maruz kalmak ve yeni özgürlükler aramak demektir. Ancak Dong Zhen-zhen için bu hayli güç. O ailesinde topuklu ayakkabılar için kaygılanacak kadar parası olan ilk kadın ve o da tıpkı çalışma şartlarının çok kötü olduğu atölyelerdeki sakat adamlar gibi, bunu tek yönlü bir yolculuk olarak görüyor.

Ancak bir tür tasasız memnuniyetsizlik var ortada; Şenzen şehrinin göbeğinde bir işçi sınıfı mahallesi olan Gangxia West sokaklarında yürürken bunu hissedebilirsiniz. Burada gecekonduları, sokak hayatını ve ara sokaklara doğru ilerlediğinizde küçük atölyeleri görebilirsiniz. Burası, kimi zaman kayıt dışı bir fabrikanın üstündeki zeminle birleştirilip kaynak yapılarak inşa edilmiş bir blokta kırk ailenin yaşadığı on katlı gecekondulardan oluşan kalabalık, betondan bir mahalledir. Şaşırtıcı olan binaların durumu değil, birbirine uzaklığı iki metreden fazla olan binalara nadiren rastlanmasıdır. Binaları bağlayan geçitlerin birçoğunda kollarınızı iki yana açarak her iki binaya da dokunabilirsiniz. Karanlık, sokakların kamusal alanının nerede bitip ailelerin özel alanının nerede başladığını söylemeyi güçleştiriyor. Eğer yabancıysanız, bunu muhtemelen bilmek de istemezsiniz.

1980'de Gangxia çayırlıktı. Çatlak kaldırımların ve çökmüş kanalizasyon borularının arasından aşağıda neler olduğunu görmek gayet kolaydır; kırmızı topraktan başka bir şey yoktur. Gangxia'nın arkeolojisi bir adım derinlikteki tek bir katmandan, Deng Sio Ping Hanedanlığı'ndan oluşur. Deng, Şenzen'in Çin'in yeni kapitalistleri için kuralsız bir sınır kasabası olması gerekti-

* Londra'da yaşayan Malezya asıllı ünlü ayakkabı tasarımcısı. -*çev.*

ğini buyurmuştu. Böylece otuz yıldan kısa bir zamanda burası dünyanın imalathanesi haline geldi. Dört bir yanı ışıltılı gökdelenlerle çevrili olan Gangxia, daha şimdiden tarihi bir kalıntıyı andırıyor.

Fakat sabahları, yaşam ile dopdolu oluyor Gangxia. Her boş mağazanın önü adeta bir dükkân: kap kacaklar, bir berber, bir bar, meyve ve sebzeler, çocuk kitapları. Her boş eşik sohbet eden, sigara içen veya televizyonda maç izleyen tişörtlü erkeklerin ve kadınların oturağı olmuş. Burada az sayıda yaşlı insan var; daha çok gençlerin ve orta yaşlıların yaşadığı bir yer. Dar ana caddenin her 50 metrelik bölümünde binden fazla insan olur. Bir insandan üç ya da dört fitten daha uzak mesafede kalabilmek mümkün değildir.

Tam 20 yılda Gangxia işçileri, Sanayi Devrimi boyunca İngiliz sosyal reformcularını dehşete düşüren korkutucu gecekondulardaki kadar sıkı sıkıya kenetlenmiş bir cemaat oluşturdular. Aralarındaki büyük fark, siyasal bir kamusal alanın olmayışıdır. Gangxia'da Halk Kurtuluş Ordusu'nun erdemlerini öven tebeşir taşından yapılmış bir duvar resminden başka bir şey yoktur. Kamusal alanlar olmakla birlikte bunlar, her bilgisayarın monitöründe devlete yönelik 'yıkıcılığın' bir suç olduğunu hatırlatan uyarı pulları yapıştırılmış internet kafelerden ya da cep telefonu ağından ibarettir.

Ama Gangxia halkı şehir yaşamına uyum sağlamış. Kasım 2001'de yetkililerin denetimi sonucunda, yabancı içerikli "korsan televizyon şebekelerine" yayın sağladığı iddiasıyla 10 televizyon vericisine el konmuş. Üç yıl sonra *Şenzen Resmî Gazetesi*, Gangxia'da, "10.000'den fazla aboneye sahip" korsan televizyon şebekelerinin basıldığını bir kez daha ortaya çıkarmış.[3] Bununla birlikte duvarlarda, telefon kulübelerinde, yapı iskelelerinde, her yerde, sahte kimlik satan insanların telefon numaralarını duyuran yazılar var. Her ne kadar köyden kente göçleri teşvik Çin

hükümetinin politikası olsa da, göçmenlerin geldikleri yerlerde iş bulmaları ve bu işlere devam edebilmeleri için sahte kimliğe ihtiyaçları var.

Şimdiye dek yeni Çinli işgücü sendika örgütlemek haricinde haleflerinin yaptığı her şeyi yaptı; politik haklar için mücadele etti. Bir işyeri protestosu dalgası yükselse de bu olaylar çoğunlukla ülkenin kuzeyinde bulunan imalat kuşağında, piyasa güçlerinin tasfiye ettiği eski fabrikalarda cereyan etti. Eski kamu sektöründeki işçiler bir zamanlar kreşleri, hastaneleri ve nezih meskenleriyle ayrıcalıklı bir sınıftı. Parti ve kamu fabrikaları, işçilere beşikten mezara kadar bakıyordu. Bu yaşam tarzı yok olup giderken ihracat sektöründeki işçilere ait yeni bir yaşam tarzı yaratıldı. Şenzen gibi yerlerdeki genç işgücü kendi geleceğini kurmakla o kadar meşgul ki, başka birisinin sıkıntısını düşünemez hale getirilmiş. Ne var ki, bu durum değişiyor.

Longgang'daki DeCoro tesisi dünyanın en büyük koltuk-kanepe fabrikasıdır. 2005'in Ocak ayında DeCoro'nun İtalyan patronları ücretlerde yüzde 20 kesinti yaptı. İşçiler arasından on kişilik bir temsil heyeti şikâyette bulundu, sonrasında kimlik kartlarına el kondu. Fabrika kapısında yapılan oturma eylemi şiddeti tırmandırdı. İşçiler, İtalyan yöneticilerin kendilerini yumruklayıp tekmelediklerini iddia ediyor. Üçü hastaneye kaldırıldı. Bunun ardından 3.000 işçinin tamamı, "şiddeti durdur, adaleti geri getir, insan haklarını koru!"[4] sloganını haykırarak greve gitti. Toplum polisi tarafından dağıtıldılar. Onları öfkelendiren asıl şey ücret sorunları değildi (nitelikli işçi burada ayda 70 Sterline denk ücret alabiliyordu), onları asıl kızdıran yabancı yöneticilerin tutumuydu.

Bugün Çin sanayisinin emek ordusu, dünyanın en büyük işgücüdür. Tiananmen Olayı'ndan sonra idare, işçilerin her türlü direniş eylemini rahatlıkla "toplumsal düzeni tehdit" olarak damgalayabileceğini ve şiddetle bastırabileceğini fark ettiğinden, yönetim tarzını son derece acımasızlaştırdı. Şenzen işçileri,

Manchester işçilerinin 200 yıl önce olduğu gibi, küresel kapitalizm koşulları altındadır. Gelecekte yapacakları, yüzyılı şekillendirecektir.

Manchester, 1819

16 Ağustos Pazartesi, saat sabahın 8'iydi. Fabrikalar sessiz, dokumacıların kulübelerinde tezgâhlar hareketsizdi. Middleton'ın Manchester banliyösünde dokumacılık yapan Samuel Bamford için kilit mesele, şiddet kullanımına bahane yapılabilecek herhangi bir durumun önüne geçmekti. İşverenler yeni sanayi işgücünden korkuyordu. Bugün, bu işgücünün tarihindeki en belirleyici gün olacaktı. Kararlaştırılan zamanda,

> En az üç bin kişi, etraflarında muhtemelen bir o kadar insanla birlikte bir daire oluşturdu ve etkileyici bir sessizlik sağlandı. Onlara, o güne dek Parlamento Reformu için yapılmış en önemli mitinge katılacaklarını hatırlattım.[5]

Manchester yürüyüşü için üç aşamalı komuta yapısıyla, 100 kişilik kıtalar halinde yola koyuldular. Başıboş bir izdiham değil, aksine katılanların pazar günlerine özel en güzel kıyafetlerini giymiş olduğu son derece disiplinli bir gösteriydi. Yanlarında geleneksel bastonlarını getirmeleri yasaklanan ihtiyarlar dışında herkes oradaydı.

> İlk önce aramızdan en sevimli ve düzgün görünen gençlerden on iki kişi seçtik. Her biri elinde dostluğun ve barışın sembolü olan bir defne dalıyla altışarlı iki sıra halinde dizildiler. Onları, çeşitli bölgelerden gelmiş beşerli gruplar, muhteşem bir müzik topluluğu ve arkasından türlü renkler takip etti: altın renkli harflerle yazılmış, ipekten mavi pankartın üzerinde "Birlik ve Direnç", "Özgürlük ve Kardeşlik"; yine ipekten, yeşil olanın üzerinde altın harflerle "Senelik Parlamentolar", "Herkese Oy Hakkı" yazıyordu. Bunların arasında bir sopanın ucunda yükselmiş, bir tutam defne dalı ile birlikte kızıl kadifeden hoş bir başlık vardı. Bu başlığın ön kısmı, "*Özgürlük*" sözcüğüyle incelikli bir biçimde işlenmişti.[6]

Bu, Britanya ordusunun 30 yıldan fazla bir süre mücadele ettiği Fransız Devrimi'yle yaygınlaşan, cumhuriyetçiliğin uluslar arası sembolü olan özgürlük başlığıydı. Yaptıkları, 1950'ler Amerika'sında orak-çekiç taşımaktan farksızdı.

Kentteki işçiler fabrikaları boşaltıp sokakları doldururken, bunun gibi sopalar civardaki on altı kasabadan Manchester'a doğru akıyordu. Bamford'un grubu güneş ışınlarının sızdığı ağaçlığın ortasında başka bir grupla karşılaştı. "Buluştuk, on bin kişinin haykırışına ağaçların ve derelerin yankısı yanıt verdi. Sonra herkes sessizleşti, müziğin nefesini içlerine çektiler. Kararlı bir ciddiyetle ilerledik."[7]

Herkese oy hakkı, yıllık seçimler, gıda fiyatlarını yüksek tutmak için düzenlenen ithalat denetimlerinin kaldırılması gibi dönemine göre gerçekleştirilmesi olanaksız sayılan talepler savunan Henry Hunt isminde biriyle görüşmeye gidiyorlardı. Hareketin liderleri orta sınıf, meslek sahibi kimselerdi fakat katılımcıların ezici bir çoğunluğu kol işçileri ve onların ailelerinden oluşmaktaydı. Bu 100.000 kişi Manchester'ın St. Peter Meydanında, ahşap platformun etrafında toplandı. Burada avukat ve gazetecilerden oluşmuş bir grup, Hunt'ın gelmesini bekliyordu. Manchester'ın tarihindeki en büyük kalabalıktı.

Fakat bu, o yazın ilk radikal gösterisi değildi. Temmuz'da Birmingham halkı, İngiliz aristokrasisine büyük korku salan kitlesel bir miting gerçekleştirmişti. Yalnızca oy hakkı talep etmekle kalmayıp hemen oracıkta bir oylama da yapmışlardı. Çoğu büyük şehir oy haritasında tanınmamışken Birmingham kendisine bir "yasama temsilcisi" seçmişti ki bu henüz var olmayan gayrı resmî bir parlamento temsilciliği, bir tür niyet bildirisiydi. Yetkililer, Hunt'ın aynı marifeti şimdi de Manchester'da göstermesinden korkuyorlardı. Bir hafta önce bir mitingi yasaklamışlardı, oylamanın gündeme getirilmesi halinde şimdikini dağıtmak için de hazır bekliyorlardı.

Hava sıcaktı. Hunt platforma geldi, konuşmaya başladı. O,

Manchester işçi sınıfı için bir idoldü; bu sıra dışı Pazar gününde okul gözetmenleri, geleneksel haçları yerine onun portresini taşıyan madalyonlar takmışlardı. Ancak Hunt konuşmaya başladığında Samuel Bamford, boğucu sıcaklarda uzun konuşmaları dinlemeleri için getirildiklerinde işçi sınıfı eylemcilerinin sıkça başvuracağı bir şeyi yaptı: birahaneye yöneldi.

> Bir tanıdığa, nutuk ve açıklamaların bizim için muhtemelen yeni bir şey içermediğini ve tüm bunları bildirilerde de bulabileceğimizi söyleyip kendimi iyi hissetmediğimden biraz dinlenmeyi, susuzluğumuzu gidermek için bir şeyler içmeyi önerdim. Önerimi kabul etti. Kilise tarafından bir gürültü ve tuhaf bir homurdanma yükseldiğinde neredeyse kalabalığın dışına çıkmıştık. Kimileri bunun yaklaşmakta olan Blackburn halkı olduğunu söyledi. Parmak ucunda yükselerek sesin geldiği yöne baktım. Ellerinde kılıçlarıyla mavi-beyaz üniformalı bir grup süvari hızla gelmekteydi.[8]

Gelen, işçi sınıfı ayaklanmasını bastırmak amacıyla toplanmış sivil bir birlik olan Manchester Gönüllü Süvari Alayıydı. Müdahaleye hazırlık olarak kılıçları keskinleştirilmişti, tıpkı cesaretleri gibi; bunun için sabahı birahanede geçirmişlerdi. Radikal bir günlük gazete sayesinde, olaydan sorumlu 101 kişinin tek tek ismini ve mesleğini biliyoruz artık. En çok rastlanan meslek meyhanecilikti, o gün at sırtında on üç birahane sahibi vardı. Birlikteki on bir fabrikatör ve yedi kasap da göze çarpıyordu.[9] At sırtındakiler, kentin ticaret mafyasıydı. Hunt kalabalıktan, atlıları ironik bir biçimde üç kez alkışlamalarını istedi. Olan biteni dehşete düşmüş bir şekilde yakındaki bir evin penceresinden izleyen adliye yüksek memurları, Hunt'ın davranışını "en bariz meydan okuma" olarak yorumladı. Atlılar kalabalığı yardı. Adliye yüksek memurları, iki sıra halinde dizilmiş polis memurlarından oluşan bir koridordan ilerledi. Hunt'ı ve platformdaki diğer birkaç kişiyi tutukladılar. Hepsi sessizce gitti.

İçkinin etkisiyle at sürüşü bozulan Gönüllü Süvari Alayı,

kendisini olayların ortasında buldu. Atlılar çepeçevre kuşatıldı, üzerlerine yumruklar, tuğlalar, sopalar yağdı. Adliye yüksek memurları, Gönüllü Süvari Alayının "tamamıyla bozguna uğradığına" ve arka sokaklarda hazırda bekletilen düzenli askerî birliklerin müdahalesinin gerektiğine karar verdi. Waterloo Gazisi 15. Hussars hizaya geçip askerlerine emretti. Müdahaleye katılan bir subayın yazdığına göre,

> Daha Hussars'ın komutu duyulmadan, birbirine karışmış insan kalabalığı dört bir yana yayıldı; gönüllü süvariler ve polis memurları meydandan kaçmaya çalışırken birbirini ezdi. Bu yüzden biz alanın sonuna ulaşana kadar kaçışanlar kelimenin tam anlamıyla yer seviyesinin üzerinde bir yükseklikte üst üste yığılmıştı.[10]

Toz bulutunun arasında inip kalkan kılıçlar seçiliyordu. Samuel Bamford'un elinden hiçbir şey gelmiyordu:

> Bir an için kalabalık duraklar gibi oldu. Ardından, ne varsa önüne katan bir deniz gibi şiddetli ve karşı konulamaz bir hücum başladı. Kalabalıktan yükselen çığlıklar, dualar ve beddualarla küzük çaplı bir gök gürültüsünü andıran bir ses yükseldi. Kaçamayanlar kılıçtan geçirildi.[11]

On dakika içinde alan temizlenmişti. Bamford "güneşin boğucu ve durgun bir havadan geçerek süzüldüğünü" hatırlıyordu.

> Bir yığın insan ezilmiş ve boğulmuş vaziyette düştüğü yerde kaldı. Bazıları hâlâ inliyor; kimilerinin gözleri hareketsiz, nefes almaya çabalıyor, bir kısmı ise artık nefes alımıyordu. Bu zayıf sesler, ara sıra duyulan solumalar ve atların eşinmeleri dışında her şey sessizdi.[12]

Manchester sokakları, "yüzleri ölü gibi solgun, yanaklarından süzülen kanlarla" feryat ederek geldikleri kasabalara doğru koşuşan insanlarla doluydu.[13]

Gazeteler, Waterloo birliklerine hicivli bir gönderme yaparak, olanları "Peterloo Katliamı" olarak adlandırdı. Çağdaş standartlara göre durum pek içi açıcı değildi: on bir ölü, 140'ı kılıç darbe-

leriyle olmak üzere 400 yaralı. Haberler Londra'ya iki gün sonra geldi; 5 Eylülde ise bu olayı İngiliz yazınında ölümsüzleştirecek kişiye ulaştı.

Bir İtalyan limanı olan Livorno gönüllü sürgün yeri olarak, Percy Bysshe Shelley için kötü bir tercih sayılmazdı. Geceleri ateş böceklerinin ışıldadığı, emme basma tulumbanın gacırtısını ve köylülerin uğultusunu işitebildiği bir terasa yerleşmişti. Peterloo olayının ve politik sonuçlarının anlatıldığı Londra gazetelerinin acele postayla yollanmış paketini açtığı yer işte bu romantik ortamdı. Shelley, 12 günde tamamlayıp doğruca yayınevine gönderdiği *Anarşinin Maskeli Balosu*'na "Damarlarımda kabaran bir öfke seli" dizesiyle başladı.

Şiir, "İngilizcedeki gelmiş geçmiş en iyi siyasi protesto şiiri"[14] olarak nitelendirildi. "Uyanın, uykudan uyanan aslanlar gibi" diye başlayan son kıta Britanya işçi hareketi kültürünün bir parçası oldu. 2003'te itfaiyeciler, İşçi Partisi hükümetine karşı greve gittiklerinde de, "Uyanın aslanlar gibi" dizesi sendika tişörtlerine basılan slogan olmuştu. Fakat Peterloo kurbanlarının Shelley'in şiirini işitme şansları olmamıştı. Hem Hunt'ın hem de Bamford'un hapsedilmesine yol açan adli kovuşturmaların patırtısı esnasında birçok radikal yayın kapandı, kitle gösterileri yasaklandı. Shelley'in yayıncısı, şiiri piyasaya sunmayı akıllıca bulmadı; böylece şiir 1832'ye kadar gün yüzüne çıkmadı.

Tüm güzelliğine karşın *Anarşinin Maskeli Balosu*'nun temel bir kusuru vardı: Shelley, Peterloo gösterisini düzenleyen işçi sınıfı hareketiyle ilgili hiçbir şey bilmiyordu. Shelley'in, işçi sınıfının sefaletini anlatan içler acısı tasvirlerinde sınıf, pasif bir kitle gibi gösteriliyor: yoksul ama onurlu, ancak düşünemeyecek kadar muhtaç; karşı karşıya geldiği adaletsizlikten ötürü cesareti kırılmış, "kana kan dişe diş" demeyen, pasif direnişin ötesine geçmekten aciz bir kitle olarak sunuluyor. Shelley'in işçi sınıfı hakkındaki düşüncesi, savunduğu eylem biçimini de ortaya koyuyordu:

Eğer zorbalar cüret ederlerse
Bırak binsinler üstüne,
Kırbaçlasınlar, bıçaklasınlar, sakatlasınlar, yontsunlar
Bırak, istedikleri ne varsa yapsınlar.
Kırılmış kollar ve kararlı gözlerle,
Ve biraz korku ve çok az hayretle,
Seni katlederlerken bak onlara
Ta ki öfkeleri dinene dek.[15]

Bu, katliam sonrasında Hunt ve Bamford tarafından savunulmakta olan pasif direniş stratejisinin aynısıydı. Ancak daha 16 Ağustos gecesinde bu tutum terk edilmiş olacaktı.

Hussars düzeni sağlamak için, Manchester'ın merkezindeki bir gecekondu bölgesi olan New Cross'ta "güçlü bir nöbetçi karakol" oluşturdu:

> Mevzi alır almaz karanlığın bastırmasıyla sayısı artan bir kalabalık, birliğin etrafında toplandı. Askerler taşlandı. Hussars, birçok kere insan yığınını New Cross'tan ara sokaklara doğru sürerek alanı boşalttı. Ama bu dertten kurtulmaya yönelik girişimler sadece kısa bir süreliğine; insanlar bir sokaktan diğer sokağa, evler ve dar geçitlerden geçip bağlantılar kurana kadar başarılı oldu. Sonra kalabalık toparlanıp yeniden saldırıya geçti, atılan taşlar askerlere ve atlara isabet etti.[16]

Bundan doksan dakika sonra birlikler ateş açtı. Bir piyade bölüğü üç taraftan yaylım ateşi açarak dört isyancıyı ağır şekilde yaraladı. Ertesi gün Manchester, askerî işgal altında bir kentti: "Sokaklarda ordu, polis ve taşra emniyeti devriye geziyordu; dükkânlar kapalı ve sessiz; ambarlar suskun, kilitliydi. Alışveriş bitmişti. Toplar hazırdı."[17]

Buna rağmen, 17 Ağustos'ta gene isyan vardı. Bu kez kentin gecekondu bölgelerinde değil yakındaki kasabalarda, bir polisin öldürüldüğü Macclesfield ve Stockport'taydı isyan. 19 Ağustos'ta New Cross'ta çarpışmalar meydana geldi, "ayın 20'sindeyse bölge halkı süvarilerle meydan muharebesine girdi."[18]

Fiili şiddet aleyhtarı Bamford, Peterloo'yu takip eden günlerde sanayi banliyölerindeki ortamı şöyle betimliyor:

> Eve vardığımda kasabada genel bir hareketlilik olduğunu fark ettim. Genç erkeklerin çoğu silah hazırlamakta ya da silaha dönüştürmek için bir şeyler aramaktaydı. Kimi tırpanları, kimi eski baltaları, kimileriyse tornavidaları, paslı kılıçları, pikelleri ve mop çivilerini bilemekteydi. Kısacası kesici veya delici her şey işe yarardı. Fakat hiçbir plan yapılmamıştı. Hiçbir şey düzenli değildi. Derken silahlar, oluşabilecek herhangi bir duruma karşı muhafaza edildi.[19]

Peterloo işçi sınıfının uysallığı ve bilinçli pasif duruşu, Bamford'un isyana teşvikten yargılandığı süreçte yasal savunmasının esasını oluşturdu ve bu özellikler Peterloo kuşağını orta sınıfın liderlerine safça bağlanmış siyaset acemileri olarak gören dönemin sosyalistleri arasında kabul görmüş şeyler haline geldi. Gazete haberleri yavaş yavaş gözden kaybolurken varlığını sürdürmeyi başaran, St. Peter Meydanı'nda toplanmış hareketin basit bir örgütsüz işçi kalabalığı olduğu fikrini kalıcılaştıran Shelley'in mısralarının pek de faydası yoktu.

Kaynakların daha detaylı bir incelemesi farklı bir gerçeği ortaya koyuyor: Peterloo'yu takip eden aylarda Lancashire pamuk endüstrisi işçileri öylesine gelişmiş bir örgüt ağı oluşturdular ki sonraki 200 yıl boyunca işçi hareketinin elde edeceği tüm başarıların habercisi oldular.

"İnsan doğası en kötü halinde...": Peterloo halkı için yeni olan neydi? Yanıt, para kazanmaları ya da makine kullanmalarından daha karmaşıktı. Aslına bakıldığında, mevcut iki tür işçiden söz edilebilir: evde, kol gücüyle çalışan tezgâhlarda parça başı iş yapan Bamford gibi dokumacılar ve fabrikalarda çalışan eğiriciler. Bunların üst sınıflarda uyandırdıkları dehşetin kilit noktası, oluşturdukları ittifaktı. Eğiriciler ilk modern "proletarya"ydı; dokumacılarsa, ayrıcalıklı yaşam tarzları bozulmakta olan eski

işçi sınıfı seçkinleriydi. Onlar müşterek sloganları olarak benimseyinceye kadar demokrasi, orta sınıf avukat ve gazetecilerin düşlediği, kaybedilmiş bir dava olarak görülmekteydi.

1819'un pamuk eğiricileri, üretim hızının ve sürecinin işçiler tarafından kontrol edilemediği bir sistemin etkilerini tecrübe eden ilk işçilerdi. Pamuk eğirmeciliği makineleşir makineleşmez evden fabrikaya kaydı ve erkekler, eğirmeciliğin esas işgücü olup kadınların yerini aldı. Boyutları büyüdükçe makineleri kullanmak için gerekli vasıflar karmaşıklaştı, işgücü daha yüksek ücretlendirilmeye başlandı. Tabloyu tamamlayan son parça ise su kuvvetinin yerini, fabrikaların hacimce büyümesine ve bunların su kaynaklarına yakın yerleşimler yerine kentlerde kurulmasına olanak veren buhar gücüne bırakmasıydı. 1800'e gelindiğinde eğiricilikte yetişkin erkeklerden oluşmuş nitelikli bir işgücü esasken, çoğunlukla yetimhanelerden toplanmış, fabrika sahiplerine "kontratla bağlı," yatakhanelerde barındırılan çocuklar yedekliyordu bu işgücünü.

Baskı, birçok biçimiyle yeni sanayinin tanımlayıcı özelliğiydi. İşçiler, ortak arazi kullanımını ortadan kaldıran yasalarla kırsal bölgelerden sürülmüştü. Yoksulluk, suç işlemekle özdeşleştirilmişti. Yeni yoksullar, içinde bulundukları durum yüzünden çocuklarını yetiştirme yurtlarına vermek zorunda kalıyorlardı. Bu yurtlardaki çocuklar için, Lancashire'de bir fabrikada çalışmak bile bir tür kurtuluştu.

İşçiler fabrika içerisinde, hapishane ve kışlalardan örnek alınarak modellenmiş bir disiplin sisteminin parçası oldular. Böyle bir sisteme ihtiyaç duyulmuştu; çünkü tarihte ilk kez insan hareketinin hızını makineler belirliyordu. Çocukluktan çalışma yaşamına, kırdan fabrikaya, ev içi üretimden endüstriyel disipline geçiş... Tüm bunlar, ilk kuşak fabrika işçisi çocukların hafızalarına kazınmıştı. Bunlardan biri olan on yaşındaki Sarah Carpenter şöyle aktarıyor:

> Beni muhasebe servisine götürdüler. Orada bana bir kâğıt parçası ve el basıp istavroz çıkarmam için kırmızı mühürlü bir kutu gösterdiler. Dediklerini yaptım. Bu, Cressbrook Fabrikasında yirmi bir yaşıma kadar çalışmak zorunda olduğum anlamına geliyordu... Tarakçı ustasının adı Thomas Birks'ti; fakat herkes ona Şeytan Tom diye seslenirdi. Çok kötü bir adamdı. İşçilere, ama özellikle çocuklara kötü davranması için işveren tarafından teşvik ediliyordu. Onu sık sık on yedi-on sekiz yaşında kızların kıyafetlerini parçaladıktan sonra, onları dizinin üstünde, erkeklerin ve genç oğlanların karşısında döverken görürdüm. Herkes ondan korkardı. Konuşmamıza bile izin vermezdi. Hastalansa, keyiften dört köşe olurduk. Ölmesi için dua ederdik.[20]

Peterloo'yu takip eden yıllarda hayat hikâyesi en çok satılan kitaplar listesine giren Robert Blincoe, fabrikadaki ilk gününü asla unutamayacaktı:

> Saat beş buçukta fabrikada oluyorlardı... Kapıdan girdiği anda, gürültüden dehşete düştü. İçerideki koku dayanılacak gibi değildi... Ona verilen ilk görev, yere rastgele saçılmış, dağılmış pamukları toplamaktı... Kötü kokuya alışık olmadığından kısa süre sonra hastalandı, sürekli eğilip kalkmaktan dolayı sırt ağrıları başladı. Bu yüzden Blincoe, bir seferinde izin almadan oturma cüretini gösterdi. Ancak daha sonra anlayacağı üzere bu davranış, pamuk fabrikalarında katı bir biçimde yasaklanmıştı. Ustası Smith, ona ayakta durması gerektiğini ikaz etti. Böylece saat on ikiye kadar en ufak ara vermeden, altı buçuk saat boyunca ustasının dediği gibi çalıştı.[21]

Erken dönem fabrikalardaki güç ilişkisi yalnızca "onlar ve biz" den ibaret değildi; Blincoe'nun hafızası gaddarlığın iki hattan ilerlediğini gösteriyor. Bunlar; dövme, ceza verme, işe alma ve Blincoe'nun dediğine göre tecavüz etme yetkisi de olan fabrika ustabaşıları ve yatakhane reisleriydi. Bunların altında, çocuk çırak çalıştıran ve bu çocuklara istediği gibi zulmetme yetkisine sahip kalifiye erkek eğiriciler vardı.

> Dilden dile dolaşan bir olaya göre; eğiricilerin, kasnakçıların, yün taramacı ve taraklamacılarının en merhametsiz ve azılı

> olanları hiçbir amaçları olmadan; nüfuzlarındaki kırık ipleri birleştirmede çalışan çocukları, çer çöpten geçinenleri, kasnak germede ve bobin sarmada çalışanları, çocuk sınıfından gelen diğer herkesi ağır cezalara çarptırmayı; onlara zorla pis mum parçaları yedirmeyi, tütün pisliği yalatmayı, kir pas içindeki adamların tükürüklerini yutturmayı alışkanlık haline getirmişti... İnsan doğasını en kötü halinde gösterme eğiliminde olanlar; fabrikaya ilk olarak kilise çırağıyken gelip kendileri de tüm bu eziyetlere katlanan bu gaddar görevlilerdi.[22]

Fabrika işçileri gözle görünür biçimde yıpranmış ve çökmüştü. En çok rastlanan meslek hastalıkları diz sakatlanması, görme kaybı, omurga eğriliğiyken, birçok kişi de makinelerde uzuvlarını kaybetmişti. Birçok fabrikada şiddet, tecavüz ve evlilik dışı cinsel ilişkilerin yaygın olduğu bir alt kültür; bir devrimcinin deyişiyle "kendini belli etmeyen fakat etkileri öldürücü, sinsi bir hastalık gibi toplumun tümünü çürütebilen bir ahlaksızlık" vardı.

İşte böyle çalışıyorlardı. Nasıl yaşıyorlardı sorusuna gelirsek: Peterloo yakınlarındaki Manchester'da incelenen 7.000 evden 2.200'ünün tuvaleti yoktu, 900'ünün ise oturulamaz durumda olduğuna hükmedilmişti. Cerrah Philip Gaskell durumu şöyle bildiriyordu: "Evlerde bulunan az miktardaki eşya en kaba ve basit türden, çoğunlukla da hurdahaş olmuş durumda." Birçok kişi tek bir odada, hasır yataklarda yatıyordu. "İşçilerin anlaşılabilmesi için öncelikle sosyal ve ailevi mahremiyetin büsbütün yok olmasının moral bozucu etkileri görülmelidir. Bu durum, cinslerin tüm istek ve hareketlerini açığa çıkartarak, onları ahlak ve utanç duygusuna göre davranmaktan kopartıyor."[23] Fakat bunlar düşmüşlerin en düşmüşleri değillerdi. Bu konutların bodrumunda yirmi bin insan çoğu kez haşaratlarla yan yana yaşıyordu. Bunların çoğunluğu İrlandalı dokumacılar, duvarcılar ve sokak satıcılarıydı: "Hepsi pejmürde, hepsi çok kirli ve hepsi bakımsızdı," diye yazıyordu Gaskell.

Dokumacılar direnişe bir başlasalar, askerîleşmiş fabrikalara ve kokuşmuş gecekondulara taşınmanın etkisi, örgütlenme süreçlerine benzersiz bir damga vuracaktı. Ama buna daha zaman vardı. Günümüzün Şenzenli göçmen işçileri gibi onlar da biraz para kazanmak ve harcamakla o kadar meşgullerdi ki, tıpkı çiftçiler gibi şimdilik bunun yalnızca hayalini kurabiliyorlardı. İlk kez "dernekleri" (*combinations:* ücretlerin yükseltilmesi talebiyle mecliste lobi yapan karşılıklı yardımlaşma örgütleri) kuranlar, evlerde çalışan dokumacılardı. Peterloo'dan otuz yıl önce dokumacıların ücretleri öylesine hızla düşmüştü ki, ellerinde avuçlarında kala kala yalnızca gururları kalmıştı. Bamford'un evi iki odalıydı: odalardan birinde kendisinin ve karısının el dokuma tezgâhları vardı. Diğer oda ise dokumacının hayatını eğiricininkinden ayıran statü sembolüydü:

> Koyu renk, eski moda bir perdeyle gizlenmiş gösterişsiz ama temiz bir yatak solumuzda duruyordu. Yatağın ucunda, geçenlerin içeriyi görmemesi için kapalı tutulan bir pencere vardı. Bitişikte sandalyeler, yuvarlak, maun bir masa; yanında başka bir sandalye ve uzunca, aşınmaktan beyazlamış başka bir masa daha vardı. Üzerinde bir ayna, aynanın her köşesinde de "Rubens'ten kopyalanmış," *Diriliş ve Göğe Yükselme*'den bir resim asılıydı...[24]

Etkisini yitirmekte olan ayrıcalıklı bir kültürdü bu. Makineleşmiş iplikçilikdemek, daha fazla pamuk ve daha kolay dokumak demekti. Napolyon savaşlarından terhis edilen askerlerin akını, hem kültürü hem de el tezgâhı dokumasının "altın çağında" elde edilen ücret seviyesini yerle bir ediyordu. Pamuk dokumacılığının kendisinin de makineleştiği 1830'lara gelindiğinde, dokumacılar düşmüşlerin en düşmüşü durumuna, tüm zanaat ve kültür de en alt seviyeye geriledi. Süreç, müthiş bir hoşnutsuzluğu beraberinde getirdi.

Dilekçeler sonuçsuz kalınca grevler patlak verdi. Hükümet 1799'da buna, 25 sene boyunca sendikaların yasal haklarını ortadan kaldıracak olan *Combinations Act* (Dernekler Yasası) ile

cevap verdi. Buna karşılık olarak, memnuniyetsizlik daha anarşist mecralara aktı. 1808'de Manchester dokumacıları isyan etti, greve başladı, silahlı çatışmaya girdi ve mağlup oldu. Ancak bu insanların Manchester'da kilise ve kral için yürümeyen ilk "ayaktakımı" olduğu pamuk patronlarının kafasına dank etmiş oldu. 1812'ye gelindiğinde Manchester, Makine Kırıcılığı (Ludizm) hareketinin kontrolündeydi: Nottinghamshire'deki dokumacılar, kendilerinin ve sanatlarının yerine geçen mekanik dokuma tezgâhlarını paramparça ederek köylerin kontrolünü ele geçirmişti. Lancashire dokumacıları, otomatik dokumanın başladığı birkaç fabrikaya saldırarak olaylara katıldı. Hareket, yedi kişinin infazı ve 17 kişinin Avustralya'ya sürgüne gönderilmesiyle bastırıldı. Bütün bunlar olup biterken eğiriciler durdu, izledi ve adım adım büyüdü.

Eğiricileri harekete geçiren fitili ateşleyen, ekonomik durgunluk oldu: ücret artışı durunca fabrika yaşamının vahşiliğini telafi edecek hiçbir şey kalmamıştı. Manchester'ın eğiricileri ve dokumacıları 1817'den Peterloo Olayı'na kadar sendikalar, gece okulları, milis güçleri, yerel parlamentolar ve yeni politik partiler oluşturdu. 19. yüzyılın sonunda işçi hareketi politikayla ekonomi arasına keskin ayrımlar koymakta ısrar ederken; Peterloo'daki eğiricilerin bu iki şeyin birbiriyle iç içe olduğuna karar vermeleri yalnızca iki yıllarını aldı.

Sıkıntının ilk belirtisi 1817'deki talihsiz kıtlık yürüyüşüydü. Üç yüz kişi Prens Regent'e dilekçe vermek üzere Londra'ya yürümek için ellerinde battaniyelerle St. Peter Meydanı'nda toplandı. Onları uğurlamaya on iki bin kişi gelmişti. Hepsi ordu tarafından dağıtıldı. Sekiz lider (yürüyüşe karşı çıkmış olmasına rağmen Bamford da dâhil olmak üzere) vatan hainliğiyle suçlandı. Hapishanede geçirdikleri aylar sonunda suçlamalar boşa çıktı ve serbest bırakıldılar.

Derken ibre politikadan ekonomiye döndü. 1818'in Temmuz ve Eylül ayları arasında bütün Lancashire sanayi bölgesi grevler-

le kuşatılmıştı: İlk olarak, söz verilen ücret zamları hayata geçirilmediği için eğiriciler, daha sonra da dokumacılar greve gitti. Sendikalaşma kanunla yasaklanmış olmasına rağmen eğiriciler nerdeyse sabahın 4'ünde işe koyulup bir fabrikadan diğerine koşarak grevlerini örgütlediler. Adliye yüksek memurlarının raporlarına göre amaçları "ciddi hiçbir asayiş ihlali yaratmadan, cebren veya gözdağı vererek işe gitmeye meyilli olabilecek kişilerin hakkından gelmek" idi.[25] Bunlar tarihteki ilk gezici grev gözcüleriydi. İşçilerin bir araya gelmesiyle fabrika sahipleri de işyerinde uyguladıkları tüm o disiplin ve vahşetin korkunç sonuçlarını görmüş oldu. Yarı cahil bir polis casusu şöyle bildiriyordu:

> Yaptıkları plan aşağıdaki gibidir: Eich fabrikasında çalışanlar tarafından seçilen bir kişinin onları saflar halinde düzenleyerek kumanda etmesi, onlara yürüyüş esnasında tabanını yere vurarak komut verip eşlik etmesi ve insanların da ordunun albaya itaat ettiği kadar katı bir biçimde, sıkı disiplin altındaki askerler gibi az konuşarak itaat etmesi şeklindeydi.[26]

Rapor daha başka korkutucu detaylar da içeriyordu. "Yaklaşık 500 kişi dışında eğiricilerin tamamı dışarıda" diye üstlerine bildiriyordu casus. Grev kortejinin tamamının bir noktayı geçmesi "yirmi üç buçuk dakika" sürüyor diye de ekliyordu. Uzunluğu beş fit iki inçti. Yoksulluğun ve fabrikada çalışmanın fiziksel karşılığı "yetişkin erkek görüntüsüne sahip olması gereken insanların, on beş-on altı yaşında oğlanlara benzemesiydi." Polis casusu son bir öneride bulunuyordu. Reformculardan Robert Peel'in bir iş gününü on bir saate indirmek için bastırdığını vurgulayarak, "Eğer Majestelerinin bakanları bugünkü veya bugüne kadarki herhangi bir günün kalabalığını görebilselerdi, Bay Robert Peel'in yasa tasarısını kabul ederlerdi" diye belirtiyordu.[27]

Cezaevinden salıverilen radikal liderler, hemen eğiricilerin grevine katıldı. İşverenler greve katılanlar hukuki işlem yapmaya başlayınca, işçiler buna "Genel Sendika" çağrısında bulunan

bir bildiriyle karşılık verdi. Bu belge "sınıf bilincinin"; farklı kasabalardan, işyerlerinden ve zanaatlardan gelen işçilerin, diğer her şeyden ağır basan ortak çıkarlarının farkına varmalarının tarihteki ilk göstergelerinden birisiydi. Bu, işçileri işverenin eylemlerini göz önünde bulundurarak hareket etmeye, toplantılar düzenlemeye ve alınan karar her ne ise onu "soğukkanlılık ve dini kurallar çerçevesinde" uygulamaya teşvik etti:

> Her işkolundan işçiler, yani çiftçiler, her sınıftan dokumacılar, boyacılar, pamuklu kadife kesmede çalışanlar, patiska basanlar, her sınıftan eğiriciler, her sınıftan şapkacılar, makineciler, doğramacılar, tuğla örenler, duvarcılar, ayakkabıcılar, terziler... derhal bölge toplantıları yapmalı ve uygun olan merkezi bir yerde yapılacak toplantı için temsilcilerini atamalıdırlar.[28]

19 Ağustos 1818'de temsilciler toplantısı gerçekleşti. "Her ay rotasyonun uygulanacağı, böylelikle üç ayda bir tüm heyetin tamamen değiştirileceği" bir sistemle bürokrasiyi engelleyecek 11 kişilik seçilmiş bir komitenin idare edeceği genel bir sendika oluşturmaya karar verildi. Herhangi bir zanaat dalı diğerlerinin iznini almadan greve gitmeyecek, karar verilirse sendikanın tüm kaynakları greve giden bu kesime aktarılacaktı. Bu aşamada, mitinglerde politik ve dini ifadeler kullanılması durumunda, günün akşamında "ilk suç için ceza bedeli olarak üç peni, tekrarı durumunda altı peni" ödenecekti.

Genel Sendika ve grev iki haftadan fazla ayakta kalamadı. Hem açlık hem de hukuki sürecin işlemesi nedeniyle eğiriciler, bir isyanın ardından sona gelindiğini bildiren silah atışları eşliğinde işlerinin başına dönmek zorunda kaldılar. 7.30'dan 20.00'a kadar The Rifleman adlı birahanede toplantı yapan komite tutuklandı ve sendika kapandı.

Eylülde dokumacılar greve girdi. Barışçıl biçimde gösteri yaptılar. Kitle mitinglerinde radikal eylemcilerin ajitasyonlarını dinlemeyi reddediyorlardı. Dokumacıların, temsilciler toplantılarından birinde hazırlamış oldukları talep dilekçeleri büyük

oranda serbest ticaret iktisatçısı Adam Smith'den alıntılanmıştı. Grevleri yasaklandı. Liderleri tutuklandı ve iki yıl hapse mahkûm edildiler. 1818 sonbaharında dokumacılar; eğiricilerle, Genel Sendika ile ya da genel olarak radikal siyasetle birlikte hareket etmemeyi karara bağlamıştı fakat seçilmiş liderlerinin ikinci kez kitlesel şekilde tutuklanmasıyla birlikte bu karar değişti.

"İnsan mutluluğunu sağlama...": 1819'un Mayıs ayında kuzey İngiltere'nin dört bir yanında "yurtsever birlik kurumları" açıldı. Bunlardan biri olan Stockport İnsan Mutluluğunu Sağlama Derneği, radikal basında ayrıntılı biçimde anlatıldı. Genel Sendika'da olduğu gibi bunun kuralları da yerleşik bir bürokrasinin oluşumunu engelleyecek şekilde tasarlanmıştı. Kent, her bölümün bir kişiyle temsil edildiği on iki parçaya ayrıldı. Her bir bölüm, haftada bir gün toplanacak ve aidat ödeyecek olan 12 kişilik "sınıflar" şeklinde düzenlendi. Merkezi odalar tutuldu; buralarda haftada dört akşam yetişkinlere yönelik okuma yazma ve matematik dersleri veriliyordu. Her cumartesi şiir dinletisi oluyordu. Cumartesi günleri bu mekânlar çocuklar için okul olarak kullanılıyordu. Tüm bu etkinliklerle amaçlanan "eldeki tüm imkânları kullanarak, bütün erkeklere oy hakkı talebiyle radikal bir parlamento reformu yapılmasını, parlamentonun gizli oylamayla seçilmesini ve görev süresinin bir yılı aşmamasını sağlamaktı".[29]

Birlik kurumlarının okuma materyali *Manchester Observer* ve aşırı radikal *Black Dwarf* adında gazeteleriydi. Bir muhabir, gazetesinin sayfalarında tüm bu okuma etkinliğinin amacını, "Bizler mevcut tüm olanakları kullanarak azimle kendimizi ve başka insanları bilgilendirmek için çabalıyoruz, böylelikle şartlar karşısında memleket ve insanlık sevdalılarına yakışır biçimde davranabiliyoruz" sözleriyle açıklıyordu.[30] Siyasi iktidar için hazırlık yapıyorlardı.

Stockport Derneği'nin bir üyesi, toplantıyı detaylarıyla anlatıyor:

> Genellikle bir sınıf toplantısında yaklaşık yarım saat eğitim görüyoruz. Eğer çalışma esnasında katılımcılardan birinin anlamadığı bir şey olursa, konu yeniden etraflıca izah ediliyor... Çalışmadan sonra yarım saat kadar da her üyenin yönetimle ilgili görüş ve düşüncelerini sunduğu genel bir söyleşi yapılıyor...[31]

Kadınlar büyük bir katılımla toplantılarda hazır bulunuyorlardı; işyerinde kadınlara yönelik cinsel tacizin sıkça rastlandığı ve toplumun üst kademelerinde dahi kadının ikinci sınıf vatandaş olduğu bir dönemdi bu. Saddleworth Moor'da yapılan bir mitingde Bamford, dönemi için devrimci sayılabilecek bir teklifte bulunarak kadınların seçimlere katılmasına izin verilmesini istedi:

> Bu yeni bir fikirdi. Rüzgârlı bayırdaka labalık bir şekilde bekleşen kadınlar, öneriden son derece memnun oldular. Erkekler hiçbir şeye karşı çıkmadı. Karar alınırken kadınlar gülüşmeler arasında ellerini kaldırdılar. Ancak o andan sonra kadınlar da erkeklerle birlikte radikal toplantılarda oy kullanmaya başladılar.[32]

Başka bir yerde, kadınlara özel birlikler oluşturulmaktaydı. Blackburn'lü kadınlar belli bir amaç için örgütlendiler: "çocuklarının belleklerinde gaddar ve yozlaşmış yöneticilere karşı derin ve köklü bir nefret yerleştirmek için".[33]

Peterloo olayından iki ay önce, Oldham'da ülkenin sanayileşmiş kuzey kesiminden 28 kentin temsil edildiği bir birlik temsilcileri toplantısı gerçekleşti. Bu, Peterloo olayının önünü açan hareketti.

İki yıllık bir süre içinde Manchester işçi sınıfı kıtlık yürüyüşlerinden grevlere, kanunla net bir biçimde yasaklanan Genel Sendika'ya, radikal demokrasi için mücadele eden siyasi örgütlenmelere uzanmıştı. Bu süreçte ortaya çıkabilecek bir bürokrasiyi engellemek için tekrar tekrar temsilcilik sistemleri kullandılar. Hükümetten neredeyse 100 yıl önce kadınlara oy hakkı verdiler.

Bazen on iki, bazen on dört saatlerini işyerinde geçirdikten sonra akşamlarını da yakında kurulmasını bekledikleri demokratik devletin vatandaşları olmak için kendilerini eğitmekle harcıyorlardı. Hepsi bu da değildi...

"Hoş ve serin esintiye koştuk...": 1819 yazı ortasında Manchester mitingi için emrindekilere "tatbikat" yaptıran, birlik kurumlarının ta kendisiydi. Samuel Bamford duruşmada bunu önemsiz gibi göstermişti. Müşterek davalıları tarafından gelecekte desteklenmemekten çekinen, isyana teşvikle suçlanan bir pasifist olan Bamford'un manevrasını anlamak güç değil. Ancak diğerleri için bu tatbikat devrimci amaçla yapılmıştı. Binlerce kişi kitle hareketinin tamamen yeni olan bu biçimine katılmak için Manchester çevresindeki çalılıkları hıncahınç doldurmuştu.

> Akşam çöküp artık işle uğraşamadığımızda, tezgâhlarımızdan fırladık ve kırların, ıssız toprakların veya yeşil patikaların hoş ve serin esintisine koştuk. Toplandık, sıraya girdik, yüz yüze geldik, ilerledik, duraksadık, ters yöne döndük... Diğer türlü güzel bir Pazar sabahının grisinde, çiçeklerin gece kokusuyla mis gibi olan sisin ortasında aylak aylak gezecektik...[34]

Polis muhbirleri tarafından yazılmış bir rapor, Hunt'ın ilk Manchester mitinginin yasaklandığı gece tatbikat toplantılarıyla ilgili kaydedilen ayrıntıları ortaya koyuyor:

> İdman yaptıktan sonra liderleri etrafında bir daire oluşturdular. Lider onlara, bildirilerinin illegal olduğu gerekçesiyle planlanan mitingin engellendiğini fakat bunun onlara tatbikat yapmak için daha fazla zaman sağlayacağını söyledi. Daha sonra, bir renklerinin olması ve bu rengi benimsemeleri gerektiğini belirtti...[35]

Binlerce kişi, çoğunlukla da "hattın eski askerlerinin" önderlik ettiği insanlar harekete dâhil olmuştu. Polis raporlarında geçen ek bir ayrıntı ise, katılanların el çırparak tüfeklerin yaylım ateşini taklit etmesiydi. Bamford'un bunun bir "şaka" olduğu yönünde yaptığı açıklamayı kabul etmek güçtür. Adliye yüksek

memurları tarafından 10 Ağustos'ta alınan bir tanık ifadesi 3.000 erkeğin Middleton yakınlarında tatbikat yaptığını anlatıyordu:

> Önce sağ kanat ilerledi. Açık emir: "Ateş, ön sıra diz çök" şeklindeydi. Ateş emri verilince ellerini çırptılar. Sonra lider sağ tarafa verdiği direktifin aynısıyla sol kanada ilerledi ve ateş etmelerini emretti. Bu birkaç defa tekrar etti.[36]

Birlik kurumlarının liderleri tatbikatı yalnızca düzeni sağlamanın basit bir yolu olarak gördülerse bile, şüphesiz Lancashire işçi sınıfının büyük bir bölümü eylemi göründüğü gibi kabul etti. Manchester'a askerî düzen içinde yürümeyi planladılar; yolda saldırıya uğramaları durumunda kendilerini korumayı tasarladılar. Muhtemelen daha geniş, cumhuriyetçi bir ayaklanmanın parçası olarak ateşli silahlarla savaşmak zorunda kalabilecekleri zamanların yakın olduğunu ümit ettiler.

Katliam için talimat veren adliye yüksek memuru James Norris olaydan altı hafta önce şöyle yazmıştı: "Alt sınıflardan devamlı olarak birkaç hafta içinde bir patlamanın meydana geleceği yönünde söylentiler duyulmakta... İnsanların bunun için çeşitli silahlarla kendilerini hazırlamakta olduklarından endişe duyuyorum."[37]

Georgian dönemi İngiltere'sinin yöneticileri 1819'da genel bir isyanla karşılaşacaklarına emindiler, işte bu yüzden de Peterloo'daki önleyici harekâtı düzenlediler.

"Eğer o gün tüm İngiltere'yle buluşmuş olsaydık...": Hareketlilik Paterloo'yla birlikte sona ermedi. İzleyen kış boyunca, duruşmalar, katakulliler ve siyasi bölünmeler arasında zayıflayarak sürdü. Bamford duruşmasına kadar hapiste tutuluyordu. Çoğunluğu pasif direnişi savunan eylemciler arasındaydı. Radikal bir azınlık, 1 Kasım 1819'da ulusal bir ayaklanmanın başlaması için propaganda yapmaya başladı, fakat Hunt buna son verilmesi talimatı verdi. Sendika yürürlükten kalktı; parlamen-

to, silah bulundurmayı, tatbikat yapmayı, radikal basını ve açık hava toplantılarını yasaklayan bir dizi olağanüstü hal kanununu geçirdi. Nihayet ölümcül vuruş olarak ise hükümet casusları; Londra'daki bir avuç radikal lideri, "Manchester"da dökülen kanın intikamını almak için" kabineyi bombalamaları yönünde bir komplonun içine çektiler. Manchester işçi sınıfının bu entrikayla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen olayın açığa çıkması hareketi sona erdirdi. Dokumacılar ılımlı hallerine geri döndüler.

Bir polis muhbiri, Manchester işçi hareketini tam da reform ile devrim arasındaki çekişmenin çözülmekte olduğu bir zamanda; 1 Kasım ayaklanmasının iptalinin hemen sonrasında tasvir ediyor. Manchester Birlik Kurumu'nun 12.500 üyenin temsil edildiği delegeler toplantısında, ayaklanmanın iptal edilmiş olmasından ötürü "çoğu kişinin büyük üzüntü" duyduğu görülüyordu. İçlerinden kimilerinin, hazırlık olarak silahlanmış olduklarını söyledikleri duyuldu. Bir adam ayaklanma karşıtlarına "tarihi geciktirdikleri için çocuğuna, bu kişilerin ardından beddua etmeyi öğreteceğini" söyledi. "Eğer o gün tüm İngiltere'yle buluşmuş olsaydık, şimdiye davamız başarıya ulaşmış olacaktı."[38]

Derken tutulan odaların sahibi, mevcut okulu sekteye uğrattıkları için artık burada toplantı düzenleyemeyeceklerini söyledi. Burası, Peterloo olayının yasını tutmayı sembolize eden beyaz şapkalar taktıkları için okullarından kovulan çocuklarla dolup taşıyordu. Toplantı parasal bir meseleyle ilgili olarak tatsız bir biçimde bitti. Bu Manchester Birlik Kurumu'nun sonuydu.

"Başkaları onların efendisi değil, bizzat kendi efendileri...": Samuel Bamford Peterloo'daki rolü nedeniyle iki buçuk sene hapis yattı. Salıverilince pamuk dokumacılığına geri dönmeye çalıştı, fakat el dokumacılığı son günlerini yaşıyordu. Gazeteci oldu, Manchester orta sınıfına kabul edildi ve gecikmeden radikal cumhuriyetçilere sırtını döndü. Sonrasında şu satırları yazacaktı:

> Ani değişimler yaratıp kurumları devirmeyi dilemek yerine, yalnızca bu cehaletin kendisini; kibrin ve merhametsizliğin zeminini yıkmak daha iyidir. Kitleler yüceltilmelidir; Tanrı'nın lütfunun en büyük yardımcıları olan kurumlar... Bu kurumlardan, doğruluk hissine yakışmayan veya insanlığın refahına karşı olan herhangi biri çok geçmeden yok olacaktır ve aklın büyük isyanı içinde sönümlenecektir. Şu an burada bulunan fakat tozun içindeki atomlar gibi duran yığınlar yükselmiş olacaklardı... Başkaları onların efendisi değil, onlar bizzat kendi efendileri olacaklardı.

Bu sözler, "manevi" sosyalizm ve daha ileride işçi egemenliğini savunan *Labourism* haline gelecek şeyin klasik bir ifadesiydi. Ancak, 1860'larda işçilerin en üst tabakasına oy hakkı verilene kadar sessizliği yırtan bir çığlık olacaktı.

1819'un Manchester'ına geri dönüp baktığımızda, emekçilerin tarihinde ne varsa her şeyin başlangıcını görebiliriz: tabandan gelen işçi sendikacılığı, bir işçi milisi (her ne kadar silahtan yoksun olsa da), genel grev, sosyalist eğitim derneğinin dünya-içindeki-dünyası ve hepsinden önemlisi bürokrasiyle mücadele için tasarlanmış temsilci yapıları. Olumsuzlukların çoğu da önceden kendisini göstermişti: İşçileri eylem çağrılarıyla büyüleyen fakat eyleme geçmekten kaçınan hatipler, grevin ortasında eğiriciler sendikasının parasını çalıp kaçan adam, kalifiye eğiricilerin vasıfsız kadın ve çocuklara uyguladıkları vahşilik. Eski, ayrıcalıklı işgücü ile yoksulluk ve özürlüğünü teslim etmeye karşılık ücretiyle birlikte vahşete de razı olan yeni işgücü arasında baş gösteren düşmanlığa gelince; yapının nasıl sürdüğünü görmek için modern Çin'den daha uzağa gitmeye gerek yoktur.

"Birlik ve direnç" yazıyordu, Samuel Bamford'un Peterloo'ya getirdiği pankartta. Olay, arkasında bir sınıf bilinci kalıntısı, muhteşem bir şiir ve bir işçi sınıfı efsanesi dışında pek de bir şey bırakmadı. Bunu yapan kurumların anısı ise unutulup gitti. Kalan tek şey Lancashire işçilerinin nesilden nesile aktaracağı içgüdüsel bir kanıydı: her şeyin en başındayken bize korkunç bir şey yapıldı, bizler bunu asla unutmayacağız.

2

Her Şey Güzellikle İlgili

İpek Dokumacılarının Başkaldırısı, Lyon, 1831

> Dokumacıların, onların çocuklarının, dokuma üretiminde yer alan herkesin, güzellikle bir biçimde ilgili olan her şeye karşı ne denli duyarlı olduklarını görmek beni son derece şaşırttı.
>
> John Bowring, Lyon ipek endüstrisi üzerine meclis konuşması, 1832

Varanasi, Hindistan, 2005

Lenin'e ismini veren büyükbabasıydı. Yüksek kasta mensup ailesinin ismi olan Raghuvanshi'yi kullanmayıp hekimlik mesleğini de bıraktığından, Varanasi dokumacıları onu sadece Doktor Lenin diye çağırır. Doktor Lenin, çocuk işçileri kurtarmayı amaçlayan bir sivil toplum kuruluşunu yönetiyor. Şimdi ise daha büyük bir sorunla karşı karşıya: "Önceden asıl derdimiz çocuk emeğiydi, fakat şimdi bu bir sorun olmaktan çıktı, çünkü artık emekdiye bir şeyyok." 2005'in Eylül ayındayız ve Varanasi'nin el yapımı ipek dokuma endüstrisi yavaş yavaş ölüyor. Beş yılı aşkın süredir Hindistan, iç piyasasını ihracata açmış durumda, ucuz Çin ipeği iç pazarı dolduruyor.

Modern bir yönetici için Savile Row* takım elbisesi neyse, bir zamanlar Hintli bir gelin için de ipek Varanasi elbisesi (*sari*) o demekti. Burada en az bin yıldır ipek dokunuyor, ama bugünkü sistem yalnızca 200 yaşında. Geleneksel olarak ipek dokumacılığı Müslüman kast tarafından yapılmaktaydı ve Lenin'in beni götürdüğü yer de eski kentin ortasında, Müslümanların dokumacılık yaptığı bir bölgeydi.

Enver Ali bizi dükkânına davet ediyor. Burası, tek bir ampulle aydınlanan, tek bir tezgâhın bulunduğu tek bir odadan ibaret. Geçitleri yıkayan, görünmez bir şekilde asılı duran rutubet, ipek dokumacılığı için idealdir. Evli ve beş çocuklu Ali 36 yaşında. Dokumacılığı çocuk yaşlarda öğrenmiş. Üzerindeki yeleğine ve yırtık pırtık pantolonuna baktığınızda, özelliksiz biri olduğu izlenimine kapılabilirsiniz. Ama parmakları dokuma tezgâhına değdiği anda, onda bambaşka bir ışık görüyorsunuz.

İpek atölyesinde ışık da başlı başına bir hammaddedir; kapıdan içeri sızıyor, mor iplere kızıl bir parıltı katıyor. Enver'in diyaframından kaçıp kurtulan ipler, dokuma tezgâhında boydan boya, yatay şekilde geriniyor. Enver yerde oturuyor, bacaklarını küçük bir çukura sallandırıyor. Ayağıyla bir pedala basmasıyla, tepesinde tahta ve demirden ağır bir düzenek büyük bir gürültüyle hareket ediyor. Her seferinde, üzerinde delinmiş, irice, kahverengi kare mukavvaların bulunduğu bant yürüyor. Mukavvalar ilk bilgisayar zamanından kalma malzemeler gibi duruyor, ama kullanılan teknoloji ondan da eski. Bu, 1801 yılında Fransa'nın Lyon şehrinde Joseph Jacquard tarafından icat edilmiş bir mekanizma; jakar dokuma tezgâhı.

Mukavvadaki deliklerin işlevi, pianola silindirindeki gibidir;**

---

* Londra Mayfair Caddesi'nde kraliyet terzilerinin bulunduğu geleneksel erkek giyimiyle ünlü bölge. *-çev.*

** Piyanoya monte edilerek, önceden delikler aracılığıyla bir silindir üzerine kazınmış melodiyi çaldırmaya yarayan mekanizma. Bu tür piyanolara "player-piano", kullanılan delikli silindirlere ise "piano-rolls" adı verilir. *-çev.*

bazı ipleri bir inç kadar söker, diğerlerini bırakır. Enver Ali de bu ipler arasındaki boşlukta mekik dokur. Üç çeşit mekik vardır: ahşap, siyah, 6 inç uzunlukta kano şeklinde. Her birinin içine bir bobin "Gümüş İpek" yerleştirilmiştir. Enver mekiği dokurken asla yaptığı işe bakmıyor ya da ne yapacağını düşünmüyor; sanki sol eli iner inmez mekik sağ elinden çıkıyor. Sonra, bir bağlama kolunu hafif bir gürültüyle karnına doğru çekiyor. Bu hareket üç eğri gümüş dokuma ipini yerine sokuyor. Karışmış ip yumağı bir anda, her iki kenarında da 2 inçlik gümüşten çiçek desenli örgü şeridi olan birkaç milimetre organtin; yanardöner, mat, yarı saydam ipek oluveriyor.

Odanın içinde bulunan başka hiçbir şey güzel değil: ne kerpiç duvarlar, ne dışarıdan içeriyi gözetleyen sefil çocuklar, ne de Enver Ali'nin kendisi. Ancak, dokumakta olduğu ipek *sari* –bir tanesini dokumak Enver'in üç gününü alıyor– Hindistan'ın en eski zanaatının somutlandığı en önemli üründür. Hintçe "bak" diyor, gümüş kabartıyı ve giysinin şeffaf parıltılı eflatunluğunu göstererek. Sonra da sanki teşekkürleri kabul edermişçesine alçakgönüllülükle kendi göğsüne dönüyor ve bakışlarını yere indiriyor.

Varanasi ipek endüstrisinde bunun gibi 250.000 tezgâh var. Sorun şu ki, bu tezgâhların yalnızca yarısı çalışır durumda:

> Son beş yıldır Varanasi'de durum kötüye gidiyor. İstihdam düşüyor. Daha az para kazanıyoruz. Enflasyon tırmanıyor. Elektrikli dokuma tezgâhı daha ucuz, el yapımı *sari* pahalı. Hiç kimse el dokuma *sari* satın almıyor. Ne yapacağımızı bilmiyoruz.

Şimdiye dek Lenin bütün bir caddenin dokumacılarını toparlamıştı. Bunlar da tıpkı Ali gibi yumuşak huylu adamlar. Delikanlılar büyüklere hürmet ederek sözü orta yaşlılara bırakıyor. "Günübirlik yaşıyoruz. Bazen aç yatmak zorunda kalıyoruz. Aç insan uyuyamaz; sadece sabahı eder. Ben ailede çalışan tek kişiyim ve doyurmam gereken koca bir aile var."

Bu tablo, uzun zamandır düşüşte olan bir endüstrinin hazin sonu olarak gösteriliyor, ama işin aslı bu değil. 20 yıldan uzun süredir, el tezgâhı dokuma işgücünde gerçekten muazzam bir artış var. 1990'lardaki piyasa reformları sürecinde Hindistan'daki büyük dokuma fabrikaları kapanırken, dokumacılık küçük ev atölyeleri ve imalathanelere kaydı. Bu durum ve yoksul çiftçilerin yaşam standardındaki düşüş, civardaki dokumacıların sayısını yaklaşık %70 kadar arttırdı. Şu an Varanasi'nin 80 mil içine kadar olan alanda, el dokuma tezgâhından geçimini sağlayan 500.000 kişi var. Eski kentteki geleneksel Müslüman dokumacı kastın yanı sıra, günümüzde, kent yoksullarının mensup olduğu "dokunulmaz" kastından yüz binlerce *Dalit** Hindu da dokumacılık işindedir.

Ayarlı altın ve gümüşten iplerle Varanasi ipeği pahalıdır. Pahalıdır, çünkü el yapımıdır, ufacık kusurlarıyla dokunduğu günü ve dokuyucusunu ele verir. Çin ipeği ise aksine yapay, tek tip ve ucuzdur. Günde 500 metre dokuyabilen makinelerde dokunur. Lenin, Çin Hükümetinin Hindistan pazarında kumaşı toptan ucuza satma politikası (*damping*) güttüğünü söylüyor. Çünkü Varanasi'nin *sari* tasarımları, Çedar peyniri ya da Fransız şampanyası gibi korumaya alınmıyor. Çinliler hiçbir cezai yaptırıma uğramaksızın bu tasarımları kopyalıyor.

Lenin beni, yaklaşık yüz kadar cemaat lideri, sivil toplum kuruluşu çalışanı ve aktivistinin, ekonomik gerilemenin nedenlerini tartıştığı bir dokumacılar konferansına götürdü. Katılımcılardan bazıları elektrikli tezgâhların sektöre girişini, bazıları Çinlileri, bazıları ise hükümeti suçluyor. Lenin ise tıpkı adaşı gibi biraz ateşli bir konuşmayla, olanlardan Dünya Ticaret

* Dalit kelimesi Hintçede "dokunulmazlar" anlamına gelmektedir. "Dokunulmaz" sözcüğünün seçilmesinin nedeni, Dalitlerin tuvaletlerin temizlenmesi, ölenlerin gömülmesi, hayvanların bakımı gibi diğer kastlarda bulunan Hinduların iğrendiği ve aşağılayıcı bulduğu işleri yapmalarıdır. "Dokunulmaz " kelimesinin taşımakta olduğu aşağılayıcı anlamdan dolayı bu kastı ifade etmek için Hintçedeki "dalit" kavramı da kullanılmaktadır. *-çev.*

Örgütü'nü sorumlu tutuyor. Tekstilin Dünya Ticaret Örgütü'nde görüşülmekte olan ticaret kanunlarından muaf tutulmasını istiyor. Konuşmasının sonunda kuvvetli ama ahenkli bir sloganla kitleyi coşturuyor: "DTÖ defol! Yaşasın Dokumacıların Birliği!"

Vishambar adında bir dokumacıyla görüşmek için rotamızı yakınlardaki Shankarpur köyüne çeviriyoruz. Beyaz, parlak bir elbise giymiş, Dalit kastına mensup 40 yaşındaki Vishambar, hayatta kalan üç çocuğunu yetimhaneye vermeye kalkışınca yerel gazetelere çıkmış. Beni eskiden atölyesi olan çıplak bir barakaya götürüyor. Sonra yeni evinin yanına çömeliyor: ağaç dallarından yapılmış bir kulübe... İçinde ise sahip olduğu son eşyalar: ahşap bir çanak, çalı çırpıdan yapılmış bir süpürge ve bir fincan.

> Hükümetten kredi aldım fakat geri ödeyemedim. Bu krediyi 10 sene önce el dokumacılığı yapmak için almıştım. Ancak son beş yıldır hiç iş yok. Kazandığım ne varsa öncelikle çoluk çocuğu doyurmaya harcadım, geri kalanını da biriktirecektim. Fakat geriye bir şey kalmayınca, sadece su içerek karnını doyurmaya çalıştım ve bedenen günden güne zayıfladım.

İlk önce karısı ölmüş Vishambar'ın, sonra da kızı. Hintli yetkililer bu vakaları "açlığa bağlı ölüm" olarak adlandırıyor. Ancak köye bakıldığında, eğer ki bir kıtlık söz konusuysa, bunun bir hayli seçici olduğu görülüyor. Etrafta karnı şiş çocuklar yok; civardaki tarlalar ise yeşillik, pirinç ve mısır dolu. Besili öküzler verimli çeltik tarlalarında sürülüyor ve köyde hayvanlar için ayrıca tahıl ambarı bulunuyor. Fakat 2005 Eylülüne kadarki 12 ay içinde Varanasi bölgesinde 39 dokuma işçisinin açlıktan ya da yoksulluk nedeniyle intihar ederek öldüğü resmen kayıtlara geçti. Dokuma tezgâhının tepesindeki kola asılan urgan vasıtasıyla intihar etmek, geleneksel intihar yöntemi olmuş.

Tüm bu bolluğun ortasında nasıl olup da insanların açlıktan öldüğünü soruyorum onlara. "Sorun, feodal gururumuzda yatıyor" diyor Vishambar. "Kast sistemini kastediyor," diye ekliyor Lenin. "Her ne kadar şu an dilenerek yaşasalar da dokuma

işçileri dilenmektense açlıktan ölmeyi yeğler. O kadar açlar ki, sağlıklı düşünemiyorlar. Açlık çektiklerini komşularına söylemezler."

İsmine rağmen Lenin, kapitalist sistemi devirmeyi hedeflemiyor, mevcut sistemden yarar sağlamak istiyor. Feodalizmi ortadan kaldırmak, fakat internet aracılığıyla el yapımı ipeği pazarlayarak dokuma sanatını sürdürmek istiyor. Bunun için, Dünya Ticaret Örgütü kontrolünde Hindistan hükümeti tarafından uygulanan serbest ticaret anlaşmalarının yürürlükten kaldırılması gerekiyor.

> Bu Ghandivari bir şey değil, bu kapitalist bir şey: bizler dokumacılar tröstü oluşturmak; komisyoncuları devre dışı bırakmak ve malımızı dünyaya doğrudan satmak için bir anonim şirket kurmak istiyoruz. Feodal sistemi kaldırmak istiyorum, ancak feodal sistemdeki bazı şeyler güzel. Örneğin kimse Tac Mahal'ı yıkmak istemiyor. Aynı şekilde, ekonomik statümüzü, sosyal haklarımızı ve sanatımızı korumamızın mümkün olduğunu düşünüyorum.

Hindistan'da büyük çoğunluğu ipek yerine pamuk dokuyan 12.5 milyon el dokumacısı var. Tarımdan sonra ülkenin en büyük sektörü dokumacılıktır. Eğer el dokumacılığı yok olursa, bu teknolojik gelişme nedeniyle değil, ekonomi politikaları nedeniyle olacak: zaten kast sistemi yüzünden bozulan bir endüstrinin üzerine bir de küreselleşmeyi salan korumaları kaldırma politikası ve yarı-feodal mali düzenlemeler. Dokumacılık bittiğinde, ekonomistler jakar el tezgâhı dokumacılığının yok olmaya mahkûm olduğunu ve Doktor Lenin, Enver Ali ve Vishambar gibi insanların kaybedilmiş bir savaş için dövüştüklerini söyleyecekler. Oysa 1831'de Lyon'da yaşananlar, ekonomistlerin yanılıyor olabileceğine işaret ediyor.

Lyon, Fransa, 1830

Şehir, işçileri kendisine bir mıknatıs gibi çekiyordu. İşçiler, İsviçre'den, İtalya'dan ve Fransa'nın diğer bölgelerinden Lyon'a

yürüyerek geliyorlardı. Yevmiyeli bir işçiye özgü geleneksel "seferleri" yapan, kasabadan kasabaya iş bulmak için dolaşan, 18 yaşındaki Joseph Benoit'nın ifadesiyle:

> Lyon'a 1829'un soğuk ve yağışlı geçen kışının sonunda vardığımda elimde avucumda ne varsa tüketmiştim. Açlığa, soğuğa ve daha birçok sıkıntıya mesleğimin gerektirdiği şekilde katlanacaktım. Brotteaux'un düzlüklerindeki bir çitin arkasında, yıldızların altında iki gece kaldım.[39]

Onun uzmanlığı ipek dokumacılığıydı ve Lyon ipek alanında dünyanın başkentiydi. Şehir Joseph Marie Jacquard'ın icadı sayesinde çarpıcı biçimde büyümüştü. 1810'da, Fransa'da 11.000 jakar dokuma tezgâhı varken; 1830'da bu sayı 30.000'di ve bunların büyük çoğunluğu da yabancılar tarafından Fransa'nın Manchester'ı olarak isimlendirilen Lyon'daydı.

Fakat Lyon, Manchester değildi: deneme amaçlı kurulmuş tek bir ölçekte faaliyet gösteren yalnızca bir tane fabrika vardı ve o da kepenk kapatmak üzereydi. İpek ipliğini satene, kadifeye, tüle, brokara ve organtine çevirme işini, küçük atölyelerde pedal gücüyle işletilen makinelerde çalışan kadın ve erkek işçiler gerçekleştirmekteydi. O dönemde elektriğin olmayışını bir yana bırakırsak, bu makinelere bugün bile Varanasi'de rastlayabiliriz.

Jacquard'ın icadı, dokumacılığın bedensel emeğini değil, tasarımın uygulanması sürecini makineleştirdi. Dokuma işçilerini vasıfsızlaştırmak şöyle dursun, Jacqurad onların emeğini koruyarak "hızlı moda" üretim yapmaya elverişli hale getirdi. İpek endüstrisindeki iş modelini muhafaza eden bu yöntem, dönemin inanılan bütün ekonomik yaratıcılığını yok olmaya mahkûm etti.

Fabrique olarak adlandırılan 400 adet ipek imalatçısı, Lyon'daki sistemin en üst katmanını oluşturuyordu. Bu imalatçılar, ipek dökümtüsünden yapılmış olan iplikleri satın alır; tasarım işi yaptırır, nihai ürünü Fransa içinde veya dışarıdaki yükselen pazarlarda satarlardı. Bunlar işçi çalıştırmayan fabri-

kasız kapitalistlerdi. *Fabrique*lerin hiçbir şey üretmemiş olmaları hâlâ bir espri konusudur. Sermayelerinin büyük kısmı ipeğe ve tasarımlara yatırılmıştı. Lyon'u sınırlayan nehrin yanındaki arazi boyunca uzanan devasa ambarlar, *Fabrique*lerin şehirdeki fiziksel varlıklarına işaret ediyordu.

Bir alttaki katmandaysa, kendi atölyelerine ve iki ila altı arasında dokuma tezgâhına sahip 8.000 usta zanaatkâr yer almaktaydı. Alışageldik düzen uyarınca, ustalar ile eşleri birlikte dokuma yaparken – sayımlara göre 7.000 kadın dokuma işçisi vardı – geri kalan dokuma tezgâhlarında da sayıları 20.000'i bulan yevmiyeli işçiler ile çıraklar çalışmaktaydı. Yevmiyeli işçiler *compagnons* olarak bilinmektedir. Bu sözcük Fransızcada aynı zamanda eş ya da yoldaş anlamında kullanılabilmektedir. Söz konusu işçiler, barların ve kavgaların damgasını vurduğu kendi alt kültürleriyle ayrı bir katman oluşturmuşlardı. Sahip oldukları tek ortak şey, işleriydi. Günde 12 ila 14 saat arasında dokuma tezgâhının başında oturur, onu pedalla çalıştırır ve günde 30.000 defa karınlarına hafif darbeler alırlardı. Benoit'nın adım atmış olduğu dünya, sosyal olarak sefil bir fabrika şehrine zıt özellikler taşıyordu.

> Benim bahsettiğim çağda, işçilerin kendi ustalarının evlerinde yaşamaları ve yemek yemeleri adettendi. Bu sayede işçiler ailenin bir parçası haline gelmişlerdi. Lyon işçileri Fransa'nın en ahlaklı katmanıydı; çünkü gündelik işleri aile yaşamıyla çevriliydi.[40]

Tezgâhlarda kol gücüyle çalışanların toplam sayısı 40.000'di; ipek dokumacılığının yan işkollarında çalışan on binler de eklendiğinde, Lyon'un 140.000 kişilik nüfusunun yarısından fazlası ipek dokumacılığına bağımlı hale gelmişti. Kol gücüyle çalışan bu insanlar, toplu olarak, aşağılayıcı bir anlam taşıyan bir terimle çağırılırlardı: canut. Şehrin asillerinden Adolphe Sala gurur içinde şunları yazmaktaydı: "*Canut*ları tezgâhlarının başına geçmeleri için hiçbir zille uyarmaya gerek yoktur... Lyon işçile-

ri başka hiçbir imalat şehri sakininin anlayamayacağı bir ahlaki bağımsızlık sergiler."[41]

"Ortaklaşa imalat" olarak bilinen bu sistem, bir aristokrat için hem tehlikesiz hem de kendiliğinden sosyal düzene yardımcıdır. *Canut*lar içinse sistemin çekiciliği farklıdır, bu çalışma düzeni onların kendi işlerini kontrol etmelerini, fiyatları düzenlemelerini ve patronlarıyla doğrudan temastan uzak durmalarını sağlar.

> O işine güveniyordu; hangi yöntemi uygulayacağına karar verme özgürlüğü vardı. Kendi zamanının ve arzularının hâkimiydi, sadece kendi kararlarına ve ihtiyaçlarına tabiydi. Lyon'lu ipek imalatçılarının ambarlarında sadece onların çalıştırdığı işçilerin ürünlerini görürsünüz, işçilerin davranışları veya emeklerini ise asla göremezsiniz.[42]

İşçilerin klasik sistemdeki bu kontrolü, sanayi üretimi öncesindeki çağda bütün zanaat atölyelerinde hükmünü sürdürdü. Jakar tezgâhları da kadim kültür ve geleneğin kimi unsurlarını, *Canut*lardadâhil,koruyarakendüstriyeldönemegetirdi.*Canut*lar "mistisizme ve isyan çıkarmaya meyilli hayalperestlerdi."[43]

*Canut*lar fabrikalarda toplaşmamışsa da evlerde bir araya gelmişlerdi. Jakar tezgâhları yüksek tavan gerektiriyordu. Croix-Rousse bölgesinde ve nehrin ötesinde kurulmuş dört banliyöde falez gibi yükselen evler buna uygundu. Fabrika sisteminin yarattığı çelişki bundan daha büyük olamazdı. Endüstriyel üretimin yarattığı çöküntü bölgelerinin dehşetini belgeleyen Louis-Rene Villerme, *Canut*lar hakkında şunları yazacaktı: "Onlar ahlaki olarak alçalmanın ve zihinsel yetilerini yitirmenin çok uzağındaydılar; aksine, söylenegeldiği üzere, onlar doğru uygarlaşmanın en gelişmiş aşamasındaydılar."[44] İngiliz bir iktisatçı olan John Bowring ise Lyon'un başarısındaki sırları nasıl keşfettiğini şu şekilde açıklayacaktı:

> Dokuma işçileri arasında gördüklerim karşısında büyük bir şaşkınlığa kapıldım... Düzende veya dış görünüşte her şeyi güzelliğe bağlamaya adanmış olan bir ilgi. Dokuma işçilerini defalarca

> çiçek toplamaya giderken ve onları en çarpıcı biçimlere sokarken gördüm. Yapacakları tasarımları geliştirmek için sürekli olarak kendi ustalarına tavsiyelerde bulunduklarına tanık oldum.[45]

İpek dokumacılığı kaslı savaşçılar üretmez. Evlerin pencereleri ipekleri korumak için kapalıdır, bu nedenle çocuklar omurga eğriliği ve sıraca hastalığı eşliğinde büyürler. Genel ortam hastalık üretir. Kumaşın yumuşaklığı ve esnekliğinin kalitesi adeta kendisini *Canut*ların bedeninin direngsizliği ve eğriliğinde gösterir. Usta bir dokumacı olan Pierre Charnier kendi meslektaşlarını şikâyet eder:

> Etrafımızda çok sayıda ürkek insan var. Siz de çok iyi bilirsiniz ki ürkeklik ipek işçilerinin karakteristik özelliğidir. Öteki meslekler bizden daha az sempatik değildir. Bu bizim ahlakımızı biçimlendiren yerleşik yaşam tarzımızdır. O da vücutlarımız gibi ışıksızlıktan solmuş durumda. Bu çifte zayıflığın üstesinden gelmek için kendi mesleğimizin ahlakını yaratmak zorundayız. Bunu gerçekleştirmeninse tek bir yolu var: örgütlenmek... Biz kendi insan onurumuzu kurtardığımız zaman, şehrin öbür insanları *canut* kelimesini aşağılamak amacıyla kullanmaya son vereceklerdi.[46]

Charnier 1827'de işçi sınıfının bir nevi farmasonluğu olarak tanımladığı *Karşılıklı Sorumluluk Derneği*'ni kurdu. Dernek sıkı bir organizasyon planıyla çalışıyordu: yirmi şirketin on ikisi her biri mutemet olarak bilinen bir amir ve iki sekreter ile temsil ediliyordu. Sadece yirmi beş yaşını doldurmuş işçiler katılabiliyordu derneğe. Üyelerde en az bir yıllık usta işçi olma vasfı aranıyordu, bu kişiler aynı zamanda saygın bir itibara sahip olmalıydılar. Fakat gizli bir dernek olarak ipeğin düşen fiyatından yakınmak ve birlikte yaşama ruhunu destekleyecek hararetli kafe toplantıları yapmaktan başka yapabilecekleri fazla bir şey yoktu. Sonrasında, 1830'un Temmuz'unda, ipek imalatçıları onları, kendi devrimlerini sahnelemeye mecbur bırakacaktı.

Üç renkli bayrak ile *Tarif* arasında kalmak: Jean-Claude Romand işini batırmış bir terziydi. İflası onu orta sınıfın bir üyesi olmaktan çıkarıp *Canut*ların ve onların radikal kafelerindeki toplantıların içine itmişti.

> Akşamlarımı insanların politik konuları özgürce konuşmak için toplandıkları evlerde geçirirdim... Belirgin bir özgürlükçülükle canlandırılan bu tartışmalardan keyif alıyordum. Muhalif gazeteleri ve kimi zaman da bildirileri okuyabilirdiniz... Berenger'in şarkılarını söyler, kurulu düzeni temsil eden şeylere öfke kusardık.[47]

Okuryazar olan Romand, parası olduğu zamanlarda sık sık tiyatroya, kütüphaneye ve operaya giderdi. Parası olmadığı zamanlarda ise nehir kıyısında gezinir ve bir parçası olmak için sabırsızlandığı kitle ayaklanmasının hayalini kurardı. 29 Temmuz 1830'da hayali gerçek oldu:

> Bir gün kendimi Rhone kıyısında, *Cafe de la Perle*'in yanında büyük bir kalabalığın içinde buldum. Paris'ten posta arabası geldiği zaman göndere çekilen üç renkli küçük bir bayrak kalabalığın coşkulu alkışlarıyla selamlandı. Ben coşkuyu körükledim... Bayrak ilk getirildiği zaman yanında olan yaşlı adam onu defalarca kucakladı. Ben ona dokunamadım. Anladığım kadarıyla yaşlı adam Napolyon'un Büyük Ordusunun *(Grandee Armée)* eski bir neferiydi.[48]

Üç renkli bayrak burada yasaklanmıştı. Waterloo savaşından sonra hâlâ heybetini koruyan ve arta kalan üyeleri tarafından hükümdarlığı restore edilen Bourbon hanedanlığı, Fransa'yı on beş yıl boyunca eski bayrağın altında, eski ilkelerin somutlandığı "bırakalım pasta yesinler" sözüyle ünlenen umursamazlığıyla yönetmişti. Fakat artık farklı bir Fransa vardı. Ülkeyi modernleştirmeye niyetlenmiş orta sınıfın yükseldiği bir sanayi ekonomisine sahipti artık Fransa.

Bourbon'lar orta sınıfı oy kullanma hakkından mahrum etmeye çalıştığı zaman Paris ayaklandı. Üç gün süren sokak

savaşları Bourbon hanedanlığının devrilmesi ve yerini o zamanların Prenses Diana'sı olan ve "Yurttaş Kral" olarak anılan Louis-Philippe'in almasıyla sona erdi. Şimdi, üç renkli bayrakla beraber Temmuz devrimi Lyon'a da ulaşmış oldu. Romand ve Benoit gibi genç işçilerin hayal kırıklığına göre Lyon'da sokak savaşlarından ziyade sokak tiyatrosu vardı. İmalatçılar, bütün tezgâhları durdurup işçilere ana meydanlarda silahlarla toplanma ve eğer içinde yer almadılarsa kovulmanın acısıyla harekete destek sunma komutu verdiler. İşçiler, patronlarının buyruklarını sevinçle kabul ederek bütün güçleriyle patronlarının yanında yer aldılar.[49] Belediye binası hiç kan dökmeden ele geçirildi ve alternatif bir hükümet kuruldu.

Ana caddenin kaldırım taşlarını söküp kömür vagonları ve filikalardan barikatlar kuran işçiler, sonra barikatları tekrar neşe içinde kaldırdılar. Bu pasiflik, Benoit'yı şaşırttı ve içini kararttı. Kitleleri canlandırmak için "Özgürlük!" ve "Cumhuriyet!" diye haykırdı fakat kalabalığın büyük çoğunluğu tarafından yuhalanarak susturuldu.[50] Şehrin yeni belediye başkanı balkona çıktı ve Lyon şehri için yeni bir refah çağının başladığını ilan etti.

Ardından hızla bir gerileme başladı. Rejim değişikliği üst orta sınıfların moda algısını altüst etti. İpek siparişleri hızla düştü. Benoit, Lyon'daki iş modelinin olumsuz yanlarını görmeye başlıyordu.

> İşçiler kendilerine karşı hukuki hiçbir yükümlülüğe sahip olmayan patronlarının merhametlerine muhtaçtı. İlişkiler geçiciydi ve diğer sanayi kollarında patronlarla işçiler arasında var olan tarzda bir dayanışma yaratmıyordu. Bu durum şunun farkına varılmasına yaradı: mevcut düzenlemeler işçilerin bağımsızlığını sağlasa da gerçekte onların mahvolmasına neden olmaktadır.[51]

Dokumacılıkta iş hacmi büyük bir hızla daraldı, binlerce işçi ve aileleri işten kovulup sokaklara atıldı. Benoit'nın hatırladığına göre:

> Ürünlerin fiyatlarında birbiri ardına gelen kesintilerden dolayı işçiler sonu belli olmayan sefil bir duruma düştüler... Sokaklarda veya meydanlarda işçileri acı çeken solgun yüzleriyle, karılarını ve çocuklarını ise yırtık pırtık giysiler içinde görebilirsiniz.[52]

Bu yoksulluk uzadıkça, *Canut*lar kendi aile yaşamlarının görünmesi ve onurlarının kirlenmesinin getirdiği aşağılanmaya katlanmak zorundaydılar. Benoit öfkeden kuduruyordu: "Maalesef genç kızlar ve genç anneler sömürücülerin şehvetli ateşlerini tutuşturdular, onlar açlıktan ölmek veya onursuzca yaşamak arasında kaçınılmaz bir tercih yapmalıydılar."

Benoit da 1830'un kışında sekiz ay işsiz kalldı. "Masadan tok kalktığım hiç olmadı." İflas eden Romand da vaktinin büyük kısmını Temmuz devriminden sonra iine kalifiye işçileri de alıp genişleyen Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın yürüyüşlerinde geçirdi. "Bu benliğime yararlı fakat keseme zararlıydı." Charnier'e göreyse Temmuz devrimi bir kandırmacaydı. "Her şeyin düzeni değişti: despotizm saraydan kovuldu ve kendisine [ipek imalatçılarının] para kasasında sığınacak yer buldu."[53]

Lyon'un ekonomik krizle mücadele etme yöntemleri vardı. Sözgelimi, ipek imalatçılarının toplandığı Ticaret Odası. Ayrıca, belediye başkanı ve vali -her ikisi de ticari işlere karışma yetkisine sahipti- vardı. Tarihi Napolyon dönemine dayanan, seçilmiş bir sanayi mahkemesi vardı. Bunların yanı sıra, çözüm için emsal oluşturan bir durum da vardı: 1786 yılında dokumacılar *tarif* olarak bilinen bir minimum fiyat listesi üzerinde anlaştılar ve bunu yasalaştırdılar. Şimdi ise ücretlerin azaltılması ve çalışma sürelerinin 18 saate çıkartılması konusuna eğileceklerdi.

Karşılıklı sorumluluk Derneği pazarlıklarda elini güçlendirmek için bu noktada sessiz kaldı ve üç şey yaptı: İşçi Komisyonu adında bir kamu kuruluşu tesis etti, Ulusal Muhafız Teşkilatına katıldı ve tarihteki ilk işçi gazetesini kurdu.

25 Ekim'de belediye başkanı ipek patronlarını çağırttı ve onlara *tarif*e razı olmalarını söyledi. Kentin en muhteşem yerinde

bir araya geldiklerinde, altı bin dokumacının oluşturduğu kalabalığın aşağı meydanda sessizce toplandığını fark ettiler:

> Uçsuz bucaksız bir kalabalık Croix-Rousse'un yükseklerinden yavaşça ve düzenli bir şekilde alana indi; kenti yarıp alanları doldurdu... Yazgılarının farkına varmış, açlıktan kırılan yığınlardı bunlar. Tek kelime söylemeden saatlerce beklediler. Ne tabancaları, ne kılıçları, ne de sopaları vardı. Sadece başlarının üstünde üç renkli bir bayrak dalgalanıyordu.[54]

Pencereden seyrederken ipek tüccarlarından biri şöyle diyordu: "Liderleri onları, bir general ustalığı ve kararlılığıyla ileri geri yürütüyor."[55] Bu manzara üzerine, *tarif*in kabul edilmesi yalnızca dört saat sürdü.

Dokumacıların gazetesi *Fabrikanın Sesi*'nin *(L'Echo de la Fabrique)* ilk sayısı o akşam, yeni fiyat listesine yönelik beş tam sayfayla alelacele basıldı. Gazetede, bu önemli gün için bestelenmiş, gece geç vakit işçi semtlerinde söylenen bir şarkı vardı. Ve şimdiye kadarki ilk işçi gazetesi olmasından dolayı, elbette olağandışı haberlerin özetlendiği bir sütunu da içeriyordu. "Mekik Vuruşları" adlı bu sütun, o gün patronların yaşadığı zor durumu alaycı bir şekilde tasvir ediyordu: "Duyduk ki, akademisyen beylerin sözlükten *tarif* sözcüğüne bakmaları için bir temsilciler heyeti aralıksız Idali Cafe'sine gitmeliymiş."[56]

Eylemciler yeni fiyat listelerinin gün ağarmadan depo kapılarına çivilenmesi için sürünürken, Lyon'un patron kafelerinden başlayıp en fakir işçilerin evine kadar genişleyen esnek sosyal ilişkiler ağı felaketi bertaraf etti. Fakat Romand daha iyisini biliyordu:

> İyi tanıdığım iki usta ipek işçisi... bana *tarif* uygulanmayacağı için bir an önce yeni bir ipek işçileri eylemi örgütleyeceklerinin garantisini verdi ve bu defa ciddi bir çatışma olacaktı. İhtiyaç halinde kendimi korumam gerekebileceğini düşünerek cephanelik temin etmek için uğraşmaya başladım.[57]

10 Kasım'da 140 imalatçının imzaladığı bir belgeyle *tarif* reddedildi. Baskı altındaki kent yetkilileri, tarif'in sadece bir taslak olarak hazırlandığını ilan ettiler.

"Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek...": *Fabrikanın Sesi* hiçbir zaman doğrudan ayaklanma çağrısında bulunmadı, ancak gazetenin 6 Kasım tarihli sayısındaki dedikodu sütununda, dikkat çekici bir kehanet yer aldı:

> Kitlelerin ayaklanmaya hazır olduğu, Croix Rousse'luların Belediye Sarayı'na saldırmak için siyah bir bayrakla yürüyüşe geçmek üzere oldukları ve adları kara listede görünen kimi fabrikatörlerin evlerinin yakınlarına doğru gidecekleri şeklinde söylentiler duyulmakta.[58]

20 Kasım Pazar günü Ulusal Muhafız Teşkilatı Lyon'un ana meydanında bir törene çağrıldı. Birlikler bölge tarafından silah altına alındı. Garnizon alayı çoğunlukla ipek imalatçıları ve onların memurlarından oluşuyordu, fakat dokuma bölgelerinde bulunan birlikler dokuma ustalarından oluşturulmuştu. Yüksek rütbeli subay onları platforma çıkardı, aslında iki rakip milis kuvveti vardı. Bu esnada iki asker safı birbirlerinin üniformalarının kalitesi hakkında karşılıklı atışıyordu.

Ertesi sabah, siyah bayrak ortaya çıktı. İşçi Komisyonu *tarifi* zorla kabul ettirmek için grev çağrısı yapmıştı. Dört yüz kadar yevmiyeli işçi tezgâhları durdurmak için Croix-Rousse'un ara yollarına ve geçitlerine akın etti. Saat 10'da Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın birliği belirdi ve subay "ayaktakımına" dağılmalarını emretti. Çağın seyrini değiştiren kaderin cilvelerinden biri de bunun tamamen ipek imalatçılarından oluşan, kentteki en sosyetik birlik olmasıydı. Romand, askerlerin kuşluk vaktinde birer bardak şarabın keyfini çıkarmak için verdikleri araya şahit oldu.

> Ulusal Muhafız Teşkilatı bardaklarını boşaltırken, yalnızca birkaç metre uzaklıktaki ipek işçileri şerefine aşağılayıcı biçimde

> düşüncesizce kadeh kaldırıyordu: "Sağlığına, *canut*! Beyaz peynir yiyenler!... *Tarif* mi istiyorsunuz? Allah belanızı versin. Alın bakalım, tarif burada!" Bu son sözlerle beraber fişekliklerini salladılar.[59]

Milisler süngülerini hazırlarken, bazıları silahsız olan işçiler askerleri geri çekilmeye zorlamak için onlara kaldırım taşları fırlattı. Şimdi, büyük bir kalabalık kol kola, şarkılar söyleyerek tepeden aşağı yürüyüşe geçmişti. Fakat üzerlerine ateş açan başka bir Ulusal Muhafız Teşkilatı birliğiyle karşı karşıya geldiler. Kentin her yerinde işçiler "Kardeşlerimizi öldürdüler" diye haykırarak derhal sokaklara döküldü. Bir topluluk siyah bir bayrak taşıyordu. O esnada bunun anarşist bir anlamı yoktu, bu sadece bir yas sembolüydü. Bayrağın üzerinde yazılı olan ve *canut*ları tüm kıtalarda asırlar boyu şöhretli kılacak sloganı Romand bulmuştu: "Çalışarak Yaşamak ya da Savaşarak Ölmek".

Bir düzenli piyade bölüğü o anda konuşlandırıldı fakat ateş etmeyi reddetti. Bunların çoğu, orta sınıfa ve onların artist kralına karşı, işçilere duyduğu nefretten çok daha fazlasını besleyen Bourbon destekçileriydi. Öğle vakti vali, Ulusal Muhafız Teşkilatının komutanıyla birlikte tepenin yukarısına bir takviye birlik sevk etti. Tüm krallık sembollerini kuşanmış şekilde barikatları aşarak, kalabalığın dağıtılması çağrısı yapmak için Croix-Rousse'ta bir balkona yerleştiler ve anında esir alındılar. Daha sonra, bir ağır süvari birliği ve topçu birliği yarı yoldan tepenin yukarılarına kadar bir cephe hattı kurmayı başardı, fakat o zamana kadar, Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın tüm işçi birlikleri isyancıların saflarına geçmişti bile.

22 Kasım sabah saat 8'de, kent yetkilileri düzenli bölüklerle ilerlemeye çalıştı. Romand ceketinin altına gizlediği bir tüfekle geldi. Oradaki kalabalık tarafından ilk önce yanlışlıkla patronlardan birisiyle karıştırıldı:

> İki adım geri çekildim, iki elimle tüfeğin namlusundan tuttum ve dipçiğini havaya kaldırdım: "Yanıma yaklaşan pişman olur.

> Ahmaklar, buraya sizinle savaşmak için mi geldiğimi düşünüyorsunuz? Hayır, ben halktanım ve halkın yanındayım!" Bu sözlerle güvenleri yerine geldi. Askerlerin ateş etmeye hazırlandıklarını fark ettim. Silahımı doldurdum, yol boyunca birkaç adım ilerledim. Tüfeğimin patlama sesi, biraz önce silahımı almak isteyenlerin sevgi gösterileriyle karşılandı.[60]

Askerî deneyime sahip tek kişi Romand değildi; bu yılın öncesinde 700 kişilik bir tabur olan "Rhone Gönüllüleri" İtalyan vilayetleri Piedmont ve Savoy'u "özgürleştirmek" için başarısız bir kalkışmada bulunmuştu. Bu birlik, talim yapmaya olduğu kadar içmeye de düşkündü ve Fransız yetkililer, uluslararası bir olayın çıkmasını önledikleri sürece, askerlerin her ikisini de yapmayı sürdürmelerine göz yumuyorlardı. Fakat şimdi, Rhone Gönüllüleri'nde görev yapmış olan üç dokuma ustası karşı taarruzun başını çekiyordu. Çatışmalar hükümet merkezinin ve ipek depolarının yakınında, kentin kuzey ve güney bölgelerindeki köprüler üzerinde başladı.

Bir köprüde isyancılar, daha sonra yayılacak olan popüler gravürlerden birinde açıkça görünen Etienne Stanislas adında Afrikalı bir ipek boyacısı tarafından yönetiliyordu. Yerel bir doktor olan Jean-Baptiste Montfalcon, kentin başlıca hükümet yanlısı gazetecisi haline gelmişti ve yeni mesleğinin tüm araçlarını kullanarak manzarayı şöyle tasvir ediyordu:

> Bu çirkin zenci... kurbanlarını Pont Morand'dan seçer; alev alev gözleri, köpüren ağzı, kana bulanmış kollarıyla barbarca bir çığlık atar ve hep eğlenmek için saldırır. Ustalıkla nişanlanan mermisi bir süvari ya da topçuyu devirir.[61]

O gece ordu, işçileri kontrol altında tutmak için kenti boşalttı. 100'den fazla asker öldü, 263 asker yaralandı. İşçilerin cephesinde ise 63 ölü, bunun iki katı kadar da yaralı vardı. İşçi liderleri şehrin idaresini sağlamak için iki grup insanı kapsayan geçici bir genelkurmaylık oluşturdu: Bir tarafta dokuma ustaları ve Rhone

Gönüllüleri, diğer tarafta ise orta sınıf cumhuriyetçiler, siyasetçiler, gazeteciler ve avukatlar vardı. Cumhuriyetçiler isyana hazırlıksız yakalanmışlardı, ancak şimdi isyana önderlik etmek için balıklama atlıyorlardı.

Geçici hükümet Belediye Sarayı'ndan yağmaya karşı kararnameler çıkardı, borçları nedeniyle hapis yatanları salıverdi fakat adi suçluları hapiste tuttu. Yeni yüksek hâkimler için sandığa gidildi ve "ana meclisler" için seçim sözü verildi. Ancak ileriye dönük temel bir uyuşmazlık vardı: dokumacılar *tarif*, cumhuriyetçiler cumhuriyet istiyorlardı ve Güney Fransa'nın kalanının kendilerine arka çıkmak için sokaklara dökülecceğine güveniyorlardı. Tartışmalar gece geç saate kadar uzayıp gidince işçi temsilcileri yeni bir karargâh kurdukları Croix-Rousse'a döndüler. Romand siyasi krizi ilk elden gözlemledi:

> İpek işçileri zafer kazanmıştı ancak bununla ne yapacaklarını bilmiyorlardı, görevlerini tamamlanmış kabul ederek kollarını kavuşturdular. İşçileri harekete geçiren ve iktidarı alırken onları araç olarak kullanacaklarını umanlar, bu kadar çabuk sakinleştiklerini görmekten dolayı kızgındılar.[62]

Romand, şimdi kentlere akan insanların aslında işçi bölgelerine yabancı olduklarından yakınıyordu. Cumhuriyetçi liderlerle sohbet etmeye çalıştığını ama hakaretle karşılaştığını anlatıyor:

> Bu fırsatçılar, görevden alınmasına tüfeğimle katkıda bulunduğum eski kent hâkimlerinden bile daha aristokratik fikirler sergileyerek şimdiden caka satıyor, gösteriş yapıyorlardı. Ben onlar için basit bir terziydim, sadece bir proleterdim, yalnızca kullanılacak ve sonradan ıskartaya çıkartılacak bir maşaydım.[63]

Üç gün sonra ayaklanma yavaş yavaş söndü ve kent yeniden kuşatıldı. Hapishane yolundaki Romand, cumhuriyetçi liderlere özel muamele gösterildiğini fark etti:

> ...geri kalanlar çifter çifter zincirlenmişti, ancak her birimizin kendi yoldaşımızı seçmesine müsaade edildiğini söylemek yanlış olmaz... Ben; söylenene göre Pont Morand'da düşman saldırısını

> üzerine çeken zenci Stanislas'ı seçtim. Diğerlerine kıyasla koşullarımı onunkine daha yakın hissediyordum...

Tutuklamalar söz konusuydu; ancak sistematik misillemeler yoktu. Hatta dokumacılara kayda değer tavizler bile verilmişti. Karşılıklı Sorumluluk Derneği, Yurttaş Kral'la resmî bir görüşme sağlaması için Charnier'yi Paris'e göndererek çalışmasına devam etti. Şehrin gazeteleri olayları unutturmak için acele ediyorlardı. Ancak işçiler, Croix-Rousse'un sokaklarında ve barlarında siyah bayrak efsanesini dillerinden düşürmüyorlardı. Her yerde kulağı olan gazeteci Montfalcon sorunu özetliyordu:

> Kasımdaki zafer Lyon işçilerine, kendileriyle başa çıkılmasını imkânsız kılan bir gurur ve cesaret verdi. Bu, yüzyıllar boyunca atölyelerde en sevilen hikâye olacak, gelenek bu müthiş olayı nesilden nesle aktaracak ve son dokumacı son çırağa hevesle: "Bizler bir zamanlar ipek fabrikatörlerini ve garnizonu defedip şehri ele geçirdik" diyecekti.[64]

Sosyalizm işçileri keşfediyor: Sonraki iki yıl boyunca işçi örgütlenmeleri çoğaldı ve radikalleşti. *Fabrikanın Sesi* kendisinin yalnızca ipek işçilerinin gazetesi olmayıp tüm "proletarya"nın yayını olduğunu deklare etti. Yevmiyeli işçiler, dokuma ustaları birliğini örnek alarak kendi derneklerini kurdu. İşçilerin çoğunun yasaklı oluşu ve imalatçıların da belirgin biçimde ilgisizliğiyle Ulusal Muhafız Teşkilatı'na üyelik azaldı. Ayaklanma *canut*ları tüm Avrupa'da meşhur etti. Buna doğrudan şahit olan Parisli bir gazeteci, yaptığı açıklamayla kıtayı sarstı:

> Lyon ayaklanması önemli bir bilinmeyeni gözler önüne serdi: şeylere sahip olan ve olmayan sınıflar arasında yaşanan toplumsal çatışma... Toplumu tehdit eden barbarlar Kafkaslar'da ya da Tataristan steplerinde değil; bizim sanayi kentlerimizin varoşlarmdadır.[65]

Sınıf mücadelesinin varlığını toplumsal düzene başlıca tehdit olarak göstermek hayret verici yeni bir fikirdi. Bu, küçük sosya-

list bir grubun komün halinde yaşadığı ve serbest aşk ilişkileri kurduğu Paris'in sınırındaki metruk manastırda heyecana yol açtı. Bunlar, kısa süre önce ölen, sosyalist ütopyaların yaratıcısı Kont Saint-Simon Henri'nin destekçileriydi. Saint-Simon destekçilerine büyük miktarda para ve bilimsel ilkelere göre toplumu yeniden oluşturan bir din kurmaları için açıklamalar bırakmıştı. Kiliseyi iki "peder" idare ediyordu: Prosper Enfantin ve Michel Chevalier. Üyeler; arkadan ilikli mavi bir gömlek, üzerine kırmızıyla isim yazılmış beyaz bir yelek, kırmızı bir yaka, beyaz pantolon, kırmızı bere, parlak siyah deriden bir kemer ve dökümlü bir boyunbağı giymişlerdi. Fransa'da soytarılar hariç herkes çoğunlukla siyah veya gri giyindiğinden, asker toplama işi yavaş olmuştu. Fakat şimdi bir amaçları vardı.

Enfantin "Şu an itibariyle bizim için teori dönemi kapanmıştır, eylem dönemi başlamıştır!" diye hüküm verdi. *Canut*larla ilişkiye geçmek için temsilciler gönderdi, Saint-Simoncu yerel bir doktor *Fabrikanın Sesi*'nde yazmaya başladı. Bu esnada, politikacılara lobi yapmak için Paris'e gönderilen dokuma ustası Charnier, kendilerini serbest aşkı savunan sosyalistlerin arasında bulan işçi aktivistlerin eskiden kalma adetlerine benzer şekilde cemaatle yeniden birleşmişti.

1832 Kasımına gelindiğinde plan oldukça iddialı bir hale gelmişti: kostümleri, teatral gösterileri ve gizli törenleriyle tüm komünü Lyon'a taşımak. "Lyon'a!" başlıklı bir broşürde Chevalier şöyle emrediyordu: "Lyon'a ileri ey büyük işçi; o bizlere 'vaftiz ücretini' sunacak ve biz de onun ateşli başına merhemimizi yağdıracağız..."[66] "Bizler oraya, terörün kızıl başlığından barış berelerimize dönüşen şapkalarımızı giyerek gireceğiz" diye söz verdi.

Ayaklanmanın birinci yıldönümü sırasında Lyon'a vardılar. Rütbe sembolleriyle at arabalarının üzerinde sokaklarda geçit töreni yaptılar. Fakat iki acil sorunla karşılaştılar: Saint Simon'un tüm parası harcanmıştı ve hem Chevalier hem de

Enfantin hapisteydi. Bu yüzden, konusunda birçok orta sınıf sosyalist kuşak arasında "halka gitmek" noktasında ilk oldular: karşı cinsin kıyafetlerini giyen şairlerden, doktorlardan ve müzisyenlerden oluşan bu karma toplum kendilerine acemi *canut*lar olarak fabrikalarda iş buldu. Ancak vaftiz ücretleri, işlerin kolay olmadığını ortaya koydu. Tarikatın geçici lideri Emile Barrault yakınıyordu:

> Sabahın beşinden akşam sekize kadar, günde 40 metelik için, makine gibi çalışıyorum. Ellerim sertleşti, kollarım fazlasıyla irileşti, bedenim çalışmaya alıştı; işin ilk günlerinde manevi gücüm sayesinde fiziksel olarak çok yorulmadım.[67]

Tezgâhta bir aydan daha kısa süre geçirdikten sonra Barrault, sosyalizm gibi büyük bir fikir için Lyon'un çok küçük bir ortam olduğuna karar verdi. Kilisenin Asya'ya taşınması ve adının Kadınlar Birliği (*Guild of Women*) olması gerektiğini hükme bağladı. (Yol boyunca, bugün Süveyş Kanalı olarak bildiğimiz kanalı kazmak için ilk girişimde bulunacaktı.) Onların ayrılışlarını izleyen Joseph Benoit, ilk sosyalist "müdahalenin" işçi sınıfı üzerindeki etkisini şöyle değerlendirdi:

> Saint-Simonculuk, keskin berraklığıyla toplumu bir anlığına aydınlatan parlak bir göktaşından başka bir şey değildi. Entelijensiyayı sarsıp Lyon halkını heyecanlandırması sonrasında, etkisi dine bağlı küçük bir grupla sınırlı oldu, işçiler üzerinde yalnızca tartışmaya açık bir etkisi kaldı. Müritlerinin benimsemiş olduğu, özel kostümler giymek gibi aşırıya kaçan dini dogmalar Saint-Simonculuğu toplumun dışında bir tarikata dönüştürdü... Cumhuriyetçi düşünce işçilerin lehineydi: Daha önce denenmişti, bir geleneğe ve destekçilere sahip olan bir yönetim biçimiydi. 1831 deneyiminden ders alan Lyon işçileri, cumhuriyetçi fikirlere bağlı hale geldiler.[68]

Hesaplaşma: 1833, ipek üretiminde rekor yıl oldu, ekonomi serpilirken aynı şekilde işçi örgütlenmeleri de canlandı. Karşılıklı Sorumluluk Derneği'nin aktif üye sayısı ikiye katlan-

dı. Yeni, daha militan bir liderler kuşağı kontrolü ele geçirdi. *Fabrikanın Sesi* şapkacılar için grev fonu toplayarak; şapkacıların, matbaacıların ve kuyumcuların kendi aralarında yardımlaşma dernekleri kurduklarını bildirdi. Rakiplerini çok ılımlı olmakla suçlayan *Çalışanların Sesi* adında yeni bir işçi gazetesi faaliyete geçirildi.

*Canut*lar sanayi mahkemesinden çekildiler. Konjonktürel dalgalanmalara karşı daha kalıcı bir çözüm için çabaladılar. Her tezgâhın kişiye bir hisse hakkı kazandırdığı ve işçinin kârdan pay almaya ek olarak günlük sabit ücret için çalıştığı bir "Ticaretevi" önerdiler. Yüz yetmiş yıl sonra Varanasi'nin ipek dokuma işçileri aynı şeyi tasarlayacaklardı.

1834 Şubatında siparişlerdeki azalma nedeniyle imalatçılar dokuma ipeğin piyasa fiyatında büyük bir indirim yaptılar. Bu, en sonunda kentteki tüm tezgâhları durduran bir genel grevi beraberinde getirdi. Altı gün sonra imalatçılar ve hükümetten oluşan birleşik cepheyle karşılaşan dokumacılar oylama yaparak olaysız şekilde geri çekilmeye karar verdiler. Şimdi hükümet, sendika karşıtı İngiliz yasalarına dayanan mevzuatla saldırıyordu: tüm sendikaların polise tescil ettirilmesi, gizli derneklere üyeliğin bir yıl hapisle cezalandırılması, gizli toplantılar düzenlemek için açılan barların kapatılması. Dokumacıların liderlerinin altısı mahkemeye çıkartıldı.

Bu yasaların uygulanmasındaki rezalet ve kendi adamlarının mahkemenin önünde sürüklendiğini görmenin yarattığı küçük düşürücü durum, dokuma ustalarının en ılımlısını bile cumhuriyetçilerle ittifak yapmaya sevk etti. Ortak bir komite oluşturuldu ve gösterilerde dokumacıların duruşmasına katılma çağrısında bulunuldu. 9 Nisan 1834'te ikinci Lyon ayaklanması başladı.

Bu kez ayaklanma daha başlangıçta silahlı şekildeydi ve başında cumhuriyetçi yeraltı örgütü bulunuyordu. Geniş çaplı muharebe altı gün sürdü. İşçiler büyük çaplı toplar ele geçirince –ve

barutun toptan önce konması gerektiğini çözünce– her iki tarafta da ağır silahlar kullanıldı. 131 asker ve 192 işçi öldürüldü.

Gizli bir derneğin başkanı ve eski bir asker olan bir ipek işçisi, muharebeyi anlatan isimsiz bir günlük bırakmış. Bu günlük, *Canut*ların sendikacılıktan işçi sınıfı cumhuriyetine doğru yaptıkları politik yolculuğu özetliyordu:

> Evet, ben bir cumhuriyetçiyim; evet, benimle yan yana çarpışan dostlarının hepsi cumhuriyetçi. Hayır, korkmamıza rağmen biz saldırmadık ve savaşmayı beklemedik. Fakat baskıya, bir halkın haklarına güvence bulabileceği tek yönetim şekli olan Cumhuriyet namına, cesaretle yanıt verdik. Bu yüzden takdir buyurun Sayın Gazeteci: altı gün boyunca 5.000 askerin saldırısına maruz kalan bu bir avuç yürekli insan, Cumhuriyet'ten başka bir davanın etkisi altında 24 saat bile direnemezdi.

İpek işçilerinin unutmuş olduğu, Cumhuriyetçi politikalarla sosyal adalet arasında bulunan bağı ayrıntılarıyla açıkladı:

> Azınlılik ve cesarette birbirleriyle yarışarak, haklarını savunma yolunda ölmeye karar verdiler: Sonunda her biri, erkek ve yurttaş olarak üstüne düşeni yaptı. Bizi düelloya davet ettiler. Yalnızca kazanma umuduyla değil, aynı zamanda bizi ezenlere ülkenin iyiliğini düşündüğümüzü göstermek ve tam son halkasını taktıklarını düşündükleri anda zincirlerimizi kırabileceğimizi kanıtlamak için düelloyu kabul etmek zorundaydık.[69]

Vasıflı işçilerin sosyalizmi: İlk ayaklanmadan kısa bir süre sonra Saint-Simon'un bir müridi *Fabrikanın Sesi* okuyucularına şöyle seslendi:

> Bence ipek endüstrisi er ya da geç pamuk endüstrisinin yolundan gitmek zorunda. Bu yüzden yurttaşlarımdan tüm dikkatlerini Manchester ve Lancashire'de olan bitene vermelerini rica ediyorum...[70]

O, işçi yığınları, makine gücü ve seri üretimle fabrika sisteminin, kapitalizm için asıl iş modeli ve devrim için de en verimli zemin olduğu sonucuna varan son sosyalist değildi. Vasıflı

zanaatkârlar 19. yüzyıl ortası devrimcileri tarafından düşünce tarzları "sınıf bilincine" engel teşkil eden, soyu tükenmeye mahkûm, yaşayan dinozorlar olarak görülmeye başlandı.

Edinilen bilgi ve tecrübenin sağladığı avantajla *canut*ları farklı bir açıdan görebiliriz. Lyon sistemi bugünkü Silikon Vadisi'ne çok benziyor: nitelikli uzmanlar ve girişimciler ağı, makineye değil tasarıma yatırılan sermaye, işyerinde bir tür özerklik ve yaratıcılık kültürü. Yetenek ve başka yetenekler geliştirme hakkı, patronların değil işçilerin sahip olduğu mülkler gibi görülüyor. Yenilik ve işbirlikçi rekabet, bugün Silikon Vadisi'nde olduğu gibi 1830'larda Lyon iş modelinde de esastı. Müdahaleci dönemin her on yılında yetenek, radikalizm ve öz saygının yan yana gittiği, genellikle de dünya ekonomisinin en dinamik dönüm noktasında bir işgücü bulunuyordu.

*Canut*ların zincirlerinden başka kaybedeceği şeyler de vardı; pahalı tezgâhlarla dolu bir oda, bir ev ve zor kazanılmış bir sosyal statü gibi. Fakat muhtemelen aynı dönemdeki herhangi bir fabrika işçisi grubundan daha iyi bildikleri gibi; "kazanacakları bir dünya" vardı. *Fabrikanın Sesi canut*ların, yeni bir sınıfın; evrensel olan ve evrensel çıkarlar etrafında toplanan "proletaryanın" parçası olduğu kanaatindeydi.

*Canut*lar, demokratik hakların ve ahlaki mücadelenin ücretlerden önce geldiği "vasıflı işçiler sosyalizmi" diye tabir edilen yöntemi uyguladı. İlk isyandan hemen sonra *Fabrikanın Sesi*, kendi kendini yetiştirmeye yönelik düzenli rehberler yayınlamaya başladı. Rehberler, günümüzde Aydınlanma Felsefesi ve edebiyat alanındaki bir okul dersi için temel bir okuma listesini meydana getiren klasiklerden pasajlar içeriyordu. Saint-Simoncuların uyguladığı serbest aşk temelli feminizmin şokunu atlatan *Fabrikanın Sesi* yayıncıları, 1833'ün ortalarından itibaren kadınlara daha geniş yasal haklar verilmesini savundular.

Vasıflı işçilerin kaybetmek zorunda kaldıkları en büyük şey işyerindeki kontroldü; ustalık ve mesleki bilgi üzerindeki tekel-

lerinin ve ücret haddini belirleme yeteneklerinin sonucu olan kontrol. Bunu ayaklanma anına kadar canları pahasına koruyacaklardı. Ancak bu korunduğu sürece, kapitalist sistemden, fabrikanın ücretli kölelerinin veya gecekondu yoksullarının sağlayamadığı bir menfaat sağlıyorlardı. Sosyalizme düşman değildiler; ama sosyalizmi "Sırada ne var?" yerine "Farz edelim ki..."ye bir cevap olarak görüyorlardı.

İlk kez *canut*ların başkaldırısında, küresel işçi hareketinin oluşumunu yönlendiren üç "büyük talep"i görüyoruz: yaşam koşullarını iyileştirme, işyeri özerkliği ve demokratik haklar. Sosyalizm ve anarşizmin önemli kuramcıları büyük eserlerini yazmadan çok önce, işçiler, bu üç hedefi kapsayan ve bir tür işçi sınıfı cumhuriyetçiliği olan geçici bir ideoloji yaratınışlardı bile.

1848'de Cumhuriyet Fransa'da gerçekleşti ve devrimler tüm Avrupa'ya yayıldı. O zamana kadar gelişmiş dünyanın uykularını kaçıran hayalet işçi sınıfıydı. Peterloo zamanında Manchester'da tarihe geçen acıya şimdi de Belçika'da, Kuzey Fransa'da, Silezya'da, Ren'de ve yeni İngiltere'de rastlanıyordu. Fakat bunlar; dokumacılar, kunduracılar ve tesviyeciler, 1848'deki büyük ayaklanma esnasında işçi örgütlerine liderlik eden, dünyanın vasıflı işçileriydi.

O zamana dek Jean-Clause Romand, yaşam öyküsü işçilerin devrime bulaşmamaları için bir uyarı olan, ıslah edilmiş ve çökmüş bir karakter olarak hapishaneden çıkmıştı. Joseph Benoit coşkulu bir sosyalist oldu ve ölene kadar da öyle kaldı. Lyon'da görece barışçıl geçen 1848 devrimine katıldı. Şöyle yazacaktı:

> Lyon işçileri kendi mücadelelerini, modern toplumun ihtiyaç ve özlemlerini birkaç kelimede özetleyen ölümsüz sloganlarıyla tarihe kazıyarak gelecekteki tüm mücadelelerin doğasını belirlediler. Pankartlarına şöyle yazmışlardı: Çalışarak yaşamak ya da savaşarak ölmek![71]

3

ŞAFAK VAKTİDİR...

Paris Komünü, 1871

Eski dünya çöküyor. Yerküreyi kaplayan gece, kefenini paramparça ediyor. Şafak söküyor... Bugün, halkın zaferiyle birlikte emeğin çağı başlamış oldu... Tüm dünyadan kardeşlerim, kanımız özgürlüğünüz için akıyor. Zaferimiz zaferinizdir. Ayağa kalkın! Şafak vaktidir...

Jules Vallès, *Asi*, 1871[72]

Amukoko, Nijerya, 2005

Bayrağını sallayarak kamyonetimizi durduran adam polis olduğunu söylüyor. Ürkmüş gözleri dikkatle ön camdan içeriye bakıyor, ne demek istediğini iyice anlatmak için kısa namlulu bir AK-47'yi kurcalayıp şakırdatıyor. Şoför iğrenerek yüzünü buruşturuyor, "Hadi canım sen de" der gibi anlamlı anlamlı silahlı adamın çıplak ayağına bakıyor ve yavaşça ilerliyor. Polis, Lagos gecekondu mahallesine sınır olan çift yönlü yol boyunca her milde bir barikat kurmuş, fakat mahallenin içine girmiyor.

Amukoko adeta bir barakalar ve dar yollar denizi. Tek katlı kulübelerin etrafını saran uzun taraçalar bazen dört kat yüksekliğinde beton "birleşimler" meydana getiriyor. Otlarla yeşermiş, dışkılarla pislik yuvası haline gelmiş, sivrisineklerle dolup taşan bir kanal geçiyor ortasından. Bu kanal yüzünden, bu sokaklarda yalınayak dolaşan her 25 çocuktan biri on yaşına gelemeden

sıtmadan yaşamını kaybedecek. Amukoko'daki evlerin yalnızca yüzde 5'inde su akıyor. "Buraya getto diyoruz" diyor Stephen Oluremi. "Burada yaşayanların sadece hayatta kalacak kadar parası var". Üç milyon insan yaşıyor burada.

Geceleri bir odada sekiz-on kişi yatıyor. İnsanların koridorlara, yüklüklere ve merdiven boşluklarına taşmış olduğu görülebilir. Gündüzleri geçitler aile yaşamıyla dolup taşıyor: Bir kadın derin bir tavanın altına ateş hazırlıyor, çocuklar kendi yaşları kadar eski kıyafetler içinde etrafta birbirleriyle yarışıyor. En küçük olanları çıplak; okul çocukları eski püskü şortlar giymişler. Eğer ailesi bir kez olsun hayatlarını değiştiren bir şans kırıntısına sahip olmuşsa; bir genç üzerine beş yıl önce popüler olan bir futbolcunun isminin basılı olduğu, ağarmış bir Liverpool veya Juventus forması giyebilirdi.

Burada çok az yaşlı insan var; Amukoko göçmen işçilerin yaşadığı bir yer. Nijerya'nın dört bir yanından kabile tarzı giysiler içindeki genç anneler caddeleri kontrol ediyor. Kuzeydeki Hausa'lı başörtülü Müslüman kadınlar açıkta bıraktıkları karınları ve süslü rastalarıyla güneyli Ibo'lu kadınların hemen yanında su taşıyor.

Erkeklerin çoğu dışarıda, işteler ya da iş arıyorlar. Amukoko'dan geliyorsan nerede çalışırsın? Eğer çocuksan, bir şeyler satabilirsin. Yarım günlük gezi boyunca her yol kavşağı üçüncü dünya ekonomisinin yeni hurdalarını beğenilere sunan Amukoko'lu çocuklarla doluydu: telefon kartları, cep telefonu şarjları, İngilizce kişisel gelişim kitaplarının çalıntıları. Bir oğlan trafiğe takılmış bir kamyonet sürücüsüne bir avuç dolusu siyah elektrik kablosu teklif ediyor. Sürücü bir tanesini seçiyor ve sonra trafiğin aniden açılmasıyla parayı ödemeden basıp gidiyor. Oğlanın yüzü ağlamaklı bir hal alıyor ama çok geçmeden adrenalini kamçılıyor ve bağırarak kamyoneti kovalamaya başlıyor.

Veyahut terzi olarak çalışabilirsin. Başında küçük, beyaz bir yastık üzerinde 1950'lerden kalma eski tip bir Singer dikiş maki-

nesini dengede tutarak Lagos'ta dolanıp durmak anlamına geliyor bu. Dikkat çekmek için yaptığın anonslar arada sırada, dikiş ihtiyacı ve parası olan birisine rastlar. Bunun dışındaki zamanını, boynunu özenle dik tutarak ve sokakları gezerek geçirirsin.

Tüm o baskılı eşarplar, kıpkızıl kömürler ve futbol formalarına rağmen Amukoko'da baskın olan renk gridir. Oluklar ve sokaklar gerçek çamurla değil; onlarca yıllık plastik torbalar, geçen seneden kalma bir kilim, dünden kalan tavuk kemikleri gibi kat kat zehirli çöpten oluşan gri bir balçıkla kaplı. Bunlar, milyonlarca ayağın çiğnemesiyle ince ve kuru bir macun haline gelmiş. Aynı grilik çatılara da çökmüş; adi deterjanlar, renkleri ağartan güneş ve kirli yağmurlar yüzünden insanların giysilerinde de yer etmiş.

Verem, sıtma, kızamık ve AIDS en önemli öldürücü hastalıklar. Doğumlar, geleneğin ölümcül müdahaleler içeren sisteminde yetişmiş olan geleneksel ebelere teslim edilmiş durumda. Geceleri kendi alanlarına kapanan Nijeryalı yüce rahibeler, gündüzleri cimrice ilaç dağıtıp insanları kondom kullanımından vazgeçirmeye çalışarak sokaklarda geziniyorlar.

Amukoko klasik bir gecekondu bölgesi. Bir milyar insan, yani insanlığın altıda biri, kent nüfusunun üçte biri gecekondularda yaşıyor. BM'ye göre 2030'a kadar gecekondu nüfusu iki milyara çıkacak. Amukoko dünyasını fabrika ve işyeri dünyasından ayrıştırmak, gecekonduları toplumsal bir gerçeklik olarak yorumlayıp modern işyerini başka bir şey olarak kurgulamak hayli kolay; ancak Nijerya gibi ülkelerde bunların hepsi ayrılmaz biçimde birbirleriyle iç içedir.

Amukoko sınırına iki milden daha kısa mesafede Lagos'un sanayi merkezi olan Ikeja vardır. Tel örgülerle ve bir demiryoluyla çevrilmiş uzun, düz bir yol sizi büyük isimlerin önünden geçirir: Guinness, Dunlop, Dulux, Berger Boyaları, Nijerya Çelik ve Tel. Sokak satıcılarından yiyecek bir şeyler almak için dışarı çıkan insanlar güçlü, toz içinde ve kendinden emin görünüyor-

lar. Ikeja, Amukoko'dan farklı bir yüzyılda adeta. Fakat Stephen Oluremi gibi insanların yaşamı bu iki dünyanın arasına sıkışmış durumda.[73]

Oluremi bir metal işleme fabrikasında elektrikli aletler için alüminyum kaplar yapıyor. Bekâr, yirmili yaşlarının başında... Elleri güçlü, kıyafetleri yırtık pırtık... Çalıştığı yerde 250 devamlı, 200 geçici işçi var. O da geçici işçilerden biri:

> Bu ülkede yaptıklarının cezasını nasıl ödeyecekler, bilmiyorum: gündelikçilerin işleri kadroluların yaptıklarıyla aynı ama ücretler farklı. Sözleşmemiz yok. Çalışırken iyi para toplamanız gerekiyor fakat gündelikçiler olarak hiç de iyi para toplayamıyorsunuz. Kadrolu personelle aynı işi yapmanıza rağmen size iyi bir ücret ödenmiyor. İşte gündelikçilerin durumu bu.

Oluremi ayda 5.000 naira kazanıyor. Bu 21 sterline eşit ve Çin'deki bir fabrika işçisinin aldığının yaklaşık yarısı demek. Çalışma saatleri tahammül edilebilir (sabah 7'den öğleden sonra 3'e kadar). Çalışma koşulları zorlu, ancak o, kalıpları elle cilaladıkları bölümde değil de üretim bandında çalıştığı için kendini şanslı sayıyor: Cilalama yaptıkları "köy" çok sıcak. "Eğer o yerde yalnızca iki gün çalışsaydım, hasta olurdum; çünkü onlar tüm güçlerini, dirençlerini, her şeylerini çalışmak için kullanıyorlar."

Nijerya'daki çoğu büyük fabrika gibi onun işyeri de sendikalaşmış. Nijerya sendikaları 1970'lerde yasal statü kazandı ve şirketin sendika aidatını ücretten kestiği zorunlu bir "kesinti sistemi" elde etti. Hükümet bunu kısa süre önce gönüllü hale getirmiş olsa da sivil toplum kuruluşlarının denetlediği birçok yabancı yatırımcı sendika sözleşmelerini kökünden kaldırmaya meyilli görünmüyor. Aslına bakılırsa yatırımcılar şirket kazançlarını kendi çekirdek işgüçleri için hesapsızca harcıyor fakat Oluremi bu çekirdek işgücü içine giremiyor. Dört yıldan beri fabrikada çalışıyor, yasal olarak altı aydan sonra daimî kadroya alınması gerekiyordu. Fakat alınmadı. İşte bu onun, işverene, diğer işçilere ve sendikaya yakındığı en büyük sorunu.

> İnsanlar bu iş için bedenlerini riske atıyor. Hastayım, yarın tıp merkezine gitmem lazım. Ama eğer hasta olarak kaydedilirsem bana para ödemeyecekler. Eğer gündelikçiysen ve tedaviye gidersen para ödenmez. Doktor hastalığın için üç hafta istirahat verse bile para ödenmez. Kadrolulara ödeme yapılır. Eğer doktor bir haftadan uzun süre istirahat verirse, bu senin için çok kötü demektir.

Düzenli sözleşmeli personel onun kazandığının iki katı maaş, konut ve sağlık hizmeti alıyor. Böyle olunca Oluremi maaşının yarısını ulaşıma, çeyreğini ise başka bir genç fabrika işçisiyle paylaştığı odasına verip gecekonduda yaşıyor. Çalıştığı fabrikadaki sendika lideri aynı zamanda üst düzey bir yöneticiymiş. Burada bir iş bulmak için idarede ya da sendikada tanıdığının olması gerekiyor. Peki bu kadar memnuniyetsizlerse, neden sendika liderlerini devirmiyorlar?

> Uzun zamandan beri fabrikada çalışanlara ihtiyar denir. Gençler konuşurken ihtiyarlar hep karşı çıkar, dolayısıyla bir türlü bizle birleşmezler. Biz gençler adaylarımızı tanıtacağız, ihtiyarlar kendi içlerinde toparlanacak. Seçim olduğunda geçici işçiler orada olamayacak. Yalnızca kadrolular seçimde olacak ve bunların içinde de gençlerden çok ihtiyarlar var. İşte sendika bizle böyle başa çıkıyor.

Nijerya işçi hareketi, yakın zamanda silahsızlanan devletle temkinli, işbirliğine dayalı bir ilişki içinde yaşıyor. Hareket yabancılara ait sanayilerde ve kamu sektöründe ağırlığa sahip ancak Amukoko gibi bir yerin nüfusuna genellikle kök salamıyor. Gecekondulardaki sosyal ilişki ağları camiler, kiliseler, sağlık kurumları ve sivil toplum kuruluşları etrafında kendiliğinden yeniden toplanıyor. Lagos gecekondularındaki birçok işçi gibi Oluremi de hayatta kalma mücadelesiyle o kadar meşgul ki daha geniş politikalar düşünecek durumda değil:

> Benim gibi bir adam işten sonra okula gitmek ister. İşimi bitirir bitirmez ya arkadaşının yerine ya da çalışmak için bilgisayar

kursuna gideceğim. İşimi bitirdikten sonra sadece hayatım için savaşmak zorundayım. Yalnızca hayatta kalmak için, kendi hayatım için savaşmaya mecburum.

Başlıca sendika federasyonu olan Nijerya İşçi Kurultayı (NİK) ancak olağanüstü zamanlarda gecekondu sakinlerinin istek ve öncelikleriyle ilgilenir. 2003'te hükümet petrol fiyatlarını yükseltince NİK genel grev çağrısı yaptı. Ağır sanayi ve petrol sektöründe grev güçlüydü fakat hükümet yanlısı bir sendika işe dönüş hareketi örgütleyince, Lagos gecekondularının gençlik çeteleri bıçaklarla grev kırıcılara saldırdı, ateşe verilmiş barikatlar oluşturdu. 7 Temmuz 2003'ün akşam karanlığında on protestocu polis tarafından öldürüldü. Ekim 2003'te hükümet, yeni bir genel grev tehlikesi üzerine akaryakıt fiyatlarını düşürdü. O günden beri hükümetle sendikalar arasında gerilimli bir ateşkes varlığını sürdürüyor.

Stephen Oluremi'nin yaşamı iki gerçeklik arasında geçiyor: kuralsız gecekondu mahallesi ve modern işyeri. Bunlar birbirlerinden kopuk dünyalar gibi gözüküyor ama her ikisi de aynı güçlerin ürünü: yabancı yatırım, tarımın çöküşü, kentlere göç, bozulmuş yönetim ve işsizlik. İşçi hareketi resmî ekonomide kendisine sağlam bir yer edinmiş fakat kayıtdışı ekonomide neredeyse aciz durumda. Liderler grev silahını nadiren kullanıyorlar çünkü bunun kontrol edemeyecekleri bir enerjiyi serbest bırakacağını biliyorlar.

Gelişmekte olan dünyanın dört bir yanındaki sendikalar için söz konusu olan ikilem şudur: Çekirdek işgücüne nasıl ulaşacağız ve yoksulları, gecekondu halkını ve gündelikçileri kaosa teşvik etmeden, baskıları azaltarak nasıl örgütleyeceğiz? 19. yüzyılın ikinci yarısında aynı durum Avrupa'daki, Amerika'daki ve bilhassa Paris'teki sendikaların karşısına çıkmıştı. Orada bir diktatör demokrasiyi yerleştirmeye; çekirdek bir işgücü örgütlenmeye çalışıyordu. Kentin dışına itilmiş gecekondu kitlesi ise tıpkı Stephen Oluremi gibi "yalnızca yaşam savaşı veriyordu"...

Paris, Nisan 1867

Devrim çağı kapanmıştı. Geriye, dünyanın cıvata deliklerine sürülmüş birkaç sakallı devrimci kalmıştı; ama bunlar da başarısızlıklarla yaralanmış, korkulan kişilerdi. Viyana, Berlin ve Budapeşte'deki 1848 ayaklanmaları sadece bir hatıraydı artık. Paris'teki eski dar geçitler yerlerini, 1848 tarzı barikatların kurulmasını imkânsız kılmak ve top atışlarıyla öldürücü sonuçlar almak için planlanmış geniş bulvarlara bırakmıştı. Fakat kimse böyle bir şeyin gerekli olabileceğini tahmin etmiyordu. Avrupa güçlü devletlerin, yeni teknolojinin ve dürüst çalışmanın kıtasıdır. Endüstriyel gösteriler çağı başlıyordu.

Paris'te küçük bir salonda *Mürettipler Derneği*, Seine yakınında demir ve camdan yapılmış bir sarayda açılan gelmiş geçmiş en büyük teknoloji fuarı, *Universal Exposition* için bir temsil heyeti seçmek üzeredir. İşçi maliyetlerini karşılamak üzere devlet fonu alınması önerisi tartışmaya açılmıştı ve salondakilerden bazıları bu fonun alınmasından yanaydı. Ancak platformda duran adam buna karşıydı:"Eğer bağımsızlığımızı, gördüğümüz şeyler hakkında özgürce konuşma yetimizi korumak ve fikirlerimizi ifade etmek istiyorsak, her türlü iltiması reddetmek ve temsil heyetini kendi kaynaklarımızla örgütlemek zorundayız."[74]

Eugène Varlin kaynaklarla ilgili bir şey biliyordu. İki yıl önce, mürettipleri on saatlik iş günü mücadelesi için greve götürmüştü. Büyük çaplı bir grev fonu topladı. Savaştı ve kazandı. Varlin siyah hale şeklinde saçlara, dağınık sakallara, yuvarlak bir yüze ve dikkatli gözlere sahip, 28 yaşında bir adamdı. Daha o zamanlar, hakkında yazılmış bir şiir ve işçiler için faaliyete geçirdiği bir işletme vardı. Nereden baksan, son derece becerikliydi. Yarı eğitimliydi. Teknolojinin toplumsal ilerlemeyi beraberinde getireceğine inanan yüzyıl ortası işçi hareketinin tipik bir üyesiydi.

Varlin işçileri, yeni teknolojinin daha az çalışma saati ve daha yüksek maaş anlamına geldiğine ikna etmeye çalışıyordu:

> Sanayinin gelişimi, herkesin hayat standardının yükselmesiyle sonuçlanmalıdır. Üretim, makine kullanımının artışına bağlı olarak her geçen gün artıyor. Yalnızca zenginlerin tüketmesi yeterli değildir. İşçiler de tüketici olmak zorundadır ve bunun için de işçilerin harcayacak kadar paraya ve satın aldıklarının nimetlerinden yararlanacak kadar zamana ihtiyacı vardır.[75]

Bunlar devrimci fikirler değildi; kırk yıl sonra Henry Ford tarafından neredeyse harfi harfine tekrar edilecekti. Ayrıca, *Universal Expo*'yu parasal olarak destekleyecek kişinin; yani kendi verdiği adla Fransa'nın İkinci İmparatoru Louis-Napolyon'un duygularından da çok uzak değildi. Louis-Napolyon, 1848 devrimini bastıran kişiydi. Napolyon'un Paris'in gecekondularını yerle bir etmesi yok yere değildi. Fransa, birinci sınıf sanayiye sahip olacaktı ve birinci sınıf bir işgücüne ihtiyacı vardı. Ve devrim çağı kapandığı için, her ne kadar işçilerin toplantılarında siyaset konuşmaları yasaklanmış ve tutanak defterlerinin polise bildirilmesi zorunluluğu getirilmiş olsa da İmparator, işçilerin yatırım fonlarına ve kooperatiflerine yasal statü verdi.

Parisli mürettipler İmparator'un parasının reddedilmesi yönünde oy kullandılar ve Varlin'i dünyanın mekanik harikalarını incelemesi için Expo'ya gönderdiler. Fransa'nın her yerinden vasıflı işçiler temsil heyetlerini seçiyordu: teknisyenler, kunduracılar, şapkacılar, pirinç döküm işçileri. En güzel kıyafetleri ve ellerinde defterleriyle Expo'da buluştular.

Fuar, hazır bulunan Avrupalı hükümdarların ve süvarilerin geçit töreniyle başladı. Sergi salonunda modern harikalar gösterime sunulmuştu: süslü püslü korseler, uluslararası ağırlıklar ve ölçüler, güzel sanatlar. Fakat en çok ilgi çeken devasa ve karmaşık makinelerdi. Amerikalılar McCormick biçerdöveri ve Mors telgrafı getirmişti; Alman çelik sanayicisi Krupp, 1.000 atış yapabilen 50 tonluk bir top tanıttı; Fransızlar ise tavşan derisinden şapka yapan bir mekanizma sundu.

Kasım ayında sergi kapandı ve işçi heyetleri gözlemlerini

toparlayıp bir araya getirdiler. Bunlar, bir bunalım döneminde devlet memurları tarafından İmparator'a iletildi. Raporlar, makineleşmeye düzülmüş övgülerden çok 19. yüzyıl ortasında hüküm süren toplumsal düzenin sürekli bir eleştirisi niteliğindeydi. Kunduracıların temsilcileri şöyle soruyordu: "Makineler kesin olarak herkese ait midir? Onların yapılmasını binlerce işçi sağlıyor. Bunların tekel haline gelmesi ve birkaç şahsa kâr olarak dönmesi adalete ve eşitliğe aykırı değil midir?"[76]

Yeni iş bölümünün, işçileri hem beceriden hem de itibardan yoksun bıraktığını savunuyorlardı. Ancak onlar makine kırıcısı değildi; tek istedikleri gelişmeden hakları olan payı almaktı:

> Sistem temelde mükemmel ancak tepede başarısızlığa uğruyor. Bu fevkalade üretici güce herkes katkıda bulunduğu halde, yalnızca birkaç kişi bundan faydalanıyor. İşte bu yüzden güce güçle cevap vermek adına kuvvetlerimizi birleştirmeliyiz. Önceden kazanılmış mevkileri koruyarak mevcut sistemi aşama aşama, herkes için daha yararlı olacak bir ekonomik sistemle değiştirmeliyiz.[77]

Şapkacılar da sert bir tepki vermeye hazırdı. Alay konusu yaptıkları, canlı tavşanı şapkaya döndüren tescilli bu yeni aygıt, endüstriyel modernleşmenin gerçek bir sembolü olmuştu. Fabrikada ise bu, işçilerin değersizleşmesinin bir sembolü haline gelmişti.

> Binanın en uzak köşesinde küçük, kötü aydınlatılmış bir odaya kondu. Bu önlem yetersiz addedilirken, insanların bakışlarından saklanması gereken sözüm ona kutsal bir imgeymiş gibi üzeri döşeme tahtalarıyla kapatıldı... Neredeyse herkesin kendine uyarladığı bir tutku sembolü ya da daha çok dini bir sembol haline geldi.[78]

Teknisyen temsilcileri heyeti, bir coşku havasıyla ayrıldı. Bunlar gibi makineler, el işçiliği ihtiyacını büsbütün ortadan kaldırabilecekti, bu fikir onları hayran bırakmıştı. Sıradan dünyaları makine yağı ve metal talaşından ibaret olan insanların akılları, robotları hayal etmek için bir yüzyıldan daha ileriye sıç-

rıyordu: "Amacımız tüm bedensel işleri yerine getirecek robotlar edinmek ve bunları yeterli miktarda üretmek. Böylelikle ihtiyaç duyulacak tek şey her gün birkaç saatlik denetimler olacak."[79]

Bu raporlar vasıflı işçilerin mantığının nasıl işlediğini bir fotoğraf makinesinden daha iyi yakalıyor. Kendini yetiştirme, saygınlık ve ıslah, bu raporlarda sıkça yinelenen temalardır. Sosyal adalet görüşleri, yeni teknolojiye dayalı bir kooperatifinkiyle aynıydı. Çalışma, ustalık ve saygınlık başlıca değerleri olacaktı. İnsanoğlunun ilerlemesine duyulan inanç, teknisyenlerin sergilenen buharlı lokomotif hakkındaki yazılarının üslubunu renklendirmiş. Onlar bu makineyi yalnızca bir taşıma aracı olarak değil, küresel kitle iletişim sisteminin temeli olarak görüyorlardı:

> Tüm insanlar sonunda birbirlerini anladıklarında küresel kitle iletişim sistemi genel fikirler, ilkeler, haklar ve yükümlülükler naklederek zamanı hızlandıracak ve insanlar, yüzyılların üzerlerine yüklediği itaat ilişkisinden, sermayenin esaretinden ve cehaletten kesin olarak kurtularak makinelerin sunduğu ciddi avantajlardan nihayet en geniş biçimde faydalanacak.[80]

Dış dünyayla ilgili tek bilgilerini ödünç aldıkları Gaslight kitaplarından edinen bu mühendisler, buhar makinesine bakıp interneti hayal ettiler.

Louis-Napolyon, bir tornadaki mikronları ölçebilen ve dünyadaki kapitalist güçlerin en büyük gösterisinde son derece nazik biçimde toplanan bu adamların, devrimci bir halk tabakasına dönüşmeyeceğine güvenilebileceği sonucuna vardı. Sosyal reformlar devam edecekti. Ne de olsa devrim çağı kapanmıştı.

"Grevler büyük zarar verdi...": Vasıflı işçilerin ılımlılaşması Fransa'ya özgü bir durum değildi. Daha fazla siyasal özgürlüğün olduğu her yerde, sendikalar ölçüyü kaçırmadan bu özgürlükten istifade ediyordu. İç savaştan henüz çıkan 1866 yılı Amerika'sında, demir döküm işçilerinin lideri William Sylvis

60.000 işçiyi temsil eden Ulusal İşçi Birliği'ni kurdu. "Grevler, çalışan sınıflara büyük zarar verdi"[81] sonucuna vardı. Aynı tutum, Britanya Sendikalar Birliği'nin kuruluş konferansında da işitilecekti.

Ilımlılaşma, hemen her yerde şiar haline gelmişti; tek bir alan hariç: uzaklardaki devrimlere destek alanında. Vasıflı işçi sınıfı, psikolojik yerinden edilişin kitlesel etkisiyle devrimci tutkusunu, ülke dışındaki kölelik ve baskı karşıtı savaşlara yöneltti. Lancashire pamuk işçileri, açlık anlamına gelse de Amerikan İç Savaşı'nda, Birliği desteklemişti. New York'lu binlerce işçi İrlandalı milliyetçi O'Donovan Rossa'yı karşılamak için bir araya gelmiş; Varlin'in kuşağından Parisliler 1860'ların Che Guevara'sı İtalyan özgürlük savaşçısı Garibaldi'yi idolleştirmiş; dünyanın dört bir yanından sendikalar, Rus hâkimiyetine karşı yaptıkları ayaklanma kitlesel kıyımlar ve sürgünlerle son bulan Polonya halkıyla dayanışma göstermişti.

Tarihteki uluslararası ötesi işçi örgütünün oluşumunu başlatan Polonya katliamıydı. Londra'da 1864 Eylülünde sendika liderleri Polonya'yı desteklemek için Fransız yardımlaşma derneklerinin hazır bulunan temsil heyetiyle birlikte bir halk toplantısı çağrısında bulundu. Buluşma yeri Long Acre'daki St. Martin Salonuydu. Burası ironik bir biçimde, bugün giyim firması French Connection'ın binasının bulunduğu yerleşimdedir.

> Mahşerî bir kalabalığın bulunduğu toplantıda (emekçi sınıfların apaçık dirilişi gerçekleşmekteydi)... genel konseyin merkezinin Londra olması ve Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'deki işçi dernekleri arasında aracılık edecek bir "Uluslararası Emekçiler Birliği" kurulması karara bağlandı...[82]

Bilgi veren kişi, zabıtlarda Alman işçi sınıfının temsilcisi olarak betimlenen Karl Marx'tı (mesleği mimarlık olarak kaydedilmişti). Sürgün edilen devrimci Marx toplantıda konuşmadı ancak bundan kısa süre sonra kendi destekçileri ile devrimci rakibi

Pierre Joseph Proudhon'un takipçileri arasında çıkacak çetin iç çatışmayı yönetecekti. Proudhon ılımlı anarşizm öğretisinin babasıydı. Bu öğretinin ilkeleri, vasıflı işçi sendikalarının, işçi kooperatifleri saplantısı ve kadın hakları aleyhtarlığı gibi birçok önyargıyla ortaktı.

Proudhon, kadınların fabrikalarda çalışmasına izin verilmemesi gerektiğini söylemişti. "Eylemin gücünü öncelikli olarak erkekler oluşturur, kadınlarsa cazibenin gücüdür" sözü Proudhon'un, bugün çoğu anarşist web sitesinde bulamayacağınız deyişlerinden biridir. Devletsiz toplumlarda ailenin toplumsal düzenin ana kaynağı, anarşist sistemin "mutlak monarşisi" olacağını tahayyül ediyordu. Kadınlara cinsel özgürlük tanınması sosyal çöküntüye neden olacaktı. Fahişelik en büyük toplumsal ahlaksızlıktı.

Tüm bunlar, 1860'ların sendikalı erkeklerince kabul gördü ve Enternasyonal'in politikası olarak benimsendi. Fransız yardımlaşma dernekleri Proudhondestekçileri tarafından yönetiliyordu. Varlin; Uluslararası Cenevre Kongresi'nde "Kadın emeğini reddetmek, sadakayı onaylayıp fahişeliğe izin vermek demektir"[83] diyerek kadınlara çalışma yasağı konmasına karşı oy kullanan tek Fransız temsilciydi. Ancak Enternasyonal'in geri kalanı gibi o da kooperatifler konusunda tutucu olmayı sürdürdü.

"Sıradan bir yemek satın alırdın, ama iyi sunulmuş olurdu...": Kooperatifler yüzyıl ortası işçi hareketini tanımlayan fikirdi. Bunlar, Sylvis'in New York'ta kurduğu kâr amacı gütmeyen demir fabrikaları gibi üretici kooperatifler ya da 1840'larda Lancashire'de kurulan dükkânlardan esinlenerek oluşturulan tüketici kooperatifleri olabilirdi. Prensip; ortaklaşa toptan alım yaparak, makul oranlarla katkıda bulunarak ve hatta bir ustabaşıdan daha yüksek rütbeli kimsenin olmadığı bir üretim sürecinde çalışmaktı. Bu yolla kapitalist sistemin dışında kalınabilinecekti. Devletten kooperatifler için kaynak

sağlamak, Marx'ın bir diğer büyük rakibi Ferdinand Lassalle'in önderliğindeki Almanya işçi hareketinin başlıca seçim talebi haline geldi. Lassalle'in açıkladığı gibi kooperatif stratejisinin güzelliği "araçların kendisinin baştan aşağıya amaçla iç içe olmasındaydı". Kooperatifleri meydana getirmek için bir devrime ihtiyacınız yoktu. Diğer yandan bu tam bir seçim stratejisi de değildi. Bu son derece yaratıcı toplumsal deneyimi, parlamenter temsille ve devletten fon sağlamak için yapılacak uzun ve acelesiz bir kampanyayla birleştirebilirdiniz.

Varlin'in Paris'inde kooperatifler zamanı dolmuş bir projeydi. İşçilerin en büyük kızgınlık nedenlerinden birisi ironik bir biçimde, İmparator tarafından zorla dayatıldığını düşündükleri hayırseverlik faaliyetleriydi. Expo sonrasında teknisyenlerin yazdığı rapor çok sayıda "aşevi, konut ve kilisenin" olduğundan yakınıyordu: "Bu tür faaliyetlerin değerini çok iyi bilmekle birlikte, bizler özgürlük yandaşlarıyız. Kendi hayatımızı yaşamak istiyoruz ve ihtiyacımız olan tek şeyin bunu yapabilme özgürlüğü olduğunu açıklığa kavuşturmayı hedefliyoruz."[84]

Kızgınlığın yanı sıra devamlı bir endişe de söz konusuydu: bu kimselerin dışarı itilmeleri, "at yarışı ve aşk maceralarının" hâkim olduğu Paris'in dışında tecrit edilmeleri, "saygıdeğer" işçi sınıfını kaçınılmaz biçimde gecekonduların alışkanlıkları ve ahlaki değerlerine maruz bıraktı. Dönemin tüm vasıflı işçileri gibi onlar da dilencilere, suçlulara ve fahişelere derin bir nefret duyuyorlardı. Marx bunlara lümpen proletarya ismini vermişti, Paris sokaklarında kullanılan sözcük nasıl söylediğine bağlı olarak ayaktakımı, sefiller ya da açıkça aşağılık insanlar anlamına gelen *canaille*'dı.

Victorine Brocher bir kunduracının karısıydı. Saygın bir işçi ailesinden geliyordu. Sürekli olarak yoksulluğun eşiğinde yaşayan Brocher, bebeğini tedavi eden doktor Enternasyonal üyesi olduğu için oluşuma katıldı. Expo'nun gündeme gelmesiyle birlikte, *canaille* için hayatın ne kadar zor olduğunu anlamıştı:

> Günde on iki-on dört saat gülünç ücretlere çalışan, ihtiyar anne babalarını ve çocuklarını bırakmak zorunda kalan, havanın, aydınlığın ya da gün ışığının sızarak dahi içeri girmediği sağlıksız atölyelerde uzun saatler kapanıp çalışan yoksul kadınlar gördüm... Eğer kocası iyi biriyse, pazar günü akşam yemeğinden sonra evde oturacaktır. Eğer alkoliğin tekiyse, dünyanın en mutsuz adamı olduğunu ve evde durmaya dayanamayacağını keşfedecektir. Teselliyi mahalle müzikholünde arayacaktır...[85]

Varlin ve Brocher gibi saygın işçiler için kooperatif stratejisi iki cephede güvence sağladı: zenginlerin hayırseverlik teşebbüslerinden özgürlük taşıdı ve bu, sosyalizmin büyük ideallerinin sürdürülmesinin imkânsız olduğu *canaille*'ın derinliklerine doğru süratli bir geçişi önlemenin garantisiydi. 19 Ocak 1868'de Varlin, Paris'in restoran işletmeciliği sektöründe benzerine daha önce hiç rastlanmamış bir halkla ilişkiler hamlesiyle La Marmite (Güveç) adında bir işçi kooperatifi kafe'si açtı:

> İşçiler! Tüketiciler! Koşullarımızı iyileştirmenin çaresini hürriyetten başka bir yerde aramayalım. Örgütlenme özgürlüğü güçlerimizi pekiştirerek, her gün sağlığımız pahasına alışveriş bütçelerimizin üzerinden servet edinen asalak aracılardan kendimizi kurtarmamızı sağlayacak. Haydi, yalnızca ücretlerimizi savunmak için değil her şeyden önce adam gibi yemek yeme hakkı için birleşelim.[86]

La Marmite ucuz temel besinler sunuyordu ve pansiyonlarda kalan gündelikçiler için yemek tedarik etmek amacıyla tasarlanmış olsa da kısa süre içinde Varlin'in yoldaşlarının uğrak yeri haline geldi. İçlerinden biri şöyle anımsıyordu:

> Sıradan bir yemek alırdın, ama iyi sunulmuş olurdu. Tabakların etrafında bir eğlence havası vardı. Oldukça fazla müşteri bulunurdu. Hangi tabağı istediğini seçmek, fiyatını fişin üstüne not etmek ve sonra da bu fişi parayla birlikte kasadaki yoldaşa vermek zorundaydın. Genellikle uzun süre etrafta dolanmazdın, diğerlerine yer açmak için yemeğini yer yemez çıkardın. Ama kimi zaman bazı yoldaşlar daha uzun süre kalır ve birbirleriyle sohbet ederlerdi. Şarkı söylediğimiz de olurdu...[87]

La Marmite öylesine efsanevi bir buluşma yeri oldu ki yıllar sonra birçok Parisli işçi sürgün olarak Londra'nın Soho bölgesine geldiğinde burada bir şube açtılar ve her gece burada efkâr dağıttılar.[88] 8.000 bağışçı tarafından desteklenen La Marmite Paris'te üç restoran daha açtı ve bir kredi kooperatifi başlattı.

Ancak La Marmite'deki eğlence düşkünleri için işler kötüye gitmek üzereydi. İmparator, Enternasyonal'in artan etkisini ve bunun Avrupa'nın her yerinde grevlere yol açtığını fark ederek birliği yasadışı ilan etti. Liderlerin ilk grubu 1867 Aralık'ında, Varlin'in de içinde bulunduğu ikinci grup ise üç ay sonra tutuklandı. Varlin duruşmasında hâkimlere "Enternasyonal prensipte grevlere karşıdır. Grevi anti-ekonomik addeder. Bunu Cenevre'de beyan etti ve hâlâ her yerde beyan ediyor" dedi.[89] Kalanlarla birlikte üç ay hapis cezasına mahkûm edildi. Enternasyonal'in aradan çıkarılmasıyla birlikte artık Louis-Napolyon sosyal reform politikasının bir sonraki aşamasına, halk toplantılarının yasallaşması aşamasına geçmek için kendini yeterince güvende hissediyordu. Varlin hapishaneden çıktığında Paris değişmiş bir kentti.

"Sarayları bir gecekonduydu...": Eski dar geçitler ortadan kaldırıldığında işçiler Paris'in merkezindeki tepelere göç ettirildi. Burada kuzey batıda Batignolles'dan ilerleyip Montmartre'dan geçerek doğuda Menilmontant ve Belleville'e varan, işçilerin konut alanlarından oluşmuş bir yay vardı. Böylelikle kent iç içe dairelere bölünmüştü: tam ortası cazibe merkezi, sonra geniş bir bulvarlar halkası, daha dışarıdaysa yoksulluk ve kent sınırlarını belirleyen duvarlar. Çalışanların nüfusu 1851'de 1.3 milyonken daha çok iç göç nedeniyle 1870'te 1.9 milyona fırlamıştı.

Burası bir fabrika kenti değildi; çoğu insan küçük ve orta ölçekli atölyelerde çalışıyordu. On binlerce kadın kendilerini fahişeler ve gangsterler cehenneminden bir basamak uzak tutabilmek için dikiş dikerek ya da kâğıt çiçekler yaparak evler-

de çalışıyordu. İşçi sınıfının Paris'i, Louise Michel gibi yarı aç hayalperestlerle dolu dünyaca ünlü bir Bohemyaydı. Bir muhabir Michel'i şöyle tasvir etmişti: "Otuz altı yaşında, ufak tefek, esmer, son derece geniş bir alna sahip... Özellikleri aşırı bir sadeliği açığa vuruyor. Baştan aşağı siyahlar giyiyor."[90] Louise Michel buna, "Ben kısa değil oldukça uzun boyluyum" diye sert biçimde karşılık verecekti.

Louise Michel kendince bir şair, bir romancı, bir besteciydi. Davacılara göre, "boş zamanlarında kürsüsünden özgür düşüncenin doktrinlerini öğreten ve genç öğrencilerine içlerinde 'İntikamcılar' adlı bir parça da dâhil olmak üzere kendi yazdığı şiirleri okutan"[91] bir kadındı. Gerçekte ise Montmartre'lı çok yoksul bir öğretmendi.

Michel'in yaşam alanı atölye ya da kooperatif değil gecekondu bölgesiydi. Yetişkinlere parasız okuma yazma kursları veriyor, cumhuriyet yanlısı konferanslar düzenliyor, feministler önderliğinde yürütülen kadın hakları kampanyasına katılıyordu. Enternasyonal üyesiydi fakat Enternasyonal'in kadınlarla ilgili tutumu göz önüne alındığında buradakilerden kısmen bağımsızdı. Kendisi bunu "İşte Louise Michel yüzlerce defa yaşam şöleninde herkesin yer alması gerektiğini söylediği için, topluluk için tehdit teşkil ediyor"[92] sözleriyle anlatacaktı.

Şatafatlı Paris'i yoksul Paris'ten ayıran bulvarların oluşturduğu parlak çember; tiyatrolar ve dans salonlarıyla çizilmişti. Genç işçiler burada içki, dans ve günübirlik ilişkilerle teselli arayabiliyordu. Bu aynı zamanda evlilik dışı beraberlikler yaşayan âşıkların dönemiydi; birçok genç kadın için bir erkekle yaşamak yoksulluktan kurtulmanın tek yoluydu. Siyasi faaliyetleri yasaklanmış olan işçiler, bu dans salonları ve barlar aracılığıyla deşarj olup kara talihlerini şiirlerle kutlayarak bir alt kültür yaratmışlardı. İmparatorluğun son günlerinde kabare sahnesinde "La Canaille" adında, büyük ilgi uyandıran bir şarkıları bile vardı.

Louis-Napolyon 1868 Haziranında halk toplantılarına konan

yasağı kaldırınca, ucuz şampanyanın mantarını çıkarmış gibi oldu: İki senenin gerilimi patladı ve püskürdü. Dans salonları, barlar ve sirkler binlerce kişinin hazır bulunduğu siyasi tartışma kulüpleri ağına dönüştürüldü. Toplantı tutanakları yoktu ama imparatorun, tam tamına 900 sayfa not tutan polisleri son derece gayretliydi. *La canaille*'ın nasıl komünist olduğunun hikâyesini bu notlar anlatır.

İlk toplantının Vaux-Hall adında bir yerde yapılacağı ilan edildi. İşçiler, ayrıntılarla hiç zaman kaybetmeden Enternasyonal'i kasıp kavuran tartışmalara daldılar. Olaya isim verildi: "Kadınların Çalışması." Salonda feminist gazetecilerin Proudhoncu erkeklerle tartışmasını izlemek için gelen çok sayıda katılımcı bulunuyordu. Erkekler, kadınların çalışma hakkına karşı sol kanat tezlerle hazır bekliyordu. Sol kanattan öğretmen Gustave Lefrançais şu soruyu yöneltti:

> Tığ ya da mühre kullanan, kâğıt çiçek koçanlarını şekillendirirken parmakları kanayan işçi kadın için oy kullanamamak, zaten sahip olmadığı bir malı yönetememek veya kocasını eşit koşullarda aldatamamak ne ifade ediyor ki?[93]

Çok şey'if ade ediyordu. Toplantı bir oy farkla sona erdi ve bu oy da Enternasyonal aleyhineydi. Çoğunluk, kadınların çalışma hakkının olması gerektiğine karar verdi.

Bu gelişme gidişatı değiştirdi. 6 Ekim'de tartışma Proudhon'un tutucu kitlesinin hazırda beklettiği sorunlara kaymıştı:

> Erkeğin birliğini kadınla birlikte tahsis etmesi yönünde bir kanuna ihtiyaç yoktur. Bu birliğin ihtiyacı olan tek yaptırım karşılıklı hassasiyettir. Bu sistemin zaferi... toplumu tamamıyla değiştirecek bir devrimin başlangıcı olacaktır.[94]

Günden güne işçilerin sayısı binleri buldu. Sonraki iki yıl süresince 63 yerde 933 toplantı gerçekleşti. Başlıklar "Sermaye ve Kâr"dan "Tavşan Yetiştirme ve 300 Frank Gelir Elde Etme Sanatı"na kadar uzanıyordu. (İkincisi, platformun yakınında

oturan polisi şaşırtmak için düşünülmüştü.) Yazılı belgeler, kitlenin büyük ölçüde yerel olduğu ve daimî katılımcılardan oluştuğu izlenimi veriyor. Civardaki kabareye gidilir, arkadaşlarla buluşulur, coşkulu konuşmalar yapılır; sonraki gece gene aynı insan grubuyla dans edip içmek üzere aynı odada olunacaktır. Mürettipler ve teknisyenler arasında büyük saygıyla karşılanan Proudhon'un ılımlı anarşizmi, orada, gaz ışığı ve ucuz parfüm kokusunun ortasında, gecekondulu yoksul erkek ve kadınların acımasız eleştirilerine maruz kalıyordu.

Enternasyonal'e mensup aktivistler halk mitingi hareketinde her yerdeydi fakat bir serbestliğe sahip değillerdi. Montmartre'ın gölgesinde 1848'in diğer bir sakallı kahramanından (ve Marx'ın başka bir amansız rakibinden), Auguste Blanqui'den esinlenen farklı bir sosyalizm türü varlığını koruyordu. Blanqui terör ve isyanı destekliyordu, eğer işçiler işin üstesinden gelemezlerse silahlı bir grup iyi adam onların yerine bu işi yapabilirdi. Blanqui hayatının yarısını hapishanede geçirmişti, şimdi de sürgündeydi. Ama onun kooperatifleri, sendikaları ve Enternasyonal'i küçümseyen takipçileri; arka sokaklarda *la canaille*'ın müsamaha gösterdiği ve bazen de tasvip ettiği bir Robin Hood hayatı yaşıyorlardı. Montmartre'ın Blanquici lideri Theophile Ferré, Louise Michel'in platonik aşkıydı. Bir halk toplantısında Theophile Ferré "Komünizmi dayatmayı isteyecek kadar komünistim"[95] demişti.

Bu ortamda kadınların çalışmasına karşı yapılan muhalefet, parçalanması gereken ilk düşünceydi. İkinci sırada kooperatifler geliyordu. Proudhon yandaşlarınca kurulan bir kooperatif bankası 1868 yazında çöktü. Kooperatifi kurmuş olan nitelikli aktivistler artık kitle toplantılarında yoksullarla haşır neşir olmak zorunda kalıyorlardı. Onlar için kooperatif olsa da olmasa da, borçlu durumda olunduğu müddetçe kurum, kurum olmaya devam ediyordu.

Meydan okunacak diğer bir önemli konu, sendikaların grev-

lere karşı nefretiydi. Varlin hapishane merdivenlerini grevleri protesto ederek inmişti fakat serbest bırakıldığı aylarda her yerde grev vardı. 1869 boyunca pamukçuların ve yün tarakçılarının birer eylemi oldu. Gene aynı yıl madencilerin Loire'daki büyük grevinde on bir eylemci öldürüldü. Büyük mağazalardaki tezgâhtarlar greve gittiği zaman Paris bile sarsıldı. Halk mitinginde bir konuşmacı şöyle diyordu:

> Şimdiye kadar grevler iyi sonuç vermedi çünkü grevler hep parçalıydı, genel değildi. Bütün işçiler bir araya gelmeli ve artık mevcut ücretlerle çalışmak istemediklerini ilan etmelidir. Böylelikle çok geçmeden, işçilerin peşinden koşan ve onların taleplerini karşılamaya rıza gösteren patronları göreceksiniz. [96]

Artık hükümet mitinglerde en radikal konuşmacıları tutuklayarak ve para cezaları keserek engellemelere başlamıştı. Ancak buluşma yerleri değiştirildi, kitle yeniden oluştu, ayaklanmayla ilgili toplantıların çağrısı "Fransa'da Kabarık Eteklerin Kalkışı ve İnişi" gibi alaycı başlıklarla yapıldı.

İçgüdüsel isyancı Louise Michel'e göre halkın miting hareketinin iki senesi rüya gibiydi. Bir öğretmen arkadaşıyla mitingden dönerken: "... Pek çok konuda konuştuk. Onun dışında sessiz, yirmi yılın utancını silip süpüren düşüncelerle kamaşmış haldeydik."[97] diyecekti.

Varlin'e göre halk mitingi hareketi bir intikamdı. Cezaevinde geçirdiği süre boyunca Blanquici mahkûmlarla tartışmıştı, şimdiyse dans salonunun karanlık köşelerinde tek başına oturarak yoksulluktan muzdarip işçilerin haykırdığı fikirleri dinliyordu. 1869 baharında şunları yazdı: "Halkın sekiz aylık fikir çatışması şu ilginç gerçeği ortaya çıkardı: Reform hareketiyle doğrudan meşgul olan işçilerin çoğunluğu komünisttir."[98]

Louis-Napolyon rüzgâra göğüs germeye çalıştı ama çok güçlü esiyordu rüzgâr. Loire grevinde tutuklanan madencileri bağışlamış, işçiler için isteğe bağlı sigorta fonu oluşturmuştu. Peki ya minnettarlığa ne olmuştu? 1870 Ocağına kadar kendisini yalnız-

ca şununla avutabildi: Grevler, hatta tek tük çalkantılar bile olmuştu ama kitle gösterileri olmamıştı.

Devreye tesadüf ve ahmaklık da girdi. Önemsiz bir ağız dalaşı esnasında, İmparator'un yeğeni olan ünlü bir zampara, silahını Victor Noir adında radikal bir gazetecinin göğsüne boşalttı. Ertesi gün cenaze için 100.000 kişi Paris'in sokaklarına akın etti. Louise Michel olanları şöyle anımsıyordu: "Cenazeye gelen herkes, cumhuriyetin parçası olarak eve dönmek istiyordu, diğer türlü eve asla dönmeyeceklerdi."[99] Paris kabaresinden genç şarkıcı Rosalie Bordas, kalabalık tarafından bir arabanın üstüne çıkartıldı. Sözleri örtük bir muziplikle yazılmış, fakat şimdi bir savaş ilanı gibi çınlayan "La Canaille" şarkısını söyledi.

Eski Fransız kentinde
Demir adamlardan bir ırk vardır
Ateşli ruhlarının fırını
Tenlerini kızartmak için çalışıyordu
Oğulları samanda doğmuş
Yerleri gecekondu
İşte ayaktakımı dediğimiz budur
Ve ben de onlardan biriyim.[100]

Bu, Varlin için sembolik bir andı. La canaille'ın enerjisini ehlileştirip yönetmeyi başaramazsa çok yakında bir krizin çıkacağını biliyordu. Cenaze gününü, kitleden öğleden sonra Paris'in altını üstüne getirmesini isteyen Blanquici eylemciler aleyhinde konuşarak geçirdi.

Bir hafta sonra Le Creusot'daki Schneider fabrikasında çalışan maden ve çelik işçileri greve gittiler. Burası Fransa'daki en büyük sanayi işletmesiydi, üstüne üstlük patronu da imparatorun uysal parlamentosunun başkanıydı. Grevlerle dayanışma, halk toplantılarının başlıca konusu haline gelmişti. Varlin, Enternasyonal'in Paris seksiyonunu yeniden oluşturdu ve sendikaları bir federasyon çatısı altında birleşmeye ikna etti.

Grevler, Victor Noir'ın cenazesi ve Enternasyonal'in tam ola-

rak 433.785 Fransız üyesi olduğu yönündeki polis raporuyla paniğe kapılan Louis-Napolyon, egemenlik hakkını tasdik etmek için bir halk oylaması çağrısında bulundu. 8 Mayıs 1870'te bir buçuk milyon kişi imparatorun aleyhinde oy verirken yedi milyon kişi imparatoru destekler oy kullandı: Özellikle Montmartre ve Belleville'de, kabare ve kooperatiflere ilgi göstermeyen Fransız köylülerinin daha fazla oyunu aldı. Çoğunluğu grevler esnasında örgüte katılan, gerçekçi rakamlarla yaklaşık 70.000 Fransız üyeye sahip Enternasyonal yeniden yasaklandı. Varlin ise Brüksel'e firar etti.

İkinci İmparatorluk kendisini daha hızlı bir biçimde yeniden yapılandırmayı başarabilseydi, Eugène Varlin günlerini saygın bir sendika lideri olarak tamamlayabilirdi. Victorine Brocher yaşamının sonuna kadar ev yaşamının karanlığına saplanıp kalabilirdi. Louise Michel hayatını, Montmartre'lı çocuklara devlet karşıtı şarkılar söylemeyi öğreterek geçirebilirdi. Ancak 19 Temmuz 1870'te Louis-Napolyon, hepsinin farklı bir gelecekle karşı karşıya gelmesini sağlayacak bir karar aldı. Prusya'ya savaş ilan etti.

"Artık tüm bunlar içi boş laflardan başka bir şey değildi...": Savaşın bahanesi İspanya tahtına kimin geçeceği, daha derinde yatan neden ise kıta Avrupa'sını kimin yöneteceğiydi. Sonrasında ne olduğu okulların tarih kitaplarında bulunan şeylerdir: telgraflar, komutanlar, verilen mühletler ve çarpışmalar, Paris hayvanat bahçesindeki ölü filler,* sıcak hava balonuyla gerçekleştirilen dramatik kaçışlar. Olaylar bir trajedinin beş perdelik programına muntazaman sığardı. Her ne kadar ilk yarı güldürücü operayla karıştırılabilir olsa da...

Birinci Perde: Fransız ordusu, daha iyi generallere sahip, daha

* Paris'in kuşatıldığı yıllarda yiyecek sıkıntısı baş gösterince çaresiz kalan halk, Paris Hayvanat Bahçesi'ndeki filleri öldürerek yemeye başladı. Bir süre sonra da Parisliler sokaklardaki fareleri avlamaya başladılar. *-çev.*

büyük bir güç tarafından geri püskürtüleceği sınıra doğru ilerliyor. İkinci Perde: Louis-Napolyon 100.000 kişilik acemi birliğiyle ikinci bir Fransız ordusunun başında yardıma gidiyor. Üçüncü Perde: Prusya ordusu bu taktiğe büyük bir darbe indiriyor, mağlup Fransız ordusu teslim oluyor, İmparator hapse atılıyor.

Kırk sekiz saat sonra Victorine Brocher Paris'te polis hattını zorlayan bir kalabalığın parçası olur. Şarkı söylüyorlar: "İstediğimiz sadece bir tahttan çekilme meselesi değil, istediğimiz Cumhuriyettir." Bir süvari subayı, alayının başında kılıcını kınından çıkarmış, atıyla şahlanıyor, kalabalığı selamlıyor ve haykırıyor, "Çok yaşa Fransa! Çok yaşa Cumhuriyet."

Dördüncü Perde: Yeni Cumhuriyetin liderleri, savaş başlamalı diyor ve halk da bunu onaylıyor. Enternasyonal, Alman halkına bir çağrı yapıyor: "Kardeşin kardeşi katledeceği bu savaşa olur veren, ölümün ne olduğunu bilmeyen ve şimdi de tutsak bulunan kişinin bizim için hükmü yoktur. Cumhuriyetçi Fransa sizleri adalet namına ordularınızı geri çekmeye davet ediyor."[101] Alman imparatoru bu teklifi reddediyor. Her ne kadar başlangıçta savaşa karşı olmuş olsalar bile bundan sonra birçok Fransız işçi için savaş; yeni siyasi özgürlüklerini korumak adına meşru bir mücadele haline geliyor.

İşçiler aniden yeniden keşfedilen Ulusal Muhafız Teşkilatı'na katılmak için akın ediyorlar. Louise Michel ile Victorine Brocher'in her ikisi de askere kaydoluyor. Varlin de sürgünden dönüşüyle birlikte onlara katılıyor. Fakat silahlar ve dahası komutanlar paslanmış durumda. Prusya ordusu Paris'i 100 gündür kuşatma altında tutuyor ve 1867'de Expo'da sergilenen dev Krupp topu, şehrin banliyölerini yerle bir etmede kullanılıyor. Halk açlıktan kırılıyor.

27 Ocak 1871'de, Prusya'nın Fransa'dan toprak alıp Paris'i boydan boya geçerek zafer yürüyüşü düzenlemesiyle sonuçlanan bir ateşkes imzalanıyor. Geçit töreninden sonra Prusya ordusu kentin periferisine çekiliyor.

Beşinci Perde: Cumhuriyet liderleri sandığa gidiyor. Yeni seçilen meclis Versailles'da toplanıyor. Paris'e yiyecek gelmeye başlarken Victorine Brocher gayri meşru doğan çocuklara diğerlerine verilenin yarısı kadar yiyecek verildiğini belirtiyor. İşçi kadınlar söyleniyor: "Zavallı piçler! Doğmayı kendileri istemediler – Cumhuriyet bu mu?"

Ulusal Muhafız Teşkilatı taburları "çalışan erkeklerin" açığa alınmamasını garanti altına almak için bir Merkez Komite oluşturuyor. Varlin, buna katılmasına izin verilmesi için Enternasyonal'i ikna ediyor. Merkez Komite Bastille'de bir gösteri çağrısında bulunuyor, teşkilatın sol kanatta yer alan üyelerine düğme iliklerine kırmızı şeritler takmalarını söylüyor. Brocher'in komutanı ona mavi bir şerit takmasını emrediyor. Brocher öfkeyle çıkıp gidiyor.

> Birliği terk ettim, bir daha asla oraya dönmeyecektim... Tek başıma Bastille gösterisine gittim. Çok büyük, oldukça heyecanlı bir kalabalık vardı. [Cumhuriyet ilan edildiğinde] işittiğiniz, suçlu ve ayaktakımı kesiminden insanlar değildi. Herkes azıcık çaba ve bolca şansla Fransa'yı hâlâ kurtarabileceğimize ikna olmuştu.[102]

Gün, günü kovalıyor. Brocher çocuğunun hasta düşüşünü ve ölüşünü dehşetle seyretmek zorunda kalıyor. Tıpkı Paris'in geri kalanı gibi o da günler boyunca, savaş sonrasında etrafı saran sefaletin içinde yaşıyor.

> İnsan zihnini canlandırmaya yarayan şu büyük sözler bana hiçbir şey ifade etmiyordu: Tanrı! Vatan! Cumhuriyet! Artık tüm bunlar, sefaletimizi derinleştiren ve insan soyunu mahveden içi boş laflardan başka bir şey değildi: Yeni bir ülküye ihtiyacım vardı.[103]

Yeni hükümet alışılmış şekilde göreve başlamak için bekleyemiyor. Savaş süresince tırmanan borçların 48 saat içinde ödenmesini emrediyor ve Paris'in toplarının alınması için kente düzenli birlikler gönderiyor. Bu silahlar, halktan toplanan paralarla karşılanmıştı. Prusyalılar silahlara el koymaya çalıştığı zaman

halk, bir jest yaparak 400 topu kol gücüyle işçi mahallelerine taşımıştı. Düzenli ordu 18 Mart 1871 günü sabah 4'te hizaya geçerken, sis tıpkı son perde gibi etraflarını örtüyor. Fakat oyun bitmemişti.

"Muhteşem gün doğumu": Sırın gibi siyah saçlı bir kadın, Montmartre'ı aşağıdaki bulvara bağlayan Arnavut kaldırımlı sokakta yeri göğü inleterek koşuyor. Bu kadın Louise Michel'dir, yanındaysa ceketinin altına sakladığı bir tüfek var. Haykırdığı sözcük "ihanet". Daha az evvel hükümet birliklerinin, Montmartre parkına konuşlandırılmış silahlara el koyduğunu gördü. Geçitlerde davullar çalınıyor ve çok geçmeden Michel, erkek arkadaşı Ferré ve silahlı yurttaşlardan oluşan karışık bir grupla birlikte geri dönüyor.

> Montmartre ayağa kalktı... Daha demin şafak vaktinde çalan tehlike çanlarını işitebilirdiniz; görev duygusuyla, tepede muharebe düzeninde bir ordunun olduğunu bilerek tırmandık. Özgürlük için ölmeyi umuyorduk. Sanki yeryüzünden kopartılmış gibiydik... Bazen kitle, insan denizinin setleri aşan dalgaları oluveriyordu. Tepe beyaz bir ışıkla, muhteşem gün doğumuyla kaplanmıştı.[104]

Düzenli birlikler muharebe düzeninde olsalar da muharebe havasında değiller. Yağmur yağıyor. Subaylar topları taşımak için gereken atları yanlarına almayı unutmuş, bu yüzden de saatlerdir etrafta salak gibi dolanıyorlar. Bu esnada bir yığın kadın askerlere kök söktürüyor. "Kadınlar bizlerle birliklerin arasında durup kendilerini silah ve toplara siper etti. Askerler hareketsiz kaldı"[105] diye hatırlıyordu Michel. Birliklerden sorumlu olan general Lecomte, kalabalığa ateş açmalarını emrediyor ama hiçbir şey olmuyor. Aksine askerler sıralarını bozup kalabalığa katılıyor ve Lecomte'u tutukluyor.

İki mil doğuda, işçi mahallesi Batignolles'de Varlin üzerinde üniformasıyla savaşıyor. Merkez Komite gece 3.30'a kadar top-

lantı yapıyor. Varlin bitkin halde. Duvarlarda Merkez Komite'nin yasadışı olduğunu ilan eden duyurular var. Başlangıçta askerler kışlalarını terk etmek istemiyor ama en sonunda Varlin onları sokağa çıkartınayı başarıyor. "Yaklaşık üç yüz kişilik, kusursuz biçimde sıralanmış, geçit törenindeymişçesine yürüyen bir alay gördüm," diye rapor ediyor bölgenin belediye başkanı; "Alaya Varlin liderlik ediyordu."[106]

Sabah 8.30'da Paris'teki evlerin çatıları sarsılıyor top atışlarıyla. Güneyde bir Ulusal Muhafız komutanı işçileri harekete geçirmek için kuru sıkı silahıyla ateş ediyor. Bu kişi Enternasyonal'e üyelikten hapis yatan, Duval adında bir demir işçisidir. Ümitsizliğe kapılan kara kuvvetleri komutanlığına yazdığı raporda bir ajan "Bölge tümüyle, mahalle çocuklarını silah altına alan ve hendek kazmaları için onlara kürek veren, sözde general Duval'in elinde."[107] diyor.

Her yerde serpilen dostluk duygularıyla Fransız ordusu Paris'ten sürülüyor. Yalnızca Merkez Komite sivil güç olarak yönetime geçebilir, ancak Komite'nin burada kontrolü yok; kontrol *la canaille*'da. Bir güruh General Lecomte'un gözaltında tutulduğu evi sarıyor. Kalabalık bu generali ve etrafta ne olup bittiğine bakmak için evinden çıkarak hayatının hatasını yapan, 1848'de işçilere yaptığı katliamla ünlü, oldukça yaşlı bir generali dışarıya sürükleyip vuruyor.

Victorine Brocher sokaklara akıyor, sonra hükümet birliklerinin Paris yönetiminin parası ve arşivleriyle birlikte ayrılışını görmeye Belediye Konağı'na geliyor. Barikatlarda Ulusal Muhafız'ın üyeleri objektiflere poz veriyor. İşçi mahallelerinde insanlar içki içip sarhoş olmaya başlamış. Brocher o günü "Gerçekten yeni bir dönemin başladığına inanmıştık... Herkes bayram havasına girmişti," diye hatırlıyor: "Ayaktakımının zalim ve edepsiz olduğu söylenir. Ben şahsen ayaktakımının ahmak olduğunu düşünüyorum: o her seferinde, tüylerinin yolunmasına ses çıkarmayan zavallı bir kuştu ancak bu sefer gerçekten de aptalca, ahmakça

davrandı."[108] Akşam karanlığı çökerken Paris'te kalan tek otorite Ulusal Muhafız Merkez Komitesiydi.

"Şafak vaktidir...": Siyasi gücün elinde olduğunun farkına varan Merkez Komite, Paris'te 80 yıldan beri oluşturulması engellenen seçilmiş bir belediye meclisi için; yani bir "Komün" için sandığa gitti. Ayaklanmadan bir hafta sonra 230.000 kişi yeni Paris Komünü'nü belirlemek için oy verdi. 92 üyenin 24'ü işçi, 17'si ise Enternasyonal üyesiydi. Birkaç gün sonra Fransız ordusu Paris'e saldırdı ve Nisan ayı süresince kent surlarının dışında yer yer çatışmalarla birlikte ikinci kuşatma başlamış oldu. Mayıs'ın ilk günlerinde Fransız ordusu cepheyi yarıp geçti; iki hafta sonra, hâlâ kentin dışında beklemekte olan Prusyalılarla zımni bir anlaşma yaparak Paris'e girdi. Sokak çatışmalarıyla geçen kanlı bir hafta boyunca her iki taraf da karşı taraftan rehine aldı ve bunların bazıları vuruldu. Komün'ün son direnişi Belleville barikatında 28 Mayıs'ta, yağmurlu bir Pazar gününün öğleden sonrasında gerçekleşti.

Komün, harfi harfine zabıtlar tuttuğu ve Paris'in duvarlarını bildirilerle bezediği için tarihçilerin Komün'ün politikalarını incelemesi hayli kolay olmuştur. Geride kalanlar nerede hata yapıldığını anlamaya çalışırken, günü gününe kimin ne yaptığının hikâyesine kendilerini kaptırmışlardı; eski devrimci liderler ayrıntılı çözümlemeli kitaplarla iz bıraktılar. Boğuşmak zorunda oldukları muamma şuydu: Neden Komün sosyalizmle ilgili bu kadar çok söz söylerken bu kadar az sosyal reform gerçekleştirdi? Neden en uç önlemler işçiler tarafından değil de orta sınıf radikaller tarafından önerildi? Neden Enternasyonal üyeleri Komün içindeki "vatan hainlerinin" bastırılmasına karşı çıkan azınlık içinde yer aldı? Eugène Varlin bu tartışmanın tam da merkezinde bulunuyor; Merkez Komite 18 Mart'ta yetkiyi devraldığında Varlin buradaki en tanınmış şahsiyetti; Komün içinde direnişi otoriter eğilime çeken kişiydi; son iki yıl boyunca savaş bakanıydı.

Yanıtın kökenlerinin sosyolojide aranıp bulunması gerekir. Nitelikli, kendini yetiştirmiş işçiler ile Paris'in çalışan yoksulları birbirlerini çok iyi tanıyorlardı, ancak farklı öncelikleri olan iç içe geçmiş alanlarda yaşıyorlardı. Expo temsilciler heyetinden erkeklerin yer aldığı "saygıdeğer" işçi sınıfı, Komün'deki işçi sınıfı temsilcileri içerisinde üçte ikilik çoğunluğa sahipti, ama bir bütün olarak Komün'de radikal cumhuriyetçiliğe ve Blanquiciliğe eğilimli üçte ikilik bir çoğunluk söz konusuydu. Savaşmak için Paris'te kalan orta sınıf meslek sahiplerinin birçoğu ise gazete makaleleri ve kararnamelerle insanlığı özgürleştirmeye kararlı romantiklerdi. Bunların stratejileri ve retorikleri, *la canaille*'ın sendika mitinglerinde değil dans salonlarında öğrenilen sokak politikalarıyla son derece iyi biçimde birbirine geçti.

Böylelikle çizginin her iki tarafından eylemciler sosyal adalet görüşlerini yansıtan işe odaklandılar: Gerilla savaşçıları siperlere geldi ve hatipler Komünde konuşmalar yaptı; Enternasyonal'in sosyal reformcuları heyetler önerdi. Ancak Komün savaş için 22 milyon frank harcarken sosyal reform için sadece 267.000 frank harcayacaktı.

Komün'ün siyasi olarak elde ettiği başarı, düşmanları için yeterince olay yaratan bir gelişmeydi. Komün "ahlak polisini" kaldırdı; sürekli orduyu ve zorunlu askerliği ilga etti; görevlilerin seçimiyle birlikte Ulusal Muhafız'da askerlik hizmeti yapılmasını zorunlu kıldı; Komün'ün seçilmiş üyelerinin maaşını nitelikli işçilerin maaşında sabitledi; rahipleri ve ibadet edenleri tüm devlet okullarından çıkartarak Kilise ile devletin birbirinden ayrılmasını hükme bağladı.

Bunlara karşın ekonomik reformlar cılız kalmış gibi görünüyor. Komün Fransa Merkez Bankası'ndaki paraya hiç dokunmadı; patronları tarafından terk edilen fabrikalar dışında hiçbir fabrikaya el koymadı. Komün, kuşatma boyunca biriken kira borçlarını sildi ve borç ödemeleri için iki yıllık moratoryum ilan etti. Tefeci dükkânlarını kapattı ve dükkan sahiplerini 20 fran-

kın altındaki kayıtları geri ödemeye zorladı. Fırınlarda gece mesaisi yapılmasını yasakladı.

Zaman darlığı, parasızlık, belirgin bir odağın olmaması... Tüm bunlar Komün'ün sosyal programının neden siyasi hareketinin gerisinde kaldığının gerekçeleridir. Fakat bu, hikâyenin sadece yarısını oluşturuyor.

Güç ve denetim farklı şeylerdir. İşverenin gücünün eriyip gittiğini gören Parisli işçiler siyasi gücü ele geçirmeye bakmadılar; onun yerine evde, ilişkilerde, işyerinde ya da barikatlarda kendi kaderlerini tayin etmenin yollarını aradılar. Sosyal devrim yaşandı, fakat bu devrim insanların yaşamlarında gerçekleşti ve aşağıdan yukarıya doğru ilerledi.

"Uluslararası devrim için propaganda yapmayacağım": Varlin, özgürlüğü, her zaman bulduğu yerde; yönetimin sade çalışma ortamında buldu. İlk hafta boyunca beklentileri aşağı çekmekle uğraştı. Enternasyonal'in İsviçre seksiyonu devrimi dağlara yaymayı önerince Varlin onları şöyle vazgeçirmeye çalıştı:

> [Varlin,] raporların bizlere duruma ilişkin yanlış fikir verdiğini; kendisinin uluslararası devrim için propaganda yapmayacağını; 18 Mart'taki hareketliliğin Paris'te yapılan belediye seçimlerinden başka bir niyetinin olmadığını ve bu amaca da ulaşıldığını; seçimlerin ertesi gün yapılmasının kararlaştırıldığını; temsil heyeti seçilir seçilmez Merkez Komite'nin görevi bırakacağını ve bu perdenin kapanacağını [söyledi].[109]

Varlin'in Komün için ilk işi mali komisyonu çalıştırması oldu. Fransa Bankası ile anlaşarak kredi limitini teminat altına aldı ve 350.000 kişiyi doyurma sorumluluğunu üstlendi. Sabahları işe yürüyerek gidecek, öğle yemeğinden evvel demiryolu şirketlerine yeni vergiler koyacak, ucuz bir kafede yemeğini yiyecek ve öğleden sonra da Ulusal Muhafız komutanları tarafından getirilen yeni merasim kıyafeti talebini reddedecekti. Akşamleyin yemeğini La Marmite'de yoldaşlarıyla beraber yiyecekti. Savaş

başladığında cepheye atılmadı, askerî kıyafetler içinde fotoğraf da çektirmedi. Resmî rutin işlerine devam etti. Bu rutin işlerin ne gibi kazançlar sağladığını ancak gayrı resmî alanda ne olup bittiğine bakarak anlayabilirsiniz.

Paris'in her yerinden işçiler, toplumu aşağıdan yukarıya doğru yeniden yapılandırmak için bazı projeler ortaya attılar: Taşçılar bir kaza sigortası projesi ileri sürdü; mumcular ve kasaplar kent genelinde oluşturulacak kooperatifler formüle ettiler. Sendikalar parlak fikirlerin bir listesini yaptı ve Komün'ün Enternasyonal tarafından işletilen işçi komitesi de bu fikirleri vakit kaybetmeden yürürlüğe koydu: işçilere kesilen iş cezalarının kaldırılması, sekiz saatlik iş günü, devlet tarafından işletilen fabrikalarda ücret haddinin yukarıya doğru yeniden düzenlenmesi.

Papazların devlet okullarından ihracı, Komün'ün eğitim alanındaki denemelerinin yalnızca başlangıcıydı. Louise Michel'in her zaman iddia etmiş olduğu gibi imparatorluk yönetimi altında ilköğretim "saçmalıktan" ibaretti. Oysa artık yerel aktivistler bölgelere göre derslerin içeriğinde reformlar uygulamaya çalışıyorlardı: Öğretimin kendisini "insan aklının potasından saf ve katkısız biçimde ortaya çıkan belli ve kanıtlanmış gerçeklerle sınırlandırması gerektiğini" söylüyorlardı.[110]

Varlin, Komün'ün işlevinin sosyalizmi kanunlaştırmaktan ziyade tüm bu toplumsal denemelerin hayata geçmesine imkân vermek olduğuna inanıyordu. Teknolojinin ilerlemesinin ve işçi sınıfının kendi kendisini eğitmesinin, sosyalizmin gelişini kaçınılmaz kılacağını düşünüyordu. Bu gelecek içindi. Şimdiyse *la canaille*'ın ne yapabileceğini biliyordu. Diğer yandan ise *la canaille*'ın kışkırtıcı, cumhuriyetçi bir diktatörün eline düştüğünde ne yapacağından endişe ediyordu. Varlin'in Komün'ün görevini, bu düşük düzeyli sosyal reformların ve özgürlüklerin kolaylaştırıcısı olarak tam anlamıyla nasıl anladığı, tehdit edildiklerinde nasıl hareket ettiğine dayanılarak sorgulanabilir.

Nisan sonunda ilk kez profesyonel bir asker Ulusal Muhafız'ın

başkumandanı yapıldı ve hükümet yanlısı "vatan hainlerine" göz açtırmamak için Kamu Güvenliği Komitesi kuruldu. Blanqui uzun zamandır hükümet askerleri tarafından esir tutulmaktaydı ama gene de birliğin kurulumu esas itibariyle Blanqui'ci harekete dayanıyordu. Herhangi bir Fransız işçisi buna emsal teşkil eden olayı bilirdi: Sözü edilen, Fransız Devrimi sırasında Jakobenler tarafından başvurulan terördü. Kimi bunu destekledi; kimileriyse bunun gerçek anlamda Terörün yaptığı gibi devrimin ruhunu öldüreceğine inanıyordu. Varlin muhalefetin başını çekiyordu. Devrimin bütün amacı işçilerin yaşamına farklılık ve özgürlük getirmekken bir diktatörlük kurmanın anlamı nedir, diye görüşlerini dile getiriyordu.

Fransız ordusu Paris'e girdiğinde Varlin yalnızca bir kereye mahsus Komün'ün demokratik biçimde işlemesine yönelik siyasi mücadelesine son verdi ve silaha sarıldı. Ulusal Muhafız'ın altıncı lejyonunun kumandasında, nehir üzerinden Belleville'e çekilerek Left Bank'in* savunmasını örgütledi. Varlin burada, Blanquici grup dağıldıktan sonraki günlerde Komün'ün son savaş bakanı olarak adlandırıldı.

26 Mayıs Cuma günü bir insan kalabalığı, hükümet taraftarı bir tabur tutsağa saldırıp 47 kişiyi öldürdüğünde Varlin Paris'in doğu sınırındaki Haxo caddesinin köşesindeki komutanlığında bulunmaktaydı. Kurbanların içinde rahipler, generaller ve polis muhbirleri vardı. Varlin sivil kıyafetlerle kendini sokağa attı ve bir duvarın üstüne çıkıp soğukkanlı olunması çağrısında bulundu. Komün'ün kalan diğer dört üyesiyle bir araya gelip tutsakların hayatlarının bağışlanmasını rica etti. Bir görgü tanığı olayı şöyle aktarıyordu: "Komüncüler hizaya geçti ve halk yığınına karşı barikat kurdu. Güruh bağırıyor, sövüp sayıyordu... İçlerinde ağlayan biri bile vardı! Komün cehennemin dibine gitsin, diye söyleniyorlardı."[111]

* Paris'teki Sen nehrinin güney kıyısına verilen isim. *-çev.*

Diğer bir görgü tanığı ise yaşananları "Daha sonra, karamsar, haşin, ezilmiş ama görünüşte soğukkanlı duran Varlin adalete ve kardeşliğe dair tatlı rüyasının kaçınılmaz biçimde sona ermesiyle komutanlığa döndü"[112] sözleriyle anımsıyor.

Direnişin sokaklarla sınırlı kaldığı Komün'ün son gününde Varlin, cesurca son bir karşı taarruza önderlik edecekti.

> Varlin, Ferré ve Gambon tarafından yönetilen elli kişilik küçük bir topluluk bellerini saran kırmızı kuşakları, omuzlarına çapraz astıkları tüfekleriyle caddede belirdiler. Önlerinde Garibaldici cüsseli bir adam kırmızı dev bir bayrak taşıyordu.[113]

"Daha önce bir halk mitingine adımımı atmamıştım": Victorine Brocher'e göre Komün mücadele alanında serbestlik sağladı. Kocasıyla beraber, kuzey Afrika'dan gelen terhis olmuş askerlerden bir birlik kurulmasına yardımcı oldu. Daha önce kışla olan subay karargâhlarına taşınıp heykelleri kırmızı bayraklarla donattılar. "Taburumuzun ne bir düzeni, ne üniforması, ne araç gereci, ne de silahı vardı. Aramızda Kuzey Afrikalılar, Araplar, Türkler bulunuyordu; benim yardımcım siyahtı ve mükemmel bir delikanlıydı."[114] Başlangıçta bol miktardaki yiyeceklerleriyle lüks bir hayat yaşadılar ve bu sayede Victorine Brocher askerlerin yemekhanesinde yoksullar için bir aşevi hizmeti başlatabildi. Ancak Fransız ordusunun 3 Nisan'daki saldırısı büyük bir şok yarattı. Yalnızca Fransız kardeşlerinin saldırılarına maruz kalmış değillerdi, aynı zamanda da "General" Duval ve kadrosunun yakalanıp bir duvara dizilerek vurulduğunun haberini almışlardı.

Brocher Nisan ayı boyunca süren aralıklı çatışmalarda yer aldı. Ayın sonunda birlik, Issy'de stratejik konumda bulunan bir kalenin civarında büyük kayıplar vereceği önemli bir çatışmaya girdi. Brocher, ölümle burun buruna gelişini hatırlıyordu.

> Bütün olan bitene rağmen sakatlanan askerler yaptıklarından en ufak bir pişmanlık duymadılar, durumlarından şikâyet etmedi-

ler. Acı çekiyorlardı ama kalenin geri alınmasından ve daha adil ve eşitlikçi bir toplum yaratmak için canlarını vermekten memnundular. Bizler için Cumhuriyet, sayesinde insanlığın menfaati için büyük şeylerin üstesinden gelebileceğimiz büyülü bir kelimeydi.[115]

Pierre-Joseph Proudhon'un Victorine Brocher'e nasıl bir anlam yüklemiş olabileceği çok açık değildir. Victorine Brocher'e göre Proudhon'un "Erkek eylem, kadın cazibedir" sözü başka bir gezegenden gelmiş gibidir.

Çarpışma tahkimattan sokağa kaydığında Brocher birliğinden ayrıldı. Son bir direniş gösterıneyi amaçlayarak on iki yoldaşıyla beraber hayatta kalan çoğu eylemcinin yaptığı gibi Belediye Sarayına yöneldi. İşte bu aşamada, onu kadınlardan oluşan bir sağlık ekibine katmak için başarısız bir girişimde bulunacak olan Louise Michel'le karşılaştı. "Onun hakkında bir şey bilmiyordum. Kadın hareketi hakkında daha da az şey biliyordum. Daha önce bir halk mitingine adımımı atmamıştım..."[116]

Brocher'in grubu, Varlin'in komutanlığının bulunduğu Haxo caddesindeki barikatın yolunu tuttu. Grup, tutsakların vurulduğu günün ertesinde oraya vardı. O günden itibaren Fransız ordusu Ulusal Muhafız üniformasıyla yakaladığı herkesi idam ediyordu. Bu yüzden Brocher sivil kıyafetler giydi, saçlarını kesti, evlilik yüzüğünü ve içinde ölen çocuğunun saçları bulunan madalyonunu bağışladı. Birliğinden geriye kalan yoldaşlarıyla beraber ölmek için hazırlandı. Cephane tükenirken, "... Birlikte durduk, bayrağımız dalgalanıyordu, son kavga için hazırdık. Etrafta farklı taburlardan yolunu kaybetmiş, başıboş insanlar ve bazı Komün üyeleri vardı. Hiçbirini tanımıyordum.'[117]

"Rahmi deşilmiş": Gerçek dünyadaki özgürlük alanı Louise Michel için asla yeterli olmayacaktı; onun yaratıcı gücünü ne muharebe meydanı, ne sınıf kavgası, ne de kadın hareketi tatmin

edebilirdi. Bu güç hayal gücüne doğru akıyor, onu doldurup taşırıyordu. Eğer Varlin vasıflı işçilerin, Brocher ise cumhuriyetçi barikat savaşçılarının Komün'ünü simgeliyorsa, Louise Michel de tüm aşırılık eğilimleriyle birlikte *la canaille*'ın devrimci ruhunun ete kemiğe bürünmüş halidir.

Kuşatma esnasında fırsatçıları korkutan ve açları doyurmak için "devrim adına el koyma" yöntemleri uygulayan Montmartre Kadın Teyakkuz Komitesi'ni örgütlemişti. Şimdiyse bir sağlık teşkilatı örgütlüyordu ama farklı kademelerde asker olarak savaşmaya da devam ediyordu. "Eşit eğitim ve eşit iş sayesinde fahişelik kadınlara açık tek kazanç yolu olmaktan çıkacaktır: İşte programımızın gerçek unsuru budur."[118]

Komün süresince akşamlarını Saint-Bernard de la Chappelle kilisesinde geçirirdi fakat dua etmezdi. Diğer birçok yer gibi Kilisenin idaresi de bir işçi kulübü tarafından devralınmıştı. Michel'inki Devrim Kulübü olarak isimlendirilmişti. Bu kulüpler gece toplanırlardı ve Komün dâhilinde herhangi bir resmî güce sahip olmadıklarından çevrede yerel denetimi sağlamanın bir aracı olarak hizmet ederlerdi. Bunlar aynı zamanda oylama yapma eğilimdeydiler. 18 Mayıs'ta Devrim Kulübü şunlar lehinde oy kullandı:

> Adliye yüksek memurlarının görevden alınması ve yasaların iptali, bunların yerine bir adalet komisyonunun konması. Dinlerin yasaklanması, papazların hemen tutuklanması... Komün'ün atanmış bir üyesi olan Yurttaş Blanqui özgürlüğüne kavuşana dek her 24 saatte bir önemli bir rehinenin idam edilmesi...[119]

Burası, *la canaille*'ın sesinin duyulduğu yerdi. Louise Michel ise buranın sözcüklerini eyleme çevirmeye çalışan kadınların başında geliyordu. Yoksulluk çeken kadınlar için "onur, erdem, inanç gibi kavramlar artık anlamsızdı." Komün, hayatlarındaki kilidi kaldırarak onları asla denetleyemezdi. Dehşete düşen Fransız otoritelerinin Komün'ün son günlerinde işçi sınıfı kadınlarını Paris'i benzin döküp ateşe vermekle suçlayarak onlara

karşı bir cadı avı yürüttüğü açıktır. Aynı zamanda kadınların, acımasız devrimci şiddetin en radikal destekçileri arasında oldukları da.

Haxo caddesindeki katliamı körükleyen bir kadın doktordur, her ne kadar olayla ilgili yalnızca erkeklere dava açılmış olsa bile... Daha sonra kendisiyle yapılan röportajda kadın doktor,

> toplumsal mücadeleyi umursamadığını söyledi... Kız kardeşi bir papazın metresiymiş, bu papaz kardeşini hamile bırakmış ve sonra da tüm birikmiş paralarını çalıp onu terk etmiş. "İşte bu yüzden papazları görmek için pencereden aşağı indim; bu yüzden Celine'i iğfal eden adama benzeyen bir rahibin sakalını yoldum; bu yüzden 'Ölüm!' diye bağırdım ve kollarım kan içinde kaldı."[120]

Michel, gecekondu kadınlarının devrimci şiddetin en coşkulu savunucuları haline gelmelerinden son derece memnundu.

> Erkek yoldaşlarımız kadınlarla kıyaslandığında cesaretsizliğe kapılmaya daha yatkın. Sözüm ona zayıf bir kadın "bu yapılmalı" demeyi, bir erkeğe göre çok daha iyi biliyor. Kadın kendisini rahmi değilmiş gibi hissedebilir ancak gene de soğukkanlılığını korur. Kin, öfke, kendine ya da başkalarına karşı acıma duymadan, yüreği kan ağlasa da "bu yapılmalı" diyebilir. İşte böyleleri Komün'ün kadınlarıdır.

Komün'ün son günleri Michel için düşsel, vahiyseldi. Birliği, Montmartre'da bulunan bombardıman altındaki mezarlığa çekildi.

> Keşfe çıktığımda top mermilerinin aşındırdığı o tenhalıkta yürümek hoşuma gitmişti... Yukarıda ağaçların arasından geçen bir mermi, çiçekli dalların üzerime düşmesine neden oldu. Dalları iki yanımdaki mezarlara attım... Dört bir yandan kuşatılan Komün için ufukta yalnız ölüm vardı. Artık sadece cesur olunabilirdi, olundu da. Ve Komün düşerken aynı zamanda geleceğe de kapı açtı. Bu onun alın yazısıydı.[121]

"Onu bir hazineymişçesine koru...": Vasıflı işçi sendikası üyesi bir adam, daha önce hiç halk mitinginde bulunmamış bir barikat savaşçısı, arka sokaklardan gizemli bir feminist; işte bu insanlar Komün'e vücut veren prototiplerdi. Son hafta boyunca onlar gibi silah altında 15.000 kişi ve onları destekleyen daha on binlercesi vardı. Son bir mitingin ardından Kadınlar Birliği, La Marmite'de aşçılık da yapmış olan bir kadın mücellit önderliğinde kitlesel biçimde sokağa çıktı. Tüfeklerine sarılmış yüz yirmi kadın Batignolles civarındaki barikatta kanlarının son damlasına kadar çarpıştı.

Sonrasında ne olduğunu, önemli bir kentin kontrolünü elinde tutan işçileri görmenin yarattığı sarsıntı açıklayabilir ancak. Kentin savunmasında yaklaşık 3.000 Parisli işçi öldürüldü ama ordu kontrolü tekrar ele geçirir geçirmez 30.000 kişi katledildi ve bunların birçoğu toplu mezarlara gömüldü. Takip eden hukuki süreçte ise daha binlercesi kürek cezasına çarptırıldı ya da Pasifik'teki sömürge hapishanelerine nakledildi.

Louise Michel, yetkililer annesini rehin aldıktan hemen sonra, 24 Mayıs'ta teslim oldu. Tutsakların her öğleden sonra rastgele vurulduğu bir kampa hapsedildi. Mahkemede Komün için savaştığı iddiasını "Komün her şeyden önce sosyal devrimi gerçekleştirmek istedi. Sosyal devrim benim en içten isteğimdir" sözleriyle kabul etti. Yargıç Louise Michel'i susturmaya çalışırken o şöyle haykırdı: "Cesaretiniz varsa öldürün beni..." Sonra New Caledonia'ya sürüldü ve Paris'e ancak 1880'deki aftan sonra dönebildi. 1883'te anarşist bir gösteriyi izlerken yeniden tutuklandı ve üç yıl hapishanede yattı. Bir anarşizm savunucusu olarak emek hareketi içerisinde tek başına kaldığı Londra'ya göç etti. 1905'te öldü.

Ateş kesildiğinde Victorine Brocher Haxo caddesindeki barikatı terk etti ve yoldaşlarıyla birlikte civardaki bir eve saklandı. Askerler zaman kazanmaya çalışan ev sahibini infaz eder-

ken, Victorine Brocher elinde alayının flamasıyla arkadaki bir pencereden aşağı indirildi. "Onu bir hazineymişçesine koru" dedi yoldaşları, "böylelikle şayet başka bir devrim gerçekleşirse, insan haklarını savunanların saflarında bir kez daha dalgalanabilir."[122]

Kan gölüne dönmüş, cesetlerin dört bir yana saçıldığı sokaklara doğru ağır adımlarla yürüyordu. Kesilmiş saçları ona bir genç kız havası veriyordu. Brocher mahallesine yaklaşırken, korkudan dehşete düşmüş dükkân sahipleri ona da bir cesetmişçesine bakakaldılar. Molotof kokteyli atmaktan ölüm cezasına çarptırılmıştı ve bir süre sonra da cezası kesinleşmişti. Fakat yanlışlıkla başka birini vurmuşlardı. Brocher Paris'te aylarca sahte kimlikle yaşadı ve bir yıl sonra sahte belgelerle İsviçre'ye giriş yaptı. O da Brixton ve Lozan'da sürgün bir anarşist oldu. *Yaşayan Bir Ölünün Anıları* adlı kitabını yazdıktan sonra, 1922'de yaşama veda etti.

Eugène Varlin son barikattan uzaklaştı ve kederli bir biçimde oturup tutuklanmayı bekledi. Fark edilir edilmez de kara kuvvetlerine bağlı birliklere teslim edildi.

> Amansız bir saat boyunca Varlin kolları arkasından bağlanmış, küfür ve hakaret sağanağı altında Montmartre'ın sokakları boyunca sürüklendi. Kardeşlikten başka fikir beslemeyen o genç ve nazik başşimdi;kılıç darbeleriyleyarılmış, birkan kütlesinin boşaldığı, gözlerin yuvalarından çıktığı ezilmiş bir et parçasından ibaretti. Rosiers caddesine varıldığında artık yürüyemiyordu. Onu taşıdılar ve vurmak için bir yere indirdiler. Alçaklar, tüfeklerinin dipçik darbeleriyle Varlin'in bedenini parçalara ayırdı.[123]

Devrim çağı kapandı. Endüstriyel sergiler çağında hayat kısa süre içinde eski haline dönecekti.

4

Her Irk Kurtarılmaya Değerdir

Amerikan İşçileri 1 Mayıs'ı Nasıl Yarattı?

> Ben peygamber olduğumu iddia etmiyorum, fakat önümde bütün dünyayı saracak olan bir örgütlenmenin var olduğunu görebiliyorum. Bu örgütlenme her dinden, her renkten ve her yetenekten bütün erkeklere ve kadınlara seslenecek; o kurtarılmaya değer bütün ırkları kucaklayacak.
>
> Uriah Stephens,
> Emeğin Şövalyeleri'nin kurucusu.[124]

Basra, Irak, 2006

Basra 1 Mayıs'ı kutlamak için uygun bir şehir olmamasına rağmen, Basralılar kutlamayı denediler. Birkaç yüz sendika üyesi, bir kısmı orak çekiçli olan kızıl bayraklarla yürüdüler. Irak'ta sendikalı olmak her zaman riskli olmuştur. Baas rejimi altında, Saddam Hüseyin'in gözdelerinin üyesi olduğu hükümet yanlısı bir sendika bulunmaktaydı. Bu sendika 1987'de Irak'ta sınıf çatışmalarının ortadan kalktığını ilan etti; petrol işçileri artık işçi değil memurdu ve sendikaya ihtiyaçları yoktu. Sonrasında da Saddam 150 no'lu kararnameyi yayınlayarak kamu sektöründe sendikalaşmayı yasakladı.

Saddam iktidardan düştükten 11 gün sonra kurulan Güney Petrol Şirketi Sendikası'nın genel sekreteri olan Hasan Cuma'ya göre, "150 no'lu kararnamenin uygulanmasından bu zamana ka-

dar fiili olarak 3 kuşak geçti ve hiçbiri gerçek anlamda bir işçi örgütlenmesi deneyimine sahip değildi."

> Başlangıçta Güney Petrol Şirketi'nde 20 sendikalı vardı. Hepimiz geçmiş rejimin zorluklarını yaşamıştık. Amerikan birlikleri geldiği zaman, şirket yönetimi petrol sektöründe bir işçi sendikasının yeniden canlandırılması gerektiğini düşünmüyordu; fakat işgal güçlerinin girişiyle beraber oluşan kaosun ortasında işçi sendikasına ihtiyaç duyulmaktaydı.

İşçiler yağmaları engellemek için devriye gezdiler ve işleri devam ettirmek için yedek parça aradılar. Bir sonraki sorunlarıysa ücretlerdi. Amerikalı müteahhitler, petrol kuyuları ve borularını onarmak için beraberlerinde düşük ücretle çalışan Asyalı işçilerle gelmiş ve Iraklı işçiler için, 3 senelik deneyimi olan bir teknisyenin başlangıç ücreti olarak ayda sadece 18 pounda denk bir para kazanacağı yeni bir ücret tablosu hazırlamışlardı. İşgalin ilk günlerinde gösteriler cezalandırılması gereken bir suçtu.

> .... buna rağmen biz Kellog Brown&Root ve Halliburton'a karşı çok sayıda gösteri düzenledik. Bu eylemleri Güney rafinerisinde yapmaya çalıştığımızda anlaşmazlık doğmaktaydı, çünkü Amerikalılar ordunun gereksinim duyduğu petrolü üretmek için rafineriye ihtiyaç duymaktaydı. Bu yüzden de biz mevcut ücret seviyesini yükseltmek için verdiğimiz savaşı kazandık.

Üç yılın sonunda sendikanın Basra civarındaki petrol bölgelerinde binlerce üyesi olmuş ve sendika daha geniş kapsamlı bir federasyon olan Petrol İşçileri Genel Sendikası'nın parçası haline gelmişti. Ancak Cuma'nın sorunları daha da artmıştı. Onun zoruna giden işgal bir tarafa, ülke mezhepçiliğin doğuşuyla parçalara ayrılmıştı. Cuma'ya göre Irak'taki mezhep çatışmaları Amerika tarafından kışkırtılıyordu, çünkü Amerikalılar gelmeden önce Iraklılar kimin Sünni kimin Şii olduğuyla ilgilenmezlerdi. Sendika ise Irak'taki bütün diğer sendika federasyonları gibi mezhep çatışmalarının üzerinde yer alma iddiasındaydı:

> Sendika içinde laikler, İslamcılar, farklı partileri destekleyenler var. Fakat hepsi politik kimliklerini bir yana bırakarak emekçilerin çıkarlarını korumak için çalışıyorlar. Biz dinsel konuları sendika çalışmalarının dışında tutmak zorundayız. Eğer bunu yapamazsak sendika üyeleri birbirlerinin boğazına sarılırlar; çünkü Şii, Sünni ve Hristiyan üyelerimiz var.

Petrol işçileri, Irak'taki direniş karşısında, işgal kuvvetlerince tanınmayan bir tavır geliştirdiler. İslamcılara karşı çıktılar, fakat "onurlu direniş"i desteklediler. Cuma "onurlu direnişin Irak toplumunun bir ürünü olduğunu ve işçilerden önemli oranda destek bulduğunu" söylüyor, fakat "işçilerin direniş adı altında masum Iraklıları öldüren teröristlere de şiddetle karşı olduklarını" ekliyordu.

Petrol işçileri, Britanya, Almanya ve Amerika'daki sendikalarla ilişki kurarak sendikacılığı yeniden öğrenmeliydi. Sadece 50 yaşın üstünde olan işçiler Saddam'ın sendikaları lağveden müdahalesinden önceki zamanı hatırlıyordu.

> Biz, genç işçiler üzerine yoğunlaştığımız için onlara sendikaların örgütlenmesi ve işleyişlerine ilişkin prensipleri açıklamaya çalışmalıyız. Tarihimizin, isimleri hatırlanmasa bile, İngiliz yönetimi altında British Petroleum'a (BP) karşı direnen kahramanları barındırdığını biliyoruz. Fakat işçi mücadelesinin tarihine ilişkin okuyacak kaynaklarımız yok, çünkü 1960'ların sonundan bugüne Saddam yönetimi bütün yaşananları olabildiğince çarpıttı.

1 Mayıs 2006'yı anlamlı kılan şey, toplum bir iç savaşın eşiğindeyken ve siyasal partiler kendilerini belli etnik veya dinsel gruplarla ilişkilendirirken, Irak'taki sendikaların içinde yer aldığı az sayıda topluluğun laik ve üniter bir devleti savunmasıydı. İşgal boyunca Iraklı sendika liderleri bu tavırlarının bedelini canlarıyla ödediler. Yürüyüşten üç gün önce sağlık emekçileri sendikası lideri olan Hüseyin Thabet Ali'nin, üzerinde elektrikli işkence izleri ve matkap delikleri taşıyan kurşunlanmış cesedi bulundu. O ilk değildi ve muhtemelen son da olmayacaktı. Sendika liderleri, işgalin yarattığı iktidar boşluğunda hem

kökten dincilerin hem de eski düzeni yeniden kurmak isteyen Baasçıların açık hedefi haline gelmişlerdi.

1 Mayıs 2006'da Iraklı sendikacılar sadece kendi şehitlerini değil, Amerika'da ölen işçileri de andılar. Basra'daki gösteride dağıtılan bir bildiride şunlar yazıyordu: "Bugün milyonlarca insan özgürlük ve eşitlik için bir araya geldi... Bugün yüzyıl önce kapitalizme karşı savaşırken canlarını veren Chicago'lu işçileri anmak için bir araya gelme günüdür."[125] 1 Mayıs'ı kutlayan birçok insan tarafından unutulan fakat Basralı petrol işçileri tarafından hatırlanan şey, gerçek 1 Mayıs'ın 1886'da Amerika'da yaratıldığıydı. Bu tarihte Amerika, emekçilerin renklere, mezheplere ve yeteneklere göre bölündüğü ve iç savaşın izlerini taşıyan bir ülkeydi. Fakat ilk 1 Mayıs'a gelindiğinde, Amerikalı işçiler ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan büyük bir kitle hareketi yaratmışlardı. Bugünün eve dönüş hazırlıklarındaki işgal gücü, o zamanlarda sınıf savaşlarına sahne olan küçük bir ülkeydi. Ve bu savaşta masum insanlar ölmek üzereydi...

Philedelphia, ABD, 1869

Philedelphia'lı Giysi Kesimcileri Derneği bütün sendikalar gibi kurulmuş ve kapanmıştı. Düzenlediği grev başarısız olmuş ve üye sayısı düşmeye başlamıştı. 9 Aralık 1869 gecesine kadar geçen yedi yılda, elde edilen tek şey dokuz aktif üyeden ibaretti ve şimdi sendikanın devam edip etmeyeceğine karar vereceklerdi. Bu, Amerika işçi hareketinde yeni bir durum değildi. Amerikalı işçiler ilk grevi 1786'da gerçekleştirmiş ve ilk sendikayı da 1792'de kurmuşlardı. 1861'de Amerikan İç Savaşı başlangıcına kadar geçen elli yılı aşkın zamanda grevler ve boykotlar düzenlenmiş, kooperatif kurulmuş, sendikalaşma ve hatta partileşme çabaları yaşanmıştı. Bu deneyimler hep devam etmişti.

İç Savaş öncesi Amerikan kapitalizmi geçici ve heyecanlı bir ruh hali içindeydi: Sanayiciler ve demiryolu müteahhitleri, hem ticari hem de politik anlamda, Güneyli köle sahipleri ile kuşa-

tılmıştı. Giysi Kesimcileri gibi sendikaların büyüyüp küçülmesi, en basit haliyle ekonominin genişleyip daralmasından kaynaklanıyordu.

Şimdi Güneyliler yenilmiş ve kölelik kaldırılmıştı. Amerika'nın işverenleri, kesinlikle yeni bir çağın başlangıcındaydılar. Bu, Amerika'nın bölünmüş kırsal bir eski kolonilikten dünyanın bir numaralı sanayi gücü olmaya doğru ilerlediği 30 yıllık dönüşümün başlangıcıydı. Phidelphia'lı terzi Uriah Stephens o gece sendikayı kapatacaktı, işçilerin kendi mücadele çıtalarını yükselteceği bir dönemin başladığını hissediyordu. Stephens bir Baptist vaizdi. Ona göre sendikacılık boş bir uğraş, grevler ise faydasızdı. Yanına topladığı altı terziye "ben farklı bir şeyler kurmak için çalışmaya karar verdim" diyordu.[126]

Stephens, *Soylu ve Kutsal Emek Şövalyeleri Tarikatı*'nı kurdu. Kendisinin Usta İşçi olduğunu ilan ederken diğer rütbeleri ise Ulu Bilge, Değerli Ustabaşı ve Meçhul Şövalye başlıklarıyla altı takipçisine dağıttı. Masonluğu model alan karmaşık bir kabul töreni hazırlandı: Şövalyeler tam gizlilik ve karşılıklı yardım yemini ettiler, kurallar ve özel tokalaşmalar geliştirdiler.

Bu, kimi durumlar için sendikadan daha iyi bir örgütlenmeydi: Ücretli köleliğin kaldırılması ve emek ile sermaye arasında uyum yaratılması amaçlanmıştı. Bu amaçlar bugün çelişik görünebilir; fakat Stephens'a göre ücretli kölelik kapitalizmin değil, toprakları gasp edenlerin ve Wall Street simyacılarının yarattığı tekelciliğin bir ürünüydü. Amaç toplumu sınıf savaşımı üzerinden değil, kooperatifler aracılığıyla değiştirmekti. Tüketici kooperatifleri, soyguncu dükkân sahiplerini etkisizleştirecek; üretici kooperatifleri ise atölyeleri ve çiftlikleri patronlar ve aracılar olmaksızın yönetecekti. Doğrudan eylemi gerektiren durumlardaysa, grev yerine boykot tercih edilecekti. Bütün bunların ötesinde, yetenek elitizminin çarpık etkileri geride bırakılacak, Tarikat, kurtarılmaya değer her ırkı kucaklayacaktı.

Bunlarla beraber bu projenin temelinde gizlilik vardı. Çok

sayıda lokavt, yağmalama ve kara listeye alınmış adam gören Stephens'a göre gizlilik olmadan bir işçi sınıfı hareketinin yaşayabilmesi mümkün değildi. Üyeleri dışında hiç kimse, kuruluşunun üzerinden on sene geçtikten sonra bile, Tarikatın adını duymamış olacaktı. Tarikat "beş yıldız" kod adıyla anılacak ve sembol olarak da Beş Yıldız işareti kullanılacaktı. Yıldız işaretinin işçi hareketi tarihindeki yeri uzun süre boyunca değişmeden kalacaktı. Ancak köleliğin kaldırılması, tekelciliğin ilerlemesi ve vasıfsız emeğin büyümesiyle serbest bırakılan dinamikler ekonominin düzelmesini sağlayacaktı. 1886'ya gelindiğinde Emeğin Şövalyeleri 700.000 üyesi ile dünyanın en büyük işçi örgütlenmesiydi.

Bir militanın oluşumu: Martin Irons, Emeğin Şövalyeleri ile tanıştığı günden itibaren kırk yıldır dövüşüyor, örgütleniyor, kendini mücadelenin akışına bırakıyor. Irons, bütün hayatı boyunca cevabını bulamadığı sorunun cevabını Emeğin Şövalyeler'inde bulan eylemci kuşağı sembolize ediyor: İşgücünü; yetenek, cinsiyet ve renkler arasındaki sınırları aşarak nasıl örgütleyebiliriz?

Irons 1840'larda, 14 yaşındayken, İskoçya'dan New York'a göç eden bir çıraktı. O sadece kendi patronlarına değil, çalışma şartları kötü olan işyerlerine ve kente zarar veren bez tüccarlarına da savaş açan romantik bir isyankârdı.

> Sabahın erken saatlerinden gece geç saatlere kadar dikiş makinelerini çalıştırarak kazandıkları ekmekleri, çocukları ve sakat kocalarıyla paylaşan kadınların varlığını fark ettiğimde çok etkilendim. Parça başı beş sente gömlek yapma işini almak için dükkân dükkân gezip yalvarıyorlardı... İnsafsız işverenler çoğu zaman bir düzine gömleği diken zavallı kadınların yaptıkları işlerde birkaç dikiş hatası bulur ve ücretlerinin yarısını keserlerdi.[127]

Irons "geldiği ilk yıllarda aşağılanan insanlara yardım etmeye ve zayıflar üzerinde güçlerini kullananları insancıllaştırmaya" yemin etti. Kendi maaşından ayırdığı parayla bir avukat

tuttu ve kadınlar adına, onların hakkını yiyen ünlü işverenlere karşı 13 kişisel dava açtı, onları anında dize getirdi. Irons "Ben daha fazlasını yapamazdım" diye hatırlıyor o günleri. "Çıraklık günlerimdi ve ücretim çok düşük olduğu için hareket alanım da büyük oranda kısıtlıydı."[128]

Irons 19 yaşındayken Louissiana'ya taşındı, makine işçisi ve ustabaşı olarak çalıştı ve sonrasında bir bakkal dükkânı açtı. "Ödemeyi birkaç gün sonra yapmak için ısrar eden veya parayı hiçbir zaman gelmeyen maaş günlerinde ödeyeceklerini söyleyen yoksulların veresiye isteklerini reddedemedim." İflasın eşiğine geldikten sonra metal işine geri dönerek ilk başarılı grevini örgütlediği Kentucky'e geçti.

Irons eski fotoğraflarında kısa boylu, iri gözlü ve uyanık birisi olarak görünür. Uzun saçları, bir konfederasyon süvari subayını andırırcasına geriye doğru taranmıştır; pos bıyıkları ise çenesine kadar iner. O fotoğrafları çektirdiği zamandan beri, 1860'lar isyanları gibi amaçsızca Ortabatıda yıllar boyunca gezindi durdu. Bir senelik çok korkunç bir iş deneyimin sonrasında St. Lois'den esefle ayrıldı. *Oddfellows*'lara –masonluğun ucuz bir taklidi– ve *Grangers*'lara –yiyecek üretimini kooperatiflerle gerçekleştirmeyi amaçlayan radikal bir küçük köylü hareketi– katıldı. İç Savaş'ta dövüşmekten kaçtı, bakkaliyesine geri döndü, kement ördü, altın aramalarına rehberlik yaptı; bütün bunları yaparken "sendikacılığı, sekiz saatlik iş gününü, toprakta anti-tekelciliği, fabrikalarda çocuk ve kadınların çalıştırılmamasını" savundu. Emeğin Şövalyeleri'yle tanıştığı anda oradan oraya savrulmaları son buldu.

> Şövalyeliğin o güzel "birimizin yarası hepimizi ilgilendirir" düsturunu duyduğumda; şövalyeliğin her seviyeden dürüst çalışanı kendi bağrına bastığını gördüğümde; örgütlenmenin, kümeleşmiş ve yoğunlaşmış zenginliğin gücünü dengelemeyi ve herkese, yarattığı zenginlikten, yarattığı kadarını pay etmeyi amaçlayan emeğin geniş ve kapsayıcı birliği olduğunu öğrendiğimde ömrü-

> mün geri kalan enerjisini uğrunda harcayacağım bir yere geldiğimin farkına vardım.[129]

Yıl 1884'tü, atılgan ve dayanıklı Martin Irons'un varlığı, bu zamana kadar kibirli ustabaşıların ve zor koşullarda işçi çalıştıran atölye sahiplerinin korkulu rüyası olmuştu. Martin Irons artık Amerika'nın en büyük demiryolu sanayicilerinden olan ve kendisinin de uzun yıllar hesabına çalıştığı Jay Gould'un korkulu rüyası olacaktı. Şövalyelerin bu tarz adamlara dünyayı nasıl dar ettiklerini anlamak için öncelikle öbür örgütlenmelerin neden başarısız olduğunu anlamamız gerekir.

İşçi sınıfı cumhuriyetçileri: Meslek sendikaları iki açıdan sorunluydu: mesleki yetenek üzerine örgütlenmişlerdi, dolayısıyla nadiren farklı sektörlerde örgütleniyorlardı ve esasen yerel örgütlenmeler oldukları için ülke çapında örgütlenmiş olan güçlü tekelci kapitalistleri yenmelerine imkân yoktu. Amerika'da 1870'ler boyunca ekonomik durgunluğun etkileri, çalışma saatleri ve ücretler açısından daha da hissedilir oldu, sendikalar madenlerde ve fabrikalarda etkisiz hale getirildiler. Bu nedenle işçiler yüzlerini siyasete çevirdiler. *Iron Moulders Journal* (Demir Kalıpçıları Bülteni) şöyle bir şikâyette bulunmaktaydı:

> Hareketin içindeki yüzlerce yetenekli insan, sendikal örgütlenmeler vasıtasıyla sermayeye karşı savaşta iktidar umutlarını ve çalışma isteklerini kaybettiler... Bu nedenle de onlar, işçileri meslek örgütleri veya sendikalarda örgütlenmek yerine politik amaçlarla örgütlemede ısrarcı oluyorlar.[130]

Fakat nasıl bir siyaset? Eğer sosyalistseniz önünüzde bir seçenek var: Marksistleri takip edip sendikacılığı sadece güç kazanmak için bir örgütlenme alanı olarak önemli görebilirsiniz. Veya Ferdinand Lasalle'ın takipçilerini izleyerek sendikacılığın gereksiz olduğunu telkin edip seçim kampanyalarını veya kooperatifleri de tercih edebilirsiniz. İki hizip arasındaki tartışma,

aynı parti içinde örgütlendikleri için, Sosyalist İşçi Partisi daha da tatsız bir hal almıştı. Bunu uygun bir biçimde takip ederseniz Almanca konuşmak zorunda kalırdınız, çünkü parti İngilizce konuşmayı ilkesel olarak reddeden göçmenler tarafından idare edilmekteydi.

Irons, Sosyalist İşçi Partisi'nin (SLP) bir üyesiydi. Fakat parti kadrolarının ağırlığını oluşturan bütün Alman olmayanlar gibi o da ayrıksı kaldı. Sıra ileride siyaseten "ne olacak" sorusuna geldiği zaman, o da bütün sosyalistler gibi insanlara hiçbir şey söyleyemiyordu. Militan işçilerin çoğunluğu gibi Irons da samimi bir cumhuriyetçiydi. Hayatını, özgürlüğünü ve mutluluk arayışını işçi sınıfı cumhuriyetine bağlamıştı ve önündeki tek engelin Wall Street'in gücü olduğuna inanmıştı.

Bu gösterişsiz antikapitalizm, esasında Marksist değil ahlakiydi. Irons şöyle yazıyordu:

> Şu ana kadar gördüğüm bütün grevler herkese eşit hak tanınması ile aklın veya vicdanın gerektirdiklerinin uygulanmasıyla engellenebilirdi... Grevler doğru olmasa da, yanlışa karşı koymak için gerekli gözüküyor. Grevlerin gerekli gözükmesi aslında yanlış, fakat onlar ölümcül bir hastalığın panzehiri gibiler.[131]

1877'de kendiliğinden gelişen büyük bir grev dalgası bütün demiryolu sektörüne yayıldı. İsyan, ateşler ve katliamlarla bastırıldı. Kömür madenlerinde çıkan grevlerin sonu da benzer oldu: Molly Maguires olarak bilinen bir grup İrlandalı madenci, liderlerinin göstermelik bir yargılama sonucunda idam edilmesine şahit oldu. Böylece o zamana kadar, Emeğin Şövalyeleri için garip bir tercihten öteye gitmeyen gizlilik, bir anda zorunluluk haline geldi. Militanların yeraltına çekilmek zorunda kaldığı, solun bir kenara itildiği, sandık siyasetinin ağır ağır öne çıktığı bu noktada, Terence V. Powderly adında bir adam Emeğin Şövalyeleri'nin yönetimini ele geçirecek ve onları ayartarak halka açık eylemin ışıltılı yollarına sürükleyecekti.

Emeğin Şövalyeleri nasıl büyüdü: Tarikat yavaş yavaş gelişmişti. Bütün tutkulu çalışmalara rağmen hâlâ üye sayısı 10.000'den az olan Pennsylivania'lı kalifiye beyaz adamların organizasyonuydu. Bir demiryolu işçisi olan Powderly, 1874'de Şövalyelere katıldı. Sarı saçlı, mavi gözlü bu dava adamı şiir ve hitabet sanatı için yaratılmıştı. Bir gazeteci ona olan hayranlığını şu şekilde dile getiriyordu: "İngiliz yazarlar Powderly'nin bakışlarını şiirlerinde kullandılar; kayıkçılar, filozoflar ve kahramanlar aşkta bir araya geldiler."[132] Powderly demiryolu sendikasında konuştuktan sonra ismi Şövalyelerin kurucu üyelerinden birisi olarak bir kenara yazılacaktı.

> Bir akşam beni odasına davet etti, kapıyı kilitledi ve bana diz çökmemi söyledi. Beni ibadetine çağıracağını düşünerek kabul etmedim, fakat beni küçük, yumuşak bir lehimle yakalayarak bana tam aradığı tarzda genç bir adam olduğumu söyledi. Beni etkiledi, hassasiyetlerimi sanki kendi hassasiyetleriymişçesine karşıladı ve benden bütün çalışanların haklarını savunmayı amaçlayan bir örgütlenmeye girmemi istedi...[133]

Yetenekli bir adam olan Powderly Emeğin Şövalyeleri içinde hızla yükseldi. 1877 grevinden sonra, Tarikatın resmî bir karakter ve merkezî bir kontrol sağlayamadan hiçbir yere gidemeyeceğini anladı. İnsanları gizliliği gevşetmeye, ritüelleri yumuşatmaya ve bir siyasi program hazırlamaya ikna etti. Bu noktada Uriah Stephens örgütlenmeyi terk etti ve kendi özel hayatına çekildi.

Powderly tekelci iktidarı zayıflatacak talepler ve temel reformları içeren bir program kaleme aldı. Şövalyeler sekiz saatlik iş gününü, eşit işe eşit ücreti, küçük işletmeler için devlet desteğini ve kooperatiflerin kurulmasını savundular. Bütün bunlar bir stratejik taleple beraber ilerliyordu: demiryolu, telgraf, telefon sistemi ve bankacılığın kamulaştırılması yoluyla tekellerin kaldırılması. İşçiler, büyük işletmelerin artan gücünü dengelemek için örgütlenmeye ihtiyaç duymalarına rağmen mücadele yöntemi olarak grev yerine uzlaşmayı tercih ettiler. Powderly'e

göre "grevler çıraklık sistemini değiştiremez, adalet yönetimindeki insafsız teknik ayrıntıları ortadan kaldıramaz, arz ve talep dengesini düzenleyemez..."[134]

Powderly'nin yönetiminde Şövalyeler iki ana yöntem sayesinde büyüdüler: Vasıfsız işçileri "karma" yerel meclislerde işe aldılar ve kalifiye sendika şubelerinin veya kimi durumlarda tüm sendikanın kitlelerle etkileşime geçmesine izin verdiler. Vasıfsız işçiler için karma meclisler açığa çıkma anlamına gelmekteydi. Sendikaların madencilik veya fabrika mahallelerindeki başarısızlığı büyük oranda farklı sendikalardan gelen insanları uzlaştıramamalarından kaynaklanıyordu. Şimdi ise her sendikadan erkekler, kadınlarla hatta bazı durumlarda siyahi işçilerle yan yana duruyorlardı. 1880 yılında Alabama'da Tarikatın 19 yerel meclisi vardı ve örgütlenmenin gazetesi olan *The Journal of United Labors*'ın (Birleşmiş Emeğin Gazetesi) haberine göre:

> Yükümlülüklerine bağlılıkları, tüm toplantılara aksatmadan katılmaları, ödemelerini zamanında yapmaları, ahlaklı davranmaları ve insanı iyi bir üye ve vatandaş yapan diğer tüm özellikleri dikkate alındığında [Zenci üyeler], tarikat içindeki herhangi başka bir gruptan hiç de geri kalmazlar.[135]

Bununla beraber, Güney'de ise, uygulamada, örgütlenme temsilcileri siyahların ayrı meclisler kurmalarını teşvik ediyordu. Powderly siyah üyelerin, ağırlığını beyazların oluşturduğu meclislerden dışlanmalarını alenen yasaklamışken kapalı kapılar ardında siyahlara "kendi başlarına örgütlenmelerini" telkin etmişti. Fakat Powderly'ye tepkiler vardı. Richmond bölgesi temsilcilerinden Indiana'ya göre:

> Siyah grubu, ayrı bir mecliste örgütlenmeye ikna etmek kolay bir iş olabilirdi; fakat böyle bir eğilim göstermiyorlardı, kabul etmeyeceklerdi. Yakın zamanlarda bir toplantıda bir tanesi şunları söyledi: "Bizim beyazlarla eşit konuma sahip olabileceğimiz tek yer burasıdır ve bu bizim için çok önemli. Burada çalışabildiği-

> miz sürece başka yere gitmeyeceğiz." Bu eşitlik hevesi onların kursağında kalabilir.[136]

Şövalyeleri, kalifiye sendikalar için çekici kılan şey, onlara ulusal grev kaynaklarından yararlanabilecek profesyonel örgütleyiciler sunabilmesiydi. Ve bu örgütleyiciler, Amerikan işçi hareketinin içerisine, Powderly unutulduktan uzun süre sonra bile hareketin üzerine yapışacak olan bir başıboş isyancılar imgesini soktu. Powderly şöyle yazacaktı:

> Biz gün ışığında ve gece karanlığında yürüdük. Karnımız acıktığı zaman değil bulabildiğimiz zaman yemek yedik. Kendi evlerimizi, masalarımızı ve yataklarımızı başkalarıyla paylaştık. Ben geceleri sıklıkla iki veya üç Emeğin Şövalyesiyle beraber kaldım. Geceleri barakalarda, kül çukurlarında, yük vagonlarında veya iş çıkışlarında, gece bizi nerede yakalarsa orada uyuduk. Niçin bütün bunları yaptık? Çünkü bunlar gerekliydi, biz yararlı olmak istiyorduk...[137]

1880 yılında, gizliliği tamamen elden bırakmadan hemen önce, örgütlenmenin 28.000 üyesi vardı. 1884'ün sonuna geldiğimizdeyse kapıların dışarı açılması ve sade bir ideoloji ile donanmanın da etkisiyle 70.000'den fazla kişi örgütlenmeye katıldı. Bu noktada, büyük oranda da rastlantısal olarak örgütlenme kendine özgü bir Wall Street sihirbazı olan Jay Gould ile savaşa girişecek ve tarih yazacaktı.

Spekülatif sermayenin büyük oyunu: Şövalyelerin Gould ile karşı karşıya geldiği ilk olay, 1883'te Tarikatın, telgraf operatörleri aracılığıyla ilk defa ülke çapında düzenlenecek bir greve çağrıda bulunması oldu. Kaybettiler, ancak savaşın ikinci raundu demiryollarında gerçekleşti. Gould, Ortabatıda, Güneybatı Sistemi olarak bilinen ve Missouri, Kansas ve Teksas'a kadar uzanan bütün demiryolu şebekesinin sahibiydi. Gould'un ücretleri kısmasıyla işçiler patladı.

Şövalyeler için Gould'u sanayi imparatorluğunun kalbinden

vurmak, bugün için Google veya New Corps'a karşı savaşmak kadar sembolikti. Gould'un demiryolu ağı hem iletişim hem de ulaşım kanalıydı. Ve Amerika için olduğu kadar dünya için de önemliydi. Amerika'nın batısından bütün dünyaya yayılan ucuz tarım ürünleri, bugün ucuz Çin malı elektronik eşyaların taşıdığı öneme sahipti: dünya genelinde enflasyonu düşük tutmak. Gould işçi sınıfının bir yarısını, diğer yarısını öldürmek için satın alabilecek kadar zengin olduğundan gururla bahsederdi. Onun biyografisini kaleme alan yazar şunları yazmaktaydı: "O birçok şeyi satma alabilirdi ama asla övgü alamazdı. Spekülatif sermayenin büyük oyununu gizleme gereği duymadan ve hiçbir mazeretin arkasına sığınmayarak daha fazla kazanabilmek için oynadı."[138]

Martin Irons, Gould'a karşı gerçekleştirilen ilk grevin hemen öncesinde Şövalyelere katılmış, Sedalia ve Missouri'de grevlerin baş örgütleyicisi olmuştu. Devletin işçi gözlemcisi, onun başarıları karşısında hayrete düşmüştü:

> Bu, grevcilerin sistemli olarak baştan aşağı organize ettikleri ilk grevdi, kontrol ve idare tamamen örgütleyenlerin elindeydi. Her eylem yürütme kurulu tarafından yönetildi ve sağlanan mükemmel denetim sistemi sayesinde demiryolu şirketinin mülkiyeti ve üçüncü şahıslar tamamen korundu.[139]

Gould'un taktiği ilk elde geri çekilme oldu. Ödemelerde kesinti yapma kararından vazgeçti, fakat sonrasında grevi örgütleyenleri cezalandırmaya başladı ve lokavta gitti. Powderly'nin yanıtıysa Gould'un bütün sektörlerdeki çalışanlarını ortak bir dayanışma grevine çağırmak oldu. Wall Street sihirbazı bu noktada teslim oldu ve ileride oluşabilecek anlaşmazlıklar için hakeme gitme sözü verdi.

Gould'un yenildiği haberi sadece Amerikalı işçilerin değil siyasi iktidarın gündemine de bomba gibi düştü. *New York Sun* hiç düşünmeden en iyi araştırmacı gazetecisini eylemleri gözlemlemeye gönderdi:

> 5 adam bu ülkede 500.000 çalışanın temel ihtiyaçlarını kontrol edebilecek ve aynı zamanda 2.500.000 kişinin yaşam koşullarını etkileyebilecek konumda. Bu adamlar *Soylu ve Kutsal Emek Şövalyeleri Tarikatı*'nın yürütme kurulu üyeleri... Onlar bütün telgraf operatörlerine istedikleri anda ulaşabilirler, fabrikaların birçoğunun kapısına kilit vurdurabilirler ve demiryollarını işlemez hale getirebilirler. Herhangi bir ürüne karşı bildiri yayınlayarak kendi üyelerinin onu almasını engelleyebilir ve satıcıları da o ürünü satmaktan men edebilirler. Sermaye karşısında emeğe zırhlarını giydirebilirler, emeği saldırgan veya müdafi, sakin veya inatçı, kızgın veya korunmacı tutabilirler. İsterlerse bir taarruz örgütleyebilirler.[140]

Bu tarz haberler sayesinde tanıtıma hiç gerek kalmamıştı. Bir yıl içinde Şövalyelere 600.000 yeni üye katılmış ve sayıları 700.000'i bulmuştu. Ortada bir halk hareketi vardı ve Powderly, namı bütün kıtaya yayılan bir kahramandı. Fakat Jay Gould hâlâ hayattaydı.

1 Mayıs'a çağrı: Şövalyeler çarpıcı bir şekilde büyürlerken geleneksel sendikalar da ulusal koordinasyon sağlayabilme mücadelesi veriyorlardı. 1881'de kurulan ulusal federasyon birkaç önergeyi onaylamanın ötesine geçemedi. Fakat önergelerden birisi önemliydi. İç Savaş'tan sonra altı eyalet hukuken sekiz saatlik iş gününü kabul etmiş, fakat fiilen bu yasa hiç uygulanamamıştı. 1880'lerin başlarında işçi hareketi tekrar canlandığında, sekiz saat iş gününün yasallaşması talebi, Demiryolu Kardeşliği'ndeki köstekli saat takan kondüktörden, Emeğin Şövalyeleri koridorlarındaki siyah çiftçilere kadar herkesi birleştirdi.

Federasyonun 1884'de Chicago'da düzenlediği toplantıya katılan ve sadece 50.000 işçiyi temsil eden 25 delege, marangozlar sendikası temsilcisinin sekiz saatlik iş günü hakkında büyüyen rahatsızlığı dile getiren raporuyla cesaret buldu. Temsilci daha kısa iş günü uygulaması için "aşağıdan gelen" yeni bir yol önermişti. "Biz çalışanların kendi başlarına hazırladığı ve sekiz saat-

lik çalışmayı bir iş günü olarak kabul eden kararnamenin, çalışanlar adına çalışanlar tarafından uygulanmasını istiyoruz."[141] Önerge 1 Mayıs 1886'da, hareketin başlayacağı günden yaklaşık iki sene önce oya sunuldu. Sadece birkaç dakika içinde çok sayıda övgüyle beraber oybirliğiyle kabul edildi.

Böylece Federasyon, günde sekiz saatten fazla çalışmayı reddeden Şövalyelere yaklaşmış oldu. Grevlerle alevlenmiş bir kitle hareketini grevlere karşı bir örgütlenme içine tıkmaya çalıştıkça, Terence V. Powderly'nin sınırları da ayan beyan ortaya çıkıyordu. Gould'a karşı kazanılan zaferin hemen ertesinde, Michigan'da 5.000 kereste işçisi, 77 kereste kesim yerini, Pinkerton ordusunun istihbarat biriminin 150 görevlisine ve devlet milislerine rağmen kapatarak greve gitti. Grevcilerin büyük çoğunluğu henüz işe başlayan Polonya göçmenleriydi ve Emeğin Şövalyeleri onlara çok cazip geliyordu. Son ferdine kadar hepsi Şövalyelere katıldılar.

Powderly'ye yerel meclislerden, federasyonun aldığı grev kararına sahip çıkması yönünde mektuplar yağıyordu. Etekleri tutuşan Powderly Şövalyelerin yıllık kongresinde şunları söyleyecekti:

> İşgününün kısalmasını sağlamak için 1 Mayıs 1886'da genel greve gitme önerisi bu yapı tarafından kabul edilmemelidir. Bu öneriyle en çok ilgilenenler henüz hareketin içinde pişmemiş olanlardır ve bu koşullar altında grev başarısız olmaya mahkûmdur. Belli bir tarihte önerildiği haliyle düzenlenecek bir grev akla yatkın değildir.[142]

Powderly, Şövalyeleri bu zamana kadar küstahlıkla ve Oz Büyücüsüne yakışır bir gösterişçilikle yönetmişti; şimdi ise yine Oz Büyücüsündeki Korkak Aslanı andıran tavırlar gösteriyordu. Bir sonraki adımıyla da, Oz Büyücüsündeki Korkuluk'a dönecekti. Kuralları değiştirdi: Artık greve gitme kararı için ilk aşamada yapılacak gizli oylama sonucunda üçte ikilik nitelikli çoğunluğun onayı ve sonrasında da Powderly'nin özel onayı ge-

rekecekti. Bu değişiklik geri tepti. 1885 Ağustosundan itibaren Powderly yakınmaya başladı: "200'ün üzerinde lokavt yaşandı, çünkü işverenler anladı ki üyelerimiz, Tarikatın kurallarını çiğnemeksizin greve gidemezlerdi."

1 Mayıs grevi için, hem sendikalarda hem de Şövalyeler arasında hareketlilik giderek hız kazanıyordu. Bu arada, Jay Gould, iki demiryolu hattında iflasını ilan etmiş ve Güneybatı Sisteminde de ücret kesintisi yapmış olarak, yatıyla Batı Hindistan'a yelken açıyordu.

Büyük Güneybatı grevi: 1886 Şubatının son günleriydi, Martin Irons, Powderly'ye bir telgraf çekti: "Burada durumu daha fazla kontrol etmemiz zor. Eğer 1 Mart 1886 saat 2'den sonra gelmezsen, Teksas ve Pasifik işverenlerine seslenmek zorunda kalırsın." 24 saat sonra trenin düdüğü acı acı öttüğü anda, Gould'un demiryolu sisteminde çalışan bütün işçiler iş bıraktılar. Grev noktaları ikinci sınıf western filmleri gösteren sinema yerlerinin listesini andırıyordu: Red River, Waco, Fort Worth, Rio Grande... Bugün Cumhuriyetçi Neoconların kalesi olan bu Teksas sınır kasabalarının, bir zamanlar örgütlü emek ile birleşmiş Amerika arasındaki çatışmaya sahne olduğuna inanmak bile insana zor geliyor.

Önceki yıldan farklı olarak, bu defaki ağırlıklı olarak vasıfsız emeğin greviydi; makinistler çalışmaya devam ettiler, en azından çalışmak istediler. Bu nedenle Şövalyelerin bu defaki taktiği şirket mülkiyetini korumak değil, ele geçirmek veya yok etmek oldu: makinistlere, kullanabilecekleri tren bırakılmadı. Kongre raporu, bu yılın grev ivmesini şu şekilde derlemekteydi:

> 3 Mart'ta Long View Junction'daki bazı köprü ekipleri ve bütün atölye çalışanları vuruldu. 4 Mart'ta Big Springs'deki atölyesinde altı makinist elli maskeli adam tarafından tartaklanarak iş göremez hale getirildi. Teksas ve Pasifik demiryolu bölgesindeki Gordon madenlerinde çalışan maden işçileri, demiryolu memur-

> larına kavrama pimi çekerek onları grev bitene kadar demiryollarına gitmemeleri noktasında uyardılar. Şirket, telgraf memurlarını Fort Worth'da çalıştırdı, birisi hariç. O greve gitti ve bu nedenle büyük acılar yaşadı.[143]

Nasıl oldu da ılımlı Şövalyeler, silahların ve şiddetin kol gezdiği, tam anlamıyla vahşi Batı'da yaşanan bu tarz bir greve önderlik etmeye karar verdiler? Cevap büyük oranda ekonomik nedenlerde saklıydı: Gould'un demiryolu şirketi birkaç senede makinistleri, madencileri, beyaz yakalı telgrafçıları çalıştıran büyük bir tekelci şirket haline gelmişti. İşçiler yetenekleri ve özellikleri etrafında bir araya gelip demiryollarını Şövalyelerin yazılı isteği olmaksızın ele geçirince Capitol Hill'de moraller bozuldu. Washington'da siyasi liderler, silah taşıyan grevcilere kitle desteği aktıkça daha da zor durumda kalmaktaydılar. Grevciler destekleniyordu, çünkü talepleri asgari düzeydeydi: ücretlerinin kesilmemesi, günlük 1.50 dolar asgari ücret ödenmesi, bağlayıcı hakemliklerin oluşturulması ve grevlere katıldığı için işten atılanların tekrar işlerine geri dönebilmesi.

Grevlerin ilk üç haftasında sadece yük trenleri hedef alınmış ve yolcu trenlerinin çalışmasına izin verilmişti. Yönetim raporları açıkça göstermekteydi ki Şövalyeler, demiryollarındaki trenleri istedikleri zaman çalıştırıp, istemedikleri zaman durdurmaya dayalı bir işçi denetimi uyguluyorlardı. Aitchison (Kansas'ta) müfettişi durumu şöyle rapor ediyordu: "Makine 171'de tamir edilmesi gereken bir hava pompası vardı ve Emeğin Şövalyeleri denetimindeki bir komite tamiri yapması için bir makinist gönderdi. Anlatması zor olan şu durumu örneklemek için söylüyorum ki, bu tarihlerde onların onayını almadan bir şey yapabilmek pek de mümkün değildi."[144]

Makinistler 22 Mart'ta, aynı kasabada makinelerin arasına sıkıştırılmış bildiriler buldular:

> MÜHENDİSLERLERE ve İTFAİYECİLERE: Çocuklar, sizden trenlerinizi Aitchisson'un dışında çalıştırmamanızı istiyoruz.

> Üzülerek hatırlatmak zorundayız kardeşler. Eğer çalıştırırsanız hayatınız boyunca bunun bedelini ödeyeceksiniz. Çocuklar, biz köleliğin esaretini üzerimizden atmak ve sizin gibi özgür insanlar olmak istiyoruz. İnandığınız şeyler adına bizi reddetmeyin.[145]

Ertesi gün 40 maskeli adam tüfekleri ve tabancalarıyla tamirhaneyi ele geçirdiler ve makineleri kullanılamaz hale getirdiler. Ortabatıda eylem biçimi olarak silahlı işgaller, trenleri raydan çıkarmalar, aletleri parçalamalar, makine şeritlerini kesmeler ve örgütlü kargaşalar çıkarmalar, Mart ayının sonunda, Amerika'nın ticari anlamda belkemiğini oluşturan bu bölgenin kömürcülüğünü, tarımını ve haberleşmesini felç edene kadar devam etti. Daha öncesinde grevler olmuştu, fakat hiçbir zaman bu kadar sert ve etkili olmamış ve hiçbir zaman üçüncü kişilerin övgüsüne bu kadar mazhar olmamıştı.

Kansas'ın ikinci komutanı olan A.B. Campbell, eylemler sönmeye başladığı zamanlarda grevcilerin ruh halini Kongreye şöyle açıklamaya çalışacaktı:

> Campbell: Jay Gould'a karşı çok büyük bir genel öfke var.
>
> Soru: Bay Gould'un kendilerini yaralayan veya çıkarlarını zedeleyen herhangi bir hareketinden bahsettiler mi?
>
> Campbell: Hayır. Fakat sorun onun açgözlülüğü. Sahiden de o uygunsuz yollarla büyük bir servet edindi.[146]

Bu, tekelci birleşme eğilimine karşı ilk büyük grevdi. Bu grevin inişli çıkışlı seyri içerisinde silahlı işçiler tarafından tatbik edilen bir işçi kontrolü sağlandı. Grev, bütün Amerika ekonomisindeki ticareti felç etti. Demiryolu şebekelerinin ana düğüm noktası olan şehirlerde Şövalyeler sendika karşıtı firmalara karşı grevler düzenlediler. *Kansas City Journal* (Kansas Şehir Gazetesi) matbaa işçileri sendikasını tanımayı reddettiği için boykot edildi. Bu gazeteye ilan veren işletmeler de boykot edildi. Eylemciler, hedef aldıkları dükkânlarda müşterileri sürükleyerek dışarı çıkardılar. Kansas'ın birkaç mil batısında bulunan De Soto'da bütün yerel papazlar grevi desteklediler ve Şövalyeleri kutsadılar.

> "Haksızlık boyunduruğu grevlere neden oldu" diyordu Katolik papaz C.F. O'Leary: "Onların içindeki kokuşmuşluk, haksızlık ve tiranlığın ruhu, Gould'dan başlayıp en alttaki memura kadar bütün sistemin içinde varoluyor. Bu benim kendi gözlemim ve ben iyi bir gözlemciyim... O Amerikan ruhuna aykırıdır."[147]

Papaz "etkili ve güçlü herhangi bir aracın" kullanımını savunduğunda, terbiyesiz bir Kongre üyesi bunun dinamit anlamına gelip gelmeyeceğini sordu. "Dinamit de dâhil" diye yanıtladı papaz ve anarşist olmadığı için de bunun rastgele kullanımını savunmadığını da ekledi.

Mart ayının sonunda Jay Gould kendi yerel temsilcilerini arabuluculuk için görevlendirdi ve Powderly de düzeni tesis etmek için devreye girdi. 31 Mart'ta Irons 101 no'lu bölgedeki bütün şubelere işe geri dönmelerini emretti ve ekledi: "Erdem, sizi desteklemiş olanların herkesten önce işe dönmesini buyurur." Hiçbir zaman öyle olmadı. Gould'un yöneticileri, ünlü militanları yeniden işe almayı reddettiler ve sonrasında da arabuluculuk önerisinden vazgeçtiler. Powderly, Irons'tan grevi belli bir süreyle sınırlandırmasını istediğinde reddedildi. Anlaşmazlık çatallanarak otuz farklı grevi ve lokavtı çekip çeviren Büyük Usta İşçi'nin kontrolünün dışına çıkmıştı, Büyük Usta da Irons'ı komutada bırakıp doğu kıyılarına geri döndü.

Grevi haber yapan gazeteciler Irons ve Powderly arasındaki kavganın merkezinde ne olduğunu hemen kavramışlardı: Amerika'nın ilk kitlesel işçi hareketi radikalizmde mi salınacaktı yoksa kurucularının belirlediği sınırlarda mı kalacaktı? "Powderly bir muhafazakâr, Irons ise bir fanatik" diye yazıyordu *Fort Worth Gazeteer*:

> Powderly sosyal ve endüstriyel rahatlamayı, sosyal ve endüstriyel hastalıkların nedenleri üzerinde çalışıp üstesinden gelerek sağlarken; Irons hastalığı hastayı öldürerek tedavi ediyordu. Powderly bir filozof, Irons ise sosyalist. Örgütün üyeleri arasında her ikisinin de takipçileri vardı. Barışı isteyenler Powderly'nin

> yanındaydı. Kundakçılar, anarşistler ve cahiller ise Irons'ı destekliyordu. İki ihtimalden biri: Ya Powderly'nin grubu kazanacak ya da Irons'm; mağlup ise boyun eğmeli.[148]

Grev, hızla kendi kanlı sonuna doğru ilerliyordu. Irons daha sonra Ortabatı boyunca genel greve çağrı yapan bir genelge yazdığını kabul etmedi, fakat hem onun yazdıkları hem grevin evrensel önemi böyle bir hava taşıyordu.

> Savaş bugün için değil, savaş yarın için de değil, fakat dünyanın gelecekte birleşecek kuşakları içindir, çocuklarımız ve onların çocukları içindir. İşçiler kendinizi savaş alanında komutanlaştırın. İşçiler, her sektörde ve her diyarda dövüşün. Gould ve onun tekelleri yok olmalı veya çocuklarınız köle olmaktan kurtulmalı.[149]

9 Nisan'da 40 Şövalyenin, Arkansas, Little Rock'taki tamirhaneye gerçekleştirdiği silahlı baskın, yerel birlikleri de olay yerine çekti. Şerif, güçten düşse bile şirketin mülkiyetini koruyacağını söyleyerek Şövalyelerden dağılmalarını istedi. Emeğin Şövalyeleri'nden biri, "o zaman ölelim" diyerek işçileri greve çağırdı:

> Bu anda bir şeref atışı yaptılar. Temsilciler de ateşle karşılık verdi. Karşılıklı olarak iki yüz mermi atıldı ve çatışma Emeğin Şövalyeleri'nin geri çekilmesi ve karanlıktan yararlanıp izlerini kaybettirmesiyle sona erdi.[150]

Aynı günlerde, Doğu St. Louis'de kalabalık bir grevci grup ve izleyicileri, Winchester tüfekleriyle silahlanmış başka bir birlikle çatıştı. İlk ateşi açan silahlı birlikler geride 7 ölü ve çok sayıda yaralı bıraktılar. Resmî raporlarda "Katliamın ardından kundakçılık geldi" diye not düşülmüştü, çünkü grevciler ıskartaya çıkmış yük trenlerini ateşe vermişlerdi.

Nisan ortalarında Şövalyeler Teksas, Fort Worth'da toplanarak fiili lider Irons'ın genel grev çağrısını değerlendirdiler ve reddettiler. Powderly, dayanışma grevleri yerine maddi des-

tek önermişti. Birlikler, Meksika Körfezi'nden St. Louis'e kadar eylem merkezlerine akın ediyordu. Çatışma bir ayaklanmaya ve küçük ölçekli bir gerilla savaşına dönüşmüş ve bir grup Kongre üyesinin, anlaşmazlığın çözümü için bir hakemlik oluşturmak üzere 1 Mayıs'ta kente gelmesiyle ortalık sakinleşmişti. Fakat sonrasında Amerika ateşler içinde kalacaktı.

Bir şehidin doğuşu: August Spies ise başka türlü bir isyancıydı. O da Irons gibi gençliğini Amerika'da gezinerek geçirmişti, fakat ondan bir kuşak daha gençti. Onu, en meşhur fotoğrafında kısa saçları, iyice kırpılmış bıyığı, biraz romantik ama daha çok sıkıntılı çehresi ile görebilirsiniz. Fotoğraf çekildiği sırada çok sıkıntılıydı, çünkü fotoğraf altında şu yazılıydı: "İdama mahkûm edildi."

Spies'in ailesi 1873'de Almanya'dan New York'a göç etmişti. Ölümü beklerken sinirli ve düzensiz bir biçimde yazdığı hayat hikâyesinde Amerika hakkındaki ilk izlenimleri şöyle yer almıştı:

> Fabrika: aşağılık düzenlemeler, gözetleme, ihbar sistemi, yaltakçılık, işçiler arasında insanlıktan nasibini alınama ve patronlar ile kölemenlerinin kafalarına buyruk kibirli davranışları. Bütün bunlar bende etkisinden hiç kurtulamadığım izler bıraktı. Öncelikle işçilerin ve aralarındaki bastonlu yaşlı adamların, ustabaşlarının kendilerini çileden çıkarabilecek hakaret ve kaprislerine hiçbir isyan emaresi göstermeden sessizce boyun eğmelerini veya patronların onlara bu kadar yüklenmelerini anlayamadım.[151]

1877 yılında büyük demiryolu grevinin arifesinde Chicago'ya geçti.

> Bu yıl gerçekleşen olaylar, mızmızlanan veya direnen ücretli kölelere karşı her yandan uygulanan vahşi şiddet, bir direnişin gerekliliğini aklıma soktu. Direniş örgütlenme gerektiriyordu. Kısaca, sonrasında sayıları 1.500'ü bulan kaşarlanmış üyeye sahip olan silahlı işçilerin örgütüne, Lehr & Wehr Birliği'ne katıldım.[152]

August Spies'in düşünceleri Martin Irons ile benzer bir dünyanın içinde şekillendi. İdamını beklerken yazdığı favori yazarlar listesi 19. yüzyıl determinizminin alfabesi gibiydi. Karl Marx yoktu, fakat Darwin'in prensiplerini antropolojiye uygulayan Lewis Morgan ile tarihe uygulayan Henry Buckle vardı. Irons'un radikalizmi romantikti ve Amerikan bireyciliğinin içinde gelişmişti. Spies'in radikalizmi ise rasyoneldi, her şeyden önemlisi insanı tarihsel güçlerin biçare taşıyıcısı olarak görüyordu.

Spies Sosyalist İşçi Partisi'nin Chicago teşkilatını fazla ılımlı buluyordu. Albert Parsons isimli bir sendikacıyla beraber partiden ayrıldı ve Sosyalist Devrimcileri model alan bir anarşist harekete katıldı. Anarşizm, Paris Komünü'nden bu yana, Rus devrimci Bakunin'in etkisiyle çok mesafe katetmişti. Şiddete daha eğilimli olmuş, kapitalist devletle çatışmaya daha fazla odaklanmış, parlamenter siyasetten daha da uzaklaşmış ve eylem propagandaları ile daha etkileyici olmuştu. Eylem ise aslında bir dinamit lokumu anlamına geliyordu.

Marksistler, Lassalcılar ve bomba sever anarşistler arasında yıllardır süren tartışmalardan yorulan Spies, yeni bir stratejinin ana hatlarını belirledi. Spies'e göre sendikalar, sosyal örgütler, tartışma grupları işçileri aynı anda hem iktidara hazırlıyor hem de onu kullanmayı öğretiyordu. Spies, vasıfsız sendikacılık, işçi milisleri, sarhoşlara özgürlük ve ilerlemenin kaçınılmaz yürüyüşü için savaşacaktı. Spies, Chicago'nun ufak bir köşesinde yeni bir sendikacılık felsefesi tasarlıyordu. Bu felsefe, uluslararası işçi hareketinin 1914 öncesindeki atılım döneminde ona büyük bir destek kazandıracaktı. Anarşist yayınlarda Chicago düşüncesi olarak bilinen bu teori, tarihe adını anarko-sendikalizm olarak yazdıracaktı.

Spies farklı nedenleri olsa da 8 saatlik iş günü mücadelesini tıpkı Powderly gibi gereksiz buluyordu. Şöyle yazıyordu: "Kapitalistlerin bizim emeğimiz üzerinde 8 saatlik hakkını kabul etmek demek... fiilen ücret sisteminin haklılığını kabul et-

mek demektir."[153] Fakat nasıl işlediğini görünce, kitlesel bir sendikacılık hareketinin başlamasını haklı buldu. 1 Mayıs'ta genel grevin ajitasyonunu yapan sol kanadın başını çekti. Spies, gazetesi Workers' Times'a "Mayıs ayı bugün hiç kimsenin hayal bile edemeyeceği çok sayıda şey getirebilir"[154] diye yazdı.

İki büyük strateji, bir küçük adam: Chicago işçileri, 1 Mayıs 1886'ya güvenlerini kazanmak için rekabet eden iki örgüt ve iki stratejiyle giriyordu. Bir tarafta romantizm ile cumhuriyetçilik sularında yüzerek Amerikan kalkınmasını bir yüzyıl sürdürmüş olan Şövalyeler vardı. Öteki tarafta ise Marksizm, anarşizm ve göçün ortak ürünü olarak yeni şekillenmeye başlayan anarkosendikalizm bulunmaktaydı. Bu fikirlerin çatışmasına şahit olan sıradan bir işçinin ruh hali nasıl olabilirdi ki? Tek kelimeyle kafa karışıklığı. Litvanyalı Yahudi terzi Abraham Bisno'nun Chicago'da ilk yıllarında kumaş ticareti sırasında aldığı daktilo notları sayesinde döneme içeriden bir bakış atabiliyoruz. Bisno, Rusya'da 1882'de yaşanan Yahudi kırımından kaçarak gelen bir mülteciydi. Şehir merkezinde oturmaya cesaret edemediler, çünkü İrlandalı çocukların kendilerini taşlamalarından ve sakallarını çekmelerinden korkuyorlardı. Sürü halinde geçici olarak Chicago gettolarına yerleştiler. Tesadüf eseri 8 saatlik iş günü mücadelesinin içinde buldular kendilerini.

> Bu hareket hakkında hiçbir şey bilmiyorduk, fakat o ortalıktaydı ve bizim mahallemizin sınırına dayanmıştı. Çünkü Şubat ve Mart aylarında [1886] bizim insanlarımız arasında ücretlerin düşüklüğü hususunda ciddi bir huzursuzluk vardı.[155]

Güneşli bir nisan gününde, semt meydanında bir miting olacağına dair dedikodular ortalıkta dolaşmaya başladı. Hiç kimse çağrıyı sahiplenmedi. Kalabalık kapıyı açması için idareciye rüşvet vermek zorundaydı. En sonunda kalabalık grev yapmaya karar verdi, grev gözcüsü dikildi ve katılmayı reddeden herkesin "kafası kırıldı." Bu, atölye sahipleri ve terzilerin aklını çelen par-

ça başı iş yapan işçilerin greviydi. Bisno, 1920 yılında kıdemli bir sendika lideri olarak o günlere baktığında afallıyordu.

> Hiç kimse ilk mitingin çağrısını kimin yaptığını veya kimin Emeğin Şövalyeleri'ne bize bir temsilci göndermesi için çağrıda bulunduğunu bilmiyor... Hiçbirimiz ne bir örgütlenmenin başkanı, sekreteri ve tüzüğü olması gerektiğinden, ne de bir adamın sahneye çıkacağı ve öteki bütün adamların sessizce başından sonuna kadar onu dinleyeceği bir usulün varlığından haberdardık. Biz greve gittiğimizde oyumuz yoktu, Emeğin Şövalyeleri'ne katılmaya karar verdiğimizde de oyumuz yoktu... Şimdi o kadar zaman geçip gittikten sonra düşünüyorum da önceden tasarlamadan, amaçsızca mitingin tutulmasına ve yayılmasına yardımcı olan birilerinin varlığı güzeldi...

Şövalyelerin içinde kurnaz ve kendini adamış eylemciler vardı. Fakat Yahudi terzi örgütlenmenin dezavantajını hemen anlamıştı: Bütün görüşmeler tam zamanlı Emeğin Şövalyeleri yetkilileri tarafından yürütülüyordu ve bunların içinde Yahudi, terzi veya Litvanyalı kimse yoktu. Ve Litvanyalılar sekiz saatlik çalışma süresini hayal bile edemiyorlardı, 10 saat çalışmaya alışmışlardı. Bisno, Emeğin Şövalyeleri'nin "kendileriyle alay ettiğini" söylüyordu.

Kitlesel bir miting çağrısı yapıldı. Eylemcilerin birçoğu, o anda kelimenin tam anlamıyla açlık çekiyordu ve evsizdi. Bu mitingde "bir adam Almanca konuşmaya davet edildi ve muhteşem bir konuşma yaptı" diye hatırlıyordu Bisno. O da basit Almancayla konuştu ve Yiddiş* Almancanın bir diyalekti olduğu için konuşulan her kelimeyi anladı. Konuşmacı, "sanayi geliştikçe işçi sınıfının önemi daha da arttı ve bir sınıf mücadelesine dâhil olmaya başladı" diyor ve işçilere düzenli çalışma saatleri için yapılan grevde başarılar diliyordu: "Bu henüz küçük bir adımdı ve asıl çaba kapitalist düzenin kökleri ve dallarını par-

* Yiddiş, Almanya'daki Yahudilerin kullandığı ve diyalekti Almancayı andıran bir tür İbranicedir. *-çev.*

çalamak için harcanmalıydı." Konuşmacı August Spies'ti ve konuşmasının etkisi eski ülkesinde katliamdan sağ çıkan, şimdi ise kazandığı bütün parasını Chicago'nun genelevlerinde harcayan Bisno için heyecan vericiydi:

> O gece eve gittiğimde adeta coşmuştum, bütün tartışmalar beni çarpmış, adeta aydınlatmış ve etkilemişti. Daha öncesinde hayatımda hiç duymadığım fikirlerle karşılamıştım ve onlar benim bilincimde çoksayıda yenifikir uyandırmıştı. Düşünüyorum da, o haklıydı...

Nisan'ın son iki haftasında Chicago'daki işçi hareketinin rekabet halindeki tarafları aynı zamanda büyük günün son provasında da ortaya çıktığı gibi etnik olarak da bölünmüştü. Amerika doğumlular ve İrlandalılar Emeğin Şövalyeleri'nin ve meslek sendikalarının arkasında sıralanmışlardı, ana ilkeleri ise ılımlılık ve itidaldi. Anarşist eğilimli Merkezi İşçi Sendikası kendi üyelerini ayrı bir gösteriye çağırdı. 5.000 kişinin aktif olarak yürüdüğü mitinge katılanların sayısı 25.000'di. Yürüyüşte, Şövalyelerin veya resmî sendikaların hazırlamış olduğu tek bir afiş bile yoktu, Chicago Tribune'ün haberine göre "Gösteriye katılanların arasında çok az sayıda Amerikalı, İrlandalı, İskandinav ve İskoçyalı vardı."[156]

Bin kadar Alman mobilya işçisi yürüyüşe katıldı, onları Uluslararası Marangozlar ve Ahşap Doğramacıları Birliği, "Bohem Çark Orkestrası" ile takip etti. Ayrıca Alman fırıncılar, Bohemyalı keresteciler, Lasalle orkestrası ile beraber metal işçileri sendikası, kasaplar, doğramacılar, "ilerici Alman sigara sarıcıları", saraçlar ve matbaacılar yürüdüler. Yürüyüş her birisi birbirine eşit sekiz kademede, kırmızı bayraklar altında yapıldı ve her grup 25 atlı tarafından bir arada tutuldu. Dinleyenlerin kanını donduran sloganlar ve kırmızı bayraklar arasında en çok duyulan slogan Powderly ve destekçilerinin yüreğine indirecek olan "İşçiler Silahlanın!" sloganıydı. Ve bu bir retorik değildi. *Worker's Times* şöyle gürleyecekti:

> Bu saatlerde işçileri silahlanmaya çağırdık. Biz verebileceğimiz bir cana sahiptik. Onu her şekilde korumak sizin elinizdedir. Bundan hareketle biz silahlanan işçileri şimdilik silahlarını saklamaları için uyarmalıyız; çünkü onlar, daha önce defalarca olduğu gibi düzenin dalkavukları tarafından çalınabilir.[157]

1 Mayıs 1886, bir iş gününe, cumartesiye denk gelmişti. Bu, dünya işçi hareketi tarihindeki ilk 1 Mayıs protestosuydu ve bütün Amerika'dan 340.000 işçi sekiz saat iş günü için bu greve katılmıştı. Başka bir 100.000 kişi çalışma saatlerinin azaltılması hakkı kazanmıştı. Greve katılan 60.000 kişi ve Michigan bulvarından aşağıya doğru yürüyen 80.000 kişi ile Chicago eylemlerin merkeziydi. Bradstreet'in haberine göre Mayıs ayının ilk haftası bitene kadar 45.000 Chicago'lu işçi daha kısa iş günü hakkı elde etmişti.

Büyük bir kitle hareketi için küçük ve münferit sayılabilecek tartışmalar vardı. Abraham Bisno'nun grevi, bu haftada, terziler büyük tekstil fabrikalarının dayanışmasını ortaya çıkarmak için şehir merkezine yürümeye karar verince doruk noktasına ulaştı. 5 Mayıs Çarşamba "600 kadarımız bir... bütün olarak şehir merkezine yürüdü."

> Van Buren sokağı köprüsünü geçtiğimizde hiç beklemediğimiz şeyler oldu, çok kısa zamanda şehrin her tarafından üzerimize doğru çok sayıda cezaevi aracı geldi, içlerinden yüzlerce, belki de binlerce polis çıktı... her polisin elinde bir cop vardı ve bizi kovalamaya, acımasızca dövmeye başladılar... Hiçbirimiz tutuklanmadı, hiçbirimizin tutuklanma emrine karşı bir şey yapabilecek zamanı da olmadı zaten. Biz sadece buradaydık, birçoğumuz çok kötü şekilde dövüldü ve canımızı kurtarmak için kaçtık.[158]

Dayak yiyen Litvanyalılar bir cevap arıyorlardı. Amerika hakkında bilmedikleri bir şey mi vardı, yazılı olmayan kurallar mı vardı veya hesaplarını yapmadan önce sormaları gereken bir şeyler mi vardı? Bir adamın hazırladığı Alman gazetesinde bu bilmece şöyle çözülmüştü: Pazartesi Chicago polisi Mc Cormick

Harvester fabrikası dışında bekleyen grev gözcülerine ateş açarak birkaçını öldürdü. Salı günü "intikam" başlıklı bildiriler dağıtılarak Haymarket Meydanında bir protesto mitingi çağrısı yapıldı. Mitingin dağılması esnasında 200 kişilik bir kalabalık ile hazırlıklı gelen polisler arasında olaylar çıktı. Atılan bir bomba sonucu yedi polis öldü. Polisin kalabalığa ateş açmasıyla beraber daha fazla sayıda polis ve dört gösterici daha hayatını kaybetti.

Grev gözcülüğü hattındaki konuşmacı August Spies'ti. Bildirinin yazarı da August Spies'ti. Bombalamadan hemen önce platformda duran da August Spies'ti. Mitingten sadece bir gün önce terzilere yol gösteren de yine aynı August Spies'ti. Ancak şimdi terziler bütün gösterilerin aslında yasaklanmış olduğunun farkına varmışlardı. Tarihe Haymarket Katliamı olarak geçecek bu olay, kendi izole gettolarında Bisno ve meslektaşlarının adıyla zihinlere kazınacaktı.

Şehitler: Haymerket Katliamı sadece sekiz saat hareketinin ve anarşistlerin değil, Emeğin Şövalyeleri'nin de balonunu söndürdü. Katliamın olduğu gece St. Louis'deki bir icra toplantısında Powderly kısaca Güneybatı grevinin bitirilmesini emretti. Chicago'da Bisno'nun mitingi çöktü.

> Grev gözcülüğü tamamen imkânsız hale geldi... Polis sanki şehirde sıkıyönetim ilan edilmiş gibi davranıyordu. Sendikalar basılmış, dağıtılmış, mal varlıklarına el konmuştu. Polisler coplarını serbestçe kullanmışlardı.[159]

Şövalyelerin Chicago'da basılan gazetesi, ilk sayfasında büyük harflerle şunları yazacaktı:

> Şunu anlatmamıza izin verin: Emeğin Şövalyeleri'nin anarşist olarak bilinen cani, haydut alçaklar sürüsüyle hiçbir bağı ve yakınlığı yoktur; onlara sempati beslemez, saygı duymaz. Anarşistler gece yarısı suikastçıları gibi ülkeye zehirlerini saçarlar, cahil yabancıların arzularını kışkırtırlar, anarşinin kızıl bayraklarını açıp kan ve isyana neden olurlar. Parsons, Spies, Fielden

ve onların bütün takipçilerini n, hayranlarının, yardımcılarının ve suç ortaklarının defterleri dürülmeli.[160]

Kısa bir zaman sonra bu defter dürme de gerçekleşecekti. Göstermelik bir duruşma yapıldı. Kovuşturmada en tanınmışları Spies ve Parsons olan sekiz davalı, şiddeti kışkırtarak ölüme sebebiyet vermekle suçlanıyordu. O gün olayları engellemek için kıllarını bile kıpırdatmadıklarına kanaat getirilmişti. Jüri davalıların suçluluklarına hüküm vermek için titizlikle seçilmişti ve davalılardan beşinin idamına karar verildi.

Spies ve Parsons en önemli keşiflerini heba etmişlerdi: Kitlesel sendikacılık eylemleri sadece çalışma saatleri ve ücretler üzerine bina edilmemeli, yeni bir toplum için savaşmayı amaçlamalıydı. Kendilerine kurulan tuzağa kendi retorikleri, dinamitle büyülenmeleri ve sabırsızlıkları yüzünden düşerek bu ilkeyi boşu boşuna harcamışlardı. Spies ve Parsons duruşmalar esnasında bir karşı saldırıya bahane sağladılar; böylelikle bir yıl geçmeden, 1 Mayıs'a kadar giden süreçte elde edilen kısa çalışma saatleri mücadelesinin bütün kazanımları silip süpürüldü.

Bununla beraber Martin Irons da yenilmiş, kovulmuş ve beli bükülmüştü. Haymarket katliamından sadece yedi gün sonra, St. Louis'teki Kongre sorgusunda tanıklığına başvurulacak son kişiydi. Kongreraporları onu "öldürücü olmasa da tehlikeli" biri olarak tanımlıyordu. Mahkeme üyelerinin hakkında yaptıkları araştırmada ise "Her ne kadar terrier cinsi bir köpek gibi uysal gözükse de çelik kapana sıkışmış bir sıçandır" diye tanımlanacaktı. Fakat Irons kendi sorgucularıyla kedinin fareyle oynadığı gibi oynayarak kafa tutacak, grev çağrısını yaygın bir şiddet ve sabotajla ilişkilendirmeye çalışacak her çabayı boşa çıkaracak, grevlerin Wall Street ile ilişkisini ima edecek ama isim vermeyi reddedecekti. Sözlerini kederli bir şekilde şöyle sonlandıracaktı: "Ben grevlerden yana değilim ve bunun yapabileceğimiz son grev olması umudu içindeydim... Bu grev Emeğin Şövalyeleri le-

hine sonlandırılsaydı, ben bundan böyle bunun son grev olması için çalışacaktım."[161]

Irons'un karısı grevler sırasında öldü, Irons eşyalarını satmaya zorlandı. Kısacası Irons bundan sonrasında serseriliğe mahkûm oldu. Kara listeye alındı ve kendisine bir daha hiç iş verilmedi. Hareket içinde ise Güneybatı greviyle Şövalyeleri lekelemekle suçlanan bir şamar oğlanına döndü. Irons hareketten ayrılarak geri kalan ömrünü Teksas, Bruceville'de geçirecekti. Burada bir işçi lideri olan Eugene Debs 1899'da onu keşfedecekti: "Yoksulluktan perişandı ve sağlığını bozmuştu... Sosyalizmden konuştuğu zaman bambaşka birisi olmakta, ruhunu için için yakan ateş çökük gözlerinden fışkırmaktaydı."[162]

Ekim 1886'da August Spies ve yoldaşları ölmeye hazırlanıyorlardı. Spies ifade vermek üzere kürsüye çağrıldığında kendi notlarından sakince, saatlerce konuştu. Onun ölümü beklerken yazdığı otobiyografisi acı, düzensiz ve karışıktı, limandaki konuşmasının tam zıttıydı. Irons şunu bilmeliydi ki; o konuşma, hüküm giyen bu beş adam için uluslararası bir af kampanyası başlatıldığı zaman evrensel işçi hareketinde karşılık bulacaktı. Tersanede Spies işçilere değil patronlara sesleniyor ve kaçınılmaz sonlarından bahsediyordu:

> Baylar sizler devrimcilersiniz! Sosyal gerçekliğin sizi sarsan sonuçlarına karşı isyan ederek zenginliğin adaletli elleriyle muhteşem bir cennet kuracaksınız. Kimseye danışmadan hayal edin, hiç kimse o cenneti sizden daha fazla hak etmiyor. Israrcı olun, sizler seçilmişsiniz, buranın tek sahiplerisiniz. Sizi bu cennetten alıkoyan güçler, endüstriyel güçler, hâlâ işliyor. Günden güne daha da etkili ve aktif hale geliyor. Onların eğilimi bütün insanlığı aynı seviyeye getirmek, sizin sahip olduğunuz cenneti tüm insanlığa pay etmek. Kendi kör karanlığınızda, uygarlık dalgasının gelgitlerini durdurabileceğinizi düşünün ve insanın özgürleşmesini birkaç polisle, birkaç mitralyözle kenarda bekleyen bir tabur asker ile kıyaslayın. Düşünün ki siz yükselen dalgaları dehşete düşürerek yerin dibine sokabilirsiniz, dalgalar yükseldiği za-

> man önlerine darağaçlarını dikebilirsiniz. Sizler olayların doğal akışına karşı çıkan devrimcilersiniz. *Siz*, sadece *siz* suikastçı ve yıkıcılarsınız![163]

Spies ve Parsons, öteki iki hükümlü ile beraber 11 Kasım 1887'de idam edildiler, (beşinci hükümlü hücresinde intihar etti). "Zamanı gelecek" diye haykırdı Spies darağacında, "sessizliğimiz sesinizden daha güçlü olduğunda boğulacaksınız." O günün gelişi çok geç olmadı. 1893'te Illinois valisi hayatta kalan üç mahkûmdan özür diledi ve yargılamaların adil olmadığını belirtti. Daha sonra gördük ki August Spies'in düşünceleri sendikacılığın evrensel isyanlarının güç kazanmasına yardımcı oldu.

1914'de Terence Powderly Birleşik Devletler Göçmen Bürosu'nun kıdemli bir memuruydu. Pennsylvania'da bir grup demiryolu işçisiyle konuşma fırsatı yakaladı. "Sadece yıllardan süzülerek gelen derslerin ne kadarını bildiklerini öğrenmek istedim" diye yazdı ve şöyle devam etti:

> 1877 grevi, 1883'teki telgrafçı grevi ve 1886 Güneybatı grevi hakkındakisoruşturmamdahiçbilgiedinemedim.SonraMartinIrons ismini duyup duymadıklarını sordum, fakat bu şehidin kanı bugünün insanları tarafından bilinmiyordu... Son olarak kendi ismimi ortaya attım, her nekadarhepsiismimiduymuşolsadaizimi kaybetmişlerdiveyaadımın neyi temsil ettiğini bilmiyorlardı...[164]

5

Devasa Bir Birlik

Vasıfsız Emeğin Küreselleşmesi, 1889-1912

Dünyanın bütün işçilerine örgütlenin dedik
Devasa bir birlik içinde birleşmelerini istedik
Ve tek vücut olup ayağa kalktığımızda
İşçiler için bir dünya talep edeceğiz.

Joe Hill,
"Emelimiz", 1913[165]

Canary Wharf, Londra, 2004

Bildirileri tutan kız, sokaktan geçenleri kalın montlarından sıkıca tutarak yakalıyordu. Sokak seviyesindeki Canary Wharf, bir rüzgâr tüneli gibiydi. Fosforlu önlükler giymiş küçük eylemci grup, Morgan Stanley, Lehman Brothers, Barclays ve bu gecenin hedefi olan HSBC'nin merkez binaları niteliğindeki gökdelenler arasında çok küçük gözüküyorlardı. Eylemcilerin burada olması beklenmiyordu; burası Londra'nın yeni finans merkeziydi ve kamusal alanı büyük şirketler tarafından satın alınmıştı. Eylemciler sokaktan kovulabileceklerini biliyorlardı.

Canary Wharf gündüzleri, aylık maaşları ortalama 60.000 pound olan takım elbiseli kadın ve erkeklerle dolup taşıyordu. İş saatlerinde 80.000'den fazla insanın girip çıktığı Canary

Wharf, camlarla, çeliklerle, gökyüzüyle ve Londra'nın ana limanına dökülen, resmedilmeye değer su kanallarıyla çevriliydi. Geceleri ise sadece güvenlik görevlileri ve temizlikçiler ile TGWU (Taşımacılık ve Genel Hizmet İşçileri Sendikası) ve Doğu Londra Toplulukları Örgütlenmesi *(East London Community Organisation)* tarafından örgütlenen eylemcilerin kaldığı bir çöl gibiydi.

Bu bildiriler küçük grupların otobüsle ulaştığını gösteriyordu. Onlar tuvaletleri yıkayan, masaların tozunu alan, telefonların ahizelerini antiseptik bezlerle silen ve kahverengi elma çekirdekleriyle dolu binlerce çöp sepetini boşaltan temizlikçilerdi. Genellikle göçmendiler. Fakat Londra içindeki Karayip ve Asya mahallesi sakinleri değildiler. Onlar Somalili, Nijeryalı, Sierra Leoneli, Kürt, Iraklı, Afgan, Kolombiyalı, Bolivyalı, Kübalı, İspanyol ve Portekizli yeni göçmenlerdi.

Büyük bir bankada temizlik amiri olan Portekizli Benedita Goncalves, ofis çalışanlarının temizlikçilere yönelik tutumlarını şöyle anlatıyordu:

> Çöpleri temizleyen temizlikçiler, ofis çalışanları için bir çöpten farksızdırlar, geceleri çalışanlar hariç; onlar bizi tanımaya başlar ve bazı zamanlar "iyi geceler" diye selam bile verirler. Geri kalanlar içinse biz bir hiçiz. Biz geceleri ortaya çıkan sıçanlarız.

Göçmen temizlikçiler her zaman kendilerine tepeden bakan, bırakın kendilerini iş arkadaşı olarak görmeyi, insan yerine bile koymayan ofis çalışanları hakkında konuşurlar. Çoğunlukla taşeron işçilerdir, işgücünün asıl bileşeni değildirler. Bir şey kaybolduğu takdirde hırsızlıkla suçlanan ilk kişiler olmaktan da şikâyet ederler, fakat asıl sorunları kendilerine hiç saygı gösterilmemesidir. Benedita şöyle diyor:

> Ben savaşa ilk haftamda başladım, çünkü idare çok korkunçtu. Onlar çalışanlara hiç saygı göstermiyorlardı. Yaptığınız her şey yanlıştı. İhtiyaç duymadıkları insanları hiç sebep göstermeksizin

> kovuyorlardı. Ayrıca insanlara, "Sen beş para etmezsin," "Sen bir hiçsin" diye bağırarak hakaret ediyorlardı. Bütün bunlar benim de başıma gelince onlara karşı mücadeleye başladım.

Juan Rodriguez'e göre en önemli sorun, ağır sözleşme koşulları veya düpedüz sözleşmesiz çalışmaydı. Altı sene önce *News International*'da temizlikçi olarak işe başladıklarında, hiç kimse resmî çalışma saatlerinden, alacağı ücretten ve çalışma statülerinden haberdarmış. Şimdi bir temizlik üstlenicisi olan patronları onlarla bireysel sözleşmeler imzalamaya çalışsa da onlar reddediyorlar. "Tamamı, hatta sendikalı olmayanlar bile" diye ekliyordu Juan. Ona göre temel problemleri saygı ve ücret. Saygı görmek önce geliyor; fakat haftada 200-300 pound kazanan temizlikçiler için para da hemen ardından ikinci sırada geliyor.

> İdare, personelin canına okuyor, onları kara listeye alıyor ve belki de en kötüsü, en üzüntü verici olanı, hiçbir güvenceleri olmayan insanlar yorum yapmaktan korkuyorlar. Hatta bazıları sendikaya bile karşı, bizden korkuyorlar.

Londra Kraliyet Hastanesi'nin Britanyalı siyah temizlikçisi Martin Wright şikâyetleri tekrarlıyordu. Üç yıllık organizatörlükten sonra onun saat ücreti 5,50 sterlinden 7,50 sterline çıkarıldı ve kendisiyle ana firma adına bir sözleşme yapıldı, bu artık temizlik şirketi yöneticilerinin hastane yöneticileriyle muhatap olması demekti. Fakat sorunlar devam ediyordu: Wright, Nijerya, Somali ve Gana'dan gelen göçmen işçiler arasındaki gerilimleri çözüme kavuşturmalıydı. "Martin Luther King benim kahramanım diyerek hepimizin kardeş olduğunu ve hepimizin atalarının aslında Afrika'dan geldiğini söyledim." Juan ve Benedita da benzer sorunlarla karşı karşıya kalmışlardı. Juan şunları söylüyordu:

> Bazı insanlar bir iç savaş ortamından geldikleri için hâlâ akıllarında sadece öldürmek vardı. Bizimle çalışan bir adam odaya gelerek başka birisine "Eğer benim ülkemde olsaydık seni öldü-

> rürdüm" diye bağırdı, (hepimiz şaşkınlık içinde) "Sen ne diyorsun?" diye sorduk. Ve hepimiz anladık ki, bu adam hâlâ iç savaşta olduğunu sanıyor.

Onlara bu anlaşmazlıkları nasıl aştıklarını sorduğumda, hepsinin ağzından çıkan kelime sabır oldu. Juan şunları söyledi: "Siz herkese karşı sabırlı ve anlayışlı olmalısınız, her birinden kendi geçmişlerini öğrenmeye çalışmalı ve sonra da onların ülkeleriyle kendi ülken arasındaki farklılıkları açıklamalısın." Juan'a göre Afrikalılar organize edilmesi en zor gruptu, Latin Amerikalılar ise en kolay uyum sağlayanlardı çünkü sol gelenekleri vardı.

Benedita, "Kübalı bir adamın eğer sendikaya katılırsa vurulacağını düşündüğünü" gülerek anlatıyordu. "Evet, bir Kübalı vardı ve bunu söylemişti, fakat sendikaya katıldı" diye cevapladı Juan. Benedita iyimserdi:

> Başlangıç çok zordur, fakat her birini tanımaya başlarsın. Her birimiz dünyanın farklı bir bölgesinden gelmişiz. Yine de bir araya geldik çünkü bazıları bizim hayatımızı zorlaştırmak istiyor. Bu, birbirimize düşmeden, hep beraber onlara ve adaletsizliğe karşı mücadele etmemiz anlamına geliyor.

Juan'a, *The Times* ve *Sun* gazetelerini çıkaran *News International* grubunda yaşanan büyük ve meşhur grevi bilip bilmediğini sordum. "Evet, uzun uzun yıllar önce, duymuştum" diye yanıtladı. Ona 1986'da matbaa işçileri sendikasının gücü kırılmak istenince patlak veren bir yıllık Wapping grevini anlattığım zaman ağzı bir karış açık kaldı. Aslında bir avuç yüksek ücretli aristokrat matbaa işçisinin, ana kapı önünde bir kamyonu ters çevirip yaktıklarını gördüğümde benim de şaşkınlıktan ağzım bir karış açık kalmıştı.

"Bana verdiğin bilgi gerçekten çok şaşırtıcı" diyerek başını salladığında hâlâ sersem vaziyetteydi. Bu zamana kadar İngilizlerle bütün bağlarını koparmış olan bu sessiz İspanyol, bir sendika örgütlemeyi hedeflediği topraklarda, sendikal hareketin çektiği simgesel ve yıkıcı acılardan haberdar değildi.

Kendi istekleriyle burada, Londra'da bulunan temizlikçiler, doğu Londra'nın tarihi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı, birçoğu hâlâ coğrafyayla savaşıyordu. Fakat organizasyon ekibi, Canary Wharf'ta yaptıkları işin içinde barındırdığı ironinin basbayağı farkındaydı. Onların sendikası burada doğmuştu ve örgütlenme konusunda bilinçsiz olduklarına inanılan vasıfsız işçileri örgütleyerek büyümüştü. Ve grev, bugün HSBC'nin gökdeleninin yükseldiği bu alanda başlamıştı. Gece çöktüğünde ısınmak için tepinmek eylemciler açısından küçük bir mükâfattı, fakat onlar Tom Mann'ın bıraktığı izleri takip ediyorlardı.

Londra, 1889

Tom Mann kara listeye alınan bir mühendisti ve çok fakir olduğu için kemanını satmak zorundaydı. Victor Griffuelhes ise güney Fransa'nın dar yollarında ağır ağır yürüyerek iş arayan bir kunduracıydı. Bill Haywood, Nevada'lı bir kovboydu. Eduardo Gilimon, Buenos Aires'in kenar mahallelerinde Tanrı'nın olmadığına dair vaazlar veriyordu. James Conolly ise İrlanda'da hayata küsmüş bir Britanya askeriydi. 1889 yılıydı ve işçi sınıfı tarihi bir dönüm noktasındaydı. Bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasına kadar geçen sürede işçi sınıfı hareketi küreselleşecek, kitlesel sendikalar yaratacak ve yeni "sendika tarzı hayat" yaygınlaşacaktı. Bütün bunları yapacak olanlarsa 1889'da işgücünün kıyısına düşmüş olan isimsiz ve yalnız adamlardı.

Yirmi sene içinde onların adları tabloid gazetelerde ve polis raporlarında sıklıkla anılır olacaktı. Onlar ikili bir hayalin peşinde koşarken, okyanusları ve kıtaları birleştireceklerdi: kalifiye olmayan emeğin sendikalaşması ve onlar arasında uluslararası dayanışmanın sağlanması. Tarihte sendikalizm olarak bilinen ve henüz rendelenmemiş bir demiryolu vagonu tahtası gibi kabataslak duran bu düşünce sosyalist aydınları çileden çıkarıyordu.

Fakat nasıl oldu da bu kadar hızlı yayıldı? Cevabı 1889'da

hem siyaset hem de iş dünyasında yaşanan büyük dönüşümlerde saklıydı. Bu dönüşüm tekelleşme olarak özetlenebilir. Ağır sanayinin gelişmesi piyasanın geri kalanını silip süpüren birkaç şirket yaratmıştı. Bu şirketlerin tedarikçiler ve işgücü üzerinde, hatta kendi çalışma alanlarını düzenlediği varsayılan politikacılar üzerinde mutlak bir gücü vardı. Eyfel Kulesini inşa eden ve Titanik gemisini yapan bu işadamı kuşağının, işyerlerinde kullanacakları bilimsel yöntemlere ihtiyaçları vardı. Bilimi denetimlerinde tutmalı ve aynı zamanda onunla uyumlu davranmalıydılar. İş esnasında insanları yönetmenin bilimsel yanlarını araştırmaya başladılar. Militarizmle beraber endüstriyel güçler sömürge edinme yarışına girişecek ve 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na giden süreç başlayacaktı; milliyetçilik ise her yerde güç kazanacaktı. Askerî çatışmalar ve küçük savaşlar, yaklaşan fırtınanın habercileriydi.

İlk defa gündeme gelen küreselleşmeyi, bugünkü anlamıyla düşünmemek gerekir. 1889'a kadar, küresel bir ticaret rejimi ile dövizin taşınabilirliği ve değiştirilebilirliği sağlanmış, bu gelişmeler de farklı ülkelerdeki işçilerin dayanışmasını ulaşılması güç bir hayal olmaktan çıkarıppratik bir sorun haline getirmişti. Yeni Zelanda yünlerinden yapılan şallar İngiliz fabrika işçisi kızların başlarını sıcak tutuyor; Çinli göçmenler Güney Afrika madenlerinde çalışan Hollandalıların ücretlerinin düşmesine neden oluyor; Arjantin'den gelen etler, Bolognalı mühendisler için spagettiyi bitiriyordu. Kitlesel bir göç vardı. Sidney'den Seattle'a kadar işçiler hareket halindeydi; sadece tarlalardan fabrikalara akmıyorlardı, kıtaları ve denizleri de aşıyorlardı. İpsiz sapsız sendikal ajitatörler, okyanus ötesine giden gemilerin kasara altlarında veya trenlerin büyükbaş hayvan taşıyan en izbe vagonlarında kendilerine her zaman için dinleyici bulabiliyordu.

Küçük grevler, küçük şirketler ve yerel ekonomiler çağının ürünü olan geleneksel sendikacılık, yeni dünyanın devasa gelişmeleriyle boy ölçüşemezdi. Geleneksel sendikacılığın tekelcilikle

mücadele edecek gücü yoktu. Bilimsel idare teknikleri, geleneksel sendikaların çalışma ve ücret seviyeleri üzerindeki kontrolünü ortadan kaldırmıştı. İşçi sınıfının geniş çoğunluğu için sendikalar bir çıkış yolu sunamıyor, aslında hiçbir hedef gösteremiyordu.

Küçük, çekirdek bir işçi grubu anarşizmin ve sosyalizmin ilkelerini canlı tutmak için çabalasa da, bu artık güç bir mücadeleydi. "Marksist palavracılar", Peterloo katliamı sırasında cumhuriyetçilikle beraber yenildikleri Salford caddesine kısa ziyaretlerde bulunuyor ama düşman gibi karşılanıyorlardı. O tarihlerde, burada büyüyen Robert Roberts şunları hatırlıyordu:

> Biz savaşıyorduk, onlar bizim köşedeki dükkândan alınan bir sirke fıçısının üzerine çıkarak zincirlerimizi kırıp atarsak bizi bekleyen bir dünya olduğunu anlatıyorlardı. İnsanların çoğu ilgilenmedi, birkaç kişi dinledi ama çok uzun sürmedi: "proletaryanın" bilinen problemleriyle ilgili olarak onlarla beraber yapılabilecek fazla bir şey olmadığını hissetmişlerdi.[166]

Roberts yüzünü ekşiterek, "Vasıflı, yarı-vasıflı, vasıfsız, işsiz veya sürekli sarhoş; sınıf mücadelesi işçi sınıfıyla beraber devam edecek" dedi. Sosyologlar, bu katmerli sefalet karşısında şaşkına dönüyorlardı; özellikle de küresel ticaretin gösterişli merkezi Londra limanındaki sefalet karşısında. Fakat kitlesel bir grev her şeyi değiştirecekti.

"Sıradan işçiler": 1889'da Londra limanında çalıştırılan işçilerin durumu şöyleydi:

> Hepimiz boydan boya demir parmaklıklarla çevrili bir kulübenin içine tıkıştırılmıştık. Dışarıdaki ustabaşı veya müteahhit, hayvan pazarında gezinen bir satıcı edasıyla bize yaklaşır ve bir iş bulma hevesiyle birbirlerini ezen ve bir günlük iş fırsatı için adeta hayvanlar gibi dövüşen kalabalıktan insan ayıklar ve seçerdi.[167]

Bu sistemde işçilerin seçimi bugün tesadüflere bağlı gibi gözükse de o zamanlar işverenler tarafından emek piyasasının es-

nekliği olarak değerlendiriliyordu. Teori şöyleydi: "Aynen hasat ve ticaret gibi denizin de ne vereceği belli olmaz, dolayısıyla liman işçisinin geliri de tahmin edilemez."

Bir gün içerisindeki belli bir zaman için çalıştırılan işçiye saat başı asgari oranda ücret ödenmekteydi. Sosyal reformcu Beatrice Webb, Londra, East End'de sokakları arşınlayıp, bir mil ötedeki finansal bölgeden daha katlanılabilir olan sefillikle ilgili notlar alıyordu.

> Sabahın erken saatlerinde limana gidilir. Daimi işçiler saygıdeğer, ayık ve temizdirler. Gündelikçi işçiler kendi yaşam koşulları içine hapsolmuş vaziyette, kötü görünümlü ve yabanidir. Vahşi kavgalarını seyrederken kalabalığın birdenbire kaba saba şakalar ve gürültülü kahkahalar eşliğinde dağılmasına tanık olabilirsiniz. Yüzlerinde açığa çıkan umursamazlığa bakın; içlerinden bir veya iki tanesi daha iyi bir durumdan şimdiki umutsuz sefaletin içine düşmüştür. ... Eğer içlerinden birisi bezginliğin can sıkıntısı ve açlığın da tetiklemesiyle uyuyakalırsa, arkadaşları bir sent bulmak umuduyla acele acele çıkınını karıştırırlar.[168]

Webb yoksulluk, sarhoşluk ve umutsuzluğun kaydını tutmaya devam etti. Bu dünyaya liman işçilerinin karılarının çalıştığı atölyelerde iş bularak girmiş ve sonrasında yayınladığı günlüklerle içerisinde bulunduğu kibar toplumu şoke etmişti. Fakat bazı olaylar sahiden çok acımasızdı.

> Tek odalı gecekondularda sıkça yaşanan ensest ilişkilere değinmedim. Bazı mesai arkadaşlarımın kendi babalarından veya kardeşlerinden çocuğu olmaları gerçeğini şakaya vurabilmeleri, bu aşağılık sosyal çevrenin insan kişiliği ve aile yaşamı üzerinde yarattığı tahribatın dehşete düşürücü bir örneğiydi... Açık konuşmak gerekirse, hafifmeşreplik ve cinsel sapkınlık tek odalı evlerden oluşan bu gecekondu mahallelerinde yaşayan ortalama erkek ve kadınlarda, kaçınılmaz olarak rastlanan bir özellikti.[169]

East End'deki işgücünü umutsuz ve korkunç bulanlar sadece orta sınıf reformcuları değildi. Sosyalist bir liman işçisi, Webb'e

kendi meslektaşlarının örgütlenmeye uygun insanlar olmadıklarını anlatıyordu. Bu yüzden grev başladığı zaman herkes hayretler içerisinde kalacaktı; bir kişi hariç: Tom Mann.

Mann henüz otuzlu yaşlarındaydı. Bu yetenekli mühendis mevcut sendikaların hem modern sanayide işlevsel olma hem de vasıfsız emeği örgütleyebilme konusunda yetersiz kaldığını düşünüyordu. Başkaları durumu açıklamaya çalışırken Mann doğrusunu yapmak için yanıp tutuşuyordu. Ortalama sendikacılara seslendiği bir bildiride "Bugünün ortalama sendikacısı fosilleşmiş bir zekâya sahiptir" diye yazıyordu.[170]

Yazın son zamanlarında, sıcak bir günde olaylar patlak verdi. Anlaşmazlık tamamen ilgisiz bir konudan, tek bir gemideki ücretlerden kaynaklanmıştı. Adamlar en yakın sendika şubesini kuşattılar, onlar yardım bulabilirlerdi. Adamları karşılayan Ben Tillet'di. O da, her ikisi de sosyalist olan ve sendikanın limandaki hareketsizliğinden rahatsız olan arkadaşları Tom Mann ve John Burns'u gönderdi. Hep birlikte Londra'nın doğusunu greve çekebilmek için canla başla çalışmaya başladılar.

Limanların kendine özgü meşhur bir kast sistemi vardı: Liman işçisinin üstünde geçici bir ustabaşı mahiyetindeki yükleme işçisi bulunurdu. Yükleme işçisinin üzerinde ise kendilerine verilen gülünç pembe üniformalarıyla yokluk içinde yaşayan kayıkçılar bulunurdu. Hiyerarşinin en altındaysa Webb'in East End'in Çinlileri olarak tanımladığı kadınlar veya köleler yer alıyordu. Bu kentsel kast sisteminin üyelerini normalde aynı barda içmek için bir araya getirmek bile imkânsızdı. Fakat o an normal bir zaman değildi. Bir hafta içinde 30.000 liman işçisi, aynı sayıda müttefik meslektaşları tarafından greve dâhil edildi.

Mann, Tillett ve Burns bir kafede grev komitesi kurdular. Mann'ın görevi kapı aralığını ayaklarıyla boydan boya kapatarak binlerce kişiden oluşan kalabalığı grev fonu ödemesi için kuyruğa sokmaktı. Bunlar daha öncesinde hiç greve katılmamış olan ve birbirlerini hiç tereddüt etmeden soyabilecek vahşilikteki savaşçılardı. Büyük çoğunluğu İrlanda göçmeni olan işçiler

arasında az buçuk da olsa dünyanın her ulusundan insan vardı. Binlerce işçiyi kapıda tutan Mann'm görüntüsü, gazetecileri çok etkilemişti. Çıplak gövdesi, terle cilalanmış bıyıkları, çılgın şakaları ve anlamayanların kafalarına attığı dostane şaplaklar ona hızlı bir şöhret kazandırmıştı.

Her gün kitlesel bir miting olur ve sonrasında grevciler bankalar bölgesi etrafında düzenli yürüyüş başlatırlardı. Square Mile'ın uyanık büro çalışanları kendi mütevazı haklarını isterken, içkiden ve şiddetten keyif alan liman işçileri ise düşmanca bir karşılık beklerdi. Gösterdikleri tablolar ve taşıdıkları heykellerle Beatrice Webb'in çalışmalarını okumamış olanlar için görsel bir sosyoloji dersi sundular. Onlar bir liman işçisinin zayıf, patronun ise şişman olan kedilerinin maketlerini taşıdılar; buna benzer biçimde liman işçilerinin ve patronların çocuklarını betimleyen bez bebekleri de çubuklarla taşımışlardı. Kayıkçılar pembe üniformalarını giymişlerdi.

Tilett, yürüyüş esnasında gördükleri yoksulluk imgesinden ve açlıktan etkilenen şehir işçileri ve esnaftan toplanan peni, sixpences (Avustralya&Yeni Zelanda penisi) ve şilinlerden de bahsetti. Londra'nın doğusunda etkili bir güç olan katı antisosyalist Selamet Ordusu, hiçbir fikir sahibi olmasa da grevi destekliyordu. Katolik kilisesi de grevle meşguldü.

Sonucu değiştiren Avustralya oldu. Güçlü Avustralya sendikaları, Londra grevi meselesini İngiliz üst sınıflarına karşı duyulan düşmanlığı alevlendirmek için kullandı. Queensland hükümeti önce 2.000 pound, sonra da 15.000 pound bağışta bulundu. Grev sona erene kadar Avustralyalı liman işçileri sendikası üzerinden 30.000 pound telgrafla gönderildi ki, bu rakam bugünün parasıyla 2,7 milyon pounda denk düşüyordu.[171] Bu, bütün grev boyunca toplanan toplam paranın yarısından fazlaydı ve Avustralya'nın oynadığı rolü göstermesi bakımından anlamlıydı. 60.000 Londralı liman işçisi onların rıhtım boyunca uzanan fareli sokaklardan gelen 60.000 ayyaş ahbabı ve kızlarıyla greve katıldı.

Limancılar, salapuryacılar, mavnacılar, çimento işçileri, nakliyeciler, demir işçileri ve fabrika işçisi kızlar ortaya çıktılar. Londra'da yayımlanan bir akşam gazetesinde şunlar yazıyordu: "Eğer grev birkaç gün daha sürerse bütün Londra tatile gidebilir. Beş milyon insanı doyuran ve giydiren büyük makine tamamen durma noktasına geldiğinde ne yapılacak? Herkesçe bilinen küçük kıvılcım bütün şehre yayılma tehlikesi olan büyük yangını tutuşturdu."[172]

Grev komitesi 28 Ağustos'ta Londra'da grev çağrısı yapan bir bildiri yayınladı, işçileri resmen ve fiilen "büyük makinenin" üzerine grev bayrağı çekmeye çağırdı. Fakat kamuoyu desteğini kaybetme korkusuyla grev çağrısı bir gün sonra geri çekildi. Birkaç gün sonra şehrin bankacılarının, gemi sahiplerinin ve bir Katolik kardinalin olaya müdahil olmasıyla görüşmeler liman işçilerinin lehine sonuçlandı. Tarihe *docker's tanner* (insan onuruna yakışan ücret) olarak geçen bu zafere göre bir liman işçisi saatte beş değil altı peni kazanacaktı. Ancak kazanımları ücret artışının çok daha ötesindeydi. Burns şöyle yazıyordu:

> Sıradan işçiler kendi örgütlenme kapasitesini, yeteneğini ve dayanışmasını ortaya koymuştu. İşçiler birleşmenin kendilerini hiçbir şeyden her şey seviyesine çıkarabileceğini görmüştü... Kendisini fethederken bütün dünyada komutanları acımasız birer despot olan sermayeyi de fethedebileceğini görmüştü.[173]

Beatrice Webb'e göre East End'de ortaya çıkan dayanışma "yeni bir durumdu... Liman hayatına ilişkin genellemelerimi değiştirdim." Grev bütün iyi niyetli orta sınıf reformcularının şunu anlamasını sağladı: İşçiler artık yasalardan medet ummayacaktı veya öğütlerle uysallaştırılmayacaklardı. Sendikalara katılmak için can atan on binlerce vasıfsız işçi de durumun farkına varmıştı. Demiryolu sendikası neredeyse bir hiçken üye sayısı bir yılda 65.000'e çıkmıştı, duvarcı sendikasının üye sayısı iki katına, kunduracılarınki ise üç katına çıkmıştı, madenciler de ulusal bir federasyon kurmuşlardı. Bu hareketlilik Yeni Sendikacılık

olarak adlandırıldı. Amaç ise vasıfsız işçileri endüstriyel sendikalara çekerek, bu grevde de görüldüğü üzere artık işlevsiz gözüken küçük iş tanımlamalarının ötesine geçebilmekti.

Tom Mann – Bir sendikacının oluşumu: Tom Mann'ın hayatı, vasıfsız işçi sendikaları ortaya çıkmadan önce İngiliz işçi hareketinin ne kadar cansız olduğunu mükemmel bir biçimde resmeder. Ergenlik yıllarında haftanın üç gecesini fakültede, bir gecesini İncil derslerinde, bir gecesini alkol karşıtı toplantılarda, Pazar gecelerini ise kilisede geçirirdi. O günleri "Henüz hiç kimse sosyalizmi desteklemiyordu" diye hatırlıyordu. Et yemeye ve alkole düşmanlık yapan bir ajitatördü. Bu inançlarını kalifiye bir mühendis olarak gittiği Londra'ya da götürdü yanı sıra. Londra'da işi *British Museum*'da meteorları incelemekti ve burada yeni bir hobi edindi: astronomi.

Bir makine fabrikasının çalışma ortamı, bugünün yazılım şirketleri ve tasarım stüdyolarından pek de farklı değildi: icadın getirdiği mutluluk ve kılı kırk yaran teknisyenlerin saplantıları. Mann, George Westinghouse yanında fren yağının mucidi olarak çalışırken Peter Brotherhood'un yanında ise torpido makinesinin mucidi olarak çalıştı. Brootherhood'un Clerkenwell'de bulunan fabrikasındaki çalışma ortamını bugünün Silikon Vadisini andırıyordu:

> Ustabaşı iyi ve zeki bir adamdı, açık görüşlü ve hoşgörülüydü; fakat yemek zamanlarında veya başka herhangi bir fırsatta, işten başka konuşacak bir konu bulamıyorduk. Hükümet kararları, bekleyen veya kabul edilen patentler, mühendislik mesleğini ilerletecek öneriler ve mühendisleri etkileyen mekaniğin gelişmesi. Bunlardan başka hiçbir şey konuşmuyor, sosyal problemleri tartışmıyorduk; hâlbuki hepimiz sendika üyesiydik...[174]

Mühendislerin durgun yaşamlarındaki huzur ortamının tersine, dünya çalkantılı bir yerdi. Mann Selamet Ordusu'nun toplantılarına katılırdı. Burada işsizliğin nedeni olarak görülen

alkol lanetlenirdi, fakat Londra bir ekonomik krizin içindeydi ve günahkâr olmayan işçiler de krizin gazabına uğramıştı. Mann bir gemiyle New York'a geçti ve Brooklyn fabrikasında üç ay kadar çalıştı. Aynı yıl (1884) Amerikan sendikaları sekiz saatlik iş günü için savaş başlatmışlardı. Mann İngiltere'ye geri döndüğünde kendi sendika şubesinde de aynı amacı taşıyan bir mücadele başlatmak istedi fakat 5'e karşı 75 oyla kaybetti.

Dönemin sosyalist kürsülerinin önemsenmeyen bir figürü haline gelmiş, işsiz yığınların yürüyüşlerini örgütleme alanında uzmanlaşmıştı. Trafalgar meydanında düzenlenen bir gösteride Shelley'in *Rise Like Lions* kitabını anlattıktan sonra bir isyan çıktı. O ana kadar sahip olduğu şeyler: iyi bir kitap koleksiyonu, bir keman ve teleskoptu.

Liman grevinden önce İngiliz işçi hareketi Tom Mann gibi adamlar tarafından yönetilmekteydi: kendi kendini eğitmiş, yetenekleriyle gurur duyan, iş çevrelerinde ağırlığı olan ve evlerinde ortalama işçilerden farklı olarak sosyalist ressamların ve filozofların eserleri bulunan insanlar. Grevden sonra her şey bütünüyle değişti. 1890'daki sendika kongresi bunu göstermekteydi:

> Eski sendikacıların sayısı yenilerden daha fazla... Onların büyük çoğunluğu ise şehrin saygıdeğer centilmenlerine benziyorlar; çok güzel parkalar giyiyorlar, köstekli saatler kullanıyorlar, büyük şapkalar takıyorlar, çoğu durumda vücutları ve ölçüleri çok heybetli, asil ve ağırbaşlılar. Yeni üyeler arasında ise silindir şapka takan yok. Onlar işçi gibi görünüyorlar, zaten işçiler.[175]

"Sıradan işçiler" dünyanın her yerinde örgütleniyordu. Eğer Paris Komünü yenilgisi sokak devrimleri çağının kapılarını kapattıysa, liman grevi de işyeri devrimleri çağını açtı. Sendikalar küçük birer komün olabilirdi, öz yönetimlerini sağlamak için işçileri eğitebilir ve çalıştırabilirlerdi. Mann ve yoldaşları bunun pratikte gerçekleştirilebileceğini keşfetmişlerdi, fakat her zaman olduğu gibi teorisini oluşturmak yine Fransızlara düşecekti.

Victor Griffuhels – Sendika tarzı yaşam: Victor Griffuhels bir kunduracı olarak çalışmak için yollara düştüğü zaman, hareket halindeki bir toplumda şansını arayan ergenlik çağındaki Fransızlardan sadece biriydi. 1893'de Paris'e geldiğinde, o zamana kadar üyesi bulunduğu tek bir örgüt olmuştu, ayakkabı tamircileri sosyal kulübü. Fakat düzensiz iş hayatı, aç geçen Cumalar, hayaller ve kızgınlıklar bu zayıf, dağınık saçlı, koyu renk gözlü genci sendikal hareketin içine çekti.

> Ben bir işçiydim, türlü yoksulluklar içindeydim ve yaşamımı çok güç sürdürüyordum. Buna bir son vermek istiyordum. Bir ücretli olarak patronlarıma tabiydim ve büyük bir hevesle bu sömürüden kurtulabilmeyi düşlüyordum. Fakat bu arzu ve isteklere ulaşabilmenin tek yolu, aynı çarkın içine girmiş insanların vereceği sürekli mücadeleydi. Bu nedenle, hem benim köleliğimin müsebbibi olan patronlara hem de onlardan elde ettiği faydalardan dolayı patronların doğal hamisi devlete karşı mücadele edebilmek için sendikaya katıldım. Sendikada hem mücadele isteği kazandım hem de zihnimdeki düşünceler olgunlaşmaya başladı.[176]

Fransız işçi hareketi dönüşüm geçiriyordu. Londra'da güçsüz olan sosyalist kulüpler ve partiler Paris'te güçlüydü. Kalifiye sendikalar, vasıfsız emeğe elini uzatmaya başlamıştı. Hükümet tarafından finanse edilen işçi borsaları vardı, ancak onlara hâkim olan anarşistler sayesinde buralar kurtarılmış radikal gece okullarına ve örgütlenme merkezlerine dönüşmüştü. Hareket şimdi daha önce hiç hissedilmeyen bir şeyin arzu ve hevesinin büyüsüne kapılmıştı: Londra'daki gibi bir kitlesel grev.

1888'de Louise Michel'in hapishaneden arkadaşı olan halıcı Joseph Torteiler, Paris'in toplantı salonlarını gezerek "Genel Grevle Sağlanacak Devrim" konulu konuşmalar yaptı.

Torteiler şimdi iş borsası hareketi lideri Fernand Pellouiter'i dönüştürmüştü, o da Aristide Briand isimli gazeteciyi ikna etmiş ve ikisi beraber "Genel Grevle Sağlanacak Devrim" başlıklı bildiriyi kaleme almışlardı. Briand on dönem boyunca Fransa

başbakanı olmayı, Nobel Barış Ödülü almayı ve hazırladığı kanunla Fransa'yı laik bir devlet haline getirmeyi düşlüyordu. Fakat 1890'ların ateşli atmosferinde, onun hayalleri devrime yönelecekti. Genel grev için, hazırlanması beş yıl süren ve 400 milyon franka mal olacak bir plan tasarladı. Plan 15 gün içinde kapitalistleri dize getirecekti.

> 30.000 isyancının 200.000 askere karşı mücadele ettiği geleneksel devrimler yerine... burada 200.000 işçiye karşı 10.000 askerin olacağı, orada 10.000 işçiye karşı 500 askerin olacağı veya başka bir yerde... 1.000 veya 1.200'e karşı bir manga jandarmanın olacağı genel grevlerin uygulanması. Farklılığı görebildiniz mi? İşçilerin kullanacağı kaynakların neler olabileceğini görebildiniz mi? Bütün ulaşım durdu, bütün sokak lambaları söndü ve büyük şehirlere sunulan hizmet engellendi ...[177]

Victor Griffuhels "Genel Grevle Sağlanacak Devrim" bildirisinin Paris'in gürültülü kafelerinde elden ele dolaştırıldığı 1896'da kunduracılar sendikasına katıldı. Coşku, Fransızların hayatında meydana gelen ve ivmesi giderek artan iki büyük değişikliğin etkisiyle daha da arttı: siyasetin radikalleşmesi ve sanayinin mekanikleşmesi.

Fransız ordusundaki anti-semitizmin dışavurumu olan Dreyfus davası, Fransız siyasetini ikiye böldü ve liberaller işçileri kendi doğal müttefikleri olarak görmeye başladılar. Önemli yasalar çıkardılar: kamu sektöründe sekiz saatlik iş günü, iş uyuşmazlıklarında zorunlu olarak hakeme gitme ve sendikaların yasallığını kabul etme. Karşılığında işçilerden bekledikleri tek şey ise beraber hareket etmekti. 1889'da Alexander Millerand bir ulus devlette hükümete giren ilk sosyalist siyasetçi oldu.

Sanayide ise Fransa dünyadaki genel gelişme hızının gerisinde kaldı. Fransa'yı ziyarete gelen bir İngiliz sendikacı tipik bir atölyeyi şu şekilde resmedecekti:

> Bir demir disiplini kesinlikle yoktu. Eğer Maurice veya Jules'in akıllarına aniden bir fikir gelirse ve bunu atölyenin öteki ucun-

> da çalışan Henri'ye söylemek isterlerse ustabaşının nerede olduğuna bakınmaksızın yanına giderler veya çalışıyorlarmış gibi gözükürlerdi. Her sabah verimli bir çeyrek saat fabrikanın değişik yerlerindeki diğer işçilerle selamlaşmak ve tokalaşmak için harcanırdı... İşçi atölye içinde son derece özgürdü ve bu özgürlüğünü sınırlamak için atılacak her adıma çalışma saatleri ve ücretlerine yapılacak müdahaleye gösterdikleri gibi sert tepki gösterirlerdi.[178]

Şimdi 1890'lardaydık, Maurice ve Jules kapsamlı bir şekilde gelişen modernleşme ile başa çıkmak zorundaydılar. Bir kunduracı olan Victor Griffuhels de makineleşme ile mücadele etmeliydi.

Bütün kuşağın bu değişikliklere cevabı parlamenter siyaseti ve siyasal partileri reddederek dünyayı değiştirmek için sendikalara güvenmek olacaktı. Bu mücadeleyi sendikalizm olarak adlandırdılar, ama İngilizce tanımını kullanmak yerine *(trade union)* Fransızcasını kullanmayı *(syndicat)* tercih ettiler. Siyaset, partiler, teoriler ve aydınlanmış liberallerle ittifaklar yerine Griffuhels'in "sendika tarzı yaşam" dediği yola doğru geri çekileceklerdi.

> Dayanışma veya kölelik, hangisini tercih edersiniz, sendikalizm bunun içinden doğdu. Niteliği işçi eylemleri tarafından belirlenen mücadele yöntemleri tarafından biçimlendirildi. Üzerine basarak tekrar ediyorum: Bu eylemler belirsiz formüller veya teorik iddialar tarafından yönlendirilmedi. Önceden belirlenmiş bir planı takip etmedi. Bunu yeterince anlatamıyorum: Bu sadece bir günde yaptığımız ve yaptığımızdan bir gün önce katılmış olduğumuz bir şeydi.[179]

Genel Emek Federasyonu (*Confédération Générale du Travail-CGT*) kuruldu ve komitelerle farklı meslekleri birbirine bağladı. 1899'da liberaller hükümeti kurduğunda herkes sadece iki seçenekten birinin gerçekleşebileceğini biliyordu: Ya acil reformlar, işçilerle hükümeti sağcılara karşı bir araya getirecekti ya da işçi-

ler hükümete karşı genel greve gidecekti. Aslında ikisi de gerçekleşti, önce biri sonra diğeri oldu.

Bir grev dalgası Fransa'yı kapladı. Grevlerle geçen gün sayısı 1898'de 1.2 milyonken, 1900'de 3.5 milyona ve 1901'de 3.7 milyona çıktı. CGT, 1902'de işçi borsası hareketine katılmaya karar verdi ve lideri de Victor Griffuelhes oldu. O artık her yerdeydi, Fransa'nın bir ucundan öteki ucuna koşturuyor, grevler örgütlüyor ve protestoları ajite ediyordu. O adeta Tom Mann'ın Fransız versiyonuydu, ancak onun doping yapmış haliydi.

Griffuelhes'in sendikalizminin en önemli özelliği alenen devrimci olmasıydı. Tom Mann kemanını, kitabını ve teleskopunu yanına alıp bir tavan arasında oturur ve kendisini ayaklanmayla ilgili rastgele ölçülü düşler kurmaya bırakırdı; fakat Griffuelhes için devrim bir rüya değildi, onun tek hedefiydi. Sendikalar ve işçi borsası, işçi hareketinin kaslarını güçlendiren jimnastik hareketleri olacak ve sadece herkesin çocuk oyuncağı olarak gördüğü sanayiye el koymaya yaramayacak, bir iktidar denemesi de olacaktı.

Sosyalizmin ve anarşizmin entelektüel öğretilerine karşın sendikalizmin en büyük çekiciliği işçi sınıfı içinde kök salması ve işçileri militanlaştırma eğilimi taşımasıydı. Sendikalist liderler köşe başı mitinglerinde bağırmış olabilirler, fakat en nihayetinde onlar bu sokak köşelerine aittiler. Sendikalizmin dezavantajı da buydu: Eğer bütünlükçü bir teorik duruşunuz yoksa ve çalışma hayatında kendinizi basitçe temsil etmek için birleşmek istiyorsanız, bu dalaverecilik olarak görülebilirdi. Bugün şunu biliyoruz ki Griffuelhes şiddet eğilimli filozof Sorel ile gizli gizli görüşüyordu, fakat sendika üyeleri anarşist entelektüellerin çekirdek kadro üzerindeki etkisinden haberdar değillerdi.

Sendikalizm 1914 öncesi Fransız işçi sınıfının tarihinde önemli bir yere sahip olsa da CGT sadece küçük bir işçi azınlığı üzerinde etkili olabildi. İşçilerin çoğu genellikle sendikalarının ücretlerle, iş saatleri ve çalışma koşullarıyla ilgilenmelerini istediği için sendikal hareket en güçlü olduğu zamanlarda bile kit-

lesel grevler örgütleyip sonuçlandıramadı. Genel grevi bir taktik olarak saplantı derecesinde benimsemiş bir hareket için bu büyük bir dezavantajdı. Bu sorunun en üst seviyeye çıktığı zaman ise 1 Mayıs 1906'ya giden günler olacaktı.

Limoges - Kızıl şehir: "Gece, porselenlerin ateşe verildiği fırınlardaki alevler metrelerce yükselmiş, sıklaşmış ve çoğalmıştı. Geceleyin alevler Limoges'e her iki Amerikada'da çok beğenilen mucizeyi getiren büyük fırınların cazibesini veriyordu."[180] Mucize porselendi. Bir asır öncesine kadar Avrupalı çömlekçiler tarafından üretilen porselen, şimdi dünyanın her yerinden gemilerle isteniyordu. Amerikalı işadamı Theodore Haviland porselenin kitlesel üretimini sağlayan bir yöntem geliştirdi. Fabrikası, Limoges'un dünyanın seramik merkezi olma konumunu pekiştirirken; işçileri ise Limoges'un sendikalizmin küresel merkezi olduğunu teyit ettiler. Kısa süre içinde sendikalizm de iki Amerika'nın mucizesi olacaktı.

Eğer internetten açık artırma yoluyla satış yapan seçkin alışveriş sitelereni bakarsanız, orada sendika tarzı yaşamla yoğrulmuş işçiler tarafından yapılan, çiçekler ve kuşlarla süslenen çok zarif tabaklar bulabilirsiniz. Motifler el yapımı değildir, baskıya konularak yapılmıştır. Makineleşmenin emeğin yerini almasıyla beraber fabrikalarda da binlerce kadın, erkeklerin yerini almaya başladı. Theodore Haviland'ın modern üretim tekniklerini kullanan fabrikasında 5.740 erkeğe karşı 2.400 kadın ve 1.528 çocuk çalışıyordu. Bu fabrika bir şeyin modeli olarak gösterilebilirdi: ustabaşıların kadın işçilere tecavüze yeltenmesi.

Ortaçağa ait ilk gece hakkı, Fransa'da *droit de cuissage* olarak bilinir ve kelimenin tam anlamıyla anal seks hakkı demektir. Fabrikada adı kötüye çıkmış denetmenler de bu hakka sahip olduklarına inanıyorlardı. 1905'te, sarktıkları kalçaların sahipleri ise artık yeter demeye karar vermişlerdi. O sırada bir çocuk olan Marcel Body şunları hatırlıyordu:

> 1905'te *Ceramiques de Limoges* işçileri greve gidip sokakları zapt ettiğinde 11 yaşındaydım. Binlerce gösterici patronlarını yuhalıyordu. Bir öğlen okuldan henüz çıkmışken keskin bir çığlık duyduk: Binlerce kişi hep bir ağızdan Enternasyonal'i söylüyordu.[181]

25 Mart 1905'te Penaud isimli ustabaşı 3 işçiyi Haviland fabrikasından kovdu. Ustabaşı kendi odasının yanındaki koridordan geçen kadın işçilere sarkıntılık yapmasıyla tanınıyordu ve işten kovduğu bu üç işçi onunla beraber olmayı reddetmişlerdi. Kısa süren bir iş bırakma eyleminden sonra üç kadın da tekrar işe alındılar, fakat 30 Mart'ta yerel gazete şunları yazacaktı:

> Bay Theodore Haviland'ın fabrikasında, boya atölyesinde ortaya çıkan ama kısa zamanda çözülen anlaşmazlık Salı günü yeniden patlak verdi. Dün yeni problemler de belirdi ve bütün boyacılar iş bıraktılar. Talepleri ustabaşının işten atılmasıydı. Grevciler akşam İşçi Borsasında bir miting düzenlediler.[182]

Bu Penaud ve Haviland için kötü haberdi, çünkü Limoges'ta sendika tipi yaşam hâkimdi. Kadın porselen işçilerinin geçen sene üç defa greve giden bir sendikası vardı.

Şimdi bütün fabrika, üstelik Haviland'ın kardeşi Charles'ın fabrikasıyla beraber greve gitmişti. Orada da bir ustabaşı sorunu vardı, ustabaşı kurban seçtiği işçileri kilise karşıtı olmakla suçluyordu. Genel olarak fabrikaların kimin kontrolünde olduğu sallantıdaydı. Porselen fabrikaları patronlarının ortak örgütü olan Seramik Federasyonu bunu hissetmişti, eğer işçiler Haviland'daki grevi bitirmezse Limoges'teki bütün fabrikalarda lokavta gideceklerini duyurdular. 14 Nisan'da 32 fabrikadan 19'u kapılarına kilit vurdu. Bir gazetenin de yazdığı gibi amaç "işçilerin ve sendikaların, sanayinin işleyişi ve denetimi konusunda karışıklık çıkarmasını engellemekti."[183] Grev bir anda ulusal bir sorun haline gelmiş ve ani bir dönüşle o başıboş ellerin sahibi olan ustabaşı Penaud Fransa'daki politik hakların Dreyfus'u haline gelmişti.

Bu esnada Limoges'da 40.000 sendika üyesi vardı. Lokavt iş-

çilerine destek eylemleri sırasında yapılan olağan faaliyetlerin odak noktası işçi borsası oldu. İşçiler bağışlara veya şehir ve bölge etrafında toplanan büyük miktarda paraya güveniyordu, çünkü Haviland sosyal güvenlik fonlarına el koymuştu.

Haviland Amerikan bayrağını kendi fabrikasının gönderine çektikten sonra işçiler arabasını küle çevirdiler. Evinin önünde bir bomba bulundu ve ordu Limoges'a geldi. 17 Nisan'da kaçınılmaz çatışma başladı. Marcel Body hikâyeyi şöyle anlatıyordu:

> Süvari subayı adeta gürleyerek öne atıldı... Okulun önünden geçti ve kılıcını havada salladı. Aynı anda göstericiler Aixe yolunu çevreleyen bendin üstüne çıkmışlardı ve ellerine geçen her şeyi sokağa fırlatıyorlardı. Diğer göstericiler ise bendi parçalayıp kopardıkları büyük taşları atlara fırlatıyorlardı. Ortalığı bir sessizlik kapladı, artık çıkabilirdik. Koşarak etkileyici barikatların önüne geldim. Bu gerçek olamazdı. İnsanlar bu kadar kısa zamanda çıplak elleriyle böylesi bir engeli nasıl dikebilirdi?

Birkaç gün sonra askerler bir parkta baldırı çıplakgrevci kalabalığın üzerine ateş açtı, 20 yaşındaki çömlekçi Camile Vardelle hayatını kaybetti ve çok sayıda insan da yaralandı. Askerler çalılarla kamufle ettikleri süngüleriyle işçilere saldırdılar. Marcel Body'nin hatırladığı, askerlerin aşırı derecede sinirli olduklarıydı. Ertesi gün 30.000 insan Vardelle'nin cenazesinde toplandı. Griffuelhes tarafından şehre gönderilen sendikalist ajitatör "Bayan Vatandaş Sorge" işçilere, gerçekleşen olayların önemini vurguladı:

> Fransa ve çevresinde batıda, doğuda, güneyde, kuzeyde ve merkezde gittiğim her yerde çalışan işçi eşleri ve annelerinden hep aynı şikâyeti dinledim: Patronlarımızın ve ustabaşların zamparalıklarının kurbanıyız. Konuştuğum kadınların hiçbirisi göğüslerine doğrultulan süngülerden korkmuyorlardı. Hepiniz de biliyorsunuz ki, davranışlarınız proleter bir kadın olmanın ne demek olduğunu gösteriyor.[184]

Şiddet gündelik yaşamın en durgun hücrelerinde bile şaşkın-

lık yaratmıştı. Body, Vardelle'nin öldürülmesiyle ilgili yazdığı ve okul arkadaşlarıyla paylaştığı bir yazıyı hatırladı. Başka bir okulda öğrenciler, okul müdürüne, idam cezasının kaldırılmasını talep eden bir dilekçe verdiler. Bazıları tahtaya "yaşasın devrim" yazıları yazdılar.

24 Nisan'da Haviland, yerel basına kısa bir mektup gönderdi: "[185]Limoges'daki huzursuz durumun önüne geçmek için Salı günü fabrikamı açıyorum, üstelik bay Penaud artık bizimle çalışmayacak."

Sendikalizmin krizi: Limoges grevi tekil bir parlama değildi. 1902 ve 1907 yılları arasında, Fransa'nın her tarafında bitmek tükenmek bilmeyen grev dalgaları patlak vermişti. Madencilerin ve inşaat işçilerinin grevleri vardı, Limoges'teki gibi bütün şehri grevler kaplamıştı. Küçük kasabalarda da Hennebont'un metal burçları kadar sert grevler vardı. Dağınık bir şiddet vardı.

CGT 8 saatlik iş günü için bir kampanya düzenledi. Paris'te işçi borsasının önü boydan boya üzerinde "1 Mayıs 1906'dan itibaren sadece 8 saat çalışacağız" yazan yelken bezleriyle donatıldı. Kısmi grevleri başlangıçta bir enerji kaybı olarak değerlendiren sendikalizm, şimdi grevlerin "büyük güne" giden yolda sıçrama tahtası olabileceği görüşünü benimsemeye başlamıştı.

CGT'nin düzenlediği grevin özelliklerine bakıldığında belirsizliğe neden olabilecek hiçbir şeye fırsat tanınmadığı görülebilir.

> Genel grev basit bir güç gösterisi değildir, grev yaratılan zenginliğin herkesin iyiliği için anonim şirketlerden sendikalara aktarılmasını ifade eder. Bu genel grev veya devrim, direnişin derecesine göre şiddetli de olabilir, barışçıl da. Toplumun bütün üretici enerjisi işçi örgütlenmelerinin kontrolüne bırakılacaktır.[186]

Griffuelhels 10 yıllık süre içinde, muhteşem bir şekilde işleyen etkili bir sendikacılık anlayışı tasarladı: Çok düşük aidatla ve asgari bürokrasiyle, militan işçiler sıklıkla, eğilimlerini dışa

vurabiliyorlardı, yani grevin motoru haline gelebiliyorlardı. Bunun da ötesinde, bunu bir baskı ortamı içinde değil, uzlaşmayı vurdumduymaz bir şekilde reddederek başardılar: Yalnız 1905 ve 1906'da gerçekleştirilen grevler arasında bile uzlaşmayla sona erenlerin oranı % 10'un altındaydı. On grevden dokuzu masa başında resmî bir anlaşma imzalanmadan sona erdi: İşçiler ya grevi kaybedip işe geri döndüler veya Haviland örneğinde olduğu gibi patronlar fabrika kapılarını açıp ücretleri yükselttiler. Grevlerin %60'ı bu şekilde, işçilerin zaferiyle sonuçlandı.[187]

Şimdi işçiler patronlarını çalışma saatlerini düşürmeye, ücretlerini arttırmaya, azgın ustabaşıların mahrem odalarının kapısını açmaya zorlamıştı ve sendikaların üzerine beklenmedik bir yumuşama çökmüştü. Ayaklanmaları 1 Mayıs 1906'da Limoges'da düzenli iş bırakma eyleminde olduğu gibi koordine edebilmek imkânsızdı; sendikalist doktrine göre serbest bırakılmış bir iş bırakma kapitalizmin sonunu getirebilirdi.

1 Mayıs 1906 nihayetinde bastırılmış bir patlamaydı. 1.100 madencinin bir maden ocağı felaketinde ölmesinin ardından Nisan'ın ilk günlerinde büyük bir madenci grevi patlak vermişti. Pas-de-Calais madenlerinin olduğu bölgede grevi bastırmak için bir alay toplanmıştı. CGT çatışmaya müdahil olmuş ve grevi cam ve çelik yapımı endüstrilerine de yaymıştı. Fakat grev kan, barut ve süngüyle bastırılmıştı.

İçişleri bakanı Georges Clemenceau 1 Mayıs grevini engellemek için kişisel bir inisiyatif almıştı ve ustaca bir manevrayla Napolyon Bonaparte nostaljisi içindeki gericiler ile CGT'yi bir araya getiren bir komplo hazırladı. Griffuelhes sadece şunları söylemek için Clemenceau ile bir güvenlik toplantısı ayarladı: "Biz barikatın farklı taraflarındayız ve her ikimiz için de en iyisi kendi yerlerimizi almamız."[188] 1 Mayıs arifesinde Clemenceau, Griffuelhes'i ve CGT'nin bütün önde gelenlerini vatana ihanet suçlamasıyla tutuklattı. Bu suçlama sadece birkaç hafta sonra mahkeme tarafından kaldırılacaktı, fakat sendika liderleri 1 Mayıs'ı hapishanede

geçirmiş olacaklardı. Parisli inşaat işçileri grev çağrısına uysa da diğer yerlerin birçoğunda grev gerçekleşmedi.

Aynı yıl gözü pek CGT kongresi, sendikacılık tarihinde efsane olacak bir belgeyi kabul etti: Amiens Şartnamesi *(Charter of Amiens)*. Griffuelhes bu metnin içinde Şili'den Çin'e kadar bütün dünyada uygulanacak ayrıntılı bir plan hazırladı: Sendikaların siyasetten tamamen kopması, kendilerini tamamen kapitalizmin kaldırılmasına adamaları, devrimci bir genel grev için kararlı mücadele ve sendikaların gücünün sanayiyi kendi istedikleri gibi işletmeye yeteceğine duyulan sonsuz inanç, bu planın parçalarıydı.

> Sendikalizm mutlak özgürlüğün koşullarını ancak kapitalistlerin mallarını kamulaştırarak sağlayabilirdi. Sendikalizm, genel grevi bir mücadele yöntemi olarak savunuyor ve sendikaları bugünün toplumu için bir direniş grubu olarak görüyordu. Sendikalar gelecekte ise üretim ve dağıtımı kontrol edecek ve sosyal örgütlenmenin temeli olacaktı.[189]

Peki, kapitalist tekelcilik ve bilimsel yönetim teknikleri nasıl bertaraf edilecek? Militarizme karşı nasıl mücadele edilecek, bunlar da bir o kadar belliydi: "İşçileri eğiteceğiz ve devletler arasında bir savaş çıkması durumunda işçiler savaş çağrısını genel grev çağrısıyla cevaplayacaklar."[190]

Fakat 1914'te gerçekten savaş zamanı gelip çattığında bu ilkeler aynen bir Limoges porseleni gibi kolayca parçalanacaktı.

Buenos Aires – Avrupa ihanetinin iğrençliği: Cemaati yoksulluk ve açlıkla karşı karşıya olsa bile İrlanda'da yönettiği bölge daha beter şeyler tarafından tehdit edilen Cashel'in Katolik Başpiskoposu cemaatini kurtarmaya kararlıydı.

> Buenos Aires, 1848 devrimlerinin Avrupai iğrençliğinin taşındığı en kozmopolit şehirlerden biriydi. Ben kent yoksullarına, daha konforlu bir ev planı veya güvencesi sunulsa bile mutluluklarını öbür dünyada yaşacaklarını ve kışkırtılsalar bile Arjantin Cumhuriyeti'ne gitmemelerini telkin ettim.[191]

Uyarı dikkate alınmadı. 16 Şubat 1889'da 2.000 inşaat işçisi ve çiftçi, karıları ve çocuklarıyla beraber Buenos Aires limanı iskelesine akın ettiklerinde, içerisine iteklendikleri hayat kargaşası ve çaresizlikten onları kurtarabilecek iki çıkış yolu var gibi gözüküyordu: anarşizm ve Marksizm. Aynı gün 1.000 İtalyan göçmen de rakip gemicilik şirketi tarafından toplanmıştı ve İtalya ve İspanya'dan gelecek köylüler ile Rusya ve Polonya'dan gelecek Yahudiler de aynı yollardan geçmek için sırada bekliyordu. Şanssız olanlar Latin Amerika bozkırlarında büyük toprak sahiplerine depozito olarak bırakılacaktı. Eğer toprak verimliyse onlardan bazılarının çocukları burada ilk kışı atlatabilirlerdi. Geri kalanlar ise Buenos Aires'teki göçmen otelinde kalacaklardı.

> Erkekler, kadınlar ve çocukların sararmış suratları hastalıklarını, açlıklarını ve ağır yolculuğun bitkinliğini gösteriyordu. Yapabilecekleri en iyi şey avludaki bandıraların üzerinde uyumaktı. Çocuklar çırılçıplak etrafta koşturuyordu. Bir büyükbaş hayvana bile onlardan daha iyi davranılıyordu, çünkü hayvan sahibi en sonunda hayvandan yiyecek veya içecek temin edebilirdi. Bu yoksul insanlar ise kendilerine bakmakla yükümlü olan görevliler tarafından ölü veya diri, kendi hallerine bırakılıyordu.[192]

Böylece Arjantin işçi sınıfı gemi gemi taşınarak oluşturuldu. 1880–1889 arasında her sene ortalama 85.000 insan Arjantin'e geldi. 20. yüzyılın ilk on yılında bu rakam iki katına çıkarak 4 milyona ulaşacak ve 1914'e kadar 8 milyonu bulacaktı. Göç tek yönlü bir yol değildi. Buenos Aires limanına demir atan gemilerle gelenlerin üçte biri yutuldu, hasat zamanını takip eden mevsimlik işçiler Güney Avrupa'dan Latin Amerika'ya geliyor ve geri dönüyorlardı. Onlar Brezilya, Uruguay ve Arjantin'e geldiler çünkü burada insandan daha çok toprak vardı ve onların ürünleri için evrensel bir pazar vardı. Bu yüksek ücretler demekti.

Fakat Arjantin, Amerika Birleşik Devletleri değildi, ekonomisine, büyük toprak sahipleri ile yönetim tekniklerine veya

hayırseverliğe vakit harcayamayan kaba saba tüccarlar hâkimdi. Göçmen akışı 1889'dan sonra işçi ücretlerini düşürmeye başladı, yoksulluk çeken insanların barakalardan havalı otellere geçme şansları azaldı, sosyal hareketlilik imkânlarının son damlaları da kurudu. Paris Komünü'nden beri Buenos Aires'te pusuda bekleyen anarşist ve sosyalist mülteciler, yeni bir sosyal gücün kapılarına dayandığının farkına vardılar, proletarya gözünü açıyordu.

Dell'Acqua & Ci'a şapka fabrikasında:

> Yüzlerce kadın, genç ve küçük çocuk çalışıyordu. Bu fabrikaya alındıkları zaman kendilerinden bir depozito alınıyordu, kendilerine kesilen cezaları ödemezlerse, hastalık durumunda doktor masraflarını karşılamazlarsa veya işten sekiz gün önceden haber vermeden ayrılırlarsa bu para kendilerine verilmiyordu... Aynı fabrikada çok sayıda genç kız 50 cent için haftada 50 saat çalışmak zorundaydı.[193]

Şapka fabrikası işçileri ilk greve çıkacak grup olacaktı. Barselona'dan gelen anarşist göçmen Eduardo Gilimon şunları söylüyordu:

> Zorlukla ilgili bütün belalar, liman tarzı hayat, eğlencesiz ve coşkusuz hayat ve de eğreti bir şehrin renksiz odalarına sıkışmış bir hayat, bütün bunlar insanların gündelik hayatlarında maruz kaldıkları ve günden güne daha da büyüyen sorunlardı... Elitlerin yaşamının zenginliği de beraberinde acımasız bir sınıf kini getirecekti.[194]

Bu, büyük fabrikalar yerine taşımacılıkta veya endüstriyel tarımda kümelenmiş olan kendine özgü bir işgücüydü. Bu işgücü inşaat işçileri, çiftlik çalışanları, kadın terziler ve denizcilerden oluşuyordu. Sendikal hareketin doğal üyeleri de onlar olacaktı. Meslekler üzerine kurulu bir sendikacılık oluşturmak için zaman yoktu ve kimsenin Arjantin işçilerine parlamenter siyasetin saçmalığı hakkında nutuk çekmesine gerek yoktu, çünkü zaten parlamenter siyasete davet bile edilmiyorlardı. Herhangi

birisi Buenos Aires geçitlerinde kolaylıkla izini kaybettirebilirdi, bu yüzden de şehir anarşist mültecilerin akınına uğruyordu ve şehirdeki ajitatör sayısı artıyordu. İşçi hareketinin aynı şekilde anarşist etki altında kaldığı diğer yerler ise Güney İtalya ve Katalonya'da bulunabilirdi.

Mayıs 1901'de direniş dernekleri olarak bilenen 27 yerel sendikanın bir araya gelmesiyle Arjantin İşçi Federasyonu (FOA) kuruldu. FOA önceleri hem sosyalistleri hem de anarşistleri içerse de ikinci kongrede zaten azınlıkta kalan sosyalistler ayrıldılar. Federasyonda sadece 6.000 işçi kalsa da grevlere aralıksız devam ediyorlardı. Temmuz 1902'de önce Buenos Aires limanındaki yükleme işçileri greve gitti. Onları büyük sebze halindeki hamallar izledi. Demiryolu işçilerinin dayanışma eylemlerinin de aralarında olduğu küçük çaplı aceleci grevler de patlak verdi. Bu grevler devrimci nitelikte değildi, yükleme işçileri sadece ortalama ürün çuvallarının 100 kilodan 65 kiloya düşürülmesini istiyordu. Meyve hamalları ise çeyrek gün ödeneğinin tam güne veya yarım güne çıkarılmasını istiyordu. Bunlar görünürde Londra limanındaki tartışmaları kızıştıran sorunlarla aynıydı.

İki grev de başarıyla sonuçlandı, ancak bu durum Arjantin hükümetini telaşlandırdı. Olağanüstü hal ilan eden hükümet sokaklara binlerce asker yığdı. Kasım 1902'de aceleyle çıkarılan İkametgâh Kanunu, hükümete Arjantin dışında doğan anarşistleri ve grev düzenleyicilerini sınır dışı etme yetkisi verdi. İkametgâh Kanunu kitlesel tutuklamalarla son bulan genel grevi tetikledi, daha çok grev gerçekleşti ve sendikalar daha da radikalleşti. 1905'te federasyon adını Arjantin Bölgesel İşçi Federasyonu (FORA) olarak değiştirdi. Bu, Arjantin hükümetinin birçok uygulamasının kabul edilmeyeceği anlamına geliyordu. Yeni yapılanmanın oluşum tarihi ile CGT'nin Amiens Şartnamesini kabul ettiği tarih aynıydı. Sendika bütün üyelerine şunu öğretme sözü vermişti:

> Anarko-komünizmin ekonomik ve felsefi prensipleri. Bu eğitim işçilerin sadece sekiz saat iş günü hakkı elde etmeye odaklanmasını engelleyecek ve onları, kendilerini bütünüyle özgürleştirecek olan sosyal devrim umuduna yönlendirecek.[195]

1907, 170.000 işçinin katıldığı 231 grevle savaş öncesi grev dalgasının altın yılı oldu. Giderek biriken ufak sorunlar, ucuz evlerin bahçelerinde İtalyanca, Yiddiş ve Katalanca yapılan heyecanlı politik tartışmalar ve sosyal hareketlilik imkânlarının tamamen ortadan kalkması gibi nedenler bir araya gelerek Arjantin'in kıyı şeridinde şehirlerde devrimin artık kaçınılmaz olduğuna inanılan bir atmosfer yarattı. Rosario'da nakliye şoförleri dövüldüğü zaman, ülkedeki bütün demiryolu ağı dayanışma grevleriyle işlemez hale getirilmişti. Bahia Blanca'daki bazı grevcileri hırpalamak için bir denizaltı gönderildiğinde inşaat işçileri bütün ülkede iş bırakmış durumdaydı. Arjantin'de, anarko-komünizm rehberliğindeki ayrıcalıklı çok küçük bir işçi grubunun dışında, hiç kimse böyle dayanışma mitinglerine tanıklık etmemişti. Gilimon şunları söylüyordu:

> "Toplumsal sorunu" yoksulluğa indirgeyenlerin gözünde sadece açlık insanları direnmeye yöneltebilirdi, hiç şüphesiz ki demiryolu işçileriyle mühendislerin grevlerini görünce şaşkına döndüler. Dayanışma ruhuyla hareket eden bu gruplar, kendi göreli rahat maddi durumlarından olma riskine rağmen hiç tereddüt etmeden grevlere katıldılar. Bu büyük öneme sahip olan bir başka sosyal hareketin altında yatan temeli göstermekteydi: kira grevleri.[196]

Buenos Aires'in büyük caddeleri 1907 yılında büyük sosyal sıkıntılara sahne olacaktı. Doktor Eduardo Wilde *conventillo* hayatını şöyle tarif ediyordu:

> *Conventillo* dilencilerden küçük işadamlarına kadar herkese açık olan, avluya açılan bir kapısı ve penceresinden başka hiçbir şeyi olmayan evleri anlatmak için kullanılan bir sözcüktür. Bunlar; babanın, annenin ve kir pas içindeki 5–6 çocuklarının -argodaki

tabiriyle veletlerinin- bir arada yaşadığı dört metrekarelik odalardı. *Conventillo* ayrıca oturanlarına idareten mutfak, kiler, bok yığınları için bir alan ve çocuklar için oyun alanı sunmaktaydı. Mekân bir çöp ve paçavra yığınıydı (zaten temiz elbiseleri de pek yoktu). Bir baraka, banyo, bir ambar ve geceyi aydınlatması için gaz lambası veya mum konulacak bir yer. Kısacası her oda; dört, beş veya daha fazla insanın bütün zevklere, hijyene ve topluma meydan okurcasına yaşadıkları bir in gibiydi. Aslında size bütün toplumsal hijyen kurallarını altüst edecek bir mekân tasarlayın deselerdi, siz *conventillo*ları inşa edenlerden daha beterini hayal edemezdiniz.[197]

Buna benzer yaşam koşulları dünyadaki her şehrin çöküntü bölgelerinde yaşansa bile kitlesel devrimciliğe kapı açan anarşizme her yerde rastlanmıyordu. Anarşizm, Güney Avrupa'da hastalıklı ve saldırgan Katolikliğe karşı giriştiği mücadelede, işçi semtlerinde okullar, kulüpler ve kooperatif satış yerleri gibi alternatif kurumlar yaratmaya çalışmıştı. 1907 Ekiminde hesaplaşmanın gerçekleşeceği yer işyerleri değil sokaklar olacaktı.

Aydınlık bir sabah vaktinde, bir *conventillo* sakini indirim yapılmadığı takdirde kirasını ödemeyeceğini açıkladı. İlk önce önemsenmeyen bu açıklamanın bir şaka olmadığı anlaşıldı. Kira ödememe düşüncesi bir *conventillo*dan diğerine hızla yayıldı ve birkaç gün içinde bütün proleter nüfus grevden haberdar oldu. *Conventillo*lar birer kulüp haline geldiler. Bütün sokaklar birer gösteri alanı oldu ve polis bunu engelleyemedi. Hayran olunacak bir örgütlenme ruhu ile başkentin her tarafında komiteler ve altkomiteler kuruldu.[198]

Grev diğer büyük şehirlere de yayıldı, onlar da komiteler kurdular, yürüttüler ve taleplerini dile getirdiler. Bu talepler, kiraların %30 oranında azaltılması, *conventillo*ların temizlenmesi, depozitonun ve peşin kiranın kaldırılması ve grevciler için dava açılmamasıydı. Aynen Limoges'da olduğu gibi çocuklar da kendiliğinden isyanın içinde yer almıştı.

Her yaştan üç yüz erkek ve kız çocuğu La Boca sokaklarında elle-

> rinde "barakaları süpürecek" süpürgelerle yürüdüler. Gösteri bir *conventilloya* ulaştığında büyük bir alkışla beraber yeni bir genç insan topluluğu da eylemcilere katılıyordu.[199]

Grev üç ay sürdü ve bir kez daha askerî birliklerin vahşi müdahalesi ile bitti. Kimi zaman bir avluya yüzlerce askerin doluştuğu oldu. Yüzlerce kira grevcisi Avrupa'ya sürüldü. Fakat fırtına tekrar kopacaktı.

Dünyanın sanayi işçileri: Büyük Bill Haywood için işler kötü gidiyordu. Kaçırılmış, eyalet sınırına sürülmüş ve bir sene hücrede kalmıştı. Şimdi bütün Amerikan basını, Idaho eyaletindeki Boise şehrine, 90 derece (Fahrenheit cinsinden) sıcaklıktaki mahkeme salonuna onun idamını seyretmeye gelmişti. Mahkeme salonunun duvarlarında ünlü politikacılar ve dedektiflerin panama şapkaları asılıydı ve şapkaların sahipleri insanlarda ürküntü yaratacak ölçüde mutluydular. 1907'nin Temmuzuydu ve gazeteler "emek ve sermaye arasındaki bu davayı modern zamanların en büyük yargılamalarından birisi" olarak duyuruyorlardı. Haywood kendisini neyin beklediğini biliyordu. O 20 yıl boyunca Kayalıklar bölgesinde sendikalar ve maden ocağı sahipleri arasında gerçekleşen savaşların içinde pişmişti. Örgütlediği adamlarsa bıçkın ve tehlikeli sendikacılardı.

> Madenciler, madenlerde, izabe* tesislerinde veya cevher işleme tesislerinde her türlü hastalığın ortasında ve öldürücü arsenik buharının altında günde 12 saat çalışırlardı. Arsenik zehirlerdi. Kolları ve ayakları felç ederdi. Dişleri ve saçları dökerdi. Madenlerde çalışan işçiler tuhaf yaratıklar haline gelirdi: Zayıf suratları içe göçer, kaşları ve kirpikleri dökülür, tenleri yeşilleşirdi.[200]

Haywood 27.000 zapt edilemez kavgacı ve maceracının taşkınlıklarından sorumlu tutuluyor, gayri resmî olarak ise şiddet

* İzabe, madenleri eriterek sıvı hale getirme işlemidir. –*çev.*

içeren bir grev kampanyasının arkasındaki isim olmakla suçlanıyordu. O boş yere Büyük Bill olarak çağrılmıyordu, 1.80'den uzun boyu, kocaman çenesi ve büyük bir göbeği vardı. Bir gözünü daha çocukken kaybetmişti ve gözlük takmak yerine gözündeki boşlukla yaşamayı tercih ediyordu.

Onun savaş alanı, Kanada'dan Meksika sınırına kadar uzanan, batı Amerika'nın sert kaya madenlerinin olduğu Telluride, Goldfield ve Leadville gibi kasabalardı. Dinamitleme, sabotaj, rüşvet ve cinayet her iki tarafta da kullanılan mücadele yöntemleriydi. Madenciler sendikası dünyanın büyük altın işletmelerini havaya uçurdu, ayrıca on üç grev kırıcıyı bekledikleri tren istasyonuyla beraber havaya uçurdu. Ve Aralık 1905'de Harry Orchard isimli bir sendika yöneticisi, Frank Steuenberg'in evinin bahçesine bir bomba döşeyerek onu da havaya uçurdu; Steuenberg beş sene önce Idaho valiliğinden emekli olmuştu ama anıları madenciler için hâlâ tazeydi.

Kayalıklar bölgesi boyunca yöneticiler federal birlikleri göreve çağırarak sıkıyönetim ilan etmişti ve makineli tüfekleri boş caddelerde mevzilendirmişti. Grevci madencileri kötü bir toplama kampı olarak kullandıkları boğa ağıllarında tutmuşlardı. Bu esnada "Canavarı boğazından yakaladık ve nefesini kesene kadar sıkacağız, hiçbir tedbiri yarım bırakmayacağız" diye konuşan Steuenberg'ti. Ve şimdi Haywood, Steuenberg'i öldürmekle yargılanıyordu; çünkü Orchard, "doğru yolu bularak" devletin tanığı olmuş ve suç ortağı olarak da Haywood'un ismini vermişti.

Jüri, Idaho'nun tanrı korkusu olan çiftçilerinden oluşuyordu. Haywood'un, onu tutuklamaya gelenlerce baldızıyla çırılçıplak yakalanması ve üzerinden de büyük bir revolver çıkması şansını sıfıra indiriyordu. Pinkerton dedektiflik bürosundan hafiyeler de savunma ekibinin içine sızmıştı. Bütün sendikalar, avukat Clarence Darrow'un ağzının laf yapmasına güveniyordu.

Daha sonrasında 20. yüzyılın büyük ceza avukatlarından birisi olarak ünlenecek olan Darrow o esnada hiçbir şeydi. Jürinin

gözlerinden Haywood'un idama mahkûm edildiğini okuyabiliyordu. Bu yüzden jüriye sendikalar ve onların evrensel faaliyet alanlarıyla ilgili bir konuşma yaptı.

> Siz değerli jüri üyelerine bir şeyler söylemek istiyorum: Sizler sendikalardan koparılmış Idaho'lu çiftçilersiniz, endüstriyel faaliyetlerde çalışanlardan uzak tutulmuş insanlarsınız. Şunu söylemek isterim ki eğer dünyada, İngiltere'de, Avrupa'da ve Amerika'da sendikalar olmasaydı, sizler bugün özgür insanlar olmak yerine Avrupalı serfler olacaktınız.[201]

Darrrow son savunmasını sunduğu esnada salonda Idaho politikacılarının karılarının fenalaşmasıyla kırılan gergin bir sessizlik vardı:

> Ben size işçi örgütlenmeleri yanlış yapmaz demek istemiyorum. Bildiğim yanlışları da oldu... İşçi örgütlenmelerinin neden genellikle küçük, zayıf ve de yasaklı olduklarını söylemek için buradayım; çünkü onlar yoksullar için, zayıflar için ve her insanın kanunlarda yer bulan haklarını savunmak için dövüşürler. Kendi sağ ellerinden başka hiçbir kuvvet tanımayan bu zayıf, hoyrat, bakımsız ve cahil insanların işledikleri suçlarla ilgilenmiyorum... Biliyorum ki bu suçlara neden olan şey adalet arayışı.[202]

Eğer Haywood asılsaydı bu konuşma klasik bir mahkeme hilesi olarak yerin dibine batırılacaktı, fakat Haymarket davasının üzerinden geçen yirmi senede birtakım gelişmeler olmuştu. Evrensel sendika hareketleri entelektüeller tarafından yönetilmeyi reddetmiş ve sendikanın yoksullar üzerindeki inatçı üstünlüğü, özellikle Amerika'nın az gelişmiş bölgelerinde sıradan insanların gönlünü fethetmişti. Jüri kararını verdi: Suçlu değildi.

Kayalıklar bölgesindeki maden ocaklarında misilleme olarak tutulan "tonlarca" dinamit sadece heyecan olsun diye patlatıldı. Haywood şöyle sesleniyordu:

> Sonradan Goldfield'a geldiğimde, benim serbest bırakılmamı kutlamak için dans eden çocukların çivileriyle salondaki maun

> bara atılmış çentikleri gösterdiler. Benim serbest kalmamı kutladıkları esnada içtikleri viskiyi tahmin etmekse imkânsızdı.[203]

Hapishanedeki zamanını düşünmeye harcayan Bill Haywood, limandan tıpkı yeni doğmuş bir çocukgibi kaçarak çıktı.

Büyük Bill Haywood, tutuklanmadan düşünce ufuklarını genişletmeye başlamıştı. Haziran 1905'te maden işçileri sendikası, Dünyanın Sanayi İşçileri (Industrial Workers of the World - IWW) adlı geniş bir organizasyon kurmuştu. Haywood, IWW'nin kuruluşu esnasında Mann ve Griffuelhels ile aynı soruna odaklanıyordu: vasıfsız işçiler ve resmî sendikalar arasındaki uçurum. Üstelik sorun Amerika'da daha da vahimdi. Amerikan Emek Federasyonu (*American Federation of Labor* - AFL) içinde kümelenen resmî sendikalar, vasıfsız işçilere kapalıydı; bu, Amerika'nın çehresini değiştiren siyahlar, kadınlar ve milyonlarca yabancı göçmene kapıları kapatmak demekti. Haywood AFL için şunları söylüyordu:

> İşçi sınıfını temsil etmiyordu. Kendi tüzük ve yönetmeliklerinde beyaz olmayanların ve yabancıların katılımını yasaklayan ve AFL'ye yakın duran örgütlenmeler vardı. Bu esnada biz, geçimini beyni veya kaslarıyla kazanan herkese kapılarını açacak bir işçi örgütlenmesi yaratmayı istiyorduk.[204]

Haywood maden ocaklarında bunu çarpıcı bir içki masası yöntemiyle açıklıyordu. Elini kaldırıyor ve parmaklarını açıyordu. "AFL aynen böyle örgütleniyor..." diyerek farklı meslekleri ve dereceleri parmak parmak sıralıyordu. Sonra yumruğunu sıkıyor ve "IWW böyle örgütleniyor" diye haykırıyordu. Fakat Kayalıklar bölgesinin doğusundaki madenciler, yumruğu kullanmak için şehirlerde müttefiklere ihtiyaç duyuyorlardı. Bu nedenle karmaşık bir sosyalist-anarşist koalisyonunu ve bira işçileri sendikasını IWW'ye katılma noktasında kandırdılar. 16 yaşında bir New York'lu olan Gurley Flynn'e göre bu işin cazibesine karşı konulamazdı.

> (Sosyalist) liderler, bunu söylediğim için beni bağışlayın, profesör, avukat, doktor, bakan ve orta yaşlı veya daha yaşlı insanlardı. Biz daha militan, daha ilerici ve canlı bir şeyler yapma arzusundaydık ve bu yüzden yeni örgütlenmeye, IWW'ye akın ettik.[205]

Flynn'ın hatırladığı üyelerin iki farklı sosyal gruptan geldiğiydi: doğuda, Chicago'da fabrikada çalışan vasıfsız yabancı işçiler; batıda ise İngilizce konuşan kovboylar, madenciler, denizciler ve oduncular. Ortak olan şeyse hepsinin de köksüz olmasıydı. Bu köksüz yabancılar ve köksüz Amerikalılarla beraber IWW, Amerikan rüyasında kendisine köklü bir yer bulacak olan bir hareket oluşturdu.

Onlar *Wobblies* (Wobbly'ler) olarak biliniyorlardı, bu lakabın orijini tartışmalı olsa da IWW kelimesini saf bir orta Avrupa aksanıyla telaffuz etme çabası esnasında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Sloganları ise "tek büyük birlik" idi. Ekonominin her alanında, renk, zanaat ve kıta farkı gözetmeksizin işçileri endüstriyel bölümleriyle beraber tek bir çatı altında toplamayı amaçlıyordu. Bu amaç Emeğin Şövalyeleri ile aynıydı, fakat şimdi yabancıların bilinçli anarşizmi ve dağlıların bilinçaltı anarşizmi de devreye girmişti. Haywood'un hapiste olduğu yıl *Wobbly*ler Amerikan işçi sınıfı açısından iki ilki gerçekleştirdi: Nevada, Goldfield'da ilk komünü kurdular ve General Electric'in Schenectady'deki görülmeye değer fabrikasının alçak ve pürüzsüz zemini üzerinde ilk oturma grevini gerçekleştirdiler. General Electric'in o yılı anlatan el kitabı "Sanayi dünyasında hiçbir örgütlenme, hapsedilmiş enerjinin serbest bırakılmasından daha sihirli bir değişiklik yaratamaz" diye yazıyordu. Bu her ne kadar üretim sürecini kastetse de, aynı durum *Wobbly*ler için de söylenebilirdi.[206]

Haywood'un serbest kaldıktan sonra yaptığı ilk iş, örgütlenmeyi 60.000 sosyalist entelektüelden arındırmak oldu. IWW dört yılda Amerika'nın olgunlaşmamış emeğini harekete geçirebilecek güce ulaştı. Fransız sendikalistler gibi onlar da şuna

inandılar: "Sanayide örgütlenerek, eskisinin iskeletinden hareketle yeni toplum yapısını kuruyoruz."[207]

*Wobbly*ler, sendika tarzı yaşamı Amerika'ya getirdi ve onu serseri mayın misali gezen arkaik Amerikan rüyasıyla kaynaştırdılar. Kendiliğinden komünizmin doğal kaynağı olan göçmen işçilerin aktarma kampını düzenlediler, öyle ki bazı durumlarda üyelik kartı olmaksızın ortak kahve demliklerinden kahve içebiliyorlardı. Bir inşaat işçisi olan Jack Miller, çalışmaktan artık derileri kalınlaşan işçilerin mevcut politik sertliğe şu jargonu da eklediklerini belirtiyordu: "Nerede olursa olsun doğrudan eylemde bulunmalısınız, hapishanede bile."

> Kaya yığınlığına bir IWW ekibi göndererek kaya öbeğini kırmalarını istediler. Önce büyük olanı, sonra da etrafında onun ufalan parçalarını kırdılar. Daha sonra kızakların tutacaklarını kırıp çalıların üstüne attılar. Bu, taş kırma işini sona erdirdi...[208]

Miller eğer bir *Wobbly* olmasaydı suça karışıp gideceğini söylüyordu. Dini arkasında bıraktıktan sonra onu korkutacak bir cehennem de kalmamıştı. Fakat Miller *Wobbly* olma yolunda ilerlerken, onların yaşam tarzında binlerce yıllık dinlerin yankılarını duymuştu:

> Biz eskinin bağrında yeni bir şey, yeni bir şehir veya yeni bir ülke inşa etmiyorduk; yeni bir dünya inşa ediyorduk. Biz işçilerin, bunu yapabilecek yegâne insanlar olmasından daha büyük bir hizmet veya motivasyon olabilir miydi?

IWW'nin mesajlarının çekiciliği, New York, Ellis adasına teknelere istiflenerek getirilen yorgun ve yoksul insan sürüleriyle çalışmalarından ve göçmenlere ilk defa Amerika'daki gelecekleriniin ne olabileceğine ilişkin söz söyleme hakkı vermesinden kaynaklanıyordu.

IWW tabii ki evrensel bir örgütlenmeydi, ama aynen beyzbol oyunları serisi gibi esasen Amerikalı olan, ama diğer ülkelerde de "ufak ligleri" bulunan bir yapılanma öngörmüştü. Kanada'da

ilk kurulduğu yıl 6.000 üyesi vardı ve Avustralya'da az da olsa etkinliği vardı. Yeni Güney Galler'de (Avustralya) ise *Wobbly* kulüpleri Kayalıklarda çalışan seyyar madenciler tarafından kurulmuştu. 1909'a gelindiğinde, Avustralya *Wobbly*leri bu kıtada yirminci yüzyılın ilk büyük sendika cepheleşmesini kurdular. Ve işte tam bu noktada Tom Mann hikâyeye geri döndü.

Broken Hill, Avustralya – Tom Mann'ın mezarı: Mezar çok uzak bir Avustralya taşra kasabasında kazıldı. İngiliz polisleri gibi giyinen ama onlardan farklı olarak beyaz miğferler yerine şapka takan üç polis tepede fotoğraf makinesine poz veriyorlardı. Bir tanesinin elinde tüfek vardı. Ağaçtan yapılmış haç üzerinde yazılı olan otuz santimlik harfler güçlükle okunuyordu: Tom Mann. Yarasına bir de hakareti eklemek gerekir, ağzına hiç içki koymayan bu adamın mezarı bir bira fıçısıyla hazırlanmıştı. Eğer Tom Mann gerçekten ölmüş olsaydı, mutlaka mezarında dört dönerdi. Fakat o hâlâ hayattaydı ve mücadele ediyordu. Avustralya hükümetinin arşivinde tutulan fotoğraf ise sadece bir propaganda malzemesiydi.[209] Broken Hill'deki grev kötüye gidiyordu.

Tom Mann, bölgedeki maden şirketinin (Broken Hill Proprietory – BHP) ücretlerde %12,5'lik kısıntıya gitmesi nedeniyle Birleşmiş Sendikalar Komitesinin *(Combined Unions Committee)* yaptığı yardım çağrısıyla 30 Eylül 1908'de Broken Hill'e geldi. Sendika üyeliği düzenli değildi, mesleklere göre bölünmüştü. Denizciler sendikasının, en yakın limanın 300 mil kuzeyinde bulunması, bu gürültülü kasabada emek hareketinin ne kadar parçalı ve akışkan olduğunu gösteriyordu. Mann, işe dayanışmayı pekiştirecek şeylerden başladı.

> Sendika şubelerinde diğer sendika üyelerinin de davet edildiği toplantılar organize ettik. Vurgumuz dayanışmanın gerekliliği üzerine oldu. Ayrıca kadınlara uyan saatlerde onlar için de toplantılar yaptık, bu toplantılarımızın salon gösterilerine dönüş-

memesi için yine bu insanlarla sokaklarda da toplandık... Birkaç haftalık çaba kapsamlı değişiklikler meydana getirdi: Neredeyse bütün kaliteli insanlar sendikanın etrafında toplandı.[210]

Sonrasında Mann, BHP'nin demiri erittiği Pirie limanına gitti. Dökümcüler haftanın yedi günü, günde sekiz saat çalışıyorlardı. İşleri ağır maden yüklerini vagonlarda sürüklemek ve ocağa boşaltmaktı. Hiçbir sağlık veya güvenlik düzenlemesi yoktu, sendika veya tatil de yoktu: "En güçlüleri bile bir seneden fazla dayanamıyor ve iş için yetersiz hale geliyordu." Mann, Broken Hill'deki sorunun dökümcüler destek vermedikçe çözülemeyeceğinin farkındaydı. "Yapılması gereken ilk şeyin onların kendilerine duyduğu saygıyı canlandırmak olduğunu kolaylıkla fark ettim, böylece hoş gördükleri çalışma ortamından utanmaya başlayacaklardı."[211] Mann dökümcülerin ilk kitlesel mitinginin, iş günlerinin haftada yediden altıya indirilmesi konusunda olduğunu duydu. İki haftayı aşan bir ajitasyon sonrasında, "Dökümcüler arasında %98 oranında bir örgütlenme düzeyi yakaladık ve haftada altı gün çalışma konusunda oy birliği el ettik."

Başarısız bir hakemlik girişiminden sonra grev başladı, beş ay sürdü ve yüzlerce silahlı polisi de Broken Hill'e çekti. Bu, Mann için de yaşam değişikliği anlamına geliyordu; çünkü Londra limanı grevinden beri geçen 20 senede, daha çok siyasetle uğraşmış ve doğrudan eylemlere katılmamıştı. Friedrich Engels, Londra'daki Mann'ı "samimi bir arkadaş... ama omurgasız" olarak tarif etmişti. Mann İngiliz İşçi Partisi'nin kurulmasına yardımcı olmuştu. Daha sonrasında Güney Afrika ve Yeni Zelanda'ya gitmiş ve kendisini Avustralya İşçi Partisi'ni örgütleme görevi içinde bulmuştu. Eğer gerçekten omurgasız olsaydı Nisan 1909'a kadar parlamentoda oturuyor olurdu. Şimdi ise polisin, madencilerin Broken Hill'deki yürüyüşünü durdurmak için harekete geçmesi sonucu parlamento yerine hapisteydi. Mann daha sonra o anı şöyle hatırlayacaktı: "Burada geçirdiğim

on dakika, şu ana kadar yaşadığım en mutlu anlarımdan biriydi ve ben şimdi o anın tam ortasındaydım."

Mann kefaletle serbest bırakıldı ancak içeride kaldığı süreden dolayı grev sürecinde daha fazla rol alamadı. Broken Hill, Güney Avustralya ve Yeni Güney Galler sınırında yer aldığından madenciler sınırı geçmek için 4.000 kişilik bir tren ayarladılar. Mann trenin bir yerine geçerek kalabalığa hitap etti. Bundan sonra Broken Hill'den sürgün edildi, grev karmakarışık bir uzlaşmayla heba olurken, olanları kenardan seyretmeliydi. Fakat 20 yıldan beri işçi hareketinin sessiz bir destekçisi olan Mann yeniden canlanmıştı.

> Endüstriyel örgütlenmeyi mükemmelleştirmenin gerekli olduğunu çok daha net bir şekilde anladım. Şu benim için çok açık: Ekonomik özgürlüğe ulaşmak için ekonomik örgütlenmeler şart. Ne farklı işçi partileri ne de üstüne eklenen politik eylemler, bugüne kadar gelen sendikalara ümit vermiyordu.[212]

Tam bu noktada Mann'ın Melbourne'da, Yarra nehri kıyısındaki evinin posta kutusuna bir bildiri bırakıldı. Adı "Sosyalizm Kolaylaştırdı" olan bildiri, New York, Hudson'lu bir *Wobbly* eylemci tarafından yazılmıştı; James Connolly. Connolly, 1916'da Dublin'deki Easter ayaklanmasına önderlik yaptığı zaman dünya tarihinin tanınan simalarından birisi olacaktı, fakat bu esnada çabaları sendikalizm üzerine yoğunlaşmıştı. Bildiri ise kendi kendini eğitmiş işçiler arasında, sendikacılığın kökenlerinin şiirsel ve yarı-dinsel bir kutsanması niteliğindeydi. Connolly, "Devleti fethetmek için savaşmak tek mücadele değildir, sadece mücadelenin bir yankısı olabilir. Gerçek mücadele sanayinin kontrolünü ele geçirmek için yapılan gündelik savaştır" diye yazıyordu.

> Bu düşüncenin gücü... olduğundan fazla tahmin edilemez. O sınıf savaşının pis gündelik detaylarına yeni ve güzel bir anlam katar ve birbirine karşı olan aydınlığın ve karanlığın silahları arasındaki çarpışmada işçilere doğru yolu gösterir.[213]

1909'un sonunda Mann, Güney Avustralya ve Victoria'daki sendika şubelerine, Fransa, İtalya ve İspanya'daki sendika mücadelelerinin deneyimlerini anlatan dersler veriyordu. Şubat 1910'da ise İngiltere'ye geri dönmek üzere gemideydi.

10 Mayıs 1910'da, Londra'da Victoria limanının yanındaki araziye ayak bastığı zaman kendisini bekleyen sosyalistlere söylediği ilk söz "Gidelim ve eylemciliğin ne demek olduğunu gösterelim" oldu. 30 Mayıs'ta CGT'nin tüm liderlerine hitap etmek ve farklı toplantılara katılmak üzere iki haftalık bir ziyaret için Paris'e hareket etti. Bu esnada Griffuelhes liderlikten zorla alınmış ve yerine daha ılımlı olan Leon Jouhaux geçmişti. Mann, Griffuelhes'in destekçileriyle yakın temas kurarak İngiltere'ye geri döndü.

Temmuz 1910'da yeni gazetenin ilk konusu hazırdı: "Endüstriyel Sendikalizm." Bu konu, Mann tarafından yazılan ve tekellerin oluşumunu, mesleki sendikacılığın tehlikelerini, *Wobbly*ler ve CGT arasındaki taktik farklılıkları ve İngiliz sendikalarını sendikal bir hatta yeniden düzenlemenin yöntemlerini açıklayan tek bir makaleden oluşuyordu.

> Birleşin! Bu Marx'ın uzun yıllar önce yaptığı tavsiyeydi, fakat hiçbir zaman bu doğrultuda davranmadık. Şimdi birleşmenin tam zamanı ve biz bunu İngiltere'de, burada yapacağız. Biz onlara şeytanın dansını yaptıracağız ve herkese Britanya adasındaki işçilerin canlılığı ve cesareti var mı yok mu göstereceğiz.[214]

Onun siyasi omurgasızlığıyla ilgili olarak ne söylenirse söylensin, Mann'ın politik duyargalarında yanlış olan bir şey yoktu: 1910 yazı dünya çapında bir grev dalgasının başlangıcına işaret ediyordu. O zamana kadar mevcut olan hiçbir sözlükte adı geçmeyen sendikalizm, şimdi basının bir numaralı konusu olmuştu. Cansız bir iş dergisine göre sendikalizm "modern uygarlığı, belki de bütün uygarlık tarihini, rastlayabileceği en büyük krizle baş başa bırakmıştı."[215]

Büyük kargaşa: Büyük Kargaşa olarak bilinen dönem Barselona'da başladı. 1909'da İspanya hükümeti Fas'ta çıkan bir isyanı bastırmak üzere yedek birlikleri askere çağırdı. 25 Temmuz'da, 112 yerel sendikayı temsil eden İşçilerin Dayanışması isimli sendika komitesi, Katalan başkentinde genel grev çağrısı yaptı. Bu neredeyse bütün işgücünü kapsayan ve Anselmo Lorenzo gibi deneyimli anarşistleri de cezbeden bir çağrıydı. "Burada olanlar heyecan vericiydi. Barselona'da halk tarafından başlatılan bir sosyal devrim patlak vermişti. Ne liberaller, ne Katalan milliyetçileri, ne Cumhuriyetçiler, ne Sosyalistler ne de Anarşistler, hiç kimse kitleleri harekete geçirmedi, hiç kimse önderlik etmedi."[216]

Grev bir hafta süren silahlı bir ayaklanmaya dönüştü. Yetmiş kilise ve manastır, anarşist eğilimli işçiler tarafından tahrip edildi. İşçiler, Katolik Kilisesini İspanyol zenginlerinin yönetimiyle ilişkilendiriyorlardı; bu nedenle de rahip ve rahibelerin mezarlarına bile saldırdılar ve cesetlerini sokaklara attılar. İsyanı şehir dışından gelen birlikler bastırdı. Trajik Hafta olarak bilinen dönem, sekiz askerin ve en az 104 işçinin öldürülmesine sahne oldu.

2 Ağustos 1909'da, ana İsveç sendika federasyonu imalat ve ulaşım işçilerini greve çağırdı; 300.000 işçi çağrıya uydu ve bir ay içinde hepsi greve çıktı. Sendikalar, İspanya'dakinin aksine İsveç'te düzeni sağladılar. Grev başarısızlıkla sonuçlandı ve binlerce işçi kovuldu.

1910 Mayısında Arjantin de bir genel grev girişimine sahne oldu. Zamanlaması, adeta baltalamak istercesine, ulusal kurtuluşun yüzüncü yılına denk geldi; grev kitlesel tutuklamalar ve askerî yönetim uygulamasıyla engellendi. Milliyetçi gençlik çeteleri sendika şubelerine saldırdı ve radikal matbaaları ateşe verdi. Yüzlerce sendika eylemcisi öldürüldü, binlercesi tutuklandı ve Arjantin hükümeti olarak anarşistlerin Arjantin'e sürgüne gönderilmesini engelleyen özel bir yasa çıkardı.

Eylül 1910'da Avustralya, Güney Galler'de Cambrine karteline bağlı olan madenciler, işten çıkarılan 800 kişinin işe geri alınması için grev başlattılar. Avrupa turuna çıkmış olan Büyük Bill Haywood, Tom Mann'ın takipçileri tarafından grevcilerle tanışmak üzere çağrıldı. Beş parmağını birbirinden ayırıp sonra yumruk haline getirerek klasikleşen konuşmalarından birini yaptı.

> Onlara Batı'da kullandığımız yöntemleri anlattım. Bir madenin etrafındaki herkes görev alıyor ve aynı sendikaya katılıyordu; greve gittiğimizde ise maden kapatılıyordu. Bunun muhteşem bir sistem olduğunu düşündüler.[217]

Otuz bin madenci greve gitti, yöneticilerine kayalar fırlattılar ve askerî birlikler gelip onları dağıtıncaya kadar, birkaç günlüğüne, Tonnypandy maden kasabasının yönetimini ele geçirdiler. Grevin kendisi bir yıl kadar sürdü ve yenildi; fakat o zamana kadar pasifist sendikacılıktan yana olan muhafazakâr madenciler artık Tom Mann'ın eylemci sendikal hareketinin parçası haline gelmişlerdi.

Ekim 1910'da Fransız demiryolu işçileri greve gittiler. Savaş öncesi dönemde, o zamana kadar sendikalistlerin hayalini kurdukları tarzda bir greve en fazla yaklaşan Fransa idi. Hükümetin başındaysa bir genel grev uzmanı vardı, Aristide Briand. 1890'ların sosyalist ütopisti olarak genel grev planları yapıyorken, şimdi liberal bir parlamenter olarak, I. Dünya Savaşı arifesinde askerî birlikleri grevi bastırmakla görevlendiriyordu. Üç gün sonra, Briand grevi sonlandırmak için çareyi bütün demiryolu işçilerini askere çağırmada bulacaktı. Bill Hayward da oradaydı ve sonrasında neşeli New York seyircilerini sabotaj hikâyeleriyle eğlendirecekti.

Büyük Elma* da (New York) büyük kargaşadan nasibini ala-

* Türkçesi Büyük Elma olan "Big Apple", New York şehrini tanımlamak için kullanılan bir ifadedir. *–çev.*

caktı. Temmuz 1909'da 150 tekstil işçisi kadının Manhattan, Triangle Gömlek Yelek Fabrikasında işten çıkarılması üzerine, meslek sendikacılığının kralı ve ılımlılığın yılmaz savunucusu Samuel Gompers'in çağrısı ile bir miting yapıldı. Gompers iş yaşamındaki adaletsizlikler üzerine konuşurken salonun arkalarından genç bir Yahudi kadın terzi ayağa kalktı. Hızlı hızlı Yiddiş konuşarak bu nutuklardan yorulduklarını, artık bütün tekstil sektörünü kapsayan bir grev çağrısı istediklerini haykırdı. Sendika örgütçüsü Alice Henry sonrasında ne olduğunu şöyle anlatıyordu:

> New York ve Brooklyn'in bütün elbise yapım fabrikalarından sokağa dökülen kızlar East Side'ın tenha caddelerini doldurdular, Clinton Salonundaki merkeze yüklendiler ve etraftaki 24 küçük salona aktılar. Gece doğan ve seslerini duyurmayı amaçlayan kudretli bir ordu gibiydiler.[218]

1911 Britanya'nın kitlesel grev eylemleriyle sarsılarak geri dönüşüydü: Liverpool'da bir genel grev vardı. James Conolly'nin Dublin ve Belfast kıyılarındaki kışkırtıcı eylemlerinin de etkisiyle bütün İngiltere ve İrlanda'da denizciler ve liman işçileri kitlesel grevlere gitmişlerdi. Güney Afrika'da ise *Wobbly*ler tramvay işçilerini greve çekmişti. Broken Hill'de madenciler yine grevdeydi. İspanya'da ise Bilbao'da metal işçileri bir genel grev örgütlemişler, Barselona'da da bir dayanışma mitingini kışkırtmışlardı.

1911–1913 arası dönem sendikalizmin altın yılları oldu, fakat bu, sendikaların grevleri yönlendirmesinden kaynaklanmıyordu; aksine onlar geleneksel sendika federasyonları olarak etiketleniyor ve bünyesindeki on binlere vasıfsız işçi onları hareketliliğe zorluyordu.

Öyleyse sendikalizm kendi altın çağında ne yaptı? Kendi bünyesine vasıfsız işçileri kattı. Britanya, İrlanda, Avustralya, Fransa, Arjantin ve bir dereceye kadar Birleşik Devletler'de işçi hareketleri bugün gözle görülür biçimde o zamanlarda yaratılan

özellikleri bünyesinde barındırıyor. Onlar kitlesel grevlerin önünü açtılar ve genel grevleri ateşlediler. Fakat sendikal teorinin tasarladığının dışında, grevler devleti tehdit eden ayaklanmalara dönüştü. Bu nedenle toplumsal düzeni tehdit ettiler ve askerî birliklerle yüz yüze geldiler. Bu karşılaşma Pelloutier ve Briand'ın, devrimci matematiğe dayanan askerî birlikler grevleri dağıtamaz varsayımlarını yanlış çıkardı. Onlar Goldfield, Nevada gibi sınır bölgeleri haricinde hiçbir iş bölgesi üzerinde hâkimiyet kuramadılar, hâkimiyetlerini daha çok topluluklar veya işçi sınıfının öz eğitimi üzerinde kurabildiler. Bütün bunlara rağmen kolaylıkla yapılamayacak bir şeyi başardılar: Sendika tarzı yaşamı fabrikalarda, sokaklarda ve apartman dairelerinde hissederek uyguladılar. Bunun, ancak eski tarz sendikacılığın ölüme terk edildiği yerlerde uygulanabileceğini ispatladılar. Bunu ise, işçilerin hayatını etkisi altına alan kötü ekonomik gerçeklikleri kendi hayalleriyle birleştirerek başardılar. Bunu en iyi başardıkları yer ise Lawrence, Massachusetts oldu. Büyük Kargaşanın en ateşli günlerinde Yeni İngiltere'yi (New England) tutuşturan grev, sendikalizmdeki değişikliklerin sembolü oldu ve işçi hareketini biçimlendirerek I. Dünya Savaşına taşıdı.

"Ekmek ve Güller" grevi: Fred Beal sendika tarzı yaşamla ilk karşılaştığında henüz 15 yaşındaydı. Merrimack nehri kıyılarında bir yün fabrikasında çalışıyordu. Devlet çıkardığı bir yasayla haftalık çalışma süresini 56 saatten 54 saate indirmişti. İşleri çok ağır ve sıkıcı olduğu için Massachusetts, Lawrence'deki 40.000 fabrika işçisi haliyle haberi sevinçle karşılamışlardı, fakat akabinde işverenler ücret kesintisine gideceklerini duyurdular. Beal dondurucu bir Ocak soğuğunda fabrikaya adım attığı zaman sandığın üzerinde bağıran adam dikkatini çekti.

> Adam üstüne basa basa biz tekstil işçileri, ücretli köleleriz ve bütün fabrika sahipleri de Simon Legree'nin *Tom Amcanın Kulübesi* romanındaki kadar kötü ve zalim olan köle sahipleridir diyordu.

> Bu bana ilginç geldi çünkü ben sadece siyahlar köle olabilir diye düşünmüştüm... İrlandalı işçiler konuşmacıdan hoşlanmadılar fakat İtalyanlar memnundu. İrlandalılar ellerini ağızlarına götürerek acayip sesler çıkarırken İtalyanlar alkışlıyor, bozuk İngilizceleriyle "Eğer bu ülkeyi sevmiyorsanız, geldiğiniz yere gidebilirsiniz" diye haykırıyorlardı.[219]

Onlar, güçlüklerle mücadele eden *Wobbly*lerdi. Lawrence heterojen bir tekstil kentiydi. Yün fabrikalarında 25 farklı milletten insan çalışıyordu. Birinci kuşak göçmenlerin hikâyesi klasik bir *melting pot** vakasıydı, çok fakirdiler ve iyimserdiler, bir grevle seslerini duyurabileceklerine inanıyorlardı; veremli çocuklarla dolu barakalarda geçim sıkıntısı çekiyorlardı. Ödeme günü geldiği zaman Beal'ın hatırladığı, her Cuma olduğu gibi yine silahlı korumaların maaş çekleriyle dolu kutuları kuyrukta bekleyen insanların önünde oradan oraya çekiştirmeleriydi.

> Farklı dillerde gevezelik yapılıyor, sözler jestlerle destekleniyordu. Ben Gyp ile yolun kenarında duruyordum. Büyük anın başlangıcı, zarfı açanların şirketin iki saatlik ücreti kestiğini fark etmesiydi. Ne yapacaklarını bilmeden telaşla aptal aptal etrafa baktılar. Fabrikanın etrafında birilerinin bir şeyler başlatmasını beklediler. Çok beklemeyeceklerdi...[220]

Bir İtalyan işçi ayağa kalktı ve ellerini havada bir ponpon kız gibi sallayarak "Grev! Grev!" diye haykırdı. Suriyeli bir işçi fabrikanın elektriğini kesmek için şalterleri indirdi ve makinelerin gürültüsü sustu.

> Sonrasında bütün cehennem sanki ip eğirme odasına boşaldı... Çarklar ezildi ve kayışlar koparıldı. İtalyanlar ellerindeki keskin bıçaklarla bir vuruşta kayışları bobinlerin üzerine düşürdüler. Lefty Louise ve ben bölüm bölüm gezip eylemi bitirmeye çalışırken Tony camları kırdı... Hep beraber bağırarak ve şarkılar söyleyerek Kanal Caddesine indik. Kar yağıyordu.[221]

---

* İngilizce bir kavram olan "melting pot" Amerika'da yaşamakta olan farklı kültürlerin ortak bir potada erimesini ifade eder. *-çev.*

Neredeyse şehrin bütün vasıfsız işgücü birkaç gün içinde greve gitmişti. AFL mücadelenin gayrimeşru olduğunu belirterek işçileri işe geri dönmeye çağırınca, işçiler yüzlerini *Wobbly*lere döndüler. İşverenler ise yüzlerini yerel milislerin membası olan ve "öğrencilerinin işçilere ateş açmaktan hoşlandığı"[222] Harvard Üniversitesine döndüler.

Onlar, ilk önce grevcilerin üstüne itfaiye hortumlarıyla su sıktılar. Eylemciler küçük buz parçaları gibi etrafa savruldular. Grevciler mücadelenin şiddetini arttırdığındaysa polis silahlara ve süngülere sarılarak İtalyan bir kadını ve Suriyeli bir çocuğu öldürdü. Grevi IWW adına örgütleyen eylemcilerden ikisi, Ettor ve Giovannitti, grev gözcülüğündeki rollerinden dolayı "cinayetlere sebebiyet vermekle" suçlandılar. Sıkıyönetim ilan edildi. Bir okul müdürü, Ettor'un ofisine dinamit yerleştirmeye çalışırken yakalanınca tutuklandı. Bu sırada IWW, grevi sürdürmesi için Gurley Flynn ve Haywood'u görevlendirdi.

İşçilerin yarıdan fazlası 14–18 yaşları arasındaki kadınlardan oluşuyordu. İşleri çok ağırdı, kazançları ise utanç vericiydi. "Kadınlar doğurmalarına birkaç saat kalıncaya kadar makinelerin başında çalışırlar, hatta kimi zaman çocuklarını, fabrikalarda dokuma tezgâhlarının arasında dünyaya getirirlerdi."[223] Göçmen topluluklarda kadınların greve katılmasına karşı çıkıldığı olurdu. Bu nedenle Haywood, kadınlar ve çocuklara yönelik fazladan günlük toplantılar yapardı. Gurley Flynn bu toplantıları hayret verici olarak nitelendiriyordu:

> Büyük oranda İngilizce konuşan adamlarla çalışan, doğma büyüme Amerikalı olan bu adam nasıl olur da göçmen kadın ve çocukların konuşma tarzlarına bu denli uyum sağlayabilir? Onun kullandığı gerçekçi dil hepimize ders olmuştu... Parmaklarını birbirinden ayırıp AFL böyle örgütlenir dediğinde herkes kahkahalarla gülüyor ve onu alkışlıyordu...[224]

Grevci kadınların icat ettiği ve Yeni İngiltere'nin dondurucu soğuğunda bir afişe beceriksizce yazdıkları şu slogan sendikaliz-

min işçi hareketine ne kattığını özetler nitelikteydi: "Biz Ekmek ve Gül İstiyoruz."

Grev ilerlediğinde ve giderek daha da şiddetli hale geldiğinde *Wobbly*ler grevcilerin çocuklarını New York dışına göndermek istedi. Liberal ve sosyalist aydınlar onları evlerine almak için sıraya girince, çocukları şehir dışına çıkarmak çok da zor olmadı. İlk grup dondurucu Şubat soğuğunun ortasında geldiği vakit, Büyük Merkez İstasyonunda bekleyen gazeteciler şaşkına döndüler. Çoğu yırtık pırtık yazlık giysiler giymiş kir pas içindeki çocuklar açlık çekiyordu.

Lawrence yetkilileri, kendi şehirlerini kelimenin tam anlamıyla kirli her şeyden temizlemeye karar verince, tren istasyonunda tren beklemekte olan sonraki kafileyi ve onların anne babalarını zorla tutukladı. Bu, greve karşı çıkan çevrelerde bile infial uyandırdı ve Capitol Hill'de dava açtılar. Elli ergen grevci hem vücutlarındaki yaraları hem de Adalet Komitesine ücret makbuzlarını göstermek için Washington'a gittiler. Niçin okulu bıraktıkları sorulduğunda 15 yaşındaki bir çocuk şöyle yanıtladı: "Eve ekmek getirmeliydik ve ekmek bulmak kolay değildi." Neden greve katıldıkları sorulduğunda bir diğer çocuk şöyle cevap verdi: "Midem beynimi arayarak şöyle dedi: ben şeker kamışıyla daha fazla dayanamayacağım, yemek için tereyağı ve muz istiyorum."

1 Mart 1912'de, ücret kesintisine gidildikten sekiz hafta sonra, yün sanayisi patronları ABD'deki 33 ilde ücretlere %7.5 zam yaptılar, 125.000 işçi bu zamdan yararlandı. Lawrence grevi 14 Mart'a kadar devam etti. Ücretlere yapılan zamlar %5'den %20 'ye kadar yükseliyordu ve fazla mesai ücretleri de arttırılmıştı Merrimack'taki fabrikalar bölgesinde yeni grevler başladığı esnada, Lawrence işçilerinin amacı da Ettor ve Giovannitti'nin özgürlüklerine kavuşmasını sağlamaktı. İkisi de, kasaba bir gün boyunca genel grevle işgal edildikten sonra beraat ettiler.

Birleşik Devletler'de yaşanan durum, gazetecilerin gerçek-

liğine tanık olduğu yoksulluk, açık bir trajedi halini almıştı. Lawrence grevi, gazetelerin yönetim kadrosunda "sosyal sorun" hakkındaki genel görüşün değişmesine yol açmış ve dönemin "yeni gazetecilik" anlayışına ilham vermişti. Grevi *American Magazine* adına takip eden Ray Strannard Baker, işçilerin Londra limanının kiri ve cehaletinden çıkıp geldiği üzerine bina edilen rahatsız edici habercilik üslubunu terk etti.

> Bu benim tanık olduğum ilk şarkı söyleyen grevdi. Ben bu ilginç neşeyi ve şarkının evrensel dili bozulduğu zaman grev toplantılarında farklı milletleri birbirine karıştıran ateşi asla unutmayacağım. Onlar sadece mitinglerde değil, aşevlerinde ve sokaklarda da şarkılar söylediler. Ben bir yardım kuruluşunda patates soyan bir grup kadın grevcinin birdenbire Enternasyonal'i söylemeye başladığına şahit oldum. Onlar bilindik *Sekiz Saat Şarkısı, İşçi Bayrağı, İşçiler, Patronlar Bizi Yönetecek mi?* gibi bilindik şarkılardan oluşan bir repertuara sahiptiler. Fakat hepsinin favorisi Enternasyonal'di.[225]

6

KARDEŞ KAVGASI

Alman İşçiler Savaşı Nasıl Durdurmaya Çalıştılar?

> Kendi ödediğimiz bedellerden de gördük ki uluslararası savaşlar bir felaket, bizim yaşadığımız iç savaşlar daha da vahşi; fakat kardeş kavgası içlerinde en kötüsü.[226]
>
> Philipp Scheidemann, 1929

Huanuni, Bolivya, 2006

Art arda dizilen kamyon ve tankerler beyaz bir çizgi halinde plato boyunca ilerliyorlardı. Kuşatma, plastik şişeler, mısır kabukları ve kamyonlarla dolu olan ve yağmur yağınca çamurlanan bu yol boyunca iki mil kadar uzanıyordu. Bu yoldayken, patlayan dinamitlerin sarsıntısını hissetmeniz de mümkündü.

Kalay madeninde çalışan işçiler yola barikat kurmuştu. Üstelik kıyıda köşede kalmış eski bir yola değil, deniz seviyesinden 4.000 metre yukarıya, Ant dağlarının kuzey-güney kollarını bağlayan yolu kapatmışlardı. Madenciler bir polis merkezini ve hapishaneyi ele geçirmiş ve içinde dünyanın yükünü taşıyan bir kamyonu devirmişlerdi. Yüzlerce kaya parçası düzenli bir şekilde etrafa saçılmış ve girişleri kapatarak geçişi engellemişti. Sadece 200 kadar grev gözcüsü korunaklı kerpiç kulübelerde

barınmakta, birçoğu ise tepedeki köyde çadırlarda kalmaktaydı. Bütün bunları yapmak için adları bile yetiyor, fiziksel güç kullanmalarına gerek bile kalmıyordu. Kamyoncular ise kaderlerine boyun eğmiş, uysalca oturuyorlardı. Gene de her on dakikada bir maden işçileri durumdan emin olmak için yola dinamit lokumu atıyordu.

Madencilerin talepleri aslında mütevazıydı ve madenle hiç ilgisi yoktu. Huanuni okulu için 55 tane daha öğretmen kadrosu istiyorlardı. Ortaöğretime daha fazla bütçe ayrılmasını ve mesleki eğitimin seviyesinin yükseltilmesini istiyorlardı. Madencilerin yürütme kurulu üyelerinden Marisol Hauylla "Eğitim elimizde olan tek şey" diyordu. Topluluğun kır saçlı lideri Hauylla şöyle devam ediyordu: "Çocuklarımız eğitim görmeli yoksa bizim gibi olacaklar." Kafasında yörenin en büyük sendika konfederasyonu olan COB'un (Bolivya İşçi Sendikaları Konfederasyonu) şapkası vardı. COB'un B'sine, Che'nin çehresini andıran bir şekil verilmişti.

Bolivya Madenciler Federasyonu genel sekreteri Roberto Chavez'i, kurmaylarını yolun ortasında toplamış dinamit atıcılarını gözetlerken buldum. Ona göre hükümet geri adım atacaktı ancak henüz zamanı gelmemişti.

> En nihayetinde yolları işgal ederek onların üzerine baskı kuracağız, eğer hükümet bize tatmin edici bir cevap vermezse tekrar ortaya çıkacağız. Biz çocuklarımızın eğitiminden bahsediyoruz! Üstelik sadece Huanuni çocuklarının değil ülkenin bütün çocuklarının eğitiminden bahsediyoruz.

Gençlerin çoğu yüksek teknolojiyle tasarlanmış ve üzerinde şirket logoları olan koyu mavi tulumlar giyiyorlardı. Çin talebi sayesinde kalayın fiyatı toparlanmış ve işgücü ticari madenlerde toplanmıştı. Grev gözcülerinin arasında madenciler kooperatifinden insanlar da vardı. Onlar tulum giymiyorlardı ama nerede çalıştıklarını gösteren montlarını boyuyorlardı, Roberto Chavez bana aradaki farkı göstermeye çalışıyordu. Marksizmle yoğru-

lan sendikalı işçiler, kooperatifçileri küçük burjuva olarak görüyorlardı. Sendikalı işçilere göre Birleşik Devletler madenleriyle yapılan bir antlaşma ve üzerinde uzlaşmaya varılmış ücret ve çalışma koşulları için çabalamak, leşle beslenen bir hayvan gibi sürekli toprağı kazmaktan daha iyiydi. Öte yandan kooperatif üyesi madencilerse şirket çalışanlarını kendileri için değil kapitalistler için çalışmakla suçluyor ve neoliberal olarak yaftalıyorlardı. 6 ay öncesine kadar iki düşman grup dinamit kullanarak birbirleriyle çatışıyorlardı, hatta geride on iki ölü bırakmışlardı, fakat bu gibi günlerde daha büyük ihtiyaçlar etrafında bir araya gelebiliyorlardı.

Dinamit lokumlarını ateşleme ve havaya fırlatma işlemleri dikkatlice yapılır, hatta zaman zaman grev hattında ihtiyaç duyulan ev yapımı alkolü hazırlamanın iki gece sürdüğü olur. Seyirciler yaklaşık on metre uzakta durur ve ateşlenen dinamit alttan zarif bir hareketle fırlatılır, fırlatmak için hız almaya veya gerilmeye gerek yoktur. Filmlerde olduğu gibi ateş saçmaz ama sonunda bir gürültü çıkarır. Yankı da yapmaz. Sonsuz düzlük dinamitin gücünü azaltır, sesini düşürür ve yağmur da kara duman bulutunu dağıtır.

Sabah saat 9'da başlayıp gece karanlığı çökünceye kadar süren görüşmelerde anlaşmaya varıldı. Huanuni yöneticileri 28 yeni öğretmen kadrosu açmayı kabul etti ve hükümet de ülke çapında 3.000 yeni öğretmen kadrosu açacağı sözünü verdi. Ben abluka alanını terk ettim ve Huanuni çölüne doğru harekete geçtim, muhteşem Andean ovası, dağ zirveleri ve fırtına bulutları karşısında bütün her şey ufacık bir nokta gibi kalmaya başladı.

Dağ yamacındaki Dolores madeninin ağzı, tuğladan örülmüş tek katlı evlerle doluydu. Öncelikle bir ilk yardım merkezi ve polis noktası göze çarpıyordu, sonrasındaysa plastik çiçeklerle süslenmiş ve madene doğru açılan demir parmaklıklı bir kapı vardı. Maden haftanın her günü açıktı ve günde üç vardiya çalışırdı.

Burada patron yoktu. Bu bir kooperatif madeniydi ve Kooperatif Madencileri Federasyonu güvenlik müdürü Sabino Fabrica bu tehlikeli bölgede 4.000 madencinin ne yaptığını şöyle anlatıyordu:

> Biz zor koşullarda çalışıyoruz, eğer çalışmazsak yiyecek ekmek bulamayız. Bu bizim hayat tarzımız. Üzülerek belirtiyorum ki bize çok az şey bıraktılar. Bizi sömürdüler. Kooperatifimiz iş arayan insanlarla dolu. Çok uluslu şirketler her şeye el koydular ve kooperatiflere faaliyet gösterebileceği alanlar olarak sadece yerin derinliklerindeki madenler kaldı.

Patronun olmaması bir özellikti. Havalandırmanın, makinelerin, elektriğin ve güvenlik standartlarının olmaması da diğer özelliklerdi. Bu maden 20 sene öncesinin teknolojisiyle işliyor, bütünüyle elle çalışıyordu.

İşçiler dört takıma bölünüyorlardı. İhtiyaç duyulan araç gereçler yalnızca Sabino'nun maden ağzındaki dükkândan aldırdığı şapka, ışık, kemer ve batarya kutusuydu. Ayrıca cıvık çamura karşı uzun lastik çizmelere ve tırmanmak içinkauçuk eldivenlere de ihtiyaç vardı. Tulum yoktu, kooperatif kalay madencilerinin üniforması ise bandana (duman zehirlenmesine karşı), eski püskü bir futbol tişörtü ve eşofman altıydı. Her madenci yaklaşık 60 santimetrekarelik gri renkli bir sepet taşırdı. Sepetin içinde tütün, süt, koka yaprakları olur ve her bir sepet yedi kiloya kadar kalay taşıyabilirdi. Yedi kilo kalay taşımanın ne demek olduğunu bilir misiniz? Onu 400 metrelik balçıklı tahta merdivenlerden yukarı çıkaran erkeklerin veya kadınların alınlarından fırlayan damarlar onları sersemletiyordu.

Maden bir devlet işletmesiyken burada hiç kadın işçi çalışmıyordu. Kadın komisyonu başkanı Roxana Estrella yirmi yıllık işsizliğin tabuları yıktığını söylüyor:

> Eskiden kadınların madenlere inmesine izin verilmezdi, çünkü birçok ülkede olduğu gibi Bolivya'da da kadınların madenleri kuruttuğuna inanılırdı. Fakat bugünlerde kadınların çalışma-

> sına yönelik bir talep var çünkü madenlerin dışında, nehirlerde ve dağ eteklerinde kalay tükenmiş durumda. Kalay bitti ve biz umutsuzca madenlere girip geride ne kaldıysa çıkarmalıyız. Önceleri sadece bir veya iki kadındık, şimdiyse çok fazlayız.

Merdivenler, karanlık çökene kadar kalabalık oluyordu. İki yollu bir sistem kullanılıyordu, takımlardan biri yukarı çıkarken diğeri aşağı iniyordu, yani merdivenler sürekli işlekti. Genç kadınlar en önde giderek caka satıyordu. "İyi akşamlar yoldaş", alışılagelen selamlaşmaydı ve eğer merdivende karşılaştığınız eşinizse bu selamaya bir de soğuk şaka eklenirdi.

İlk iki merdivenle aşağı indikten sonra hendeğin üzerinden bir kalasla geçer ve sonra iki merdivenle daha karşılaşırsınız. Bu noktada, yerin 40 metre altında mı yoksa deniz seviyesinin 4.000 metre üstünde mi olduğunuzu düşünmek size kalmıştır. Eğer maden bir şirkete ait olsaydı aşağıya inmek için daha resmî ve güvenli bir başka yol olması gerekirdi, çünkü yol insan boyunda olmalı ve son iki metresi de geniş olmalıydı. Dağ yamacının içine doğru 1.5 mil kadar ilerleyen bir yol vardı. Fakat makine kullanımı, yer altı demiryolu ve elektriğin kesilmesiyle beraber bu giriş de kaybolup gitmişti. Şimdi sadece bir duvarda havalandırma borusu var ve diğer duvardansa iki ince kablo aşağı sarkıyor, madenin içinde ne hava ne de enerji var. Eğer bir terslik olursa, kullanabilecek bir havalı matkap, sedye veya solunum cihazı yok. Sadece yoldaşlarınıza ve Tio'ya güvenebilirsiniz.

Tio geniş bir çardakta küçük plastik şişeler, afişler, mum ve koka yaprakları altında oturuyor. Bir madenci, sigarasını yakmış, Tio'ya doğru eğilmiş bir şeyler fısıldıyor. Sigarasını Tio'nun azı dişlerinin arasına yerleştiriyor ve yeni bir sigara daha yakıyor, sönmemesi için birkaç nefes çekip kaskına sıkıştırıyor. Sigarayı içmeyi bitirdiğinde geride bir beşgen gibi dizilen beş Marlboro izmariti kalmıştır. Madencinin lambasıyla aydınlanan Tio'nun suratı çok vahşi görünüyordu: kırmızı yanaklar, siyah gözler, ge-

niş burun delikleri. Madenciler bu Quechua* tanrısını doyurmak için madendeki temel enerji kaynakları olan su ve koka yaprağı getirir. Bu becerikli şeytan, Tio idi. İki madenci bir ay sonra burada öldürülecekti.

Tio kalay işinin yapıldığı yere doğru bitmek tükenmek bilmeyen uzun bir yürüyüşe başlar. Bütün dünyan, önünde 40 watt ampülle aydınlatılan bir çamur yığını olur. Yol aniden aşağı doğru kıvrılırve sıcaklık on derece yükselir; yoğun ve tiksinç kükürt kokusu kalaya yaklaştığını gösterir. Karın tokluğuna çalışan sısıka Quechua insanı Sabino'nun ayaklarının yanındaki delikten emekleyerek dışarı çıkar. Madencinin geldiği tünel derindir ve merdivenler yoktur, sadece ayağınızı sokabileceğiniz oyuklar vardır. Leş gibi kokan ve çok sıcak olan bu tünel, Eschel pazılını andırır şekilde, bir spiral gibi kıvrılarak aşağı iner. Tio'nun arkasından tırmananlar yaşlı madencilerdir. Bugün aşağıda hiç kalay yok diye şikâyet ediyorlar. Yanakları gün boyunca kullandıkları koka yapraklarından dolayı şişmişti, sekiz saattir çalışıyorlardı ve suları da bitmişti. Soluklanmak için duvar kayalarının karşısına yorgunluktan bitmiş halde uzandılar. Daha sonrasında da tek solukta çıkmak için koşmaya başladılar. Birinin kafasında, üzerinde Che resmi olan bir şapka vardı.

Sabino Fabrica şunları anlatıyordu: "Madenler kapatıldığında tropik bölgelere giderek gecekondu mahallelerinde yaşadık. Fakat bu yaşama alışmak zordu ve geri dönmek zorundaydık. Gördüğünüz gibi kalay çıkarmaktan başka hiçbir şansımız yok. Bu bizim hayatımız."

Huanuni'nin ana caddesi kasvetliydi. Arka sokakları ise nehre çıkan tozlu dar yollardı. Nehrin rengi ise kimi yerlerde gümüş rengi kimi yerlerde ise bok rengiydi. Küçük çocuklar su kenarında biriken teneke kutuları ve plastik şişeleri elleriyle topluyor-

* Türkçede Keçuva olarak da kullanılan Quechua, Güney Amerika'da Ant dağları boyunca konuşulan bir yerel dildir. Yazar ise dilin kullanıldığı bölgeyi de aynı isimle adlandırmaktadır. *-çev.*

lardı. Kooperatif Madencileri Federasyonu ofisinin önündeki bir kuyrukta insanlar yorgunluktan çömelmiş sabırla bekliyorlardı. Kooperatifte, göz doktorunun ücretsiz haftalık muayeneleri oluyordu. Göz doktoru bu işi para karşılığı yapmıyordu ve yapacak çok iş vardı. Bu bölgede kötü beslenmeden veya nehirde bulunan maddelerden dolayı çok sayıda insan gözlerinden rahatsızdı.

Melon şapkaları ve şallarıyla geleneksel Quechua kıyafetleri içindeki kadınlar madenî alüvyonlar için dere boyunca geziniyorlardı. Bu kadınlar küresel kalay piyasasının en zayıf halkalarıydı. Roxana şunları söylüyordu:

> Kadın madenciler her şeyi yapmalı. Gerektiğinde ev kadını, doktor, çamaşırcı, aşçı, öğretmen olmalı. Çocuklara bakmalı, hasta olduklarında onlara göz kulak olmalı, çamaşırlarını yıkamalı ve yemeklerini pişirmeli. Bir de üstüne üstlük çalışmalı. Hiç zamanı kalmaz. Bugün çalışacağım, yarın ise dinleneceğim diyemez. Hayır, iş bitene kadar çalışacak.

Huanuni'de iç karartıcı olmayan tek şey işçi hareketi. Politik hareketlilik göz doktoru temin edilmesini sağlıyor, mahalle okullarına daha fazla öğretmen atanması için mücadele ediyor. Cumartesi öğleden sonraları futbol sahalarında kıran kırana maçlar yapılır veya konser salonunda Bandierre Rossa'nın canlı yorumları dinlenir. Madencilerin radyo istasyonu, TV kanalı ve rehberimin özür dileyerek söylediği kadarıyla genellikle hüzünlü şarkılar söyleyen bir koroları var. Yirmi yıllık ekonomik çöküş, geriye sendikacılar ile kooperatifçiler arasında bölünmüş bir hareket bırakmıştı. Fakat kültürel kurumlar hareketin unsurlarını bir arada tutuyordu.

Huanuni madencileri dünya içinde dünya yaratmışlardı. Onlara bakınca yüz yıl önce işçi hareketinin kalbinin attığı Almanya'yı görür gibi oluyorsunuz. Alman işçileri kendi dünyaları içinde bir dünya yaratmışlardı; alternatif bir yaşam tarzları, yoldaşlıkları, komiteleri, bandoları ve koroları vardı. Ve düşünebileceğinden daha büyük güçler tarafından paramparça edilmişti.

Almanya, 1905

Günlerden 4 Ağustos 1905 Cumartesi, sıradan bir Alman işçisi olduğunu düşün. Hamburg'da bir makine fabrikasında çalışıyorsun. Yirmili yaşlarının ortasında bir erkeksin. O günün vardiyası bitmek üzere ve hafta sonuna da az kalmış. Altı gündür traş olmamışsın ve tuvalet kuyruğunda çalışma arkadaşının önüne geçerek onunla şakalaşmak için ağlatana kadar sakallarını onun yüzüne sürtüyorsun. Tuvalette iki işçi grev hakkında fısıldaşarak konuşuyorlar, işten kaytarıyorlar. (1905, St. Petersburg'tan Chicago'ya kadar tam anlamıyla bir grev yılı oldu.) Sen pisuvarın önünde işerken birileri arkadan sana yaklaşıyor ve bıyıklarına yapışarak sertçe çekiyor. Sen kurtulmaya çalışırken, arkadaşının kahkahası koridorda yankılanıyor.

Fabrikanın içinde her şey kurallarla düzenlenir: çalışma saatleri, ücretler, bir yanlış yaptığınız takdirde ödeyeceğiniz cezalar ve zorunlu fazla mesailer. Fakat sonunda zil çalar ve hafta biter. Arkadaşın elini omzuna atar ve beraberce trene binersiniz: Artık eşek şakaları yok, çünkü zaman şimdi patrona değil size ait. Nelerden konuşursunuz? Kim bilir, fakat sizi kendinizle baş başayken yakalayan sosyologlara şunları anlatabilirsiniz:

> Geleceğin devleti sosyal demokrat olacak, olmalı da. Bence insanlık tarihinde yeni bir çığır açacak olan sosyalizmin, bütün ara sistemler gibi gelişmesi için zamana ihtiyaç var. Haklı olduğumu ümit ediyorum, ama tarih de geçmişte olduğundan daha hızlı ilerliyor. Çağımızın modern teknolojisi... bizi adeta bir tsunami gibi yutuyor. Sürekli yeni bir yaşam tarzı yaratıyor, sınıf farklılıklarını daha da net ortaya çıkarıyor ve savaş hattını sınıf mücadelesi saflarına çekiyor.[27]

Arkadaşın belki karamsar olabilir, genel grev düşüncesinin maliyeti ve gizliliği nedeniyle oylamada tartışılmasına bile müsaade edilmeyeceğini belirten bu yılın sendika konferansı raporunu okumuştur.

> Her şeye rağmen bazen umudumu kaybediyorum. Sosyal demokrat, sendikacı ya da her ikisi de olsan bütün umudunu kaybedebilirsin. Neden? Sorunun kaynağı sendika liderleri. Denetim altına almaları gereken gündelik olaylara sadece stratejik açıdan yaklaşıyorlar ve nihai bir amaç saptamayı ütopyacılık olarak görüyorlar. Her şeye cimri bir iş adamı gibi yaklaşıyorlar ve her şeyin maliyetiyle ilgileniyorlar. Bir olayı değerlendirir ve şöyle derler: "Bize çok pahalıya mal olacak."[228]

Saat 6'da duşunu alıp traşını olarak İşçilerin Spor Salonuna gidersin. Kaydını olur ve aktarmayı yaparsın. İşteki herkes buradadır, ortalık kaslı adamlarla doludur. Bazıları sana *İşçilerin Jimnastik Zamanı*'nın nüshalarını verir. Diğer burjuva spor salonu, işçi federasyonunu ziyarete gelir. "Ortalık yıkılıyor!" Delikanlılar soyunmaya başlayınca şarkılar ve sloganlar bütün salonda papağan gibi tekrarlanarak uğuldamaya başlardı.

Diğer arkadaşlarınla beraber takımın için savaşırsın. Seninle aynı durumda olan dokuz takım arkadaşın ve bir de takım kaptanın vardır. En önde ise antrenör bulunur. Bu çetin ceviz, eski bir çavuştur ama adildir. Seçimle belirlenir ve eğer kendisinden memnun kalınmazsa kovulur. Avazı çıktığı kadar bağırarak herkesi selamlar: "Merhaba Özgürlük!" 60 kişi ona yanıt verir. Ardından eğitime başlar ve sen de arkadaşlarınla beraber onun yaptırdıklarını yaparsın.

Askerde geçirilen bir yıl seni daha dirençli kılmıştır. Hiç kimse hakkında konuşmasa da hemen hemen herkes vatani görevi sırasında aynı deneyimleri yaşamıştır: Koğuşlarda onbaşılardan dayak yemiş veya yapması geren bir şeyi yapmadığı için aşağılanmıştır. İşçilerin Spor Salonunda sıkı bir disiplin vardı ama yoldaşlık her şeyden önce gelirdi. *İşçilerin Jimnastik Zamanı*'nın editörü bu yoldaşlık bağını şöyle anlatıyordu:

> Egzersizlerini daha bitirmeden gerçek bir bira düşkünü olarak barda birkaç saat geçirmeye giderlerdi. Bu esnada sadece birkaç dakika içinde, zaten küçük olan odanın içi kesif bir sigara dumanıyla kaplanır... İçeride göz gözü görmezdi.[229]

Herkesin gittiği mahalle birahanesine gidersin. Kimini işten, kimini ise partiden tanıyorsundur. İçerisi sigara dumanıyla dolu olsa da bu mevsimde bahçe yemyeşildir ve her tarafında yoldaşların vardır. Muhabbetler grevlerle ilgilidir. Her yerde tartışma vardır: Yıl sonuna kadar sendika üyelerinin üçte biri greve gidecekti. Hamburg Şehir Meclisi, meclis içindeki işçi sınıfı üyelerinin sayısının yarıya indirilmesine karar vermişti, bazı işçiler de buna kitlesel bir miting başlatarak cevap vermeyi planlıyordu. Fakat hiç kimse bir küfürmüş gibi kullanılan "Latin sahte devrimci ayaklanması" istemiyordu, sendikalizm burada pis bir kelimedir.

Gecenin sonuna doğru şarkılar başlar. Yaşlılar sosyalist bir klasik olan "Kim Pirinci ve Taşı Dövecek" şarkısıyla başlarken, gençlerin tercihi ise "Biz Petrol Bombacılarıyız" oluyordu ve herkes yeterince sarhoş olunca hep bir ağızdan onu söylüyorlardı:

Şehirlerde yanıyor
Çok parlak, açık ve bedava
Köylerde yanıyor
Tamamen ihtiyaçtan
Aynı zamanda orduda yanıyor
Şaşkınlıktan dilimiz tutulmuş
İtaatkârlık yok
Göz kamaştırıcı bir ateş var
Petrol burada, petrol var
Petrol her yerde
Hancı bira bardaklarını doldur
Petrol şerefine üç defa tokuştur[230]

Sen hakkında düşünmeyi kessen bile birkaç litre St. Pauli seni düşüncelere garkedebilir, güzellik burada iki anlamlıdır. Bu şarkının Paris Komünü'nün kadın bombacılarını anlattığı varsayılır fakat altında çok daha derin bir ironi vardır. Hiçbir Prusya polisi Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) şiddete başvuracağına ihtimal vermiyordu. Bütün Almanya'yı ışıl ışıl aydınlatan petrol, SPD'nin kütüphaneleri ve gece okulları sayesinde bilinen bir şey-

di. Şiirin asıl vurucu yanı petrolün aslında içilen bira olmasıydı. İşçi hareketini makineleri başında toplayan petrol, onların binlercesini her gece birahanelerde toplayan bira gibiydi. *Biz Petrol Bombacılarıyız* gözlerin kenarlarına yansıyan acımasız ve bilgiç bir gülümsemeyle söylenebilecek bir şarkıydı. İşyerinde yapılan şakalar veya "yoldaş" ve "gelecek devlet" kelimeleri gibiydi, yani dışarıdan bir insan onu tam olarak anlayamazdı ya da bunun nihai amaç olduğunu zannederdi.

Ertesi gün baş ağrısıyla uyanırsın ama o gün büyük gündür: Şehir merkezinin yanındaki parkta sosyal demokrat şarkıcıların festivali olacaktır. Hamburg ve çevresindeki kasabaların bütün işçi koroları da katılacak: The Tanners, Equality of Eimsbüttel, onların en büyük rakibi olan Eimsbüttel Male Voice og Choir, the Glassmaker of Ottensen, Freedom of Langenfelde, the Funsters of Barmstedt, Tha Saint Pauli Song Circle of 1883... Bunlar sadece ilk bölümde çıkacak olanlar![231]

Festival kapsamında çocuklar için atlıkarıncalar, iyi iş yapan kahvaltı birası çadırları, Kırmızı Şahinlerin bisiklet gösterisi vardı. Sen etrafında hayallerini süsleyen kızı ararken bando festival marşını çalardı: "Doğru ve Kesin!" Sonrasında orkestra şefi küçük bir kanon çaldırarak festival alanındaki gürültüyü susturmaya çalışır ama başarılı olamazdı.

> Tokuşan bardakların çınlaması ve bira içen insanların gürültüsü bira çadırlarından taşarak meydana yayılırdı. Ortalıkta oynayan çocuklar için şarkı söylemek saçmalıktan başka bir şey değildi ve oyunlarını dinleyenlerin arasına karışarak oynarlardı, bir genç kız tam sahnenin önünde adeta sahneye çıkarak bağıra bağıra sevgilisinden bahsediyordu; bir kadın başka bir ev kadınıyla ev işlerinden konuşuyordu ve bütün bunlar müziğin sesini bastırıyordu...[232]

Gözüne kestirdiğin kızı Sosyalist Gençlikten yoldaşlarınla beraber görünce hemen yanlarına gidiverirsin. Burası çekingenliğin olmadığı kızlı-erkekli bir gruptur ve karşı cinse kur

yaparken hiçbir dinsel suçluluk hissetmezsin. Eğitim çalışmalarında şube sekreteri tarafından yüksek sesle okunan *Kadın ve Sosyalizm*'den sende de bir tane vardır ve bazı kısımlarını ezbere bilirsin.

> Yeni toplumda kadın hem sosyal hem de ekonomik açıdan tamamen özgür olacak. Hiçbir baskı veya sömürü ilişkisinin parçası olmayacak, erkekle eşit ve özgür olacak, kendi hayatının sahibi olacak... Kime âşık olduğunu kendisi seçecek ve erkekler gibi engellenmemiş olacak. Birinin sevgilisi bile olsa sendikaya girişi sadece kendi özgür iradesiyle olacak.[233]

Evet, SPD korosu ve sendika şubelerinin bütün üyeleri, fabrika çalışanları, spor salonuna gidenlerin hepsi erkekti, fakat partide hemen hemen herkes eşitti.

Garson kucağında bira bardaklarıyla yalpalayarak geliyordu. Kalabalık hep bir ağızdan "yaşasın" diye bağırır. Orkestra "Alster'de Ay Işığı"nı çalmaya başlayınca siz de şarkıyı söylemeye başlar ve orkestrayı bastırırsınız. Başka bir sıradan kanon çalmaya başlar ve herkes güler. Dünyanın en askerî toplumunda yaşıyorsunuz, neredeyse herkes silah kullanabilir ama savaşlar zaten son yüzyılın sıradanlaşan olaylarından birisi.

Sonrasında parkta birkaç tur atarsın. Hoşlandığın kız sana karşı mesafelidir fakat partiye bağlı olmayan Doğa Dostları Derneği üyesi olduğunu bildiğin için oradan ilişki kurmaya çalışırsın ve birlikte gezmeyi teklif edersin. Yan yana nehir boyunca yürürsünüz. Çevredeki fabrikalar sessiz ve kasvetlidir. Kuşlar öter. Geleceğin toplumunun kurulmasını görüp göremeyeceğini seslice düşünürsün.

Etrafı çimenlerle kaplı, tırtıllarla ve arılarla çevrili bir banka oturursunuz beraberce. Kız arkadaşın sana Doğa Dostları dergisini okur.

> Bizler milyonlarca yıldır var olan davanın çok küçük parçalarıyız. Aslında değişen tek şey sadece bu davanın görünümü. Bu düşüncelerle yaşayan hiç kimse eninde sonunda aydınlığın ve

> gerçeğin galip geleceğinden şüphe etmez, özgürlüğün ve eşitliğin emekçi sınıfın büyük gayretleriyle üreticiler lehine sağlanacağına inanır.[234]

İşte şimdi, güneş battığında el ele tutuşabilirsiniz...

Dünya içinde dünya: I. Dünya Savaşı öncesi milyonlarca Alman işçisinin yaşamı yukarıda anlatıldığı gibi akıyordu. Sosyal Demokrat Parti, işçi hareketinin en büyük örgütüydü, 1905'te 500.000 olan üye sayısı, savaş arifesinde 1 milyona yaklaşmıştı. 2,5 milyon işçi de çeşitli sendikalara üyeydi; bu, işçi sınıfının yaklaşık dörtte birinin sendikalı olması anlamına geliyordu.

İşçilerin yaşamı dünya içinde başka bir dünya gibiydi. Kelimenin tam anlamıyla beşikten mezara kadar kendi dünyalarında yaşıyorlardı: Çocukları yetiştirmek için kreşleri de vardı, ölüleri yakmak için dernekleri de. İşçiler, partinin 4.000 şubesi ve üyesi oldukları kulüpler sayesinde kendi yaşamlarını sürdürdüler. Buralarda kayıtlar çok titiz tutulurdu. 1913'te işçilere ait her biri ortalama 30 üyeye sahip 2.818 müzik kulübü vardı. Koro üyelerinin yüzde doksanı parti üyesiydi. Parti üyeleri ayrıca partinin çıkardığı 90 gazeteden herhangi birisinin de aboneleriydiler. İşçi Korosu veya İşçi Spor Salonunun dışında İşçi Kütüphanesi ve İşçi Tiyatro Grubu da vardı. Kadınları siyasetin dışında tutan yasalar kaldırılınca partiye ait kadın kolları da açıldı. 1914'te parti korosunun beşte biri kadınlara tahsis edilmişti.

SPD'nin politik yönelimi teoride Ortodoks Marksistti. Her şeyin başına konduğu için partiyi bir yüzme takımı kadar zararsız hale getiren "işçi" sözcüğü tam da bunu gösteriyordu. Parti üyeleri Marksizmi, partinin eski tüfekleri tarafından kaleme alınan ve partiye ait 1.147 kütüphaneden ödünç alarak okuyabileceğiniz *Bilgi İktidardır, Kadın ve Sosyalizm, Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* gibi kitaplardan öğreniyordu. Ödünç verme kayıtları

20'li yaşlardaki genç bir metal işçisinin çoğunlukla Emile Zola romanları okuduğunu gösteriyordu. Piyasa romanlarının sosyal demokrat kütüphanelere girmemesine ise özen gösteriliyordu.

Parti aydınlarının politika saplantısına ve parti bürokratlarının şarkı, bisiklet turları ve gece yürüyüşlerine karşı besledikleri şüpheye rağmen kültür, işçileri partiye bağlayan araçlardan biri oldu. SPD'li işçiler, polis devletinin mitinglerini dağıtma ve gazetelerini sansürleme tehdidine rağmen bir nebze de olsa "ilerici" yüksek kültüre ulaşabiliyor fakat bu kültürü kendi dünyalarında, kendi yöntemleriyle tüketiyorlardı.

Almanya'daki kitlesel sosyalist kültür, Amerika ve Fransa'daki sendika tarzı yaşama çok benziyordu, çünkü aynı sosyal koşullardan türemişlerdi: kitlesel sendikacılık, radikalleşen işçi sınıfı ve kitlesel tüketim toplumunun doğuşu. Fakat 1905'te Hamburg çayırlarında sere serpe oturan insanlara göre sendikalizmin başarıları kaotik Latin düşüncesinin küçük ürünlerinden başka bir şey değildi. Alman işçi sınıfı hareketi kendiliğinden gelişen bir hareket değildi, azımsanacak veya abartılacak grev dalgaları ve ekonomik sıkıntılardan oluşan bir hareket de değildi. Hareketin başarısının kilit noktası, disiplinli bir partinin varlığıydı. Güçlü sendikalar vardı, fakat parti programının ekonomik mücadele maddesinde de belirtildiği gibi onların rolü daha çok destek mahiyetindeydi.

SPD'ye göre, Almanya'da Kayzer, üç sınıflı oy verme sistemi ve güçsüz parlamento ile özdeşleşen imparatorluk lağvedilmeliydi. Fakat SPD yine de devrimci bir parti değildi. Kendisini, yavaş ve titiz bir çalışmayla, işçileri seçimde sosyalistlere oy verme konusunda ikna etmeye odaklamıştı. Bunu da başarıyordu.

Yasaklandığı sırada bağımsız adayları toplam oyların %7'sini yönlendirebilecek durumdaydı. Yasağın kaldırıldığı 1890'da bu oran %20'ye çıkmıştı. SPD, 1903'te ise üç milyon oy alarak bütün dünyayı şoke etti. 1907 seçimlerindeki taktiksel bölünme parlamentodaki gücünü ikiye bölse de 1912'de oy sayısını 4,25

milyona çıkararak Alman parlamentosunun *(Reichstag)* en büyük partisi oldu, fakat parlamentonun, İmparatorun bakanları karşısında hiçbir yetkisi yoktu.

Alman işçi sınıfı hareketinin doğuşu evrensel bir sürecin parçasıydı, fakat Almanya'daki katı ve kendine özgü Marksist parti ulusal koşulların bir ürünüydü. Fakat ulusal kalmadı. Alman sosyalist partisi evrensel işçi hareketinin öncü gücü oldu. Hiçbir zaman Almanya'daki başarıya ulaşamasalar da, İtalya, Polonya, İsveç, Belçika ve Hollanda'da da SPD'den esinlenerek Marksizmi ve reel politiği sentezlemeye çalışan partiler kuruldu.

Almanya'daki parti modelinin başarısı, küresel işçi hareketinin gelecekteki 100 yılını şekillendirecekti. Bu modelin, işçi sınıfının kütüphanelerden, korolardan ve özgür sendikalardan faydalanamadığı Rusya'ya ithal edilmesinin sonuçları ise çok daha sarsıcı olacaktı. Almanya'ya gelince, önce işçi hareketi bölündü, disiplin, erkek kültürü ve Marksist kesinlik "parti askerlerinin" hayatına hâkim olmaya başlayarak yıkıcı bir güç haline geldi ve dünyanın en güçlü işçi hareketi, işçi sınıfının en ağır yenilgisine maruz kaldı.

"Gelişmeler bizi aştı": Oscar Hippe'nin ilk işi Saksonya eyaletinde Merseburg yakınlarında bir kok fabrikasındaki vagonda kömür istiflemekti. Pres makinesi çok hızlı çalışıyordu, ancak 14 yaşındaki Hippe de makine kadar hızlıydı. Bir iş gününde çalışmaya ara verdiği ve dinlendiği esnada kömürün yere düşmesine müdahale etmedi. Ustabaşı onu atölye içinde kovaladı. "Hızlı presin karşısında küçük bir kömür yığını oluşmuştu... Ben de ona kömür atarak kendimi savundum... Ertesi gün işten kovulmuştum."[235] Ne yapacağını bilemeyen babası Hippe'yi Leipzig'e kardeşinin yanına gönderdi. Babası, SPD aktivisti bir inşaat işçisi olan kardeşinin, Hippe'ye yaşamı öğretebileceğini düşünmüştü. Fakat Hippe üç yıl boyunca evin samanlığında gizli gizli Marksist bildiriler okudu.

Toni Sender Frankfurt'ta bir metal fabrikasında çalışan bir stenograftı. Orta sınıf hayatının konforunu, düşük maaşlı fakat özgür bir beyaz yakalı olmaya tercih ederek evi terk ettiğinde henüz 13 yaşındaydı. 1910'da büro işçileri sendikasını kurmuş ve sendikanın ilk gösterisinde kadrolu daktilocu ve dosya memuru olarak başı çekmişti.

> Bu, bizim eski Prusya polis coplarıyla ilk tanışmamız oldu... silahlı polisler bizi durdurdular ve aniden üzerimize saldırdılar. "Biz ne suç işledik ki, sokaklar vergilerini ödeyen yurttaşlara kapalı mı yoksa?" diye sorma cesaretini gösterdim. Cevap ise her taraftan üzerime yağmur gibi yağan yumruklar oldu...[236]

Gizli bir intikam yemini ederek kendilerini yetiştirmeye başladılar.

> Küçük bir arkadaş grubu olarak işçi kütüphanesinin görevlisiyle konuştuk, bu bizim sosyalizm hakkındaki kitaplarla tanışmamız olacaktı. Kitapları anlamak zordu. Bu ağır çalışma için zamana ihtiyacımız vardı, bu nedenle iş saatlerinden önce sabah erkenden parkta buluşarak hep beraber okumaya ve çalışmaya karar verdik.[237]

Gönülsüzce SPD'ye katıldı; partinin toplantı salonu hiç estetik değildi, üstelik konuşmacılar da çok cansızdı. Frankfurt'taki birkaç aylık militanlıktan sonra Paris'e taşındı, Fransız Sosyalist Partisi'nde yükseldi ve gece okulunda eğitmen oldu.

Hippe ve Sender Alman sosyalizminin barış ve enternasyonalizm söylemleriyle büyüyen kuşağının üyeleriydiler. Onları dehşete düşürerek kafalarını karıştıran ise Haziran 1914'te Avusturya prensinin Bosnalı bir öğrenci tarafından öldürülmesi oldu. Avusturya, Sırbistan'ı suçladı; Rusya, Avusturya'yı Sırbistan'ı rahat bırakması konusunda uyardı; Almanya, Rusya'dan krize müdahale etmemesini istedi; Fransa, Almanya'dan Rusya'yı tehdit etmeyi bırakmasını istedi; Britanya da Fransa'ya destek verdi ve bütün ülkeleri Belçika'nın tarafsızlığına karışmamaları noktasında uyardı. Bütün bunlar, mutlu bir Avrupa yazından çıkıl-

dığını, başlaması için her şeyin hazır olduğu bir savaşın eşiğine gelindiğini gösteriyordu. Dünya savaşı, somut bir tehditten ziyade gerçekleşme ihtimali düşük olan bir olgu olarak görülmüştü; fakat şimdi savaşın çıkmasına bir hafta kalmıştı.

Savaş öncesinde herkes SPD'nin tutumunu tahmin edebiliyordu: savaşa karşı çıkmak. SPD savaşı durduramayacağının farkındaydı, fakat Avrupalı sosyalist partilerin uluslararası nitelikte bir savaş karşıtı hareket oluşturabileceğinden emindi. 25 Temmuz'da SPD'nin gazetesinin ikinci baskısında, parti liderliğinin, kitleleri savaşı durdurmak için toplu gösteriler yapmaya çağıran bildirisi yayınlandı:

> Alman proletaryasının sınıf bilinci, savaş çığırtkanlarının cinayet çağrılarına karşı insanlığı savunan protesto gösterileri vücuda getirecektir... Avusturya despotlarının iktidar hırsları için bir damla Alman askerinin kanının dökülmesine müsaade etmeyeceğiz... Yoldaşlar, hepinizi işçi sınıfının sarsılmaz barış isteğini göstermek için acilen kitlesel gösteriler yapmaya çağırıyoruz.[238]

İşçiler Almanya'nın bütün sokaklarını doldurdular. 28 Temmuz Salı günü 150.000 işçi Leipzig'in merkezinde toplandı. İçlerinden birisi de Oskar Hippe idi.

> Erkek kardeşim, kız kardeşim Ottilie ve partinin Leutzch şubesinden çok sayıda yoldaşla beraber büyük bir kortej oluşturduk ve kasabanın içinden ellerimizde kızıl bayraklarımız ve dövizlerimiz, dillerimizde savaş karşıtı sloganlarımızla geçtik... Ertesi gün gazeteler bütün sanayi bölgeleri ve büyük şehirlerde benzer gösteriler olduğunu açıkladı.[239]

Daha sonra Avrupa sosyalizminin bütün önemli kişileri Brüksel'de toplandı. Avusturyalı lider Victor Adler toplantıyı şu karamsar konuşmayla açtı: "Seferberlik başladı, sıkıyönetim ilan edildi ve Avusturya sosyalist partisinin elinden hiçbir şey gelmiyor." O gece binlerce işçi Brüksel'in en büyük toplantı salonunu savaş karşıtı mücadeleyi başlatmak için doldurdu. Fransız sosyalist liderlerden Jean Jaures'in elini SPD'nin meclisteki en ateşli

vekili olan Hugo Haase'nin omzuna atmasıyla herkes keyiflendi. İki gün sonra Rusya da hareketlendi. Jaures Paris'e döndükten sonra bir suikaste kurban gitti. 2 Ağustos'ta ise Almanya savaşa dâhil oldu. Hippe bunun hayatında yaşadığı en büyük hayal kırıklıklarından birisi olduğunu söylüyordu: "3 Ağustos akşamı bütün yoldaşlar havası söndürülmüş bir araba lastiğine dönmüştü, allak bullak olmuştuk, hayal kırıklığımız yüzümüzden okunabiliyordu."[240]

Almanlar yalnız değildi. 26 Temmuz'da CGT'nin gazetesi fitili ateşleyecekti: "İşçiler olası bir savaş ilanına devrimci genel grevle karşılık vermelidir." Ertesi gün ise kitlesel bir savaş karşıtı yürüyüş gerçekleştirildi. Fakat Fransa da 4 Ağustos'ta savaşa dâhil olduğunu ilan edecek, Fransız sendikalizmi ise SPD'nin teslim olmasını bahane ederek ülkesinin savaş hazırlıklarına katılacaktı.

Alman meclisindeki (Reichstag) SPD vekilleri, Kayzerin savaş bütçesini oy birliğiyle kabul etti; Fransız sosyalistlerine de kendi ülkelerini savunmak için "kutsal birliğe" dâhil olmaktan başka bir seçenek kalmamıştı. CGT'nin gazetesi bütün gelişmeleri en basit haliyle özetliyordu: "Gelişmeler bizi aştı." Savaşın ilk sabahı genel grev için hazır olan eylemcilerin şimdi "gözlerinde yaş vardı. Hiç kimse bu gelişmelere hazır değildi. Yenilmişler, hayal kırıklığına uğramışlar ve çökmüşlerdi, dağılmıştık."[241] Eski sendika liderlerinden Victor Griffuelhes Almanların yaklaştığı Paris'i resmî bir trenle terk ederek yanında bakanlar ve kamu personeliyle Bordeaux'ya geçti. Savaşa destek verdikten sonra şimdi de sendika liderlerinin güvenliği için, onlara savaş alanından mümkün olduğu kadar uzakta olmalarını tavsiye ediyordu.

Toni Sender SPD'nin savaşı destekleme kararını şöyle değerlendiriyordu: "Ağustos'un dördünde çok ağır bir darbe aldık. Alman sosyalistleri savaş bütçesini desteklediler. Her şey biter gibi oldu. Bunu nasıl yapabildiler?"[242] Bu sorunun yanıtlarından ilki, savaşı durdurabilecek bir stratejilerinin olmamasıydı.

İkincisi SPD liderleri hainlikle suçlanmaktan korkuyorlardı. Kayzerin, SPD'lilere "vatansızlar" diye hitap etmesine onlar da "anavatanı zorda bırakmayacaklarına" söz vererek karşılık veriyorlardı. Üçüncüsü sosyalistler eğer savaşa karşı çıkarlarsa tamamen tecrit edileceklerini ve Alman toplumuyla bütün bağlarının kopacağını düşünüyorlardı. Parti üyeleri arasındaki milliyetçi hislerden çok bu üç unsur SPD'nin 4 Ağustos 1918'de İmparatorun savaş bütçesine onay vermesine neden olmuştu. Parti liderleriyle bozuşmaktan çekinen savaş karşıtı meclis üyeleri de çoğunluğa uyarak bütçeyi kabul etmişti.

Bir sonraki çözülme de sıradaydı: SPD liderleri kendilerini bunun bir savunma savaşı olduğuna inandırmışlardı. Liderlerden birisi şunları yazacaktı: "Biz Almanya olarak kendimizi Çarlığa karşı korumalıyız. Sosyal demokrasinin en ileri biçimini yaşayan ülkemizi, Rusya'nın köleleştirme tehditlerinden korumalıyız... Almanya'nın Rusya tarafından köleleştirilmesi sadece Almanya'da değil, bütün dünyada sosyalist hareketin gerilemesi demek."[243] Üstelik onlara göre, Almanya'nın Belçika'ya saldıracağının, onun tarafsızlığını ihlal edereksavunma savaşı kavramını yerle bir edeceğinin hiçbir işareti ortada yoktu. SPD liderleri savaşı onaylayarak İmparatorluk hükümetinin beyin takımı içinde yer almayı kabul etmiş oldular. Bu mevkide kaldıkları dört yıl boyunca kendilerini işçilerden uzaklaştırdılar, daha da önemlisi kendi etraflarında oluşan atmosferi dağıttılar.

"Hayat onlara öğretti...": 1915 baharında Toni Sender İsviçre sınırı üzerinden kaçarak birinci uluslararası savaş karşıtları konferansına katıldı, çünkü artık ulusal düşmanlıklar patlak vermeye başlamıştı. Makyaj çantasında gizlice taşıdığı pasifist bir bildiriyle Almanya'ya geri döndü. Bu bildiriyi bastı ve Frankfurt sokaklarında bir pelerinin altından gizlice dağıttı. Sender, savaş karşıtı kadın işçilerden oluşan bir grup kurdu.

İki haftada bir mutlaka toplanıyorduk. Ben onlara iktidarın basılmasına izin vermediği haberlerle ilgili kısa bilgiler veriyordum. Gelen kadınların çoğunun kocası askerdi. Sevdikleri siperlerdeydi. Kendileri ise açlığa katlanarak yaşıyorlardı. Kimileri silah fabrikalarında çalışıyordu. Onlar özgürleşmiş, bağımsızlaşmışlardı. Kısa bir zaman dilimi içinde daha önce hiç kimsenin kendilerine açıklamadığı şeyleri hayat onlara öğretmişti.[244]

Savaş bütün dünyada kadınları işçi olarak silah fabrikalarına çekmişti. Neredeyse bir gecede Clydeside'dan Tuna'ya yeni bir sosyolojik durum oluşmuştu: Çekirdek bir vasıflı ve sendikalı işçi kadrosunun etrafında vasıfsız kadın ve genç işçiler kitlesi toplanmış, kadınlar daha önce hiç yaşamadıkları düzeyde bir kişisel özgürlüğün tadını çıkarmaya başlamışlardı. Resmî sendikalar savaş çabalarının arkasında durmuş, ne vasıflı erkek işçilerin imtiyazlarını korumak ne de vasıfsız işçileri sömürüden korumak için kıllarını bile kımıldatmamışlardı. Bu nedenle işçi temsilcilerinin oluşturduğu ve Almancada *obleute* ya da "güvenilir adamlar" olarak bilinen gayriresmî bir şebeke, örgütlenmenin temellerini attı.

Nisan 1916'da Oskar Hippe Berlin tren istasyonuna vardı. Eniştesiyle beraber bir silah fabrikasında çalışmak için Berlin'e gelmişti. Üzerinde modaya uygun biçimde milliyetçi renkler taşıyan spor bir kravat vardı. "Hatırladığım ilk şey kız kardeşimin kravatını kopartarak tren raylarına atması oldu."[245] Silah fabrikasında çalışan herkes sendikalıydı ve Oskar'ın iş arkadaşları arasında anlaşılmaz bir huzursuzluk vardı. Tuvaletlerde çok sayıda dedikodu dönüyordu.

1 Mayıs 1916'da eniştem ertesi gün işe gitmeyeceğimizi çünkü bütün çalışanların Postdamer meydanındaki savaş karşıtı gösteriye katılacağını söyledi. Belirtilen saatte meydanda olduk. On bin işçi meydanda toplanmıştı. Karl Liebknecht yerel istasyonda kurulan platformdan kalabalığa seslendi.[246]

Liebknecht, Reichstag'daki SPD vekillerinden biriydi, Ağustos 1914'te isteksiz de olsa savaş bütçesini onaylamış fakat Kasım'dan itibaren savaşa açık açık muhalefet etmeye başlamıştı. Liebknecht askere çağrılmış ve sonrasında da Ocak 1916'da SPD'den kovulmuştu. Askerliğini yaparken ne söylerse söylersin hapiste yatacağını biliyordu, fakat bunun etkisinin büyük olacağını da biliyordu. Kalabalık mutlak bir sessizlik içinde fabrikalardan çıktı. Dinleyenler, "Ağzınızı sıkı tutun" sloganının Liebknecht'in konuşmasına karşı uygulanacak basın sansürüne yönelik protestonun sembolü olduğunu belirtiyordu. Liebknecht şunları söylemişti:

> Zavallı ve talihsiz Alman askeri... katlandığı acılar eski düzene aittir. Etrafındaki bomba ve güllelerin ürünü ölüm ve yıkım olmuştur. Karıları ve çocukları sıkıntı ve güçlük içinde, karıları kendi karınlarını doyurmaya çalışırken ağlayan çocuklarına da ekmek bulmak için çırpınıyor... Herkes ağzını sıkı tutsun, çünkü savaş vurguncuları cephedeki askerler ve onların karılarının sıkıntı ve sefaletlerinden kâr elde etmeli.[247]

Kalabalık onu alkışladığında şöyle haykırdı: "Benim için tezahüratta bulunmayın. Savaş istemiyoruz, barış hemen şimdi! diye bağırın." Tam bu sırada polis saldırdı. Hippe şunları söyleyecekti: "Kısa bir zaman için göstericiler de direniş gösterdiler ve çok sayıda polis attan düştü." Göstericiler dağıtıldıktan sonra Liebknecht tutuklandı, fakat sokak aralarında çatışmalar bütün gece devam etti. Hippe çatışmalar esnasında atlı polislerden kurtulabilmek için Spree nehrine atlayacaktı.

> Ertesi gün fabrikada neredeyse hiçbir iş yapılmadı, tuvaletlerde gizli tartışmalar yapıldı. Yöneticiler ve ustabaşılar tartışmalara son vermeye cesaret edemediler. İşçi temsilcileri gösterilerin başarıya ulaştığını ilan etti... Ben de en sonunda bu gizli toplantılara katılan delegelerden birisi olmuştum.[248]

Liebknecht, SPD'nin en sol kanadındandı ve Polonyalı sosyalist Rosa Luxemburg ile beraber Spartaküs Birliği isimli gizli

devrimci komünist grubu kurmuşlardı. Liebknecht'in 1916'daki konuşması, yargılanması ve tutuklanması SPD içinde derin bir çatlak yarattı. 1917 yılında Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD) kuruldu. Başını Reichstag'taki 20 solcu milletvekilinin çektiği partinin çekirdeğini ise işçi temsilcileri oluşturuyordu. Liebknecht'in taraftarları bu partiye katıldılar fakat içerisinde bağımsız bir Spartakist hizip olmayı sürdürdüler. USPD'nin birçok üyesi Alman sosyal demokrat hareketine yeni bir soluk getirdiklerine inansa bile fiiliyatta yeni olan hiçbir şey yoktu. Bu parti Toni Sander gibi kadın işçilerin ve Oskar Hippe gibi gençlerin partisiydi. Onların bütün dünyaları değişiyordu ama siyasi tavırları değişmiyordu.

1917 kışının ekmek karneleri USPD'nin üye sayısını 120.000'e çıkardı. 1918'in Ocak ayında işçi temsilcileri savaşın bitmesi için, daha fazla ekmek kazanıp daha az çalışmak için greve gittiler. 300.000 kadar silah fabrikası işçisi 10 gün süren greve katıldı ama yenildiler. Hippe işten atıldı ve askere alındı. Tam Alman ordusu dağılmak üzereyken orduya katıldı.

"Doğacak günün şafak kızıllığına hazır olun!": Alman İmparatorluk Donanmasının, Kayzerin en etkili kozu olacağı zannedilmişti, fakat 1916'da Britanya ile Almanya arasında yaşanan uzun Jutland savaşı sonrasında Alman donanması Baltık Denizi ve Kuzey Denizi kıyısındaki limanlara demirledi. Çelik çağında savaş gemisi mürettebatının kalifiye işçilerden oluşması beklenir, fakat Alman donanmasının rütbeli subayları Prusya feodalizminden kalmaydı. Bu nedenle sosyal kutuplaşmanın farklı uçlarında bulunan kesimler birbirlerini sefalet koşullarında yaşamaya zorluyorlardı. Rheinland zırhlı gemisinin kaptanı mühendis temsilcileri heyetine şunları söylüyordu: "Ölüp ölmediğin çok da umurumuzda değil. Sonuçta bu bir savaş hali. Denizciler bu işin teferruatı, nasıl olsa onlardan istediğimiz kadar bulabiliyoruz."[249]

Ekim 1918'de Kayzer "onurlu barış" tezini ortaya attığında, donanma komutanlığı İngiliz donanmasına karşı bir intihar saldırısı niteliğindeki Wagneryen sonla savaşı bitirmeyi planladı: "Hiçbir şey gizli değildi. Yetkililer... bütün gece eğlendiler ve donanmanın ölüm seferi hakkında konuştular..."[250] Fakat gemilerde ve limanlarda denizciler kendi aralarında şöyle fısıldaşıyorlardı: "Çok yaşa Liebknecht!" Hâlâ hapiste olan bu adam artık direnişin tek sol sembolü haline gelmişti. Rus devrimi gerçekleşmiş ve sovyetler olarak bilinen meclisler Çarlığın ve parlamentonun yerini almıştı. Bremenli bir denizcinin oğlu olan Jan Valtin, donanmadan kaçan askerlerden duydukları birinci el haberleri şöyle anlatıyordu:

> Petrograd'dan dönen bir denizci konuğumuz olmuştu... Oturma odasının köşesine geçti, dünyadaki ilk işçi hükümetinin, Bolşeviklerin zaferini bize anlattı. Uyumamak için bardak bardak sütsüz ve şekersiz kahve içti ve sesi kısılıncaya kadar anlattı. Oda ağzına kadar doluydu. Sürekli birileri giriyor, birileri çıkıyordu. Sorular sordular, başlarını sallayıp onaylayarak dinlediler, kimi zaman tartıştılar ve bütün bunları yaparken çoğunun gözleri parlıyordu.[251]

Alman İmparatorluk Donanmasında çıkan isyan, sefalet içindeki denizcilerin kendiliğinden gerçekleşen eylemi olarak anlatılır, hâlbuki bu isyan USPD'ye sempati duyan örgütlü denizciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir devrim komitesi ve bir hücre yapılanması ayaklanmadan bir sene önce donanmaya yerleşmişti. Bir tayfa olan Ernst Schneider 1917 yazında dans salonunda yaptıkları gizli toplantıyı şöyle anlatıyordu:

> Dans salonu denizciler, kızlar ve birkaç ilgisiz insanla doluydu. Orkestra arada sahneyi terk ederken sahnenin büyük perdesi birdenbire devrildi ve haykırışlar yükselmeye başladı: "Burada kalın, sakın bir yere gitmeyin." Sonra da perdenin arkasından güçlü ve etkileyici bir ses yükseldi: "Mutlak sonun eşiğindeyiz. Bundan böyle savaşlar olmayacak, kan ter içinde çalışan halka baskı uygulanmayacak. Bizim günümüz yaklaşıyor."[252]

3 Kasım 1918. Donanma ölüm saldırısı için yelken açmıştı ama gemi temsilcileri bir gece öncesinde isyan çıkarmışlardı. "Kontrol sağlanmış ve kızıl bayraklar grandi çanaklığına veya balıkçı zıpkınlarına asılmıştı. Doğacak günün şafak kızıllığına hazır olun!" Akşamüstü donanma limana geri döndü, artık yönetim denizcilerdeydi. Jan Valtin şunları anlatıyordu:

> İsyancı denizciler o gece el koydukları kamyonların karavanlarıyla Bremen'e doğru yola koyuldular. Kamyonların üzerinde kızıl bayraklar ve makineli tüfekler vardı... Herkes sokaklara dökülmüştü. Toplumun her kesiminden insan enerjik vücutları ve eciş bücüş suratlarıyla dalga dalga şehir merkezine akıyordu. İşçilerin birçoğunun üzerinde silahlar, süngüler ve çekiçler vardı.[253]

Kayzerin savaş kabinesinin üyesi olan SPD liderleri, partinin Gustav Noske isimli bıçkın bir üyesini isyanı bitirmesi için arabulucu olarak denizcilere gönderdi, fakat denizciler isyanı Almanya'nın geri kalanına da yaymak niyetindeydi.

"Halk Başardı...": Oskar Hippe Alman askerlik sisteminin bütün cefasını çekmişti: Merasim alanında ayakta beklemiş, koğuşta dayak yemişti. Fakat savaşın bitmesine sadece bir hafta kalmıştı ve onun bölüğü de cephe hattına sürülmüştü. Askerlerin moral çöküntüsünü yakından görmüştü:

> Yarbay kısa bir konuşma yaparak cephe gerisindeki köprüleri koruyacağımızı söyledi. Biz de kasabadan istasyona bir gösteriyi andırırcasına yürüdük. Trenlerden sürekli savaş karşıtı sloganlar yükseliyordu: "Adil paylaşım, eşit ücret, sonra savaş bitebilir."[254]

Onlardan cepheye giden trene silahsız binmeleri istenmişti. Tren istasyonu terk ettiği anda patikaya saklanmış ve yeni silahlanmış bir bölük tarafından silahlarla tarandı. Mons'ta sınır boyuna yayılan birlik de İngiliz birliklerinin saldırısına uğradı.

> Bu durumda biz geri çekilme kararı verdik, bu nedenle de yakalanmamalıydık. Bu da tamamen bizim inisiyatifimizdeydi.

> Sağımızda ve solumuzda konuşlanması için iki bölük çağırdık. Kurşunlanmış trenin bulunduğu istasyondan çok da uzak değildik.[255]

8 Kasım sabahı Frankfurt'un çok uzağında Toni Sender'in USPD grubu harekete geçmenin tam zamanı olduğuna karar verdi. Şehrin bütün işçi temsilcilerini sempatizanlardan birinin barında toplanmaya çağırdılar. Sender işi bıraktığı zaman kasabada bir dedikodu konuşuluyordu: "Ana istasyona ulaştığım zaman kalabalığı gördüm. Denizciler! Kiel'den gelmişlerdi. Mavi ceketleri artık bir sembol olmuştu. Ben de onları karşılamaya koştum..." Bu hareketli bir gecenin başlangıcıydı. Sender bir USPD temsilcisine eşlik ettiv e beraber emre itaatsizlikten hüküm giyen ve cezaları bittikten sonra serbest kalan bir asker komitesini ziyaret için yerel birliklerden birine gitti. Sonra da hareketlenen sokaklardan geçerek işçi temsilcileri toplantısına katıldı. Ertesi sabah için Frankfurt'ta genel grev çağrısında bulundular ve bir işçi konseyi seçmek için çalışmalara başladılar. Bu esnada sokağın aşağısında askerlerin de benzer amaçlarla toplandığını haber aldılar. Toni Sender şunları söyleyecekti:

> ‚Devrimin ilk saatlerinde Asker Konseyinin temel eksikliğiyle karşı karşıya kalmıştık bile: Askerlerin büyük çoğunluğu politik açıdan deneyimsizdi. İstedikleri tek şey savaşın mümkün olduğu kadar az huzursuzlukla bitirilmesiydi...[256]

Yerel USPD önderleri, konuşma yapmak üzere askerlerin toplantısına gönderildi. İşçilerin sokaklarda yürüdüğü, işçi konseylerinin kurulduğu ve hapishanelerin kapılarının açıldığı esnada Sender yanında dört işçi temsilcisiyle beraber yatağında uyumakta olan Frankfurt emniyet müdürünü tutuklamaya gitti. Sender müstehzi bir ifadeyle şunları söyleyecekti: "Yaşanılanların daha önce yaşadıklarımızdan ne kadar farklı olduğunu gösteren bundan daha iyi bir örnek olabilir mi?"[257]

Bu zamana kadar Frankfurt belediye başkanı işçi ve asker

konseylerini desteklediğini açıklamış, Sender da bir bildiri yazarak cumhuriyetin ilanını duyurma noktasına kadar gelmişti. İşte beklenen gün gelmişti. Kayzer tahttan çekilmeyi düşünüyorken, Frankfurt'un işçi ve asker konseyleri de sadece Frankfurt'ta iktidarı ele geçirmekle kalmamış, bütün mevcut sivil otoritenin değişiminin önünü açmışlardı. Belediye başkanı, yeni emniyet müdürü, hükümetin basın bürosu ve yerel gazeteler henüz kurulmayan cumhuriyete bağlılıklarını göstermek için adeta sıraya girmişlerdi. Güney Almanya'nın Bavyera bölgesi daha da hızlı davranmış ve bağımsız bir işçi cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmişti.

9 Kasım günü Kayzer tahtı bıraktı. Berlin hâlâ dingindi fakat patlamaya hazır bir volkan gibi bekleyen fabrika işçileri kendilerini zor tutuyorlardı. İşçiler kahvaltı molasına kadar iki saat çalıştılar ve kahvaltı arası verdiler. Sonrasında olanları işçi temsilcileri lideri Richard Müller heyecanlı bir şekilde şöyle anlatacaktı:

> Fabrikalar akıl almaz bir hızla boşalmaya başladı. İnsanlar kitleler halinde sokaklara aktılar. Büyük fabrikaların olduğu banliyölerden şehir merkezine doğru büyük gösteriler düzenlenmeye başladı. Bu gösteriler pek de barışçıl değildi, etrafta çok sayıda silah, tüfek, el bombası vardı.[258]

Karl Liebknecht henüz tahliye olmuştu ve Kayzerin sarayının balkonuna çıkarılmıştı, şimdi 100.000 kişiyi aşan bir kalabalığa hitap ediyordu. Reichstag'ta SPD milletvekilleri kantinde bekliyorlardı. Canları sıkkın, moralleri bozuktu; saray ise silahlı işçiler tarafından işgal edilmişti. Aniden bir grup eylemci içeriye dalarak kabinenin sosyalist bakanları arasında tek işçi olan Philip Scheidemann'ı balkona sürükledi. Scheidemann SPD'yi gizli bir örgütlenme olmaktan çıkarıp kitlesel bir harekete dönüştüren kuşağın üyelerindendi. Dışarıdan gelip parti içinde hâkimiyet kuran avukat ve bürokratlardan farklı olarak hep "bizden biri" olarak görülmüştü. Şimdi Karl Liebknecht'in birkaç sokak aşa-

ğıda işçi cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmek üzere olduğu haberini almıştı. Bu haber şimdi bütün gelişmelerin önüne geçmişti. Bolşevizmin yaklaşmakta olan zaferi karşısında endişe duymakta olan Scheidemann, Almanya'da da kan gövdeyi götürür diye korkuyordu:

> Pencerede dikilmiş dışarıyı seyrediyordum. Binlerce gariban şapkalarını havada sallıyordu. Kalabalıktan yükselen sesler büyük bir koroyu andırıyordu. Birden gürültü kesildi. Sadece birkaç kelime söyleyebildim fakat kalabalıktan büyük alkış aldım... İmparator tahtı bıraktı. O ve adamları kaçtılar. Halk onlar karşısında zafere ulaşan taraf oldu. Ebert –ŞPD lideri– bütün sosyalist partilerin yer alacağı bir İşçi Hükümeti kuracak.[259]

Kantine döndüğü zaman Scheidemann'ın karşılaştığı manzara şu oldu: "Söylediklerimi duyunca Ebert mosmor olmuştu. Yumruğunu masaya vurdu ve bana bağırdı: 'Bu doğru mu? Sen nasıl cumhuriyeti ilan etme hakkını kendinde bulursun?'" Gerçeklerin farkında olmayan tek kişi Frankfurt emniyet müdürü değildi. Scheidemann'ın SPD ve USPD'den oluşacak koalisyon hükümeti kurma manevrası ülkeyi Bolşevik devriminin izinden gidecek bir sosyalist devrimden kurtardı, fakat bunun dışında bir işe de yaramadı, işçilerin çoğunluğu SPD'nin politikalarını desteklemedi.

Scheidemann bu hafta boyunca Berlin'deki fabrikalarda kontrolü sağlamak için sıkı çalıştı ve anılarında naklettiği kadarıyla daha da çalışmalıydılar:

> SPD liderlerinin siyasi militanlar ve fabrikalardaki radikal vasıfsız işçilerle arası iyi değildi. Yaptıklarını tekrar tekrar açıklamak zorundaydılar, yoksa korkaklık ve grev kırıcılığı suçlamalarına hedef olacaklardı. Onlar disiplinli ve sınıf bilincine sahip işçilerden sıkılmışlardı, kendi işlerini yapıyorlardı.[260]

Mütareke 11 Kasım'da imzalandı. Seçimlerin ise 19 Ocak'ta yapılmasına karar verildi. Bu sırada işçi ve asker konseyleri Almanya'yı yönetmeye devam ediyordu, fakat hükümetin yerini

almak yerine onunla beraber çalışmayı tercih etmişlerdi. Bu da Almanya ve Rusya arasındaki en önemli farklılıktı.

Silahlı kuvvetler dağıtıldı, denizcilerden oluşan müfrezeler kışlaların hâkimiyetini ele geçirdi, sosyalist avukatlar emniyet müdürlerinin görevlerini üstlendi ve sadece ordu içindeki elit birliklere dokunulmadı. Solcu işçilerin kendilerine karşı beslediği öfkenin farkına varan SPD herkese birlik çağrısında bulundu: "Kardeş Kavgası İstemiyoruz." Fakat sonrasında Scheidemann şunları yazacaktı: "Kardeş kavgası gerçekleşebilecek en büyük felaketti. Şimdi Almanya'da işçi kitlesi arasında yıllar süren bir kardeş kavgası başlayacaktı."[261]

"Alman işçi hareketinin paryaları...": Oskar Hippe'nin birliği Leipzig yakınlarındaki Halle kasabasına geri döndü. Hippe terhis oldu ve Liebknecht ile temasa geçmek için Berlin'e doğru yola koyuldu. Toni Sender ise devrimin ilk günlerinin heyecanı içerisindeydi. Frankfurt'ta geçici bir işi vardı; Renanya'da (Rhineland) tahliye olan birliklerin organizasyonuyla ilgileniyordu, ayrıca yerel halkın iaşesinden de sorumluydu. Kısacası eskiden demokrasiye karşı olan herkes şimdi en kısa zamanda seçim olsun istiyordu.

> Bütün gericiler, köklü değişikliklerden kurtulmanın yolunu bulmuşlardı ve Seçim! Demokrasi! diye haykırıyorlardı. Sosyalistlerin çoğunluğunu oluşturan sağ kanatsa devrimci değişikliklere hazır değildi ve parlamenter sistemin kendisini yeterli görüyordu. Askerler bezgindi, sadece evlerine dönerek eskisi gibi yaşamak istiyorlardı... Savaş yılları boyunca kamuoyundan soyutlanan ve bütün faaliyetleri yasaklanmış olan USPD önemli kararlar alınmadan önce kitlelerle bağını kurmak zorundaydı.[262]

Oskar Hippe ise yaşananları farklı değerlendiriyordu. Aralık 1918'in terhis olmuş ergen askerinin gözünde solu giderek sağa çeken pek çok nokta vardı. Hippe'ye göre izlenmesi gereken taktik son derece açıktı. Prusya militarizminin tortularına indiri-

lecek son darbenin eli kulağındaydı, sonrasında da işçi ve asker konseyleri iktidarı ele geçirmeliydi. Bundan sonra da Almanya, Sovyet Rusya'ya yakınlaşacak ve dünya devriminin önü açılacaktı. Baltık kıyılarında, Ernst Schneider'in denizcileri güvertede aylak aylak gezmek yerine Rus donanmasıyla doğrudan radyo bağlantısı kurmaya çalışıyordu: "Kronştat ile sürekli bağlantı kurabilmek için devrimci komite tarafından bir grup silahlı denizci radyo istasyonunu işgal etmek üzere Berlin yakınlarındaki Nauen'e gönderildi."[263]

Bu müfreze radyo istasyonunu işgal etmeyi başaramadı, Halkın Denizci Bölüğü adıyla Berlin merkezine mevzilendi. Bu esnada SPD liderleri de kendi taraftarlarını kavgaya hazırlıyorlardı. Scheidemann şunları söylüyordu: "Onlar hem iş alanında hem de politik olarak radikallerden farklı yetişmişlerdi; komünistler Alman işçi sınıfı hareketinin paryalarıydı ve 1914'te SPD ile yolları ayrılmıştı."[264]

İlk çatışma Ulusal İşçi Kongresi ve Asker Konseylerinde patlak verdi. Hippe ve Schneider'e göre dışarıda Kızıl Askerler Tugayının üyeleri olarak yürümek, seçimleri erteleyerek Almanya'daki kontrolü ele geçirmek gerekliydi. Fakat bu öneriler reddedildi. Liebknecht kongrede bir konuşma yaparken bazı işçiler içi dolu silahlarını ona doğrulttular, o da "Karşıdevrim içimizde" diyerek çıkıştı.

Hippe bu aşamada düşündüklerini şöyle anlatıyordu: "Ulusal Meclisi sosyalist cumhuriyet için çalışmanın en önemli aracı olarak kabul ediyorduk... Liebknecht sosyalist devrimi gerçekleştirebilmek için komitelerin çoğunluğunu ele geçirmek gerektiği noktasında çok netti."[265] Fakat gelişmeler bu stratejide planlananların ötesine geçti. SPD üyelerinden oluşan bir Cumhuriyetçi Askerler Birliği kuruldu. Bu birlik kimi zaman Kızıl Askerler Tugayı tarafından gerçekleştirilen gösterilere karıştı. Silahlar patladı. Bir iktidar boşluğu doğmuştu. SPD, ordu generallerine sağcı eski memur ve öğrencilerden oluşan Freikops isimli pa-

ramiliter grup üyelerini askere almaları konusunda izin verdi. Berlin'in her tarafına afişler asıldı: "Liebknecht'e ölüm."

Liebknecht ve Luxemburg ise USPD'den ayrılmış ve Komünist Parti'yi (KPD) kurmuşlardı.[266] KPD liderleri II. Enternasyonal deneyimine sahip olan ve Moskova'nın tavsiyeleri ile giderek güçlenen tecrübeli devrimcilerdi. Kuruluş kongresinde Liebknecht iktidarı ancak gelecekte ele geçirebileceklerini söyledi, ama çoğunluk onun gibi düşünmüyordu. Hippe ve Schneider gibi genç askerler ve denizciler hiç de uzlaşmak niyetinde değillerdi, onların istediği şey devrimdi. Liderlerden biri şunları söyleyecekti:

> Berlin'in havası devrimci gerilimle yüklüydü... Örgütsüz kitleleri temsil eden delegeler aramıza sadece eylem sayesinde gelmişlerdi ve sadece eyleme geçmek istiyorlardı. Kolaylıkla görünen ama onların farkına varamadıkları şey ise yeni bir eylemliliğin zaferle değil yenilgiyle sonuçlanacağıydı.[267]

USPD üyesi olan Berlin emniyet müdürünün işten atılması, eylemin kıvılcımı oldu. Yüz binlerce insan protesto için sokaklara döküldü. USPD liderleri ve işçi temsilcileri artık hükümetle bağları koparark kendi yönetimlerini kurma vaktinin geldiğine karar verdiler. Bu idari bir manevra olarak düşünülmüştü ama Oskar Hippe'ye göre nihai savaşın işaretiydi.

Tarihe Spartaküs Ayaklanması olarak geçen ve altı gün süren çatışmalar kanla bastırıldı. Hükümet sosyal demokrat askerlerle beraber sağcı *Freikops*'ları sol eylemcilerin üzerine sürdü. Solcular SPD yayınevlerine girdiler, *Freikops*'lar Liebknecht ve Luxemburg'u tutuklayarak 15 Ocak 1919'da öldürdüler. Cesetlerini ise bir kanala attılar. Alman işçi hareketinin sağ ve sol kanatları şimdi birbirlerini suçluyorlardı. Schnieder Kuzey Limanındaki tanık olduğu manzarayı şöyle anlatıyordu:

> Wilhelmshaven'daki çatışmalar şimdiye kadar sokaklarda ve barikatlarda devam etmişti. Ağır kayıplar, kapalı yürüyüş kollarında çarpışmakta olan gericilerin canını sıkmıştı. Çatılardan ve pencerelerden el bombaları atarak hücum ediyorlar ve Ebert

> ve Scheidemann lehine tezahürat yapıyorlardı, devrimcilerin Liebknecht ve Luxemburg diye bağırışları ise onların sesini bastırıyordu.[268]

İşçi sınıfı hareketi şimdi bir "kardeş kavgası" ile karşı karşıyaydı. Sonuçlarıysa sadece Alman tarihini değil bütün dünya tarihini etkileyecekti.

"Bu yeni insandır...": İnsanlar dört yıl boyunca süren savaş sırasında başlarına nelerin geldiğini sadece yıllar sonra eski askerlerin anılarını ve hikâyelerini içeren kitaplar basılınca anladılar. Bu, "bombalardan kaçabilmiş olsa da savaşın kurbanı olan bir kuşaktı."[269] İşçi hareketiiçindeki sert fikir ayrılıkları ise yıkımı daha da arttırmıştı. Savaştan önce var olan sosyal demokrasi ütopyası, dünya içindeki dünya, bölünmekle kalmamış, mahvolmuştu.

Faşist yazar Ernst Jünger siperlerdeki genç askerlerin dünyadaki yüksek teknolojiye ve şiddete tamamen teslim olduklarını, kendilerine ve başkalarına karşı çok acımasız olduklarını söylüyordu:

> Ben de bundan etkilendim: Bu yeni insandı, öncü yıldırım, Orta Avrupa'nın eliti. Yeni ırkın bütün mensupları zekiydi, güçlüydü ve hırsla yüklüydü. Burada ortaya çıkan, dünyayı daha da hızlı döndürecekolan bir anlaşmaydı... Savaş bir son değildi, şiddetin başlangıcıydı... Savaş büyük bir okuldu ve yeni insanın soyunu yetiştirecekti.[270]

Bu tahminleri sol da paylaşıyordu. Savaş yeni bir çalışma ortamı, isyancı bir ruh ve yeni bir psikolojik tip yaratmıştı: "otoriter isyan". Nazi karşıtı oyun yazarı Carl Zuckmayer savaş sonrası travmayı atlatan kuşağı şöyle tanımlıyordu: "Bizler dünyanın en büyük bilgilerine ulaşmaya başlamıştık: en iğrenci insanlıktan çıkmaktı, en mükemmeli ise yoldaşlıktı."[271] Nazizmin bu yeni insan malzemesini nasıl yönettiğini çok iyi biliyoruz. Bu insan malzemesinin Alman işçi hareketini nasıl etkilediğini ise Hippe,

Schneider ve Valtin gibi erkekler ve Toni Senders gibi kadınlar üzerinden takip edebilmek mümkündür.

Alman işçi sınıfı hareketi 1920'lerin ortalarına kadar sadece politik olarak değil sosyolojik olarak da bölünmüş durumdaydı. USPD ikiye bölünmüştü; kimi üyeleri SPD'ye geri dönerken, bazıları da komünistlere katıldı. Böylece KPD, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden sonraki en büyük komünist parti haline geldi. KPD üyelerinin büyük çoğunluğu ise Oskar Hippe gibi genç ve erkek mavi yakalılardan oluşuyordu, sadece %17'si kadındı. Buna karşın SPD üyeleri arasındaki mavi yakalılar da sayıca azalmaktaydı. Toni Sender gibi beyaz yakalılar, özellikle de kadın olanlar, partiye akın ediyordu.

Sonradan anlamış olsak bile Toni Sender ve Oskar Hippe savaş travmasından sonra ortaya çıkan iki işçi tipinin örnekleri olarak değerlendirebilir: Eğitimli beyaz yakalı bir sosyalist olarak kendisini parlamenter demokrasiye adayan ve onu kitlesel eylemler yoluyla savunmaya çalışan Toni Sender; kendi kendini yetiştiren bir mavi yakalı olarak kendisini bir sovyet cumhuriyetine adayan ve bu uğurda savaşta heba olan Oskar Hippe. Tarih bu iki örneği ön plana çıkardı, kimi zaman beraber mücadele ettiler, kimi zaman da birbirlerine karşı savaştılar.

Üç önemli olay hem SPD liderlerinin iktidarını hem de düzeni yeniden tesis etti. İlki Mart 1920'de gerçekleştirilen, Kapp darbesi olarak bilinen askerî darbe oldu. SPD liderleri bu darbeyi önce düzenli birliklerle bastırmak istedi fakat birlikler bunu reddettiler. Bunun üzerine SPD liderleri sendika liderlerine dönerek on sene önce adını duyduklarında dehşete düştükleri bir şeyi istediler: genel grev. Grev çok sağlam oldu ve 48 saat içinde darbeyi bertaraf etti.

Kapp darbesinin yenilgiye uğratılmasıyla beraber SPD içindeki sol kanat KPD ile beraber hareket ederek partiden ayrılmaya karar verdi. Ruhr'un kömür yatakları bölgesindeki silahlı işçi birlikleri geçici olarak yönetimi ele geçirdi. Fakat genel grev,

en başta da bütün ömürleri kitlesel grevlerle alay etmekle geçen sendika görevlisi SPD liderlerinin güvenilirliğini yeniden tesis etmişti.

İkinci kriz ise Mart 1921'de yaşandı ve Oskar Hippe kendisini bir anda kargaşanın ortasında buldu. 1921 yılında Saksonya eyaletinde yapılan seçimlerde KPD 204.000 oy alarak birleşen sosyal demokrat partilerin adaylarını alt etti. Hippe'nin memleketi olan Merseburg KPD'nin kalesi olmaktan çok daha fazla öneme sahipti; çok daha aşırı sol bir parti, kimya sektörünün kalbinin attığı Leuna'da etkiliydi. Komünist Enternasyonal'in emriyle Saksonya'da sonradan Mart Çılgınlığı olarak adlandırılacak bir genel grev ve ayaklanma gerçekleştirildi.

Silahlı işçi birlikleri bölgeyi gezdi, karakolları ve demiryolu köprülerini havaya uçurdu. Polisle ve *Freikorps*larla büyük çaplı çatışmalara girdiler, sonunda savunma konumuna çekilmek zorunda kaldılar. Hippe, 3000 madenci ve kimya işçisiyle beraber Leuna fabrikasında son direnişi gerçekleştirdi.

> Ne yapacağımızı bilmiyorduk, çünkü Leuna'da bizim dışımızdaki herkes direnişi bırakmıştı. Ertesi akşam da polis saldırıları başlamıştı... Leuna'da yüksek düzeyde patlayıcı içeren bölgeler vardı. Düşmanlarımızın ağır silahlar kullanmayacağına bel bağlayan liderlerimiz bu saldırılara uygun bir cevap vermeliydi. Daha ilk günlerde teknisyenlerimiz bir savaş aracı yapımına başlamıştı...[272]

Fakat bu savaş aracı da yenilgiyi sadece geciktirebilirdi; direnişçiler yakalanıp bir nitrat deposuna hapsedildiler. "Yetkililer yanlarında polislerle her gün depoya geliyordu... Eğer komünist olduğunu bildikleri birilerini görürlerse özel olarak ilgileniyor, onları bir duvar dibine götürerek vuruyorlardı."[273]

Bu sahneler Avrupa'nın kalbinde, en sanayileşmiş ülkesinde, devrimden iki sene sonra hep biteceği umuduyla tekrar tekrar yaşandı. Hippe, yıllar sonra SPD'nin yönettiği müfrezelere duyduğu şükran borcunu kayda geçirecekti, çünkü depodan onu ka-

çırarak, ona "altından hiç kalkamayacağı bir iyilik" yapmışlardı. "Kardeş kavgasında" umduğunuz şey bir savaş esiri olarak adil muamele görmekti.

"Patlamanın zamanı geldi...": Hamburglu tipik bir Alman işçisi olduğunu bir daha düşün, fakat şimdi 1923 yılındasın. Savaş sonrası dönemin üçüncü ve son krizi devam ediyor. Hitler'in Bavyera'daki Birahane Darbesi girişimi bastırıldı, ama onun Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi bir milyona yaklaşan oyuyla ülkenin politik güçlerinden birisi haline gelmiş durumda. Fakat komünizm daha güçlü; 1 Mayıs 1923'te KPD'nin düzenlediği gösteriye, 25.000 üniformalı parti militanının önderliğinde 500.000 işçi katıldı. Herkes artık beklenen çatışmanın hazırlığı içindeydi. Fransız ordusu Ruhr bölgesini işgal etmişti ve işçi hareketi işgale karşı pasif direnişi yönlendiriyordu. Hiperenflasyon vardı: 1905'te bir işçinin günlüğü 2 marktı, şimdi ise 17 milyon mark. İşsizlik bir sene içinde %6'dan %29'a fırladı. Ülke parlamento eliyle değil, devlet başkanının çıkardığı kararnamelerle yönetiliyordu. SPD adeta sola itilmişti. Saksonya ve Thüringen'deki yerel hükümetlerde SPD iktidardaydı ve bölgedeki komünistler tarihi bir adım atmaya karar vermişlerdi: Bölgedeki sosyalist koalisyon hükümetlerine katılacaklardı. Ordu ise bu adıma karşı bölgeyi işgal etmeye hazırlanıyordu. Bu esnada komünistler de silahlı isyan çıkarmak için detaylı planlar hazırlamışlardı ama önce kriz derinleşmeliydi.

Artık ortada "tipik bir Alman işçisi" modeli kalmamıştı. İşçi sınıfı hiperenflasyon ve yabancı işgalinden dolayı sersemlemişti ve ortada kriz geldiği vakit birbirinden çok farklı çözümler geliştirecek iki politik taraf vardı.

Jan Valtin Ocak 1919'da Baltık donanmasının son barikatı da düşünce donanmadan kaçtı. 1923'te Hamburg'a geri dönen Valtin, savaş sonrası Yeni İnsan protipinin somut örneğiydi; 19 yaşında yaşamaktan bıkmıştı.

> Büyük bir coşkuyla parti çalışmalarına daldım. Komünist mücadele dışındaki hiçbir şey beni ilgilendirmiyordu... Partideki görevimi eksiksiz tamamlamak için gemi gemi, rıhtım rıhtım geziyordum. Akşamları toplantılar, tartışmalar oluyordu ve politik eğitimler genellikle gece yarılarına kadar sürüyordu. Ne giyim kuşamla ne eğlenceyle ne de kızlarla ilgileniyordum. Hayatımı partiye adamıştım. Zayıflıyor, güçleniyordum ve çok mutluydum.[274]

Jan Valtin şunları da ekliyordu: "Benim sınıf bilincim var, çünkü sınıf bilinci bizde bir aile geleneği." Fakat sınıf bilinci yeni bir biçim almıştı: Komünistler tarafından yaratılan sınıf bilinci "dünya içinde dünya" demekti. Yeni İnsan için sınıf bilinci, kendisine ve çevresine karşı acımasız olan ve "sert, zayıf" bir barikat savaşçısı olmak demekti. Valtin komünist önderlerin gizli kuryesi olmuştu, devrime yardımcı olmak için gönderilen Rus ordu danışmanlarıyla tanışmış ve gizlilik romansının bir ömür boyu sürecek olan tadını almıştı. İşçi hareketi içindeki sosyal yarılmanın öbür tarafında yer alan Toni Sender ise sokaklardaki olağanüstü gerilimden bahsediyordu: "Kitle hiçbir amaç taşımaksızın kaynaşmıştı. Sanki insanlar bir şeyler olacağını kestirmiş ve o gerçekleştiği esnada orada olmak istiyor gibiydiler."[275]

> Patlama anı geldi. Patlama genel grev için talepler biçiminde patlak verdi. Genel grevi savunanlar neden bütün işçi sınıfını bir grev içine çekmeye çalışıyorlardı? Hiçbiri bu soruyu cevaplayamaz çünkü kendileri de bilmiyorlar... Baraj kapakları açılmalıydı ve onlar da bir genel grev bütün durumu değiştirebilir diye düşünmüşlerdi.[276]

Frankfurt'ta hem fabrika işgali için savaşmak hem de Saksonya ve Thüringen'de sıkışıp kalan sosyalist hükümetlere destek olmak için birleşik bir eylem komitesi oluşturuldu. Sender şunları söylüyordu:

> Komünistlerin inadı her şeyi mahvetti. Sendikalar ilkesel olarak genel greve karşı çıkmışlardı fakat durumu kurtarmak için sınır-

lı bir grev gösterisinde yer almaya hazırdılar... Ertesi gün sadece kısmi bir grev başladı. Bu göstermekteydi ki komünistler işsizlerin büyük kısmını kontrol edebilseler bile çalışanların sadece küçük bir kesimi üzerinde söz sahibiydiler. İki gün sonra da işe tekrar devam etme kararı alındı.[277]

Şimdi de ordu yerel sosyalist hükümetleri görevden almak için harekete geçmişti. Sender işçi hareketinin belinin kırıldığına tanıklık etmek için Saksonya'ya koştu. Komünistler ise genel grev çağrısı yaptılar. Sendika temsilcilerinin büyük konferansı toplantıya çağrıldı fakat genel grevi oylamayı reddettiler. Moskova ve Berlin arasındaki ümitsiz telgraflar komünist ayaklanmanın son anda iptaline neden oldu.

Fakat kimse durumu Jan Valtin'e anlatmamıştı. Onun telgrafı henüz gelmemişti. Hamburg'da komünist milis içinde 1.700 işçi vardı. Onlar daha önce planlandığı üzere 23 Ekim gecesi isyana başladılar. Ortada bir genel grev yoktu ve yerel SPD örgütleri de ayaklanma planına ilişkin bilgi sahibi değillerdi. Valtin bir işçi sınıfı mahallesi olan Eimsbüttel'deydi. Bu denizci kasabasının sosyalist erkek korosu 1905'te bölgenin gururu olmuştu. Valtin'in görevi karakola el bombalarıyla saldırarak buradaki silahlara el koymaktı. Gün ağarana kadar;

> Etraftaki bütün kasabalardaki komünistler Hamburg'a yürüyorlardı. Derken iki keskin ıslık sesi duyuldu, bu baskının işaretiydi... Ben basamakları uçarcasına, dörder dörder inerek salonda bekleyen silahlı partizanların arasına karıştım. Tahminen partizanların beşte biri tüfekli, dörtte biri tabancalıydı, geri kalanlarda çekiçler veya çivili sopalar vardı.[278]

On binlerce sosyal demokrat işçi sabahleyin bu şaşırtıcı manzarayla karşılaştı. İşe giden yollar tüfekli genç adamlar tarafından kesildi ve proletarya diktatörlüğünün ilanı duyuruldu, evlerine dönen işçilerin birçoğu bunun fazla uzun sürmeyeceğini düşünüyordu. Ayaklanma üç gün sürdü ve sonrasında Valtin'in akıncı grubu ayaklanmayı bitirme kararı aldı.

> Bir daha hiç mutlu olmamam gerektiğini hissettim... Çok kan gördüm. Yüzünü pusa ve gürültüye dönen bir adam haline gelmiştim, ne büyük bir acı. Peki neden? ... Kaçma şansım yoktu. İnsanlar çok saldırgan. Fahişeler bile benimle alay ediyor. Bir tanesi boş bir bira bardağını sallayarak "Yanında darağacı" şarkısını defalarca söylemişti.[279]

Hamburg savaşını görmüş olan Rus komünist gazeteci Larissa Reissner sosyalist şarkıcılar festivalini iki hafta sonra kaleme aldığı yazısında tasvir edecekti. Onun bu ironik yazısında 1905'in eski ritüellerinin kayıp kuşağa nasıl gözüktüğünü takip edebilirsiniz. "Büyük bir mağarayı andıran yarı dolu salonlar. Olağanüstü derecede ezilen, sessiz ve durgun yüzlerce işçi... Tek bir masanın üstünde bile bira bardağının devrilip yuvarlandığını görmek mümkün değildi." Önce sosyalist bir konuşma gerçekleşti; sonra da işçi korolarının "pastoral mutluluklarının ve temiz aşklarının" sevinci duyuldu.

> Ne yanlış bir nota ne de duraklama oldu. Koro, en az iki aydır çektikleri açlığa, aç çocuklarının inleyişine ve savaş hazırlığındaki faşistlerin ulumalarına rağmen neredeyse kusursuz bir performans sergiledi. Hayır, hiçbir şey SPD'yi barışçıl kültür ve eğitim çalışmalarından vazgeçiremezdi.[280]

Bu pasaj sosyal demokrasiye kin kusmak için yazılmıştı ama Ekim 1923'te Alman işçi sınıfının çoğunluğunun ne düşündüğünü açıkça ortaya koyuyordu. Bir kaosla çevrilmiş olan işçiler o zamana kadar yarattıklarını kaybetmek üzereydi: sosyal demokrasinin dünya içindeki dünyası. Bunun, dışarıdaki devrimcilere nasıl gözüktüğünün bir önemi kalmamıştı.

"Hitler'in işçiler arasında gücü yoktur...": Jan Valtin Hamburg ayaklanması sonrası polis tutuklamasından kaçacak ve ömrünün bir kısmını hayatın kıyısında Şanghay'da Komintern kuryesi, San Francisco'da Sovyet gizli servisinin tetikçisi ve San Quentin hapishanesinde mahkûm olarak geçirecekti. 1929'da

tekrar Almanya'ya geri döndüğünde Naziler meclisin ikinci büyük partisi olmak üzereydi. Sosyalist ve komünistler ise Berlin'in gecekondu mahallelerinde kahverengi gömleklilerle sokak kavgalarına tutuşmuşlardı. Ekonominin dibe vurmasından dolayı komünist parti üyelerinin %80'i işsiz kalmıştı.

KPD'nin beyin takımı, Valtin'in Berlin Willhemstrasse'de bir kitapçının üst katında esas kimliğini gizleyerek yaşayan Komintern lideri Dimitrov ile görüşmesine müsaade etti. Dimitrov parfüm kokuyordu, elindeki sigarasını sağa sola sallayarak konuşuyordu:

> Hitler'in hareketinin işçiler arasında gücü yok... Aklını boş yere bulandırma. Proleter devrimin önündeki en büyük engel Sosyal Demokrat Parti'dir. En önemli görevimiz onun gücünü kırmaktır. Sonrasında Hitler ve onun lümpen ayaktakımını tarihin çöplüğüne süpürebiliriz...

Fakat 1932 genel seçimlerinde Naziler 13 milyon 75 bin oy toplayarak toplam oyların %33'nü aldılar. SPD ve KPD'nin toplam oyları %37 idi, fakat kardeş kavgası işçi sınıfı hareketinin Nazilere karşı etkili bir muhalefet yürütmesini engelliyordu. Hitler Ocak 1933'te Şansölyeliğe getirildi ve KPD'yi düzmece bir Reichstag yangını komplosuyla saf dışı bıraktı. Sonrasında da SPD'nin faaliyetleri aynı yıl içinde yasaklandı. Rusya'dan sonra dünyanın en büyük komünist partisi ve dünyanın en büyük sosyalist partisi bertaraf edilmişti.

Şubat 1933'te Toni Sender Nazilerin yayın organı olan *Jewish Mirror*'da ön sayfada basılan resmini görünce New York'a kaçtı ve 1964'te ölene kadar hayatını Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunda çalışarak devam ettirdi.

Baltık donanması devrimcilerinden Ernst Schneider 1935'te Londra'da sürgündeydi, savaş sonrasında Londra limanlarında anarşist hareket içerisinde yer aldı ve *Liman İşçilerinin Çığlığı* (Port Workers Clarion) gazetesini çıkardı.

Jan Valtin Nazi toplama kampında ölümü beklerken 1937 yılında Gestapo tarafından kendileri için çalışmaya ikna edildi. Hapishaneden kaçırılarak İskandinavya'daki Alman komünist şebekelerinin içine sızdırıldı. Fakat Gestapo'nun bilmediği şey onun hâlâ hapishanedeyken kendisine şifreli mesajlar gönderen Sovyet gizli servisi için çalıştığıydı. Moskova'dan gelen talimatlara uymayınca yakalandı ancak kaçarak Amerika'ya sığındı. Savaş boyunca Amerikan ordusunda görev aldı, Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi (*House Committee on Un-American Activities*) tarafından soruşturmaya tabi tutuldu. 1951'de öldü.

Oskar Hippe, 1933 yılında Alman Komünist Partisi içindeki Troçkist hizbin bir üyesiydi. Hitler'in meşaleli zafer kutlamasının olduğu gece bir sokak kavgasına karıştı. Naziler tarafından tutuklandı, aç bırakıldı, kırbaçlandı ve demir çubuklarla dövüldü. 1936'da serbest bırakıldı, II. Dünya Savaşı devam ederken Baltık denizinde uzak bir adaya yerleşti. 1948'de Doğu Almanya'daki Sovyet yönetimi tarafından Troçkist faaliyetlerinden dolayı 25 yıl hapse mahkûm edildi. 1956'da serbest bırakıldı ve Batı Almanya'ya geçerek SPD'ye katıldı. 1990'da öldü. 1934'deki yargılanması esnasında hâkimlere şunları söylemişti:

> Toplumu bir üst aşamaya, sosyalizme taşımak için bütün koşullar hazırdı. Eğer emek ve sermaye arasındaki çelişki 1933'te bütün insanlığın yararına işleyecek olan bu yeni topluma ulaşmaya hazır olmadıysa, bunun ayıbı sosyalist ve komünist işçilere ve partilere aittir.[281]

7

Tamamıyla Bilinçsiz İşçiler

Çin İşçi Sınıfının Doğuşu

Grev yaparsanız, bu asayişi bozar ve hiçbir yarar sağlamaz
Cahil olduğunuzu biliyoruz
Bu yüzden muhtemel saçma kalkışmalara karşı sizi uyarıyoruz
Ve işinizin başına dönmenizi ısrarla tavsiye ediyoruz

Polisin grev karşıtı şiiri
Şanghay, 1911[282]

Yeni Delhi, Hindistan, 2005

Polis copuyla karşılaşmayı beklemiyorlardı; dayağın vahşiliği Honda grevcilerini dehşete düşürdü. İçlerinden yaklaşık 3.000 kişi polisin daha önce beklemelerini söylediği çimenlik bir parkta oturuyordu. Ayakkabılarını çıkarmışlardı. Derken öğleden sonra saat 2.45'te toplum polisi etraflarını sardı, çıkışları kapattı. Coplar havada uçuştu. "Daha önce de gerginlikler oldu ama bu türden bir şiddeti hiç görmemiştim", diyordu sendika görevlisi V.S. Yadav: "İnsanlar elleriyle başlarını korumaya çalışsa, polis kollarından çekip dayağa devam ediyordu."[283]

Sekiz yüz kişi tutuklandı, bunlardan 60'ı, öğleden sonra 400 yaralıyı tedavi eden yerel hastaneden yaka paça çıkartılarak alındı. Sonraki gün, Honda tesisinde iş başındaki gündelikçi işçiler parkta olan bitenleri duyunca duvardan atlayıp kaçtı. "Fabrikanın içinde kaldıkça akıbetimizin daha fena olacağından

korktuk," diyordu içlerinden birisi. Üç gün sonra fabrikanın Japon yöneticileri bir anlaşma yapmayı kabul etti: grevde geçen süre için tam ücret ödenmesi, işten atılan tüm işçilerin eski işlerine iadesi, diğer tüm taleplerin bir seneliğine dondurulması ve sendikanın tanınması. Bu, henüz kurulmuş olan bir sendika için küçük bir zaferdi. Fakat Hindistan'ın geri kalanında sarsıntı yarattı.

Honda Motorsiklet ve Mobiletleri Hindistan Ltd, Hindistan'ın en yeni fabrikalarından birine sahip. Yeni Delhi'nin sınırındaki iki özel ekonomik bölgeden biri olan Gurgaon'da bulunan şirket "düşük maliyetli" üretim yöntemleri ve yeni teknolojiler kullanıyor. İşgücü, kadrolu ve gündelikçi işçilerin bir karışımı şeklinde düzenlenmişti.

> Honda fabrikasında, tesiste yaşayan yaklaşık 250 daimî işçi bulunuyordu. Bunlara havalandırmalı odalar verilmişti. Bunların haricinde dışarıdan gelen 500-600 teknik olmayan eleman ve aynı yurtta yatan 2.000 gündelikçi işçi vardı.[284]

Ücretler arasındaki büyük farklılıklara rağmen Hindistan standartlarına göre net maaş iyiydi: Çoğu ücret asgari ücretin üzerinde, ayda 58 ila 70 sterlin arasında seyrediyordu, fazla mesai çift ücretlendiriliyordu. Ancak bir işçinin ifade ettiği gibi hoşnutsuzluk söz konusuydu:

> Fabrikada çok zor şartlarda kalmak durumundaydık ve sürekli olarak Grup 4 Güvenlik Teşkilatının gözetiminde tutuluyorduk. Yaklaşık 2.000 işçi tek çatı altında uyumak zorundaydı. Temiz hava yoktu. Uyumak için dışarıda çimenliğe gittiğim olurdu. Televizyon gibi imkânlar verilmişti, eve geri dönebilirdik ama burayı terk etme özgürlüğümüz yoktu.[285]

Küçük bir sorunla, huzursuzluğun kıvılcımı çakılmış oldu: bir vardiyaya ücret zammı yapılıp diğerlerine yapılmadı ve işçilerin bu durumu kabul ettirmenin bir yolu olarak değerlendirdikleri bir müdahaleyle herkesin boş bir kâğıt imzalaması istendi. İşçiler öğle arasında yemek yemek yerine çalışarak açlık

grevine gittiler. 8 Şubat 2005'te, sendika kurmak amacıyla yedi kişilik bir komite oluşturdular. 25 Haziran'da A vardiyasından 1.500 işçi tesisten hayli uzakta bir miting yaptı. Bundan iki gün sonra 2.700 işçi işten çıkartıldı. Grev yapılmamıştı, yeni bir zam talebi de olmamıştı. Bir sendikanın örgütlenmesi yönetimin tepkisine neden olmuş görünüyor.

İşten çıkarılan işçiler fabrika kapısına 100 metre mesafedeki bir arazide oturmaya başladı. Günde iki kez yoklama alıp bir ay boyunca burada kaldılar. 18 Temmuz itibariyle sürüncemeli pazarlıklar, bir seferde 400 işçinin işlerine iadesi yönünde bir anlaşmayla sonuçlanmıştı fakat fabrika girişine sendika bayrağı asılmasına öfkelenen yönetim sözünden döndü. İşte cop saldırısıyla sonuçlanan 25 Temmuz'daki kitle gösterisine yol açan sorun buydu.

Honda mücadelesi Hindistan sendikalarına bir tür uyarı işaretiydi. Bu sendikalar; Hindistan ekonomisinin küresel rekabetten korunduğu, devletin ağır sanayiyi kendi elinde tuttuğu ve iş kanununun işçilere "örgütlü işkolunda" bir dizi imtiyaz güvencesi verdiği dönemde farklı bir ekonomik model altında oluşturulmuştu.

"Her şey değişti, hükümetçe eskiden uygulanan genel toplumsal baskı tamamen ortadan kalktı," diyor Mohan Lal. O, Delhi'deki Hindistan İşçi Sendikaları Merkezi'nin genel sekreteri. Havayı serinletmek için bir vantilatörün tüm gücüyle çalıştığı sendikaya ait boğucu yönetim merkezinde buluşuyor benimle. Arkasında bir Lenin büstü var. Yan odada bir daktilo bulunuyor fakat burada, olsun, Delhi'de gördüğüm üç sendika genel merkezinin herhangi birinde olsun bilgisayar yoktur. Bu sendikalar, patronları Blackberry'ler* aracılığıyla beş kıtayla 7 gün 24 saat haberleşebilen şirketlere karşı mücadele ediyorlar ancak kendi-

* Kanada, Waterloo merkezli Research in Motion (RIM) tarafından üretilen internete girme özelliğine sahip bir tür cep telefonu ve bilgisayarı. *-çev.*

leri dış dünyayla hemen hemen hiç temas kuramıyorlar. Mohan Lal'in sendikacılık tarzı bunun üstesinden gelebilecek biçimde düzenlenmemiş.

> Ben üretim bölümünde işçiyken endüstride kimi kural ve düzenlemeler söz konusuydu, günümüzde ise işveren her şeyi yapabiliyor, bazı işçileri istihdam ediyor, bazılarını işten çıkartıyor. Genel bir değişim söz konusu.

En az on yıldan beri küreselleşme karşıtlığı belirginleşse de Hint sendikaları ancak şimdi serbest ticaret tarafından çağrılan geçici işgücünü örgütlemeye çalışmaya başlıyor. "Küreselleşme dünyasında sendikalar ayakta kalabilir mi" diye sorduğumda bana şöyle yanıt veriyor: "Sendikacılığın kuramsal yönü bozulmamıştır. Bu değişmeyecek; geçmişte nasılsa öyle sürecek. Değişen şey işçilerin bu felsefeyi, bu kuramsal yönün içeriğini anlamamalarıdır."

Lal işçi sınıfının kendisinin bile küreselleşmeden etkilendiğini dile getiriyor.

> Artık sosyalizm, sendikacılık gibi eski fikirler üzerinden düşünmüyorlar çünkü şimdi gösterişin çekiciliğine daha fazla kapılmış durumdalar. Üzerlerinde bir etki yaratmak son derece güç. Eski anlamda sendikalar yerine yerel dernekler ve sivil toplum kuruluşları gibi küçük örgütlenmeler yükselişe geçiyor. Bunlar tabanda çalışma yürütüyorlar ama kapsayıcı bir bakışa sahip değiller.

Delhi'nin kenar mahallelerinde iki özel ekonomik bölge bulunur: batıda Gurgaon ve doğuda Noida. Bu bölgelerin tipik manzarası; alçak tuğladan gecekondular, büyükbaş hayvanlar, rikşa* sürücüleri ve dilencilerle çevrili yarım yamalak inşa edilmiş bir yolun kenarında bulunan düz camla kaplı bir iş binasından ibarettir. Noida'da, Lal'in hafife aldığı halka dayalı sendikacılık türü onların her şeyleri. Hind Mazdoor Sabha'nın (HMS) yerel

* Bangladeş, Malezya, Hindistan gibi ülkelerde yoksul halkın kullandığı üç tekerlekli ulaşım aracı. *-çev.*

bürosu iki bank, bir cep telefonu, bir su soğutucusu ve bir vantilatörün olduğu bir oda. Burada Lenin büstü yok. Çocukların sokakta oynadığı, kadınların yıkadıkları çamaşırları yıkık dökük korkuluklarda sıkıp kuruttuğu, sesleri ve kokuları tüm çevreye yayılan kocaman kahverengi ineklerin dışkı dolu otlaklarda hareketsiz oturduğu bir işçi yerleşim alanının tam ortasında bulunuyor büro.

Noida'da HMS'yi Bay Chouhan çekip çeviriyor. Mohal Lal'dan daha genç bir kuşağa mensup olan Chouhan; hizmet sözleşmesinin pek bir şey ifade etmediği hazır giyim sanayisinde işçileri temsil etmekle görevli. Arka sokaklardaki hazır giyim atölyelerinin sahipleri tarafından işten çıkarılan ya da dolandırılan gençler banklarda oturuyor. Biri ücretini almak için başvurmuştu, bir diğeri kaynaktan kesilen sigorta fonunda biriktirdiği paranın ne kadar olduğunu öğrenmek istiyordu, başka biri ise ailesini görmek için köyüne gidiyordu. Hepsi fabrikadan kapı dışarı edilmişti ve hepsi de borç içinde yüzüyordu.

Sunil Chowhan ütücü olarak çalışıyordu. Daha yirmilerinin başında. Seyrek bir bıyığı, bir deri bir kemik bedeninin üzerinde yse dökülen giysiler var.

> Kendimi fabrikadaki en iyi ütücülerden biri olarak görüyorum, bu yüzden de zam istedim. Sonraki sabah fabrikanın kapısına vardığımda işten çıkarıldığımı söylediler. Tazminatımı alabilmek için patronların peşinde koşup durdum, sonra da HMS'ye şikâyette bulundum. Sorun şu ki hiçbir gelirim yok. Borç içindeyim. Mahvolmuş durumdayım ve ne yapacağımı bilmiyorum.

Chowhan'ın çalıştığı kadife kumaş üreten fabrikada iş günü sekiz saattir fakat Noida'da genellikle uygulanan şey, büyük bir sipariş alınmışsa işçileri çift vardiya çalışmaya zorlamaktır.

> İçlerinden bazıları bunu yaptı ama ben en fazla on iki saat çalışacaktım... Fabrika, çevresindeki duvardan bakıldığında çok hoş görünür ancak içine girerseniz bir toz bulutuyla karşılaşırsınız. Bütün bu toz başımıza yapışıyor ve saçlarımız bembeyaz oluyor.

Noida hazır giyim sanayisi, patlayan ihracat pazarına hizmet ediyor. Buna bağlı olarak üretim birimleri, üçüncü dünyadaki her sendika eylemcisinin bilmesi gereken bazı "yasalara" tabi. Bunlar, gelişmiş dünyadaki sivil toplum kuruluşlarının katılımcılarının baskısı altındaki marka şirketler tarafından çıkarılan davranış kurallarıdır. Ancak bu sistemi HMS bürosundakiler pek hoş karşılamıyor. Sendika liderinin dediğine göre, şirketler her şeyden önce hazır giyim eşyası üretiminin her aşamasını tek çatı altında yapıyormuş gibi göründükleri bir "vitrin" fabrika kurarak sahtekârlık yapıyorlar. Marka sahibi firmadan ziyarette bulunan yetkililere gösterdikleri şey işte budur. Daha büyük sorun şudur ki yasalar, işçilerin istedikleriyle uyuşmuyor görünmektedir. Yasalar tuvaletlerde tuvalet kâğıdı bulunmasını zorunlu tutuyor. Bir adam bana şunu söyledi: "Oysaki Hintli işçiler tuvalet kâğıdı kullanmazlar, biz su kullanırız." Tuvalet kâğıdından ziyade yazılı sözleşmelerinin olmasını istediklerini vurguluyor.

Burada yazılı sözleşme ender olarak yapılıyor, bununla birlikte sorunun kilit noktası kontrolsüz, çalışma şartlarının kötü olduğu işyerlerinin taşerona devredilmiş olması. Fabrikada, işçilere dağıtmaları için doğrudan kendilerine ödeme yapılan ustabaşılar, iş sözleşmesinin muhatabı gibi hareket ediyorlar. Eğer işçi izne çıkmak zorunda kalırsa, işini kaybetme riskine karşı kendi işini yapacak bir taşeron buluyor. Sonuç olarak tek bir çatı altındaki bir fabrika sistemi gibi görünen ama aslında, çoğunlukla ne için çalıştığı hakkında en ufak bilgiye sahip olmayan küçük sözleşme taraflarından ve aracı işçilerden oluşmuş bir ağ bulabilirsiniz.

Noida'yı yöneten Uttar Pradeş* hükümeti 2003 yılında fabrika teftiş kurulunu feshetti. Artık sendikalar şikâyetlerini sulh hâkimine yapmak zorundalar. Bu sistemde yerel çalışma dairesi-

* Hindistan'ın kuzeyinde yer alan eyalet. 190 milyondan fazla nüfusuyla en kalabalık eyalettir. *-çev.*

nin bir şikâyeti incelemesi için hâkimlerin emir vermesi gerekiyor. 2005 Ağustos'unda Gurgaon mahkemelerinde sonuçlanmayı bekleyen 6.000 iş davası vardı. Bu işle ilgilenen dairede bir yılı aşkın süredir ne sekreter ne de daktilo var.

Hint işçi hareketi İngiliz egemenliği altında doğdu ve Hindistan Kongre Partisi'nin himayesinde olgunluğa erişti. İlk kitlesel grev (bir Kongre liderinin tutuklanmasına karşı yapılmıştı) 1908'de gerçekleşti. Bu grev Bombay tekstil fabrikalarını felce uğrattı. En son 21 Mayıs 2003'te, 40 milyondan fazla işçinin iş bıraktığı bir grev yaşandı. Marksist partiler her iki bölgede de varlığını sürdürüyor fakat Lenin'e ait bütün o büstler, sendikaların işyerindeki gücünün her geçen gün zayıflamasını durduramıyor. Noida ve Gurgaon'da meydana gelen şey, yepyeni bir Hint işçi sınıfının inşasıdır.

Sözleşmeli çalışma, gündelikçilik, Japon yöneticiler ve cop saldırıları; yalnızca yabancı sermayenin kurallarının işlediği özel ekonomik bölgeler... Tarihte bunun bir örneğini daha bulabiliriz, bir zamanlar bugünün Yeni Delhi'si kadar büyüleyici olan bir kentte...

Şanghay, Çin, 1919

> Saat 6'ya, gece vardiyası saatine yaklaşıyordu. En büyük pamuk fabrikalarından birinin önünde titreyen bir insan kalabalığı toplanmış, kapıları açmaları için Sih* polislerini bekliyordu. Yüzler bir deri bir kemik kalmış ve mosmor olmuştu. Büzülmüş, ısınmak için ellerini kapitone gömlek kollarının içine sokmuşlardı.[286]

Burası Çin'in Şanghay şehriydi. Başlamak üzere oldukları vardiya gece yarısı verecekleri yarım saatlik molayla beraber 12 saat sürecekti. Çoğunluğu göçmen ve kadındı.

---

* Genel olarak 16. ve 17. yüzyıllarda Kuzey Hindistan'da yaşamış olan on gurunun öğretileri temellinde şekillenmiş monoteistik bir din olan Sihizme mensup kişi. -çev.

> Zavallı bir kadın nihayet fabrikanın kapısına ulaşıyor ve düdüğün çalmasını dört gözle beklerken soğuk, ıslak zemine yığılıp kalıyor. "Uzun yoldan mı geldin?" diye soruyor etraftakiler merhametli bir biçimde. Kendini azar işitmeye hazırlarmışçasına yarı ürkekçe yarı küstahça ayağa kalkıyor ve "Honkew'den" diye cevap veriyor. Honkew buraya yaklaşık üç mil uzaklıkta. Bu kadının dokuma tezgâhında çalıştığını umalım; eğer öyleyse dar bir oturakta da olsa oturma şansı olabilir. Çünkü eğirme makinesinin başında bekleyen kadın ve çocuklar gece boyunca ayakta durmak zorundalar.[287]

Burada olan şeyler pamuk, çocuk emeği ve grevdi, en sonundaysa bir katliam yaşandı. Çin işçi sınıfının doğuşu bir bakıma, bir yüzyıl önceki İngiliz işçi sınıfının doğuşuna çok benziyordu. Ancak 1920'lerde Şanghay'da film yıldızları, komünistler, gangsterler ve dini mezhepler de vardı. Nüfusun yüzde seksenden fazlası göçmendi ve burası diğer yerlerle kıyaslandığında kişi başına düşen fahişe sayısının en fazla olduğu yerdi. Batının gözünde Şanghay seksin, yüksek finansın ve Hollywood cazibesinin şatafatlı cennetiydi. "İtinayla yönlendirilen, çabucak ve şiddetle akan çok sayıda hayat... Bu manzara dehşete benzer bir duygu uyandırıyor," cümlelerini kaleme almış yazar Aldous Huxley. Sonuna da şunu eklemiş: "İşte hayat bunun ta kendisidir."[288]

Çin komünizminin kurucusu Chen Du-xiu'ya göre kentte yaşayanlar devrimci propagandaya belirgin biçimde kapalı görünüyorlardı.

> Yoksulluk ve yoksunluktan muzdarip tamamıyla bilinçsiz işçiler büyükçe bir kesimi oluşturuyor. Başka bir kesim, doğrudan ya da dolaylı biçimde yabancı sermayeden geçinen hain işadamları. Bir diğeri, piyango biletlerinin ya da Batıda üretilen ilaçların sahtelerini satan dolandırıcılar. Bir diğer kesim fahişeler, bir diğeri tehlikeli gangsterler ve polis. Ucuz aşk romanlarıyla, batıl formüllerle ve yeni, kârlı dergilerle meşgul "karanlık" yazarlar ve kitapçılar başka bir kesimi oluşturur. Bir başka kesim çeteci politikacılar...[289]

Bu tanım tuhaf bir biçimde Şanghay'ın bugünkü halini anlatıyormuş gibi duruyorsa da bunda şaşıracak bir şey yoktur. Şanghay o zamanlarda da şu anda olduğu gibi gelişen, küresel bir kentti. Bugünkü özel ekonomik bölgelerin ilk örneklerini teşkil eden, yabancı tüccarlar için "imtiyaz" sahalarına sahip bir ticaret limanı olarak yola çıkmıştı, fakat Japonya'yla yapılan savaşın kaybedilmesinden sonra zayıf düşen Mançu hanedanı, yabancıların fabrika kurmasına ve ticaret yapmasına izin vermek zorunda kaldı. 1894 yılında Şanghay'da 36.000 fabrika işçisi vardı, 1919'da bu rakam 260.000 oldu.[290]

Peki, çiftlikten fabrikaya geçiş nasıl gerçekleşti? Subei bölgesinden bir köylü kızı; Fan Lan-ying, Peterloo zamanında yaşamış herhangi bir fabrika işçisine aşina gelecek bir hikâye anlatıyor:

> Çok yoksulduk. On üç yaşımdayken Şanghaylı bir işveren temsilcisi çocukları sözleşmeli işçi olarak işe almak için köyümüze geldi. "Şanghay harikulade bir yer. Kaliteli pirinç, balık ve et yiyebilirsiniz. Batı tarzı bir evde yaşayabilir, para biriktirebilirsiniz," dedi. Böyle olunca kırdaki birçok aile çocuklarını sözleşmeli işçi olarak göndermeye razı oldu.[291]

O zamanlar fabrikada bulunan makineler türlerinin dünya çapındaki en yenileri, kullanılan yönetim metotları ise en eskileriydi. İpek eğirme fabrikalarında çocuklar, kaynayan suda ham kozaları soymakla görevlendirilirdi: "Sıra boyunca durmaksızın bir ileri bir geri dolaşan Çinli kadın ustabaşılar, ara sıra bir çocuğun verimsiz çalışmasını ya da sözüm ona tembelliğini yakaladığında minik elini kaynayan kazana sokarak cezalandırırdı."[292]

Para cezaları, şiddet ve konuşma yasağı 1800'lerin başında İngiltere'deki fabrikalarda yaşananlarla aynıysa da Şanghay önemli bir yanıyla İngiltere'den ayrılır. Buraya gelen bir işçi, işçiler ile patronlar arasındaki sınırı ayırt etmeyi zorlaştıran güç ağlarından oluşmuş bir labirenti atlatmak zorundadır. Ancak, herhangi birinin farklı işçi grupları içerisindeki durumunu kestirmek tuhaf bir biçimde kolaydı. Şanghay fabrikası öncelikle

"onlara karşı biz" dünyası değil daha çok "bize karşı biz" dünyasıydı.

Her şeyden önce vasıflara dayalı bir ayrım söz konusuydu. Şanghay'da 200.000 zanaatçıdan oluşan bir vasıflı işçiler aristokrasisi vardı: kuyumcular, marangozlar, matbaacılar ve döküm işçileri. Bunun altında fabrika işçileri vardı. Beşte dördü kadın ve çocuklardan oluşan bu işçiler, iplikhanenin mekanik, ağır ve acımasız çalışma koşullarına ya da ipek eğirme fabrikasının yoğun ısısına katlanıyordu. Bunların altında ise "kuliler" vardı: 80.000 erkek hayatını çekçek çekerek kazanıyor, 50.000'i limanlarda gündelikçilik yapıyor, 20.000 kadın ise fahişe olarak çalışıyordu. Her bir mesleğin ayrı bir alt kültürü vardı.

Vasıflara dayalı ayrım etnik rekabete göre biçimlenmişti. Şanghay'ın makine, gemi inşa ve metal yapımı atölyelerindeki zanaatçılar çoğunlukla Çin'in güneyinden gelen göçmenlerdi ve Kanton Çincesi konuşuyorlardı. Her zanaat, efendilerle insanların birbirine karıştığı tapınakları esas alan ayrı bir lonca sistemi işletiyordu. Bu sistemde çıraklar, başlatma ayinleri ve tanrılar vardı. Vasıflı işçilerin ailelerinde yalnızca erkekler işe gidiyordu. Ancak fabrika işçileri başka bir dünyada yaşıyordu. Bunların çoğu Çin'in kuzey ve doğusundan gelmiş Mandarin dili konuşan göçmenlerdi ve genellikle ailenin tüm fertleri çalışırdı; kadınlar ve çocuklar fabrikalarda, erkeklerse çekçek çekme işi yapar, liman işçisi ya da çöp toplayıcısı olarak çalışırdı.

Diğer yandan her işyeri ustabaşıların bağlı olduğu köye göre bölünüyordu. Fabrikanın ustabaşıları, kendi hemşehrilerini işe alma olanağına sahipti, dolayısıyla Çinli işçilerle ustabaşılar arasındaki bağ, "klasik" fabrika sistemine kıyasla daha sağlam ve kalıcıydı. Bir sendikada ya da fabrikada işe alım haklarıyla ilgili şiddetli kavgaların çıkması son derece olağan bir şeydi. Kentteki 20.000 dilenci bile memleketlerine göre beş farklı grup altında örgütlenmişti. Her bölgeden işçiler kooperatifler, kreşler ve "hemşehri dernekleri" kuracaklardı, böylelikle yüzlerce

mil uzaktaki köylerin hiyerarşi ve gelenekleri kentin göbeğinde varlığını sürdürecekti. Ne yediğiniz, saçınızı nasıl kestirdiğiniz, söylediğiniz şarkı... tüm bunlar Şanghay'ın düşmanca ortamında tutunduğunuz kimliğin göstergeleriydi.

Çin'de toplumsal konulu röportajların babası sayılan Xia Yan, bir pamuk fabrikasının karanlık avlusunda iki ayrı kuyrukta bekleyen işçileri tarif ederken bu bölünmeleri yakalamıştı: bir tarafta yerli kadınlar, diğer tarafta az önce yatakhanelerinde dövülerek uyandırılmış göçmen sözleşmeli işçiler. "Bu iki grup yolda karşılaştığında nadiren konuşur. Belki de dışarıdan gelen işçiler, küçümsedikleri köy kızlarının dedikodu yapmasından, onların taşra alışkanlıklarından ve tuhaf şivelerinden dolayı mesafeli duruyorlar."[293]

Diğer bir çetrefilli etmense gangsterlerdi. Çin İmparatorluğu, sömürgeci güçlerin afyon ticaretini yürütebilmek için kurduğu gizli örgütlerle doluydu. Sonuç, Şanghay kurumlarının yüzeyini her kurcaladığınızda karşınıza çıkan efsanevi çete kültürüydü. Kentin iki büyük çetesi, Kırmızı ve Yeşil; uyuşturucu, fuhuş, dilencilik işlerini ve sahil arsalarını kontrolü altında tutuyordu. Politik ağları, soyluların oluşturduğu derneklerden çete mensubu birçok ustabaşını içine alan fabrika tabanına dek uzanıyordu. Bir pamuk işçisi olan Liu A-jiu çetelerin çalışma yaşamındaki güçlü etkilerini anımsatıyordu:

> İşletmeci, işçiler içindeki her türlü çeteyi kasıtlı olarak teşvik ediyordu. Bu şekilde işçiler bölünecekti. Yeni işçiler dövülür, çalışmaları engellenirdi. Sizi Şanghay'a getiren arkadaşınızdan yardım istemekten başka seçeneğiniz yoktu. Arkadaşınızın yapabileceği tek şey ise sizi çete lideriyle tanıştırmaktı... Yeni işçi, yeni patronuna on dolardan fazla bir para ödemek ve beş altı dolarlık bir akşam ziyafeti çekmek zorundaydı. Buna bir de işe alan kişiye ödenen beş doları eklersek, işçi şimdiden yirmi dolardan fazla içeri girmiş olur. Bir çete lideriyle anlaştığınız andan itibaren ömür boyu sürecek bir batağa saplanmış oluyordunuz.[294]

Şanghay'da bağlılık ilişkilerini karmaşıklaştıran başka bir etmen daha vardı: sömürgecilik. Şanghay önce Fransa ardından İngiliz-Amerikan yönetimlerinin mandası olarak varlık gösterdi. Bu mandalar eski Çin yerleşiminden biraz daha büyüktü, nehir kıyısını da sınırlarına katarak eski kenti çepeçevre sarıyordu. "Egemenler" kendi polis güçleri ve mahkemeleriyle mandalara doğrudan hükmettiler. Burada yaşayan insanların çoğunluğu Çinliydi ancak halkın en zengini bile ikinci sınıf vatandaş olduğunun farkındaydı. Manda sistemi, Şanghay'da küresel sermayenin biçimlendirdiği bir şeydi. Bu sistem 1920'lerde kentin geri kalanı rekabet halindeki Çinli diktatörler arasında el değiştirirken dahi varlığını sürdürdü. Bazen mandacılığa yönelik muhalefet Çinli işçilerle patronlarını bir araya getirdi.

1919'un öncesinde grev yapılmıyor değildi; Birinci Dünya Savaşı boyunca ücretler düşerken grevler yükseldi. Ancak bunlar seyrek ve dağınıktı; kimi zaman fabrikalardaki ustabaşılar harekete önderlik ediyordu, kimi zaman ise hareket öndersiz ilerliyor, makine kırıcılıktan toplu iş bırakmaya doğru hızla yön değiştiriyordu. Tıpkı fabrika işçileri gibi zanaatçılar da greve gidiyordu. Bu grevler loncalar içinde artan kutuplaşmayı yansıtmaktaydı. Ancak sendikalar güç bela varlık gösterebiliyordu.

Çin işçi sınıfı dış dünyaya önemsiz görünüyordu. 1919'da gerçekleşen Versailles Barış Konferansı'nda Uluslararası Çalışma Örgütü kurulurken İngiliz bir devlet memuru "Çin, çalışma yaşamıyla ilgili hiçbir sorunu olmadığı için burada bulunmuyor"[295] şeklinde bir rapor sunduğunda hiç kimse itiraz etmedi. İlerleyen haftalar içinde bu görüş değişecekti.

4 Mayıs 1919: Çin'in kentli orta sınıfı 19. yüzyılın sonlarından itibaren sömürgecilik karşıtı duygularla dolup taşmaktaydı. Milliyetçi lider Sun Yat-sen 1911'de son hanedanı devirmişti ancak imparatorluktan boşalan yeri Pekin'deki askerî cunta aldı. 1919 yılı itibariyle rakip askerî liderler bölgesel iktidar üsleri

kurarken Çin parçalara ayrılma noktasına gelmişti. Gelecek on yıl boyunca bu savaş ağaları kaotik bir iktidar mücadelesi yürüteceklerdi.

4 Mayıs 1919'da, Çin hükümetinin, Çin topraklarında bulunan Alman sömürgelerinin Japonya'ya devredilmesini kabul ettiği haberleri duyuldu. Binlerce öğrenci anlaşmayı yapan bakanların istifasını talep ederek Pekin'de gösteri düzenledi. Çin'in dört bir yanında ulusal kurtuluş birlikleri toplandı. Bunlar önergeler onaylayıp telgraflar gönderdi; 4 Mayıs Hareketi modern kadife devrimlerin tüm taktiklerini denedi. İktidardakiler bir ay boyunca uygun zamanı kolladı ve çok geçmeden sert önlemler alarak yüzlerce eylemci öğrenciyi tutukladı.

Şanghay'da buna verilen yanıt son derece cüretkârdı. Dükkânlar kepenk indirdi, öğrenciler işçilerin de onlara katılması çağrısında bulunarak üniversitelerden sel olup aktı. 10 Haziran'a kadar bu çağrıya 100.000 işçi cevap vermişti: "Üçlü iş durdurma" taktiği (esnaf, öğrenciler ve işçiler) geliştirildi. Şanghay işçi sınıfı kendini ulusal bir devrimin orta yerinde bulmuş, bu devrimin belirleyici gücü haline gelmişti. 11 Haziran'da Japon yanlısı tutum takınan bakanlar ihraç edildi, öğrenci liderleri affedildi, Japonya'yla ticari ilişkiler feshedildi. Grev başlayalı bir hafta olmadan Şanghaylı işçiler, öğrencilerin ve esnafın başaramadığını başarmıştı.

Öğrenciler için sömürgecilik, ulusal kültürlerine yapılan bir hakaret; milliyetçi patronlar içinse kâr paylarına yönelik bir saldırıydı. İşçilere göre, her gün bedenlerine uygulanan bir tür tecavüzdü sömürgecilik. Yabancılara ait fabrikalarda "büyükbaş hayvanlar gibi" muamele görüyorlardı. Üst araması zorunluydu, şiddet gündelik bir hal almıştı, sözlü sataşma sıradanlaşmıştı. İşçi tuvalete gitmek için küçük, bambudan bir izin kâğıdıyla başvuru yapmak zorundaydı: bu kâğıtlar küçük tuvalet için beyaz, büyük tuvalet için kırmızı renkteydi.

1919 genel grevinde resmî sendikalar yoktu. Çoğu yerde grevi

örgütleyenler loncalar, sık gidilen kulüpler ve ustabaşılar oldu. Çete liderleri de dilencilere ve yankesicilere iş durdurmalarını emrederek greve destek verdiler. Ancak temelde hareket kendiliğindendi. Grev, Çin'deki sömürgecilik karşıtı hareket için de heyecan verici bir soru sordu: İşçiler ulusal özgürlük mücadelesinde nasıl bir rol oynayacaktı ve bundan ne elde edeceklerdi? Çinli köylülerin asırlardır yaptığı gibi oyunda fazladan figüran olarak mı yer alacaklardı yoksa yeni bir şey mi yapacaklardı?

Bu, kendi kendilerine cevaplamaya başladıkları bir soruydu. Grevin ilk günü 24 işçiden oluşan bir grup aşağıdaki bildiriyi yazmak için bir araya geldi:

> Evrensel adaletin ilkeleri tahakkümü yenecek. Bizler; yüz binlerce Şanghaylı işçi, canımızı feda edeceğiz ve barbar tiranlığa karşı öğrencilerin ve esnafın mücadelesinin cephe gerisi desteğini oluşturacağız. İşçilerin kendileri adına harekete geçmelerini, her meslekte çok sayıda, çeşit çeşit küçük işçi grupları örgütlemelerini öneriyoruz. Daha sonra büyük işçi grupları oluşturmak için bir araya gelebilirler. İlk adım, sokakları baştan başa saracak işçi gösterilerini içeren bir kampanya düzenlemektir. İkinci adım, sanayi genelinde büyük bir grev örgütlemektir. Üçüncü adım, al kanlarımızı; yüz binlerce işçinin kanını barbar tiranlığa karşı mücadelede feda etmektir. [296]

Metin kabul edilir edilmez kollarını çizerek kanattılar ve sözlerini kanlarıyla imzaladılar. Sekiz yıl içinde Şanghaylı işçiler, milliyetçiliğin "cephe gerisi desteği" olmaktan çıkıp cephe hattına kayacaktı. İşçilerin kanlarını son damlasına kadar feda etme vaadi, tam anlamıyla yerine getirilecekti.

1919-1923: Kentin görünmeyenleri, eğer uluslararası bir anlaşmayı bozabilirlerse ücretler ve çalışma koşullarıyla ilgili bir şeyler yapabileceklerini fark etmekte gecikmediler. Ekonomik grevler ve direnişler 1920'ler boyunca şiddetlendi. Bu dönemi Çinli tarihçiler "ilk grev kabarışı" olarak adlandırır. Deniz kuv-

vetlerine ait bir tersanede işçi olarak çalışan Li Chung atmosferi şöyle özetliyordu:

> En kötüsü bizim üzerimizden yarar sağlamaları değil, onların rızkını sağlayan biz işçilere katlanılamaz ölçüde hor davranmaları... Bu şekilde, iğrenç yemekler yemeye, iğrenç kıyafetler giymeye, iğrenç evlerde oturmaya mecbur ediliyoruz. Tüm bu şeylerle, acımız sonsuz bir hal alıyor. Böyle durumlarla karşılaşınca benzim solar, gözlerim yaşarır. Hani büyük bir birliği arzuluyorduk? Her şeyden önce, çalışma saatleri ve ücret sorununu halledeceğiz, daha sonra diğer sorunlara eğileceğiz...[297]

İşçi kooperatifleri, benzer duyguları paylaşan işverenlerle beraber kuruldu. Tramvay işçileri, elektrik teknisyenleri ve makinistler, her biri yüzlerce sendika gücüne sahip, bağımsız sendikalar kurdu.

1921'de komünist eylemci Li Qi-han, kent merkezinden başlayıp nehir boyunca uzanan Pudong bölgesinde tütün ve ipek işçileri içerisinde ajitasyon faaliyetlerine başladı. Li bir işçi okulunu idare ediyordu ve bu okul aracılığıyla hem işçilerle hem de onları kontrol altında tutan Yeşil Çete'ye mensup ustabaşılarla temas kuruyordu. British American Tobacco'da (BAT) örgütlediği ilk grev esnasında Li, bölgedeki Yeşil Çete'nin liderine bağlılık yemini etmek ve horoz kanından yapılmış bir şarabı içmek de dâhil olmak üzere üyeliğe kabul ritüellerini yerine getirmek gibi yeni bir taktik uyguladı. "Yetkililerden izinsiz işçi derneği kurmak idamla cezalandırıldığından, sendika tarihinin ilk döneminde örgütsel faaliyetler gizlilik içerisinde yürütülüyordu,"[298] diye aktarıyordu bir gözlemci. Eylül ayı itibariyle işçiler, o meşhur çeteye bağlılık çağrısıyla teknisyenleri ve ustabaşıları da yanına katan Li ile beraber ikinci kez greve gittiler:

> Ustabaşıların çoğu Yeşil Çete'ye mensup. Bunlar aralarında kardeşlik yemini etmişler. Ancak birçok işçi de Yeşil Çete'de yer almıyor mu? Malum yemine göre kardeşleri ve yeğenleri olan işçilere zulmetmek gurur duyulacak bir şey değildir.[299]

Bu noktaya kadar Şanghaylı işçi örgütlerinin hikâyesi, Lancashire'lı işçilerin Peterloo olayından önceki haline benzer bir modeli takip ediyor: Siyasal bir hareket, ekonomi cephesindeki bir eyleme kapı açıyor. Ancak araya giren yüzyıl; acemi bir işçi hareketinin deneyim kazanabileceği, liderlerinin toyluğunu hoş görebileceği ve kendi kendine örgütler kurabileceği bir siyasal alanı yıkıp geçmişti. Dünya artık rekabet halindeki milliyetçilik ve komünizm ideolojilerinin tahakkümü altındaydı. Hem milliyetçilerin hem de komünistlerin işçi sınıfının oynaması gereken rol hakkında belirli görüşleri vardı. Aslına bakılırsa Çin'in her iki akımdan entelektüelleri nihayet kendi sahnelerinin geleceği düşüncesiyle, on yıldan uzun süredir parmaklarıyla tempo tutuyordu.

Sun Yat-sen'in milliyetçiliği başından itibaren toplumsal reform vaatleriyle doluydu: İşçilere yönelik destek, sınıf çatışması karşıtlığıyla yumuşatıldı. İşçi sınıfını tanımlamak için kullanılan ifadenin bile çatışmadan ziyade uyum yönünde çağrışımları vardı. *Gongren*, yani "toplumun çalışan bölümü" kendi yerini bildiği sürece ulusun kutsal bir parçası olarak görüldü. 1919'da Sun'un partisi Komintang; sekiz saatlik iş günü, sendikaların yasallaşması, sosyal güvenlik ve grevlerin sonuca bağlanmasında zorunlu tahkim taleplerini kabul etmişti. 1920'lerin başında Sun, o zamanlar Kanton olarak bilinen Guangdong'un güney bölgesinde bir karşı-hükümet kurmuş, Komintang'ı ülkenin geri kalan kısımlarında da etkili ulusal bir politik hareket olarak yeniden düzenlemeye başlamıştı. Bu esnada komünistler, özellikle de işçiler için dillerini anlaşılır kılma mücadelesi veren entelektüeller, sendikalar örgütlemeyi en temel öncelik haline getirdiler.

Ancak BAT grevi, Şanghay'ın orta sınıf milliyetçilerini yükselmekte olan komünist etkiye karşı uyardı. Kendilerine yakın 50 derneğin ve kurmuş oldukları grev karşıtı sendikaların işbirliği içinde çalışması için bir çatı grubu oluşturdular. Şimdi, ulusu

özgürleştirme amacındaki iki strateji; komünizm ve milliyetçilik sendika yapısı içerisinde tüketilmekteydi. Başlarda bu ikisi yan yana yürüyordu. 1922 Martında, Li Qi-han'ın konuşma yaptığı bir kitle mitinginin sonrasında, Pudong'lu pamuk işçileri bir sendika kurdu. Aynı ay ipek makaracıları, Mu Zhi-ying adlı bir kadın müdürün önderliğinde Kadınların Endüstriyel İlerleme Birliği isminde bir örgüt oluşturdu. Mu Zhi-ying Yeşil Çete'ye mensup bir Komintang destekçisiydi.

Komünistlerin liderliğindeki sendika Nikko fabrikalarındaki 3.800 kadının dokuz günlük iş bırakma eylemi sonrasında yüzde 10 ücret artışı elde etti ve böylelikle ilk grevini yapmış oldu. Yönetim anlaşmaya uymayınca, Mayıs ayında bir kez daha 16 günlüğüne greve gittiler. Ancak bunun üzerine sendika liderleri işten çıkartıldı ve Yeşil Çete mensubu patronlar Li Qi-han'ın tutuklanması için çete bağlantılarını devreye soktu. Haziran ortası itibariyle Yeşil Çete, hapishanedeki Li ile birlikte fabrika işçileri sendikasını tamamen ele geçirmişti.

Derken Ağustos'un kavuran sıcağında Mu, Çin tarihindeki ilk kitlesel kadın grevinde kentteki 40 makara sarma fabrikasında şalterleri indirerek greve giden 20.000 ipek işçisine önderlik etti. Talepleri yalnızca sıcak hava nedeniyle haftada bir gün izindi. Ellerinde "Cins Eşitliği", "İnsan Haklarını Koru" yazan pankartlarla imtiyazlı bölgelere doğru yürüyüşe geçtiler ancak polis kalabalığı dağıttı, Mu'yu tutukladı ve sendikayı yasakladı.

1922'nin Kasım ayında şirketin sendikalarını yasaklaması ve işçi çocukları için kurulan bir okulu kapatması üzerine Nikko fabrikası işçileri yeniden greve gittiler. Hükümet hareketin liderlerini tutuklamaya kalkışınca, oraya yürüyüş mesafesinde bulunan BAT işçileri dayanışma grevine başladı. Bölgedeki altın ve gümüşçüler de kendiliğinden greve katıldılar. Şanghay'daki büyük nehrin "ters" tarafında bulunan küçük topluluk Pudong şimdi genel grevdeydi. Bu çetin bir mücadeleydi. İşverenler rakip sendikalar oluşturdu, grev kırıcıları işe almaya başladı. İşçiler

bir kitle gösterisi düzenledi, grev kırıcılara saldırıp evlerini kırıp döktü. Kasım sonunda Pudong grevleri sönümlenirken, Şanghaylı vasıfsız işçiler arasındaki ilk sendikal hareket dalgası da kırılmış oldu.

Çok kısa bir süre içinde iki şey gerçekleşti. İlk olarak, Pudong'un gecekondularına doluşmuş farklı sanayi kollarına bağlı işçiler bireysel grevleri terk edip eşgüdümlü bir dayanışma hareketine giriştiler. Bu, esnafın, öğrencilerin ve "ulusun" desteklediği bir genel grevden farklı bir şeydi ve şiddetli bir tepki doğurdu. Sendikaların yalnızca çetenin işletmedeki konumu için bir pazarlık aracı olmayıp, işçilerin daha geniş çıkarları için hareket ettiklerini fark ettikleri andan itibaren gangsterleri horoz kanından yapılmış şarapla ya da pohpohlamalarla oyalamak mümkün olamadı. İkinci olarak, bu dayanışma hareketinin de işçileri örgütleyebileceğini ve bunu yapmak için komünistlere gerek olmadığını Komintang göstermişti. Bu, uluslararası komünist harekette, daha sonra göreceğimiz gibi geri tepen yeni bir taktiği beraberinde getirecekti.

Wu Pei-fu adlı savaş ağası Çin'in merkezinde herkesin gözü önünde demiryolu grevinin 35 liderinin kellesini vurdurduğunda, o an için grev hareketinin kapısı büyük bir gürültüyle kapanmış oldu. Ülkenin dört bir yanında işçiler, savaş ağalarının orduları karşısında güçsüz olduklarını, sendikaların ise eriyip gittiğini fark ettiler. Şanghaylı komünist bir lider, demiryolu katliamından sonra "Az sayıda tezgâhtarın toparladığı, matbaacılardan ve teknisyenlerden oluşan küçücük bir gruptan başka hiçbir şey kalmamıştı" diye yazıyordu.[300] Bu, yeni Çin'i kurmak için birbiriyle aşık atan milliyetçilere ve komünistlere, eski Çin'in en temel sorun olmaya devam ettiği yönünde bir uyarı levhasıydı.

30 Mayıs 1925: 30 Mayıs 1925'te, adamlarının öfkeli bir Çinli öğrenci güruhu tarafından sarıldığını gören Everson adlı İngiliz polis müfettişi silahını çekti ve adamlarına çok kısa mesafeden

ateş etmelerini emretti. "Kanlar ve bedenler her yöne saçıldı, sahne o kadar dehşet vericiydi ki insanlar bakmaya dayanamıyordu. Kalabalık kargaşa içinde etrafa dağıldı."[301] On iki kişi öldü, on yedi kişi yaralandı. Everson olayla ilgili raporuna "Hemen akabinde trafik normale döndü" notunu düştü. Oysa bu polis aslında, iki yıl içinde hiç beklenmeyen bir şeyle, Şanghay'da bir işçi devrimiyle sonuçlanacak bir hareketin fitilini ateşlemişti.

30 Mayıs Hareketinin kökenleri, yabancı idarecilerin, özellikle de Japonların Çinli işçilere yönelik kötü muamelelerinin bu kişilerde yarattığı ve giderek artan kin ve nefret duygularına kadar götürülebilir. The Nagai Wata Kaisha şirketi Şanghay'da 11 pamuk fabrikası işletiyordu. 1925 Şubatında işçiler greve gitti, sloganı "Halka Zulmeden Japonlara Başkaldır" olan bir birlik kuruldu. Hareket, Japonlara ait ipek fabrikaları da dâhil olmak üzere civardaki pek çok işyerine yayıldı ve şiddeti beraberinde getirdi. Pamuk eğiricileri bir bildiri yayınladı: "Bizleri sıklıkla 'değersiz' ya da 'vatansız köleler' olarak adlandırıyorlar." Kadın ipek işçilerinin çağrısında şunlar ifade ediliyordu:

> Her gün 12 saat çalışmamıza karşın Japon ustabaşılar bizleri yumruklamaya, sopalarla dövmeye devam ediyor... Japonlar bizlere büyükbaş hayvanlarmışız gibi davranıyor. Yaşam alanlarımız ahırdan beter... Sizlere soruyoruz, hani nerede Çin'in ulusal egemenliği?[302]

Çin'in sömürgeci güçler karşısındaki zayıflığına karşı 1919'da gelişen başkaldırı, artık Japon idarecilerle birlikte ete kemiğe bürünen, somut bir sömürgecilik düşmanlığı haline gelmişti. Erkekler "Doğu Asya'nın başlıklarını giymeyi reddediyoruz!" diyerek fabrika kasketlerini yere attılar. Japon malları boykot edildi.

Çok geçmeden NWK tesislerinden birinde Japon ustabaşılar bir grev gözcüsünü öldürdü. Grevler yayıldı; milliyetçi duygular tırmanışa geçmişti. Öğrencileri 30 Mayıs günü imtiyazlı bölge-

lerde bildiri dağıtmak ve konuşma yapmak üzere harekete geçiren bu cinayetle ilgili haberlerin, Şanghay gazetelerinde yayınlanması engellenmişti. İşte Müfettiş Everson ve adamlarının ateş açması da, bu gençlerin dağılmayı reddettiği anda oldu.

30 Mayıs'taki katliama cevaben hem milliyetçiler hem de komünistler kentte üçlü iş durdurma çağrısında bulundular. Sonraki gün 200.000'den fazla işçi –ki bu 1919'daki sayının iki katma tekabül ediyor– iş bıraktı. Bu sefer grev, yabancı fabrikalarda ve limanlarda yoğunlaştı, orta sınıftan ve hatta Çinli fabrika sahiplerinden bile destek gördü. Bundan böyle "toplumun çalışan kesimi" sömürgecilik karşıtı mücadelenin cephe gerisi desteği değildi, bu kesim mücadeleye önderlik ediyordu.

Artık yepyeni bir güç doğmuştu: katliamın ertesi günü komünistler tarafından alelacele faaliyete geçirilen Genel İşçi Sendikası (GLU). Coşkudan gücünü alan bir kesinlikle, GLU'ya bir ay içinde 218.859 üyeyi temsilen 117 sendikanın katıldığı açıklandı.

Sömürgeci güçlere karşı başlatılan genel grev iki aydan uzun sürdü. Yirmi iki gambot, binlerce yabancı asker ve grev kırıcı grevi söndürmeyi başaramadı. Sonuç olarak İngilizler ancak, üretimde gerekli elektriği keserek Çinli fabrika sahiplerini geri çekilmeye zorlayabildi. 30 Eylül günü greve katılan pamuk işçilerinin sonuncusu da bando eşliğinde bayrağını sallayarak işine geri döndü.

Grev biter bitmez yasaklanmış olsa da GLU, ilk kalıcı ve bağımsız işçi örgütü olarak Çin tarihindeki yerini almıştı. Şanghay işçilerini örgütleyen başlıca kuruluşlar olan milliyetçi sendikaları gölgede bırakmıştı. Üye sayısını 57'den 980'e çıkarması dört senesini alan Komünist Parti'nin 1925 yılı sonunda 10.000 üyesi vardı. Partinin antikapitalist duruşu, işçi sınıfından küçük bir taraftar çevresi kazanmasını sağladı, sömürgecilik karşıtı mücadeleyse bunu kısa sürede bir kitle gücüne dönüştürecekti.

1926 Haziran'ında GLU, milliyetçi sendikacılığın son kalesinde; ipek eğirme fabrikalarında örgütlenmeye hazırdı. Mu ka-

dın işçilere, genel grev boyunca işbaşında kalmalarını emretti; şimdi 25.000 kişi Mu'nun zorla topladığı fahiş vergileri protesto etmek için greve gidiyordu. Mu'nun bu cürete yanıtı hızlı oldu. Komünist kadınları örgütleyenlerin başındaki bir eylemci olanları şöyle hatırlıyor:

> Mu Zhi-ying'in üzerinde ipekten beyaz bir elbise, elinde sıkıca tuttuğu deri bir el çantası vardı. Yanına birkaç kadın ustabaşını almış, işçi kadınları kayıtsız şartsız işlerine dönmeleri konusunda uyarmak için otomobille kadın işçilerin yaşadığı bölgeleri geziyordu. Başlangıçta bu görüntü karşısında onu bir fabrika sahibinin karısı zanneden işçiler bir hayli şaşırdılar. Ancak Mu Zhi-ying sert bir biçimde grevin liderlerini görmek istediğini söylediğinde onun bir grev kırıcı olduğunun farkına vardılar. Hep bir ağızdan kadına cevap verdiler, "Hepimiz grevin liderleriyiz! Kahrolsun grev kırıcı!"[303]

Emek hareketi ipek eğirmede çalışan kadınların dünyasına girerek Şanghay işgücünün en dipteki katmanına ulaşmış oldu. Aslında hareket şimdi, ilk kuşak işçilerin kendileriyle beraber getirdikleri eski kent kültürüyle çatışma halindeydi.

> Etkili bir biçimde grevi destekleyen bu cesur ve coşkulu genç kadın işçiler, kendilerini aile bağlarından kurtarmak ve geleceğe yürümek istiyor. Ama en nihayetinde eve dönmek zorundalar. Grevden sonra eve dönen bazılarının dövüldüğünü, anne babaları, erkek kardeşleri ve yengeleri tarafından aşağılanıp küçük düşürüldüğünü işittim. Aç bırakılmışlar... Başka bir aile kızlarına bir urgan ve bir bıçak gösterip birini seçmesini söylemiş. Zavallı işçi kadınlar... Grev sırasında zaten yeterince uyuyup beslenemiyorlar, sonra da trajik bir ortama katlanmak zorunda kalıyorlar.[304]

30 Mayıs Hareketi Çin'in bütününü kapsayan, Komintang'dan bağımsız, ekonomik sorunlara odaklanmış güçlü bir emek hareketinin başlangıcı olabilirdi. Ancak artık bu Komünist Parti için esasen ekonomik bir mücadele değildi; Komintang'ın müttefik kabul edilmesi gereken ulusal bir mücadeleydi. Aslına bakılırsa

komünistler Moskova'nın ısrarı üzerine Komintang üyesi olmak durumunda kaldı.

"Sovyet sistemi Çin'e uygulanamaz...": Komünistler Çinli işçilere Komintang üyesi ustabaşılarından bağımsız örgütlenmeyi öğretirken, uluslararası düzeyde bambaşka bir işbirliği süreci Komintang ile Moskova arasında yaşanıyordu. Sovyetler Birliği, Sun Yat-sen'in güney Çin'de kurduğu yeni hükümeti tanıyan ilk devletti. Rus Devrimi gazilerinden Adolf Joffe 1923'te Çin ulusal lideriyle ortak bir bildirgeye imza attı.

> Doktor Sun Yat-sen Komünist düzenin ve Sovyet sisteminin Çin'de uygulanamayacağı çünkü Çin'in bunun için gerekli önkoşullara sahip olmadığı görüşündedir. Bay Joffe de bu görüşe tamamen katılmaktadır.[305]

Kendisine bağlı sendikaların ne yapıp yapamayacağı hakkında belirli görüşleri olan disiplinli, uluslararası bir örgütün varlığı, Lancashire'lı pamuk işçilerinin uğraşmak zorunda olmadığı bir konuydu. O dönemlerde Moskova'nın talimatlarından aslan payını alan Alman komünistlerinin bile bunlara karşılık verecek güçlü gelenekleri ve liderleri vardı. Ancak Çinli işçiler, kendi emek hareketlerinin Moskova'nın alt idaresi tarafından şekillendiğini gören tarihteki ilk grup olmak üzereydi.

Komintang, Joffe ile yapılan anlaşmanın bir parçası olarak, komiserleri, üniformaları ve sıkı disiplini de dâhil olmak üzere Bolşevikleri her açıdan örnek alan bir siyasi parti biçiminde yeniden yapılandırıldı. SSCB Komintang'ın askerî liderlerine eğitim vermek için onları Moskova'ya getirdi, ayrıca Çin'in güneyinde bir askerî akademi kurdu. Moskova'da yetiştirilenlerden birisi de bir tuz tüccarının oğlu olan, Komintang'ın yükselen yıldızı Çan Kay-şek'ti. 1924'e gelindiğinde komünistler ve milliyetçiler yalnızca resmî bir anlaşma için bir araya gelmiş değildi artık; Moskova parti üyelerine, kitlesel biçimde Komintang'a katılmaları talimatı verdi. Çin'in öncelikle ulusal devrimini gerçek-

leştirmesi gerektiğine karar verilmişti. İşçiler kendi örgütlerini güçlendirmeye odaklanmalı, savaş ağalarına ve sömürgeci güçlere karşı Komintang'ı desteklemeliydi.

Bu stratejinin neden makul göründüğünü anlamak için kararı Şanghay bağlamında değil, Çin'in geri kalanının şartları dâhilinde değerlendirmek gerekir. O aşamada 4 milyon kişilik kentli işçi sınıfı, nüfusun yalnızca yüzde 1'ine tekabül ediyordu. Geri kalanlar köylüydü. Ayrıca kentler haricinde ahım şahım bir kapitalist sınıftan da söz edilemezdi; kırda yoksulları harekete geçiren şey antikapitalizm değil savaş ağalarına karşı mücadeleydi.

Tsai Shu-fan, Şanghay'ın 400 mil batısında, Yangze nehrinin üzerindeki Wuhan'da madencilik yapıyordu. Mao Zedung adında genç, komünist bir eylemci tarafından kurulan bir işçi kulübünde okuma yazma öğrendi. 1922 yılında 14 yaşındayken bir grev eylemcisi olmuştu.

> Yalnızca gençler grevekatıldı, yaşlı erkekler daha muhafazakârdı. Genç erkeklerin tümü radikaldi, ihtiyarları madenden uzak tutmak için gözcü gibi dikildiler... Neyse ki düdük çalınakla görevli adamları grev konusunda ikna ettik. Böylelikle, insanların çalışması talimatını veren herhangi bir ses olmayınca hiç kimse içeri girmedi![306]

Yaklaşık 200 mil güneyde, Changsha'da, Wang Cheng isminde, daha 20'sine gelmemiş bir demiryolu işçisi 30 Mayıs Hareketinin buradaki işçileri harekete geçirdiğini fark etti: "[30 Mayıs] grevi boyunca sendika için gözcülük yapmıştım. Başarıya ulaşınca hepimiz şaşırdık. Tüm işçiler, örgütlü emeğin yeni gücünü keşfetmenin sevinci içindeydi."[307] Ancak hem Tsai hem de Wang için çok geçmeden dünya daha karmaşık bir hale gelecekti: Komintang savaş ağalarının üzerine yürümek üzereydi ve onlar da bu yolun yolcusuydu.

1926'da Çan Kay-şek, Kuzey Harekâtı olarak bilinen seferi başlattı. Kuzey Harekâtı; savaş ağalarının tarumar edilip Çin'in

birleştirilmesini, daha güçlü bir konuma erişildiğinde ise sömürgecilere karşı direnişe geçilmesini amaçlayan, Orta Çin'e yönelik askerî bir taarruzdu. Çin dışındaki dünyaya göre ise Kuzey Harekâtı, Moskova'nın eğittiği bir generalin önderlik ettiği, kentlerdeki komünist işçilerce desteklenen bir manevra savaşının, diğer bir deyişle Çin Devrimi'nin ta kendisiydi. Çin halkına sorarsanız, Komintang ve Komünist Parti birbirinin yerine geçebilen kurumlardı. Wang Cheng bunu şu sözlerle dile getiriyor: "1925'te Komintang'a katıldım ve yalnızca 16 yaşımdayken Genel İşçi Sendikası'nın Changsha şubesine üye olarak kabul edildim."

> Kuzey Harekâtı başladığında tüm işçiler hevesle orduları destekledi. Maddi durumumuz biraz düzelmişti, sendikamız vardı ve Komintang için çalışırken kendimiz için çalıştığımızı hissediyorduk.[308]

Komintang ordusunun gelişme göstereceği öngörüsüyle sendikalar tüm Çin'de "yağmur sonrası biten mantarlar gibi" çoğalıverdi. Şanghay'da işçiler kendilerini özgürlüğe kavuşmaya hazırlamışlardı bile. Fakat özgürlüğe kavuşmak kolay değildi. Sun Yat-sen'in 1925'te ölmesiyle birlikte Komintang liderliğinde sağ ve sol kanat fraksiyonlar arasındaki kırılma belirginleşmiş oldu. Çan Kay-şek sağ kanat fraksiyonun başına geçti ve ana üssü olan Guangdong'da komünist sendika liderlerini hapse attı.

Komintang'ın askerî harekât haritası, kuzeye doğrulmuş üç ok gösterir. İlerleyiş kollarından denize en uzak kalan eksen, Komintang'ın sol eğilimli generallerince yönetiliyordu. Bu esnada Çan Kay-şek ise orta ve kıyı bölgeler arasındaki yürüyüşü komuta ediyordu. Demiryolu işçisi Wang ile madenci Tsai, o an için işlerin planlandığı gibi gittiği sol kanadın istikametinde oldukları için oldukça şanslıydılar. Wang sonrasını şöyle anımsıyor: "Changsha kurtarıldıktan sonra, orduyu desteklemek için bizzat bizler demiryolunun ve tüm iletişim araçlarının sorumluluğunu üzerimize aldık." Komintang'ın sol kanadında yer alan generallerin kontrolündeki yerlerde komünist işçiler, er olarak

onların arkalarında yer alıyordu. Wang kendisini Changsha'da "işçi liderlerine yönelik bir eğitim" verirken buluvermişti.

> ... yalnızca çocukluk yıllarından kalma üç yıllık ilkokul eğitimim olmasına ve güç bela okuyup yazabilmeme rağmen [bana bu görev verilmişti]. Dört ay süren bu eğitim Komintang adı altında verildi ama esasında yönlendiren Komünist Parti'ydi.[309]

1926 yılının sonunda "Changsha'nın tüm işçileri komünistleri destekliyordu" diye hatırlıyor Wang o günleri. Komintang hükümeti Wuhan'a taşındı, milliyetçilerin kontrolündeki yerlerde 1 Mayıs, 18 Mart (Paris Komünü'nün yıldönümü) gibi bazı günler resmî tatil ilan edildi.

Ancak harekâtın Çan Kay-şek'in kontrolü altında bulunan orta ve kıyı kollarında yaşananlar kaygı vericiydi. Çan Kay-şek'in birlikleri ulaştığı her yerde sendikaları baskı altına almaya çalıştı. Sonra Şanghay'ın yolunu tuttu. Tam bu noktada Jan Valtin hikâyeye yeniden giriyor. 1923'teki başarısız Hamburg ayaklanmasından kurtulduktan sonra iki yılını bir Amerikan hapishanesinde geçiren bu dur durak bilmez maceraperest, Moskovalı müfettişleri tarafından Şanghay'a gönderildi. Görevi, yabancı donanmaların bozguna uğratılmasına yardımcı olmak ve Komintang ordusu vardığında bu filoların karşılık vermesini engellemekti.

> Kendi tuhaf cesaretimizden bihaber, bir o kadar da keyifliydik. Birleşik gücümüz; içinde macera için yanıp tutuşan az sayıda Japon ile iki İskandinavyalının da bulunduğu çeşit çeşit komünistten oluşmuş bir gruptan ibaretti. Yanımızda bir adet taşınabilir baskı makinesi ve 100 Şanghay doları tutarındaki bir haftalık harçlıkla, Yangzekiang Nehrinin aşağısında, Britanya, Fransa, Japonya ve Amerika'nın ortak donanmasının "hakkından gelmek" için harekete geçtik.[310]

Valtin'in Çinli eylemcileri rikşa çekmede çalıştılar ve "oraya gelenlerden başkaldırı ve itaatsizliğe teşvik edici içeriğe sahip kitapçık taşıyan her gemiciye düzenli seferler yaptılar." Bildirileri

dağıtmaları için birkaç Çinli fahişeyle anlaştılar fakat Rus göçmen fahişeler Çinli kadınları satıcılarına şikâyet ederek bu planı baltalamış oldu. Böylece Valtin barlara gidip Batılı denizcilerle doğrudan bağlantıya geçmek zorunda kaldı. "Onlara birer içki ısmarlamadığımız takdirde komutlarımıza sinirlenirlerdi. Bu nedenle parasızlık çektik." Bundan üç hafta sonra komünist patronları Valtin'i gemiyle Şanghay'dan yolladı. Konuşlandıracakları daha büyük silahları vardı...

Changsha'da bir bahar sabahı saat 4'te komünistler, yabancı sendika liderlerinden bir heyeti dinlemeleri için kitlelerini demiryolu istasyonuna çağırdı. Demiryolu işçisi Wang kısa hayat hikâyesini anlatırken buna hiç değinmiyor ancak hareketteki önemi düşünüldüğünde o da kalabalığın içinde olmalı. Konuşmacılardan biri şunları hatırlıyor:

> Ara sıra kuvvetli rüzgâr ve yağmur yüzünden sönen havagazı lambasının loş yansımasında, gecenin içinden dikkatle bakan yüzlerce göz, konuşmacının her bir sözünü ve hareketini dikkatle takip ediyordu. Kendilerine ait olmayan toprakların sınırına dayanmış bekleyen erkeklerin tunçtan yüzleri; sınırı geçip Wu Pei-fu gibi cellatlara karşı savaş vermiş demiryolu işçilerinin ve diğerlerinin yüzleri vardı orada. Yerime dönmek için bu doğaçlama tribünden uzaklaşırken dört bir yanı güçlü haykırışlar sardı. Yaşasın Uluslararası İşçi Delegasyonu. Yaşasın Batılı emekçiler ile Doğu'nun ezilen halklarının birliği! Yaşasın Çin Devrimi![311]

Konuşmacı Tom Mann'dı. Ömrünü ateşli bir hatip olarak, Londra'nın limanlarından Avustralya'nın taşrasına uzanan bir hatta geçiren 71 yaşındaki bu tecrübeli sendikacı, uluslararası komünist sendikanın üç kişilik delegasyonunda yer alarak Çin'e gitmek için gönüllü olmuştu. Mann 1920'lerin başında komünist olmuştu. Şimdiyse bu müzmin seyyah ne olup bittiğini doğrudan görmek için buradaydı. Ancak Ganzhou şehrine vardığında tehlikeyi hissetti. Yerel bir sendikanın lideri olan Chen, Çan Kayşek'in ajanları tarafından öldürülmüştü. Mann şunları kaydetti: "Birçok sendika görevlisi Chen'in akıbetine uğramakla tehdit

ediliyordu, bu yüzden de eylemciler olaydan beri saklanıyordu. Tüm binalar askerler tarafından işgal edildiğinden sendikalar toplantılarını gizlice yapıyordu."[312] Ne var ki o ana dek Mann ya Komintang'ın tehlikesini göremeyen bir siyasi mekanizmanın kapanına kısılmış durumdaydı ya da bu mekanizmaya iştirak ediyordu. Delegasyon, Avrupa ve Amerika'daki sol kanat gazetelere günlük raporlar gönderme olanağına sahipti. 1927 Mart'ının sonlarına ait bir bültende şu satırlar yer alıyor:

> Nanking ve Şanghay'ı almak üzereyiz. Emperyalistler Komintang içinde sözde bölünme eğilimleri üzerine raporlar çıkarıyor... Oysa emperyalistlerin dediği gibi bir bölünme şöyle dursun, Komintang hızla saflarını sıklaştırmaktadır.[313]

Nisan 1927: 1926 sonbahrına gelindiğinde Şanghay bir kez daha grevlerin ve diğer emek hareketlerinin merkezi konumunda bir kent haline gelmişti. Komünistlerin desteklediği Genel İşçi Sendikası hâlâ yasaklı olmasına rağmen ücretler ve çalışma koşulları ile ilgili etkili bir kampanya yürütebildi. Uzun süreli iş yavaşlatma yoluna gidildi. Gerçi bu, sanayi hareketinin çete ve ustabaşılar aracılığıyla örgütlendiği bir zamanda olanaksızlaşan bir taktikti. Ancak ekonomik alanda gösterilen bu direncin kendisi, Çin milliyetçiliği içerisindeki güç dengelerini alt üst etmeye başlamıştı. 30 Mayıs Hareketi süresince yüz binlerce dolar grev maaşı ödeyen Çinli sermayedar bu sefer komünistlerin önderliğindeki sendikaların kontrolden çıkmasından endişe ediyordu. Savaş ağalarından usanan, denizcilerinin komünist fikirli fahişelerin ablukasında olmasından memnuniyetsiz Fransız ve Britanyalı koloniciler Çan Kay-şek'i birlikte iş yapabilecekleri biri olarak gördüler. Çeteler de Çan Kay-şek'le beraber iş yapabilecekleri düşüncesindeydi. Komintang'ın içindeki "bölünme eğilimleri" son derece ciddiydi.

1926 Ekim'inde Şanghaylı komünistler, yerel savaş ağalarının kendi aralarındaki çatışmadan faydalanabilecekleri biçim-

de kurguladıkları bir isyanın fitilini ateşlediler; Çan Kay-şek'in ordusu için yeni bir cephe açmayı amaçladılar. İsyan büyük bir hezimete uğradı. 1927'nin Şubat ayındaki ikinci ayaklanma daha profesyonelce bir denemeydi fakat savaş ağalarının ordusu olayları bir kez daha kesin bir biçimde bastırmak için harekete geçti. Yirmi eylemcinin kellesi ana yol ağzındaki direklere geçirilirken 300 sendikalı gösterici de tutuklandı.

Yılmayan GLU, tekrardan güçlerini seferber etti. Savaş ağalarının tasfiyesi, Şanghay için özerk bir hükümetin oluşturulması, insan haklarının korunması ve ithalat denetimleri gibi son derece ılımlı talepleri özetleyen bildiriler bastılar. Sendika, grev gözcülerini toplayıp onlara işteyken saklamalarını ve kimseye göstermemelerini tembihledikleri küçük beyaz rozetler dağıttı. 20 Mart günü, Şanghay'a doğru ilerleyen Çan Kay-şek'in kuvvetleri ile GLU, Geçici Belediye Teşkilatına ne olacağının belirlenmesi için Komintang'a bağlı örgütlerden 300 delegenin katıldığı gizli bir toplantı düzenledi.

Sonraki gün GLU, kentin dışında bekleyen Çan Kay-şek'in keşif birlikleriyle beraber genel grev ilan etti ve böylelikle üçüncü silahlı isyan başlamış oldu. Öğleden sonraya kadar 800.000 işçi greve katıldı. Pudong'daki British American Tobacco fabrikasında saat tam 13.35'te...

> ... makinelerimizi durdurduk. Kısa bir süre sonra Rihua pamuk fabrikasından, Xiansheng demir fabrikasından ve Little Nanyang tütün fabrikasından işçiler "Yoldaşlar, aranızda rozetleri olanlar lütfen göstersin" diye haykırarak bizim işyerine akın etti. Hemen rozetimi çıkardım, yakama taktım ve herkesi dışarı çıkardım. Erkek işçilerin kapısından çıkarak üçüncü bölgenin polis bürosuna geldik. Fazlasıyla ürken polisler silahlarını bize teslim etti... Silahları kuşandıktan sonra askerler gibi saflar halinde yürüdük. Kamu düzenini korumak için polisin yerine geçip nöbet tutma görevi üstlendik.[314]

Beş bin grev görevlisi kentteki stratejik noktaları ele geçirdi.

Yalnızca kuzeyde bulunan Zhabei adındaki sanayi mahallesinde savaş ağalarının ordusu, 200 işçiyi öldürerek gücünü korumayı başarabildi. Çan'ın stratejisi, tıpkı Stalin'in 1944'te Varşova'da uyguladığı *gibi geri* planda *kalarak ayaklanmanın bastırılma*sını beklemek, böylelikle daha sonradan, istila edilen ordunun tüm denetimini ele geçirmeyi garantilemekti. Ancak Komintang ordusunun öncü kesimi emirlere itaat etmeyip Zhabei'de savaşa katılınca bu strateji işe yaramadı. 22 Mart günü akşamüstü saatlerinde artık Şanghay komünist sendikaların denetimi altına girmişti. Çan'ın başını çektiği kanatsa işçilerle iyi ilişkiler kuruyordu.

Daha sonra, planlandığı üzere sendika greve katılanlara işe geri dönmelerini emretti ve yetkilerini, sendikanın önceden hazırlamış olduğu sınırlı ekonomik programı uygulamayı kabul eden Geçici Hükümet'e devretti. Sendika, isyan sırasında oluşturulan yüzlerce yeni işyeri örgütlenmesini silip süpürmekle meşguldü. Mart sonu itibariyle GLU 821.282 üyesi olduğunu açıkladı ki bu, Şanghay nüfusunun yaklaşık yarısı demekti.[315]

Bir sendika her şeyden önce iki grup insan arasındaki; diğer bir deyişle işçi ve işveren arasındaki ilişkileri düzenlemek için oluşturulur. Gerektiği takdirde silahlı bir ayaklanma örgütlemeye kalkışabilir. Sendikanın yapmaması gerekense, içinde ülkenin binlerce millik toprağına yayılmış savaşın köpürdüğü, sözde özgürlüğü getirecek ordunun taraf değiştirmek üzere olduğu, milliyetçi devrime ait çırpıntılı ve bilinmeyen sularda seyretmektir. Oysa bir komünist parti tam da bu durum için kurulur. Parti, kendi verdiği adla işçi sınıfı önderliğinin ta kendisidir. 1927 yılına gelindiğinde sokak çatışması hakkında kitapçıklar ve bir gizli militan şebekesiyle beraber meydana çıkar. Devrimci mücadele partinin, partiyi parti yapan asli etkinliğidir.

Tarihçiler, komünist eylemcilerin Çan hakkında nasıl uyarıda bulunduklarını ve bunların Moskova tarafından nasıl göz ardı edildiğini ayrıntılarıyla aktarılıyor. Bu tartışma tüm dün-

yadaki komünist partiler içinde ihraç ve baskılara katalizörlük edecekti.[316] Felaketin arifesinde yayınlanan resmî bülten, Moskova'nın durumu inkâr etmekte olduğunu gözler önüne seriyordu: "Komintang içindeki çatlak ve Şanghay proletaryası ile devrimci askerler arasındaki düşmanlık şu an itibariyle tamamıyla önlenmiştir."[317]

12 Nisan 1927 günü öğlen 2'de, üzerlerinde Çince karakterle "Emek" yazılı üniformalar olan gruplar GLU'nun kent boyunca uzanan grev hattına saldırdı. Fransız imtiyaz sahası yetkililerinden sağladıkları 5.000 tüfekle silahlanmış Yeşil Çete üyesi bu kişiler, Çan Kay-şek'in talimatıyla hareket ediyordu. Gangsterler GLU genel merkezine el koydu ve binayı, Çan tarafından kurulan yeni bir sendikaya devretti. Bu yeni sendikanın duruşu resmî bir açıklamayla özetlenmişti: "İşçi liderleri huzuru bozan unsurlar haline geldiği; harekete zarar veren, kanun ve nizama aykırı faaliyetlere saptığı takdirde, işçilerdüzene sokulmak zorundadır."[318] O gece GLU merkezinde bulunan herkes sıraya dizilip vuruldu.

Hemen sonra komünistler Çan'ın darbesine karşı genel grev çağrısında bulundu. 100.000 kişi limanları, maden ocağı vagonlarını ve pamuk fabrikalarının yaklaşık yarısını durdurarak iş bıraktı. 13 Nisan'da bir kitle gösterisinde fabrika bölgesi Zhabei'nin dışına doğru yürüyüşe geçildi. Çan'ın askerleri işçilere ateş açıp onları kasaturalarla gecekondularına kadar kovaladı. Üç yüz kişi öldü, daha birçokları yaralandı. Bu şiddetli engellemelere karşın genel grev 13 Mayıs'a kadar sürdü. *Kuzey Çin Habercisi* tüm olan bitene rağmen 111.000 kişinin greve katıldığını bildirdi. Ancak Çan'ın peşinde olduğu sıradan insanlar değil komünistlerdi. Sonraki birkaç ay süresince tahminen 5.000 komünist parti taraftarı idam edildi; sene sonuna gelindiğinde toplam ölü sayısı 30.000'e dayandı. Şanslı olanlar ağızlarına sıkılmış bir revolverle, diğerleri törenle boyunları vurdurularak öldürüldü. Çan'ın "İşçiler düzene sokulmak zorundadır" cümlesiyle kastettiği işte buydu.

Kurbanlar arasında Li Qi-han da vardı; 15 Nisan'da Canton'da bir baskında yakalandı ve idam edildi. Tom Mann daha sonra aynı yıl, Britanyalı sendikacılara geri bildirimde bulunacaktı: "Görmüş olduğumuz gibi, belli durumlarda gericiler güçlerini kademeli olarak bir araya getirdiler ve bir kez daha zamanı geri almaya çalıştılar. Muhtelif yerlerde, en azından geçici süreliğine başarıya ulaştılar. Çin'de birkaç ay içinde mücadele edilip devrimin kazanılmasını ummamalıyız."[319] Binlerce kopyası basılıp dağıtılan bu beyanatta Mann, Şanghay katliamından hiç söz etmiyor. İstihbarat alabilecek bir konumda bulunan Jan Valtin ise daha açık sözlü: "Çan Kay-şek'in 1927'de Moskova'yla ilişkisini kesmesini takip eden kitlesel komünist katliamında, birlikte çalıştığım neredeyse tüm Çinli yoldaşlar katledildi."[320]

Bir devrimin seyircileri: Çan Kay-şek darbesi Şanghay işçi hareketinin sonu değildi; gangsterler tarafından etkin biçimde denetlenmesine karşın Komintang'ın yönettiği sendikalar, 1930'larda geçim sıkıntısı gibi meseleler üzerinden grevler düzenlediler. Ancak daha önemlisi, her ne kadar tersi kolaylıkla gerçekleşebilirdiyse de bu komünistlerin de sonu değildi. Komünistler, Komintang'a karşı değişik yerlerde yaptıkları bir dizi kamikaze saldırısı sonucunda onların kentlerdeki varlıklarını ortadan kaldırmayı başardılar. Karmaşanın orta yerindeki demiryolu işçisi Wang Cheng, Changsha'ya kaçtı ve bir Komintang generalinin "her gün komünistlerin idam edildiği" ordusuna alındı. En sonunda da bölüğüyle birlikte firar etti.

> Gizli parti örgütünün el ilanlarını ve dövizlerini gördük, böylelikle civarda bir grubun olduğunu anlamıştık. Adamların nehir kıyısındaki uzun sazlıklarda saklandı. Bu esnada ben oradan çıkıp konuşabileceğim bir köylü aramaya koyuldum. Bulduğum köylü Kızıl Öncüler'i bulmama yardım etti...[321]

Karşısında, Mao Zedung önderliğindeki komünist gerilla güçlerini bulmuştu. 1930'ların başlarında Mao'nun komuta

ettiği komünistler, yalnızca Şanghay'ı değil Çin işçi sınıfının kendisini de gözden çıkardıkları bir iktidar hattı keşfetmişlerdi. Efsanevi Uzun Yürüyüş'te savaş ağalarına, Japon ordusuna ve son bir hesaplaşma olarak Komintang'ın kendisine karşı bir köylü savaşı verdiler. Hem Wang hem de madenci Tsai Uzun Yürüyüş'te yer aldı; ilk yıllarda işten atılmış madenciler Mao'nun ordusunun çekirdeğini oluşturuyordu. 1949'da Mao iktidarı aldığında bu kişiler kıdemli komutanlar oldu. Tsai şunları anımsayacaktı: "Çin'de emek hareketini neyin kırdığını mı soruyorsunuz? [Liderler] sendikaların gücüne inanmadılar. Çin Komünist Partisi ise Komintang'lı birleşik cepheyi yıkmaktan korktu."[322]

Şanghaylı işçiler Mao'nun 1949'da yaptığı devrimde yalnızca yardımcı bir rol oynadı. Lancashire'lı pamuk işçileri Peterloo'dan sonra iki yüzyıl boyunca kendi kaderlerinin başrolünü oynamayı sürdüreceklerdi ama Şanghaylı işçiler 1919-27 arasında kavuştukları özgürlüklerini kaybedeceklerdi. O günden beri de hâlâ geri kazanamadılar.

8

Cennet ve Dünya Bizi Duyacak

Yahudi İşçilerin Kültürel Özgürlük Mücadelesi

Cennet ve dünya bizi duyacak,
Parlak yıldızlar şahidimiz olacak.
Kanımız aksın, gözyaşımız kurusun,
Ant olsun, ant olsun, ant olsun!

Semyon An-sky, "Yemin", 1902

El Alto, Bolivya, 2006

Kalabalık sessizdi; kadınların gözleri göğün parlaklığı karşısında kısılmıştı. Aşağıda, başkent La Paz, bir tramplenin ucundan gözüken yüzme havuzu gibi, olamayacak kadar küçük ve uzak duruyordu. İşçi Sınıfı Sokak Satıcıları Federasyonu, üzerinde Che Guevara resmiyle "Bilim, Birlik, Siyaset, Dirlik" yazan pankartlarını yolu kaplayacak şekilde açmıştı. Kadınlar, geleneksel Aymara kıyafetlerini giymiş, pankartın arkasında sıra olmuşlar. Kafalarında sivri melon şapkalar, kulaklarında altın küpeler, omuzlarında parlak ekose şallar var. Yaşlı bir adam iki havai fişek ateşliyor ve gösteri başlıyor: üç sıra halinde, tek kortejde yürüyor göstericiler. El Alto adeta ayağa kalkmış durumda.

El Alto, nüfusu bir milyondan biraz daha az olan ve yüzde sekseni Aymara halkından oluşan bir şehir. Alçak tuğla binaları ve teneke çatıları, La Paz üzerindeki düzlüklerde göz ala-

bildiğince uzanır. Burası, yerlerinden edilip göç etmiş köylüler tarafından yoktan var edilmiş, kendin-yap-kendin-otur bir şehirdir. Tenekenin fiyatı hızla düştüğü zaman, on binlerce eski maden işçisi de bu köylülere katılmıştı. Bolivya nüfusunun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen, yerli halklar (Aymaralar, Quechualar, Guaraniler) ırk ayrımı *(apartheid)* rejimi altında yaşayanlar kadar yüksek düzeyde fakirlik ve dışlanmadan muzdariptirler. Hükümet, El Alto'ya su, sağlık ve eğitim gibi hizmetleri sunamamaktadır; bu yüzden halk bunları da kendi halleder. El Alto'ya özgü dükkânlarda tuğla, boru, tel, çelik çubuklar, boya ve alçı satılır; El Alto'ya özgü ses ise herhangi birinin ılık akşam güneşi altında bir pencere çerçevesini çekiçle yerine oturtmasının sesidir.

El Alto'nun şöhreti, iki Bolivya hükümetini devirmesinden gelir. Havaalanını çevreler ve La Paz'ı Bolivya'nın geri kalanına bağlayan anayolu kucaklar; böylece El Alto bir barikat kurduğu zaman, bütün La Paz felce uğrar. 2003'ün Ekiminde de böyle olmuştu. Polis bir Aymara köyündeki barikatın üzerine ateş açmış, sekiz kişiyi öldürmüş, bunun üzerine sendikalar genel grev çağrısında bulunmuşlardı. El Alto'da ilan edilen olağanüstü hal, derindeki gizli anlaşmazlıkları gün ışığına çıkarmıştı. Eliodoro Iquiapaza'nın sözleriyle:

> İlk önce, yeni paralar getireceğini ve yeni iş alanları yaratacağını söyleyerek, her şeyi özelleştirdiler. Ama sonunda işsizlik daha da arttı. Bolivya'nın ekonomisinin büyük ölçüde gelişeceğine dair söz verdiler, ama bizim payımıza şirketlerin Bolivyalıların elinde olduğu zamankinden daha beter bir kriz düştü.

Iquiapaza, Fejuve'nin (El Alto Mahalle Meclisleri Federasyonu) başkan vekilidir. Yerel hizmetlerdeki yetersizlik ve keşmekeşin sonucu olarak, bu mahalle meclisleri büyümüş ve güçlenmiştir; bana söylendiğine göre, şimdi bile dokuz ilçenin ikisinde su yok. Fejuve, şehirde alternatif bir yerel hükümet gibi hareket ediyor; aynı zamanda epey etkili bir örgütlenme ağına sahip. Size drenaj

için izin belgesi verebilir ya da sizi bir ayaklanmaya çağırabilir. El Alto toplumu dirençlidir, çünkü Aymaralar toplumsal ağlarını ve göreneklerini buraya taşımışlardır ve hâlâ yaşatmaktadırlar. Geleneksel olarak, kararlarını oydaşım ile alırlar ve karar bir kere alındığında ona uymak mecburidir.

Iquiapaza'nın anlattığına göre, Ekim 2003'te Bolivya'yı felce uğratmaya karar vermişler:

> İnsanları bilgilendirmediğiniz zaman sessiz kalırlar. Ama gerçek bir kere açığa çıkınca, başkaldırırlar. 2003'te, onlar yaşamlarını korumaya çalışıyorlardı. 60'tan fazla insan öldü. Ve 400'den fazlası yaralandı, sakatlandı ve çalışamaz hale geldi. Aralarında yeni yetmeler, yaşlılar, erkekler, kadınlar ve çocuklar vardı.

Açılan ateşler, ayaklanmayı bir devrime dönüştürmüştü. Altı gün boyunca süren çatışmalardan, tek ev sektirmeden yapılan aramalardan, yakıt sıkıntısından ve patlamalardan sonra Başkan Sanchez de Lozada bir helikopterle ülkeyi terk edip ABD'ye geçmişti.

On sekiz ay süren bir teknokratlar hükümetinden sonra, başka bir ayaklanma baş göstermiş ve en sonunda Ocak 2006'da El Alto kendi adamını iktidara getirmişti. 2006'nın 1 Mayısında, Evo Morales Bolivya'nın petrol endüstrisini kamulaştırdı, ama El Altoluların çoğuna göre bu sadece bir başlangıçtı.

Abram Delgado, Ekim 2003 ayaklanmasında olduğu gibi, Ekim Gençliği Hareketi'nin lideridir. Onunla El Alto Devlet Üniversitesi'nde tanıştım ve bana ayaklanmalar sırasında tuğlaları nereye yığdıklarını ve molotof kokteyllerini nerede depoladıklarını gösterdi. "İkincisinde daha eşgüdümlü, daha örgütlüydük, çünkü cep telefonu kullanmaya başlamıştık," diye belirtti. Kendi üniversitelerine sahip olmak ve diplomalarını saydırmak için mücadele etmek zorunda kalmışlar. Yarı inşaat halinde yolları ve boyanmamış briket sınıflarıyla, üniversitenin tümü bir savaştan yeni çıkmış gibi duruyor.

> Geceleri, şehrin güneyindeki akaryakıt ve petrol rafinerilerine gidiyorduk. Ablukalar örgütleyip La Paz'a hiçbir şeyin girmemesini ve La Paz'dan hiçbir şeyin çıkmamasını sağlıyorduk. Polisle çatıştık ve birçok kez neredeyse yakalanıyorduk ama her seferinde kaçmayı başardık. Daha sonra, köylü hareketiyle, yerli ve toplumsal hareketlerle bağlantı kurduk. Patlayıcıları kullanmak için kendi halkımızla işbirliği yaptık...

El Alto halkı, dünyaya hiç yoktan yeni bir işçi sınıfı cumhuriyetçiliği sundu. "Toplumsal adalet" talepleri ile Bolivya'nın yerli halkı arasında eşitlik yaratmak için duyulan yoğun bir isteğin birleşimiydi bu. Her yerde görülen Che pankartları, bunun simgesiydi. İronik bir şekilde, Che Guevara'nın asıl ulaşmak istediği şey de, sosyalizmle yerliciliğin birleşimiydi; yalnız bunun kırsalda oluşmasını beklerdi; getto efsanesi Aymara gençleriyle dolu duble anayolların arasında değil. Abram Delgado daha derin bir değişim istiyor: "*ayylu* ekonomisine" geri dönmek.

*Ayylu*lar, Bolivya'nın yerli köylerindeki geleneksel toplumsal ağlardır. Akrabalık, ortak mülkiyet ve işbölümü üzerine kurulmuş yatay ekonomilerdir. İnkalardan öncesine dayanır ve Delgado, "İspanyollar gelmeden önceki zamana geri dönüşü" istediğini söylerken, son derece ciddi gözüküyor:

> Bundan, o zamanda yaşanan duruma geri dönmek istediğimiz anlamı çıkmasın. Önerdiğimiz çözüm, geri dönmek ve o zamanki kurumları yeniden yapılandırmaktır. Bunu yapmak zorundayız. *Ayylu*, döngüsel ve dönüşlü bir şekilde işleyen toplumsal bir cemiyet sistemidir. Sevseniz de sevmeseniz de bir patronun var olduğu kapitalist ya da komünist sistemler gibi doğrusal ve hiyerarşik değildir.

Delgado ve yoldaşları başkaldırılarını başlatana kadar, *ayylu*larla yalnızca antropologlar ilgileniyorlardı; şimdi Latin Amerika'nın en istikrarsız şehrinin siyasetiyle ilgilenen herkes, *ayylu*ları öğrenmek zorunda. Buralarda birilerinin, Morales hükümetinin geleneksel solculuğunu aşıp "kentsel *ayylu*"yu bir gerçeklik haline getirmesi mümkündür.

Melon şapka ve şal giymeyi reddeden ilk kadın nesli, Devlet Üniversitesi'nde eğitim görmektedir; ama buna karşın Aymara dili burada bir yeniden doğuş yaşamaktadır. Delgado, bana "Evo iktidara geçtiğinden beri, daha çok insan bu dili konuşuyor," diyor. El Alto sokaklarında kimse akaryakıt ve petrolün kamulaştırılmasının devrimin son aşaması olduğuna inanmıyor. Delgado gibileri, Pachakuti'den, İnka mitolojisindeki tufandan bahsediyorlar:

> Henüz bitmedi; büyük Pachakuti daha gelmedi. Toplumsal hareketlerle, ablukalarla, gösterilerle, açlık grevleriyle, toplumsal kargaşayla 2000'de başladı. Bana göre, Evo Morales kapıları açacak, ama aynı zamanda "Bunu ben yapamazsam, dönüşümü gerçekleştirebilecek başka birileri olmalı" diyecektir. Yerli devrimi çok yakın, ama henüz buraya varmadı.

Bolivyalı seçkinlere İspanyol sömürgecilerden miras kalmış en büyük korku, etnik milliyetçilikle radikal sosyalizmin bu karışımıdır. Bununla birlikte, El Alto'nun küreselleşme karşıtı hareket içinde şöhret kazanan direnişi, aynı zamanda tecrit edilmiş, yerel ve küçük bürokratik işlemlere bağlı bir harekettir. Fejuve genel merkezleri, daktiloların çevresini sarmış cep telefonlarından oluşuyor; eylemciler burada komşularıyla anında sözlü iletişime geçebiliyorlar, ama siyasi olarak bakıldığında, dış dünyadan epey uzak görünüyor.

Etnik baskılar, yoksulluk ve direnişle birleşip El Alto halkı için yeni bir kimlik yaratmış. Aynı zamanda, yeni hayalleri de var; kapitalizm ve komünizm hiç var olmamış gibi, dünyayı yeni baştan kuracak harika tasarılar bunlar. Bütün sefalet ve pisliğine karşın, bu şehir, işçi hareketinin 20. yüzyılın başından beri uğrunda mücadele ettiği "dünya içinde dünya" hedefine yerküre üzerindeki en yakın yer gibi duruyor. Böyle yerler ve kültürel özgürlükle ilgili benzer hayalleri olan idealist gençler daha önce de var olmuştu, ama hiçbiri hayatta kalamadı.

Brzeziny, Polonya

Burası çatışmalar içindeki Avrupa'nın küçük bir kasabası. Kasabanın az sayıda deposu, birkaç atölyesi ve bakkal dükkânı vardır; gazeteler ve sosyalist konuşmacılarsa demiryolu istasyonundan gelir. Burada grevler yaşanmıştır, ama pek de dünyayı sarstığı söylenemez. Arnavut kaldırımı döşeli yolları, faytonların ve hoplaya zıplaya yürüyen çocukların sesleriyle çınlar. Kasaba, yerel olarak, bir zamanlar hazır giyim sanayisi ile ünlüydü, ama şu anda görünüşe bakılırsa ne olduğu belirsizdir. Aslında bu durum, insanların, işçi hareketinin zirvede olduğu dönemlerde yaşadıkları kasabalar için alışıldık bir durumdur.

Yine de Brzeziny, hakkında hemen hemen her şeyi bildiğimiz bir kasabadır. Yalnızca kaç terzi dükkânı bulunduğunu değil, terzilerin isimlerinin neler olduğunu da biliyoruz. Sendika hareketi kendi işine koyulsun diye dizginlenen serserilerin isimlerini de biliyoruz. İnsanların işyerlerinde hangi konuları tartıştıklarını, hangi marşları söylediklerini biliyoruz. Hem cömert hem de cimri işçilerin isimlerini de biliyoruz. 1 Mayıs 1928'de ilk 1 Mayıs alayının gerçekleştiği caddeyi, bayrağı taşıyan adamın isminive "Bayrak o kadar ağırdı ve esen rüzgârla öyle ağırlaşıyordu ki bugün bile ağırlığını üzerimde hissedebiliyorum" dediğini de biliyoruz.

Bu olağan kasaba hakkında bu kadar çok şeyi, olağanüstü bir nedenden ötürü biliyoruz: Kasaba Nazilerce yakılıp yıkılmıştı. Gestapo, önce Yahudi cemaat liderlerinden on kurban seçmelerini istedi, daha sonra onları astı. Bütün Yahudi çocukları toplayıp gaz odasına gönderdi.

> Ne ağlama ne yalvarma ne de merhamet dilenme... Talihsiz ebeveynlerin çocukları onlardan koparılıp yok edilmek üzere ölüm kamplarına götürülürkenki feryat figanını tanımlamak için kelimeler kifayetsiz kalır.[323]

Bütün bunlar 15 Mayıs 1942'de yaşandı. Ertesi gün bütün

yaşlı insanlar bir araya toplandı. Gaz odalarına gönderilmeden önce, Naziler onlardan tıbbi muayene için tamamen soyunmalarını istediler.

> Onları küçük bir odaya götürdüler. Daha sonra Alman doktorlar, yaşlı insanlarımızla alay ettiler. Kadınların göğüslerini ve erkeklerin cinsel organlarını iğneleyip çekiştirdiler. Doktorlar mide bulandırıcı, iğrenç seks düşkünleri gibi davranıyorlardı.[324]

Üç gün sonra, nüfusun geri kalanı 13 mil batıdaki Lodz şehrinin Yahudi gettosuna gönderildi. Orada ölmeyenlerin çoğu, Auschwitz'de katledildi.

Almanlar, Brzeziny mezarlığının kutsallığını bozdular. Bir zamanlar tiyatro grupları kurmuş, sosyalizm ve siyonizm hakkında münakaşa etmiş ve cumartesi sabahları futbol oynamış insanların kafataslarını istiflediler. Ama Naziler Brzeziny'yi topyekûn yok ettikleri için, hayatta kalanlar da kasabanın topyekûn tarihini yazmaya karar verdiler. 1961 yılında derlenmiş bir anı kitabı sayesinde, işçi sınıfının tarihini anlamak konusunda ender rastlanan bir gözlem noktasında durmaktayız: Hiçbir zaman eylemin merkezi olmamış ama onu bütün özellikleriyle karakterize etmiş bir mekândaki eyleme en alt seviyeden bakabiliyoruz.

Bund Brzeziny'ye varıyor: 1904'ün güzünde çırak çocuklar arasında bir şeyler dönüyordu. Gizli toplantılar yapmak amacıyla, hep birlikte ormanın içine giriyorlardı. Topluca geri döndükleri zaman, "mağazacılar" olarak bilinen depo sahipleri, yavan bir nüktedanlıkla onlara "Ofisteki gününüz nasıl geçti?" diye soruyorlardı. Rus Çarının devrilmesinin ağızdan ağıza dolaştığı hakkında rivayetler dönüyordu. Bir terzi çırağı olan Aaron Fogel şöyle hatırlıyor: "Orada, toplantılarda Çar Nikola'dan çok mağaza sahiplerinin kendileri hakkında konuşulduğu, mağaza sahiplerinin aklına bile gelmiyordu."[325]

Brzeziny'nin konfeksiyon sanayisi, 1886'da birkaç Yahudi

zanaatkâr uzmanlaşma üzerine bina edilen bir sistem geliştirdiğinde doğmuştu: Bir adam takımın kollarını, diğeri yakasını dikiyordu, üçüncüsü düğme deliklerine odaklanıyordu ve bu böyle devam ediyordu; hepsi evde çalışıyordu. 1890'larda, Rus Yahudilerinden oluşan bir dalganın kasabaya varmasıyla kasabanın nüfusu iki katına çıkıp 16.000'e ulaştı. Ruslar beraberlerinde üç aşamalı bir işletme modeli getirdiler: Mağazacılar önceden kesilmiş kumaş toplarını, terzi ustalarından oluşan bir ağa göndereceklerdi. Buna karşılık olarak, terziler de çırakları, kalfaları ve kadın terzileri işe alacaklardı. Kural, pazar sabahları saat altıda ya da iyice paraya sıkışmış olanlar için cumartesileri gün batımında başlamak üzere, günde on sekiz saat çalışmaktı, buna "108 saatlik hafta" denirdi. David Lencicki, tipik bir terzi dükkânındaki hayatı şöyle anlatıyordu:

> Apartman dairelerinde.... yaklaşık dörde dört metrelik, ikisi de aynı boyutta iki oda bulunuyordu. Duvara gömülü bir ocağın olduğu ilk oda, mutfak demirbaşlarına sahip bir atölyeydi. Bu odada, iki ya da üç büyük makine –işi kolaylaştırmak ve ütü yapmak için– ayrıca el dikicileri için küçük bir masa ve yarım düzine tabure bulunurdu... İkinci odadaysa iki yatak, bir veya iki gardırop, bir masa ve tabureler, bir kanepe ve fisto yığınları vardı.[326]

Bu, geleneksel, itaatkâr bir Yahudi cemaatiydi. Hatıratlar terzileri çalıştıkları esnada birbirlerine "kantor melodileri" söylerlerken betimliyordu. Ama Aaron Fogel, 20. yüzyılın ilk yıllarında "yeni rüzgârların esmeye başladığını" söylüyordu. Atölyelerde elden ele ilanlar dolaşmaya başlamıştı. "İnsanları daha insani bir hayat yaşamaya davet eden bu kitapçıklarda, işçinin işverenle tamamen eşit olduğu yazıyordu."[327] Başka bir çırak olan Mojsze Frank, "Tünelin ucundan minik bir ışık görünmeye başlamıştı" diye anımsıyor:

> Lodz'dan Baruch Hoyker [kelime anlamı "kambur"] adında bir adam gelmişti. Gerçekten kamburdu. Yetenekli ve akıllı biriydi. Lodz işçi hareketi tarafından gönderilmiş ve Brzeziny'de

> gerçekten bütün işçileri örgütleyecek kadar uzun süre kalmıştı. Sekreteri de olan bir grev komitesi atandı. Herkes haftalık yirmi beş kopek ödüyordu.[328]

Bir Pazar sabahı, çırakların toplantılarının gerçek amacı açığa çıktı:

> Çalışmaya başlamak için her şey hazırdı. Kömür ütünün yanında duruyor ve yalnızca çırağın gelip onu ateşlemesi gerekiyordu. Makineler temizlenmiş ve yağlanmıştı; usta çoktan işi eşit parçalara ayırmış ve kumaş yığınlarını makine işçileri için düzenlemişti. Saat sabahın altısını gösteriyordu. İşçilerin hiçbiri işe gelmemişti.[329]

Tek bir çırağın bile işe gelmediğini anladıkları zaman, usta terziler kasaba meydanına akın ettiler. Ustalar, içlerini bir parça döktükten sonra kayıp elemanlarına hangi cezaları vereceklerini düşünerek, evlerine döndüler. Orada, ikinci bir darbeyle sarsıldılar:

> Saatler sekizi gösterdiğinde, bütün çıraklar ve kalfalar işe geldiler. Biraz mahcuptular, ama sabah sekizden akşama sekize kadar çalışmak konusunda kararlıydılar. Daha fazla çalışmayacaklardı. Terziler, böyle bir "devrimin" gerçekleşeceğini akıllarına bile getirmemişlerdi.[330]

Yahudi İşçileri Genel Birliği, Brzeziny'ye böyle varmıştı. Herkesçe Bund olarak bilinen sendika, Batılılaşmış sosyalist entelektüeller tarafından, Yiddiş konuşan Yahudileri işçi hareketine katmak amacıyla 1897'de kuruldu. 1905'e gelindiğinde, olaylar farklı bir yön aldı. Entelektüeller Yiddiş kültürünü kucakladılar ve Bund, Yahudi "kültürel ulusal özerkliğini" savunan bir hareket haline geldi. Teori, Brzeziny'nin Yahudi çıraklarının Rus Çarlığı tarafından ezilen beş milyonluk gücün bir parçası olduğu ve yalnızca toplumsal bir devrimin onları özgür kılabileceği düşüncesi üzerine kurulmuştu. Joseph Shaibowicz, Bund'un geleneksel kasaba hayatı üzerindeki etkisine tanıklık etmişti:

> Yüzyılın başında, Bund'dan gelen baskı altında, Yahudi işçiler eski liderlerden ve çağdışı geleneksel kalıplardan kopup Yahudi hayatında etkili bir darbe gerçekleştirdiler. Bund, 1905'te Brzeziny'de grevler düzenledi, sokak kavgalarına girişti.[331]

Bu baş ağrısına karşılık olarak, terzi ustaları kendi sendikalarını kurdular. Bu sendika, Çarlık yasası altında yasaklanmış olmasına karşın, yerel görevlilere rüşvet verildiği ve toplantı odasında Çarın resmi asılı olduğu için hoş görülüyordu. Çırakların Birleşik Gençlik olarak bilinen hareketi de tamamen yasadışıydı. Ama durdurulamıyordu:

> Kasabada yeni bir grev dalgası başlamıştı. Proleterlerlerimiz yeni taleplerde bulunuyorlardı. Artık daha yüksek ücret, kalfalara ve hatta çıraklara daha insani muamele de talepler arasındaydı. Ve talepleri yerine getirilmeyince, işçiler saldırıyorlardı. Makineler çalışmıyordu; atölyelerden yükselen kantor melodileri durmuştu. Dışarısı artık çok daha canlıydı.[332]

Çarlık boyunca da canlı kaldı. Ocak 1905'te, St. Petersburg'ta binlerce işçi, daha kısa çalışma saatleri için Çara taleplerini yöneltmek üzere yürüyüşe geçince, yüzlercesi vuruldu. Kanlı Pazar katliamı, senenin sonunda genel bir grev ve devrimle sonuçlanacak bir grevler ve siyasal eylemler dalgası yarattı.

"Ölüm kalım andı": Brzeziny'nin genç Yahudileri, gerçekte, yerel patronlarından çok daha fazlasına karşı çıkıyorlardı. Hayatlarına damgasını vuran sorun, Moskova'dan esen ilkel Yahudi düşmanlığı rüzgârıydı. Yahudiler, yüz yıldan uzun bir süredir, Kırım'dan Baltık'a kadar olan toprak şeridini kapsayan sözde Yerleşim Sınırı'nda yaşamaya zorlanıyorlardı. Toprak sahibi olmaktan ya da kendi mesleklerini yapmaktan men edilmiş Yahudiler, *shtetl* denilen küçük kasabalarda ya da şehrin kenar mahallelerinde yaşamaya zorlanıyorlardı. Genellikle Yiddiş konuşuyorlar, küçük atölyelerde çalışıyorlar, imeceye ve her Yahudi

cemaatini yöneten seçilmiş dini meclis *kehilla*ya dayalı bir şehir kültürü geliştiriyorlardı.

Eğitim görmüş insanların çoğu, Rus ekonomisi modernleştikçe, –Sınır, *kehilla* ve Yiddiş ile birlikte– Yahudi düşmanlığının da yok olacağını düşünüyordu. Ama 1880'lerde sanayileşme atağa kalktığında, Yahudi düşmanlığı daha da yoğunlaştı. Çarın polis kuvveti, taşkın ırkçı kitleleri örgütleyip insanları gelişigüzel öldürmeleri ve sakatlamaları için Yahudi bölgelerine saldı. Yerleşim yasaları sıkılaştırıldı ve Çar 1891'de Yahudileri Moskova'dan ve St. Petersburg'tan sürdü. Brzeziny ve benzer kasabaların nüfuslarını ikiye katlayan şey, bir milyondan fazla insanı kapsayan bu zorunlu göçtü. Şehirlerde, bir fabrika sistemi hızla gelişiyordu, ama Yahudiler genellikle bu sistemden dışlanıyorlardı. Fabrikalarda çalışıyorlarsa da bunlar Rus Devrimi sırasında meşhur olan markalı mühendislik işletmeleri değil, küçük imalathanelerdi.

Bund'un kurulduğu yılda, şu anda Polonya, Letonya, Litvanya ve Beyaz Rusya'yı kapsayan alanda, Yahudiler şehir nüfusunun yüzde 58'ini oluşturuyorlardı. Çarın resmi sosyologu, "Bütün Yahudi nüfusunun neredeyse yüzde doksanı... proleterleşmeye adım adım yaklaşıyor," diye yazıyordu.[333]

İşte, bu artan baskının ve büyüyen kentleşmenin birleşimi, yeni bir ulusal bilince can verdi. Bund ile aynı yılda, Dünya Siyonist Örgütü kuruldu. Örgütün başkanı Theodore Herzl, ırkçı şiddetteki ani yükseliş düşünüldüğünde, Yahudilerin Yahudi olmayan toplumlarda artık hayatta kalamayacaklarını ve Filistin'de kurulacak yeni bir Yahudi *devletine* göç *etmenin tek gelecek* planı olduğunu savunuyordu. Herzl, Avrupa liderlerine, siyonizmin "Yahudileri devrimci partilerden uzaklaştıracağını"[334] övünerek söyledi ve sosyalizmi bütünüyle reddetti. Ama Brzeziny gibi shtetllerde, siyonizmin zorunlu olarak kaçak bir biçimde yayılışı, radikal hareketlerin beslendiği yıkıcı atmosfere ve kültürel rönesansa katkıda bulundu.

Bund, kendi adına, bir ideoloji olarak siyonizmi ve bir strateji olarak göçü reddetti. Sloganı "Evimiz Buradadır" idi. Yasal eşitlik için ve Yiddişin okullarda ve adli kurumlarda resmî dil olarak kabul edilmesi için çağrıda bulundu; kültürel ulusal özerkliği, yani Yahudi nüfusunu vergilendirecek ve Yiddiş dilinde eğitim, kültür ve cemaat hizmetleri verecek ayrı bir Yahudi meclisine sahip olma hakkını savundu. Ve siyonistler, Yahudi cemaati içinde giderek yayılan yeni laik hayat tarzı konusunda kaygılı olmayı sürdürmekteyken, Ortodoks Marksist olan Bund bu hayat tarzından zevk alıyordu.

1902'de, yazar Semyon An-sky, "Di Shvue" ("Yemin") adında Yiddiş bir şiir yazdı. Bestelenen şiir, Bund'un marşı haline geldi ve işçi gösterilerinde "Kızıl Bayrak" ya da "Enternasyonal" kadar sıkça duyulmaya başlandı. Müzikal olarak, birçok özelliğin bireşiminden oluşan bir başyapıttı. Dizeler, kasvetli minör anahtarından başlayan azimli bir marş yaratarak, ritimleri ve klasik Rus işçi şarkılarının melodilerini takip ediyordu; ama "Cennet ve dünya bizi duyacak" diye başlayan koro, şarkıcıyı alıp bambaşka bir dünyaya, yalnızca akordiyonla hakkını vererek tınlayan Yiddiş halk şarkılarının dünyasına götürüyor ve sinagog kantorunun yüksek tenor aralığına çıkarıyordu. Bu sembolizm, 1905'e giden yolda, marşı söylemek için gizlice küçük toplantılar düzenleyen genç erkekler ve kadınlar arasında asla kaybolamazdı. "Yemin" da Bund'un kendisi gibi, sosyalizm, enternasyonalizm ve Yahudi kültürünün bir birleşimiydi; fanatizme olan susamışlıklarını söndürecek bir şiirdi bu ve son dörtlüğü, yakında gerçekleşecek şehadetin vaadini sunuyordu.

> Bund'a bakidir sadakatimiz.
> O özgürleştirebilir ancak köleleri.
> Gökte dalgalanıyor kızıl bayrağımız.
> Kan kırmızıdır gürleyen öfkesi!
> Hayatımız üzerine, ölümümüz üzerine ant içeriz![335]

"Bund'un sözü kanundu...": St. Petersburg'taki Kanlı Pazar katliamını izleyen beş gün boyunca, Çarlığın batı şehirlerindeki yüz binlerce işçi greve gitti. Brzeziny'yi de kapsayan, Lodz çevresindeki eyalet, hareketin merkeziydi: Bölgede 650 atölye kapandı ve tahminen 100.000 kadar işçi de grevdeydi. Ama Çarın küçük ödünler verdiğini ilan etmesinden sonra, ilk sarsıntı biter bitmez, intikam mahiyetindeki Yahudi karşıtı kıyımlar baş gösterdi. Bund, üyelerine, polis merkezlerindeki silahlara el koymalarını ve silahlı meşru müdafaa grupları kurmalarını emretti. Çatışmalar Varşova ve Lodz sokaklarını kırıp geçirdi. Küçük Brzeziny'de bile, "Aramızdaki sosyalistler... çatışan çeteleri desteklemeye başlamışlardı. Yahudiler için koruma tugayları oluşturması gereken bu çetelere, serserilerin saldırılarını geri püskürtmede yardım ediyorlardı."[336]

Brzeziny'nin Bund milis kuvvetinin en göz önündeki üyesi Kör Chone denilen, siyahlar giyinmiş, deri palaskalı bir terzi ustasıydı; ama asıl lider, hayatının büyük kısmını saklanarak geçiren kambur Baruch Hoyker'di. Bund, kısa zamanda, kasaba içinde sivil bir güç odağı haline geldi. Bu, liderlerinden birine göre, Polonya boyunca tekrar eden bir hadiseydi:

> Ona huşu ve umutla yaklaşılıyor, gizemli bir varlık gözüyle bakılıyordu. Her şeyi başarabilir, herkese ulaşabilirdi... Bund'un sözü kanundu; mührü hipnotize ederdi. Adaletsizliğin, hakaretin olduğu yerde, işçi hareketine dâhil olmasa bile, herkes, en yüksek hukuki merci olarak Bund'a giderdi.[337]

Brzeziny'nin çırakları için, yalnızca kısa bir süre tadına varabildikleri bu denetleme gücü, yalnızca işyerinde değil gündelik hayatlarında da bir şeyleri değiştirebilmek için bir fırsattı.

> O zaman için, kasabadaki güç tamamen Birleşik Gençlik'in elindeydi. İnsanlar birbirlerine, yalnızca iktidarda olanları umursamadıklarını değil, Yahudi göreneklerine karşı gelmeye başladıklarını da fısıldıyorlardı. Artık dua etmiyorlardı... ve hatta Şabat'ta

> sigara içmeye başlamışlardı. Bu son hareketi gerçekten görmüş olan kimse yok, ama ne derler bilirsiniz, 'Yerin kulağı vardır.'[338]

1905 yazında, memleket devrimin kucağına yuvarlanmaktayken, Aaron Fogel, Brzeziny mezarlığında dua eden dindar bir Yahudi kalabalığının ortasında dikildiğini anımsıyor. O sırada, Baruch Hoyker önderliğinde, siyah gömlekleri içinde Birleşik Gençlik gelir. İnançlılar, sert bir devrimci nutku dinlemeye zorlanırlar.

> "Yoldaşlar, burada her yerde mezar taşları görüyorsunuz; bu taşların altında yatanlar, bir zamanlar, bizim gibi insanlardı. Şu anda, onlardan geriye yalnızca birer taş parçası kaldı. Emin olun ki aynı şey, biz bu toprağın altına girmeden, Rus bürokrasisinin de başına gelecek. Tek bir farkla: Ondan geriye bir taş bile kalmayacak."[339]

Kızıl bayraklar uçuşurken, milisler "Yemin"i söyleyerek, sokakları arşınlıyorlardı. Yerel polis şefi bile, onlar geçerken, dikkat kesilmişti. Ama Lodz, fabrika işçileri ile patronları arasında kopacak amansız bir mücadelenin eşiğindeyken; Brzeziny'de, terzi ustaları Bund'a katılınca endüstriyel ilişkiler yeniden düzenlenmişti.

> İşçiler ve ustalar arasında yakın bir ilişki gelişmeye başlamıştı. Ustalar çok bilgiliydiler ve iyi örgütlenmişlerdi. Ustalar, küçük ibadethanelerinde, her işçinin talebi üzerine etraflıca düşünüp taşınıyorlar; kabul edilirse, mağaza sahiplerine yeni taleplerle gidiyorlardı.[340]

Ekim 1905'te genel grevle yüz yüze kaldığı zaman, Çarlığın büyük mabedinin yıkılmak üzere olduğuna dair anlık bir kanı belirmişti. Çar, meşruti bir hükümdar olacağına, seçimler düzenleyeceğine ve hatta ılımlı siyasal partileri yasal ve meşru olarak kabul edeceğine söz vermişti. Ama aynı zamanda, büyük şehirlerde kurulmuş işçi sovyetlerini bastırmak için de harekete geçti; kıyım çeteleri, Yahudi katliamlarını hızlandırdılar. Brzeziny de bundan kaçamadı.

> İkinci gün, neredeyse kırk terzi tutuklanmıştı. Bazı mağazacıların polis güçlerine kimlerin devrimci olduğunu haber verdiklerine dair rivayetler dolaşıyordu; bu kişiler Piotrków'a sürülüyor, oradan da sınır dışı ediliyorlardı. Bütün bunlar, işçiler arasında elle tutulur bir hiddet yaratmıştı. Tutuklananların eşleri, misilleme olarak, mağazalardaki bütün pencere camlarını aşağı indirmişlerdi.[341]

Baruch Hoyker ele geçirildi ve "acımasız işkencelere" maruz kaldı. Çırak Mojsze Frank, grev biter bitmez kaçıp saklanması için, ustası tarafından uyarıldı.

> Evde olduğum bir gün, ailemin evine bir daha asla Brzeziny'ye dönmemem gerektiğini söyleyen bir mektup gelmişti, çünkü bütün işçileri tutuklamışlardı. Kazaklar, grevi gerçekleştirmeye yardım ettikleri bilinen insanların yaşadıkları bütün evleri arayıp taramışlardı. Kimse, asla Brzeziny'ye geri dönmekten bahsedemezdi.[342]

Ortodoks Yahudi okulunda saklanmakta olan çıraklara haber getiren bir tanık, "Kasabadan yarı ölü biçimde kaçtım. Her taraf kapkaranlıktı. Yahudiler, Yahudilere saldırıyordu. Gözlerim, görmüş olduklarını, Birleşik Gençlik'e yapılanları bir daha asla görmemeli."[343]

Bund'un ve diğer işçi hareketinin başından geçen hikâye, Rusya'nın her yerinde aynıydı. Bunlar olduğunda, Bund'un 25.000'den fazla üyesi ve milyonlar üzerinde etkisi vardı. Eski Bund üyelerinin 1950'lerde New York'ta bastıkları resimli tarih kitabının sayfaları arasında gezinirseniz, olan bitenin ne kadar ani bir şekilde değiştiğini görebilirsiniz. Kitapta, 1905'ten önce, genelde, gömlekler giymiş orta sınıf insanlarını gösteren grup fotoğraflarını görürsünüz; hasır şapkalar ve kabarık etekler revaçtadır; hatta önde iki adamın yatay bir şekilde dirsekleri üzerinde durduğu Edward döneminin klasik pozu bile fotoğraflar arasında yer almaktadır. 1905'te hâlâ grup fotoğrafları görebilirsiniz; ama gruplar daha geniş, insanlar daha hırçındır. Genellikle,

karda dikilen, göğüslerine birer revolver bastırmış insanlardır bunlar; kimi zaman üzerlerinde üniformalar vardır ve fotoğrafın önünde, romantik pozlar veren delikanlılar yerine, kıyımlarda öldürülmüş olanların bayraklara sarılı cesetleri bulunmaktadır.

1905'e gelindiğinde, Bund, Polonya'da ve Rus İmparatorluğunun diğer bölgelerinde, Yahudi işçi sınıfının kitle partisi haline gelmişti. 1910'a gelindiğinde, amansız baskılar altında, üye sayısı 609'a düştü. Aralarında burada alıntı yaptığımız Brzeziny'li yazarların da olduğu eylemcilerin çoğu, Amerika'ya göç etti. Ama Bund, Doğu Avrupa'nın *shtetl*lerinde ve kenar mahallelerinde çoktan bir efsane haline gelmişti.

1918–39: Birinci Dünya Savaşı bittiğinde, Avrupa'nın jeopolitiği, Bund'un bir zamanlar var olduğu koşulları ufalayarak ve siyasi dinamiklerini dönüştürerek, çarpıcı bir biçimde değişmişti: Rusya bir işçi cumhuriyeti haline gelmişti; Polonya ulusal bağımsızlığını kazanmıştı; gerileyen Alman ordusu kendi çapında bir devrim sahnelemek üzereydi. Bunların yanı sıra, Britanya, Yahudilere Filistin'de bir anavatan sözü vermişti. Bund'un Çarlık içinde kültürel özerklik stratejisi artık hükmü kalmamış bir belge gibiydi; ama yeni Polonya'da herhangi bir kültürel özgürlük kazanmak, kuruluşuna eşlik eden üç günlük kıyımdan da anlaşıldığı kadarıyla, zorlu bir görev olacaktı. Bu sırada, Filistin'e giden yol da, siyonist liderlerin savlarını güçlendirip "siyonist işçi" hareketine canlılık kazandırıyor ve Bund'a rakip çıkarıyordu. Ayrıca, Bund küçülmüştü: Doğudaki üyeleri, Sovyet Rusya'daki siyasi kargaşa ortamında yok olmuşlardı. Kendisini uluslararası bir hareket olarak kurgulayan Bund, artık yalnızca Polonya'da ve Baltık ülkelerinde etkili olan bir partiydi.

Kasım 1918'de, savaşın bittiği gün, Varşova'da sol görüşlü geçici bir hükümet kuruldu; Lodz, Varşova ve Lublin'de onu destekleyecek işçi konseyleri oluşturuldu. Brzeziny'de bir sendika

eylemcisi olan Abraham Abramowicz, bunun kasabada "bir yıldırım gibi yankılandığını" hatırlıyor.

> İşçilerin kasabanın yönetimini ellerine aldıkları gün, işçi konseyinin önünde zorluk çeken, aç sakinlere yiyecek sağlamak gibi ciddi bir soru durmaktaydı. İşçi komitesi, ilk gün birkaç mağazacıya, sonraki gün diğerlerine ve sonra diğerlerine on beş, yirmi ya da daha kalabalık işçi gruplarına yemek çıkarmalarını emretti. Bu, işçi konseyinin kısa süren hayatı boyunca devam etti.[344]

Ama konseyler sonuçsuz kalan önemli tartışmaların döndüğü yerlerdi ve 1919'un ortalarında feshedildi. Yeni hükümet, Yahudi karşıtı gösterilerden oluşan dalgayı durdurmak konusunda yetersiz kalıyor, yeni Polonya silahlı kuvvetleri ve polis Yahudilere yönelik sayısız cinayete, işkenceye ve ekonomik boykota karışıyordu.

Sonraki yirmi yıl boyunca, Yahudi işçi hareketi, iki siyasi hizbin iktidarı ele geçirmek için savaştığı bir devlette köşeye sıkışmış haldeydi. Bunlar: "Endeks" partisinin sağ görüşlü Yahudi karşıtları ile sosyalistken milliyetçi olan Josef Pilsudski tarafından yönetilen sağ görüşlü militaristlerdi. "İki dünya savaşı arasında Brzeziny, çift yönlü bir madeni para gibiydi," diye hatırlıyor Abe Rosenberg. "Bir yüzünde, parıldayan bir halk, laik yaşam, çocuklar için ilköğretim, kütüphaneler, seminerler, sinema ve tiyatro gösterileri vardı – diğer yüzündeyse, iktisadi çöküş ve umutsuzluk."[345] Birinci Dünya Savaşı, Brzeziny'nin terzilik işlerini berbat etmişti. Birçok terzi açlıktan ölmemek için dikiş makinelerini satarken, mağaza sahipleri geri çekilen Ruslarla birlikte doğuya gidiyorlardı. 1923'e kadar, iş bulmak neredeyse imkânsızdı.

Bund, kasabanın tek işçi partisi değildi. Bazı üyeleri Bund'dan kopmuş ve Polonya Komünist Partisi'nin Yahudi kolunu oluşturmuşlardı. Ayrıca, siyonist işçi hareketinin güçlü bir kolu olan Poale Zion (PZ) da burada bulunmaktaydı. İdeolojisi, Marksizm ve siyonizmin bir karışımıydı: Yahudi ulusu içinde "normal" bir

sınıf mücadelesini dizginlerinden kurtarmak gibi daha yüksek bir amacın sağlanması için, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını savunuyorlardı. Filistin'e göçü örgütlediler ve oradaki ilk kibutzu* düzenlediler. 1920'de, PZ sağ ve sol olmak üzere iki kanada bölündü. Solcu PZ, Yiddiş konuşan, eşit haklara sahip Arap ve Yahudilerden oluşan bir Sovyet Filistin kurulmasından yanaydı. Bu ülkede, Yahudiler, terzi ve dikici yerine vatman ve çelik işçisi olabileceklerdi. Bugünden geçmişi değerlendiren kimi tarihçiler tarafından basitçe delirmiş fanatizm olarak görülen bu görüş, o zamanlar, birçok genç Yahudi için hayatlarını feda edecekleri bir davaydı. Solcu PZ, Brzeziny ve benzeri birçok yerde otantik bir "Yiddiş sokağı Marksizmi" yaratma imtiyazı konusunda Bund ile kafa kafaya gidiyordu.

Tarihteki birçok sosyalist parti için, temel amaç siyasi iktidarı ele geçirmek olmuştu. Bunun nasıl ve ne zaman gerçekleşeceği, başlıca ayrılık kaynağıydı. Bund ve sol görüşlü PZ için, durum farklıydı: ikisi de, işçi hareketinin Polonya'da iktidara gelemeyeceğinin farkındaydı. En büyük işçi örgütü olan Polonya Sosyalist Partisi (PSP), kendi farklılıklarıyla, Bund'un aynadaki görüntüsü gibiydi, milliyetçilikle renklendirilmiş sosyalist bir partiydi. Leh milliyetçiliği, Katolik Yahudi karşıtlığıyla ağır bir biçimde lekelendiği için, PSP Yahudi partilerle anlaşmaya giderse, Polonya'da oyları sağcı milliyetçilere kaptıracaktı. Böyle bir eğilimi olsa bile yapamazdı ki, zaten büyük ölçüde de yoktu.

Yahudi işçi hareketinin bu siyasi felce verdiği tepki, işçi sınıfı cemaati içinde kültürel ve toplumsal bir devrime girişmekti. Bu, dünyayı daha geniş bir biçimde değiştiremeyecek hareketiçin, geçici bir çare gibiydi. Başarılarının ölçeği, işçi sınıfı tarihinde nadiren görülmüştü. Brzeziny'de yarattıkları etki, Abramowicz'in hatırladığı kadarıyla, çok büyük ve derindi:

* İbranice topluluk anlamına gelen kibutz ortaklaşa kullanılan yerleşim bölgesi anlamına gelmektedir. *-çev.*

> Her yerde tiyatro grupları türemişti, spor kulüpleri, kütüphaneler ve diğer etkinlikler... Kasabada gerçekten alışılmamış olan şey, radikal süreci teşvikeden temponun ivediliği, konulara yaklaşımdaki çok aşırı tutum, hiç kimseye yaramayan genel, sınırsız fanatizmdi.[346]

Bund hiçbir zaman komünist devrim görüşünü savunmamıştı; stratejisi evrimsel, birikimli bir "sosyal devrim"di. Bu strateji Rus tarzı iktidarı ele geçirme ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. Bund'un 1920'lerin başında, işyeri, cemaat ve kültürel örgütlenmelerden oluşan geniş bir ağı örgütleyerek başarmaya çalıştığı şey de tam olarak buydu.

Bütün bunların merkezinde Yiddiş dili vardı. Bund'un kurucuları entelektüeldiler ve örgütledikleri işçilerden, önce küfürlerden başlayarak, bu dili öğrenmek zorundaydılar. Artık bu örgütün kökleri, sarsılmaz bir biçimde, Yiddiş konuşan savaş sonrası nesle dayanmaktaydı. Irkçı siyasetçiler tarafından kötüleniyor olsa da dört bir yandan Yiddiş kültürünün olgunlaştığını, çağdaşlaştığını hissedebiliyorlardı. Çağdaş Yiddiş edebiyatının babası Isaac Peretz, Bund'a bağlı bir yoldaş-gezgindi. Yazdığı "Monish" şiirindeki (1888) kahraman, Yahudilerin "eski lisan" dedikleri dilin bir ayağı çukurda haliyle dalga geçiyor:

> Şarkım farklı çınlayacak,
> Soylular için söylüyorsam.
> Yiddiş değil, "Eski Lisanda" olacak
> Doğru dürüst sesi, ahengi olmayan.
> Bir kelam etmez cazibe üzerine,
> Anlatamaz âşıkların hislerini.[347]

Peretz, 1890'lardan sonra bir akın halinde Yiddiş oyunlar, romanlar ve şiirler üreten halkçı ve sosyalist edebiyatçılardan oluşan bir camiayla birlikte, bunu düzeltmeye girişti. Umutlandıran yeni kelimeler ve deyimler yaratarak eski sesleri ağızlarında döndürdükçe, Yiddiş konuşanlar şaşkınlık içinde dilin "Fransızcaya benzediğini" fark ettiler.[348]

1920'lerin başına gelindiğinde, işçi hareketi, Yiddiş üzeri-

ne kurulu bir kurumlar ağı oluşturmuştu. 1920'de, Polonya'da Yiddiş dilinde eğitim yapan elli sekiz okul bulunmaktaydı. Bu okulların yirmi üçü Poale Zión, on dördüyse Bund tarafından kontrol ediliyordu. 1929'a gelindiğinde, yüz on dört ilkokul, elli iki gece okulu ve hatta bir öğretmen lisesi vardı. Toplamda, yüzden fazla kasabada 24.000 öğrenci eğitim görüyordu. Brzeziny'de, en büyük pay sol görüşlü PZ'ye aitti.

> Genç ve enerjik üyeleri örgütlemiş olan solcu Poale Zión, yetişkinler içingece kursları açmıştı. Çalışan gençlerin çoğu, hayatları boyunca gördükleri tekeğitimi burada alıyorlardı. Poale Zión'un aynı zamanda çok iyi işleyen bir kütüphanesi de vardı.[349]

Bund'un bir çocuk hareketi bile mevcuttu, böylece bütün hayatınızı işçi hareketi içinde yaşamanız mümkün oluyordu: okulda, parkta, gençlik kulübünde, çıraklık eğitiminde ve burada da bitmiyordu.

1926'da, Bund, Morgenshtern (Sabah Yıldızı) adında bir spor organizasyonu başlattı. "Kitle sporunun" birlik duygusunu bireysel rekabetten daha çok teşvik ettiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden, resim yapmayı, yazın bisiklete binmeyi, jimnastik yapmayı ve yüzmeyi teşvik ederken, boks yasaklanıyor, futbolsa uygun bulunmuyordu. Bund'un gençlik gazetesi, "spor şirketleri, futbol tüccarları... bizim sporcularımız sizi bırakıyorlar... halkın bir kısmının saygı duyduğu yıldızlar, Solcu Poale Zión'a geliyorlar," diye küçümseyerek gülümsüyordu.[350] Ama bu güzel oyunun albenisi, hâkim olunamayacak hale gelecekti.

Abe Rosenberg, örgütlü sporların savaştan önce hiç bilinmediğini, ama 1920'lerin başında futbolun çarpıcı bir biçimde atağa kalktığını anımsıyor:

> Kısa bir sürede, topa vurmak bulaşıcı bir hal aldı. Yazın cumartesi günleri gün ağarırken, genç insanlar, babalarıyla dua etmeye gitmek yerine, "kem gözlerden" korunmak için dolambaçlı yolardan geçerek, bilinmeyen bir güç tarafından oyun sahasına çekiliyorlardı. Orada, Şabat kıyafetlerini bir kenara atıyor, şort,

> tişört ve özel ayakkabılarını giyip büyük bir şevkle antrenmana başlıyorlardı.[351]

Rosenberg, bir maç gününün coşku dolu bir anlatısını seriyor gözlerimizin önüne. Ebeveynlerinden daha uzun, daha zinde olan "neslimin harika gençliği," uzun cübbeleri ve siyah şapkalarıyla Hasidikler de dâhil bütün kasabanın seyirciliğinde, yerel bir rakiple karşılaşır o gün. Kaleci faul yapar, kalabalık sahaya iner, ardından kavga gürültü gelir. Son düdükte, Brzeziny kaybetmiştir, ama yaşlılar bira içip taktikleri değerlendirmek üzere barlara dağılırken, gençler sosyalist marşlar söyleyip siyaset konuşmak için ormana giderler.

> Orman, lacivert gökyüzünde salınmakta olan ayın loş altın ışığıyla parlıyordu. Gece hareketsiz, ağır ve hoş kokuluydu. Bütün marşları söylemiştik. Eve gitmek istemiyorduk. Geçen günün keyfi, yavaşça buharlaşıyordu. Bizi bekleyen sabah, gri ve asık suratlıydı.[352]

Bund futbola nasıl karşı koyabilirdi? 1929'a gelindiğinde, kendisine ait birçok futbol takımı vardı ve 1930'ların ortalarında, savunma için yararlı olduğunu söyleyerek, boksa da olur vermişti. 1931'de, Morgenshtern, yüz atleti Viyana'daki İşçi Olimpiyatları'na gönderdi – New York'taki Bund arşivinde korunmuş grup fotoğrafları, onları son moda formalar içinde sıraya dizilmiş halde gösteriyordu. Kadınların saçları şık bir biçimde kısa kesilmiş, erkeklerin saçları tiyatro yıldızları gibi arkaya taranmıştı, hayatları 1905'teki çırakların hayatlarından bir hayli uzakta duruyordu.

Sporun ötesinde, en büyük rezervi işçi hareketi olan Yiddiş tiyatro eserleri için büyük bir talep vardı. Bir katılımcının anlattığına göre, Bund ve Solcu PZ, Brzeziny'de rakip tiyatro grupları kurmuşlardı. Bund, "şiddetli bir kavgadan sonra" mağlup olmuştu. Ulusal ölçekte de, Bund ve Solcu PZ, ekonomik zorluklar ve amansız ırkçılık onları *shtetl*lerde bir araya getirebilecekken,

spor, tiyatro, edebiyat ve hatta sinema alanında aynı çetin rekabete tutuşmuşlardı.

Dünyayı fethetmek için: Olay yalnızca futbol ve kültürden ibaret değildi; Bund'un ve Solcu PZ'nin Brzeziny'ye gönderdiği eylemcilerin ve konuşmacıların daimî dinleyicileri vardı. Daha sonra Bund'un ABD'deki liderlerinden biri olacak Jacob Pat, konuşma yapmak için kasabaya gitmenin deneyimini yeniden yaşıyor:

> Kısa sürede, insanlar gruplar halinde sokağı doldururlardı. Yahudiler evlerinden çıkar, kaldırımlarda dikilirlerdi. Gençler, "Selam yoldaş. Selam olsun yoldaş," diyerek daha yakına gelirlerdi. Kasaba, "bir konuşmacının geldiğini" görürdü, bilirdi. Çoktan oraya varır, diğer arkadaşlarıyla birlikte beklerdi. Hasidimler bundan memnun olmaz, yaşlı Yahudilerin canı sıkılırdı. Zira konuşmacı, çocuklarını doğru yoldan saptıracaktı... Ama hiçbir şey yapamazlar, hiçbir şey diyemezlerdi. Bu böyle bir çağdı, yepyeni bir çağdı.

Pat, on yıllar önce meşhur bir hahamı ağırlayan "neşe ve huşu" havasıyla karşılandığını anımsıyor. Binden fazla insandan oluşan bir kalabalığa, kasabanın en büyük salonunda konuşma yapmıştı.

> Orada hepimiz, daha ulu, daha parlak bir dünyada birlikteydik... "Yoldaşlar – kadınlar ve erkekler" haykırışı havada dalgalanıyordu; yeni bir dünyanın, yeni insanların, daha büyük özgürlüklere kavuşmuş yeni Yahudilerin tutkulu hayaliyle sıralanmışlardı. Dünyayı Brzeziny'nin yoksul genç terzilerinin hayal ettiği biçimde görebilme onuruna erişmiş kim varsa, o sırada dünyayı fethetme gücüne sahipti.[353]

Kitle toplantılarının, futbol ve tiyatro gruplarının pastoral betimlemelerini hatırlarsak, Yahudilerin devlet memurluğundan alındığı, Varşova ve Lodz sokaklarında çetelerin düzenli saldırılarına uğradığı bir dönemde, Bund'un inşa etmekte olduğu

siyasi dünyanın, gerçekten, hayalperest bir karakteri olduğunu görürüz. Bund'un liderlerinden birinin başyazısından alınmış bu parçadaki hayal kırıklığını hissedebiliyorsunuz:

> Yahudi işçisi, kendisi için çok az, başkaları için çok fazla endişeleniyor... Özel amaçlar için toplanmış Yahudi işçi mitinglerinde, tartışmalar her çeşit yabancı konuya değiniyor, her seferinde temel konudan uzaklaşıyor. Yahudi işçiler, her gün biraz daha Almanya'nın, Rusya'nın, İngiltere'nin ve Amerika'nın sorunlarına gömülüyorlar. Çözmemiz gereken acil sorunlarsa, ellenmemiş olarak duruyor.[354]

Josef Pilsudski'nin (kendisi Yahudi karşıtı olmaktan çok, Rus karşıtıydı) askerî rejimi 1926'da yönetime geldikten sonra, resmî Yahudi karşıtlığında bir gevşeme yaşanmıştı; ama toplumda hâlâ şiddetliydi. Artık Bund'un taktikleri yavaş yavaş değişmekteydi. Önceden Polonya'daki parlamento seçimlerini boykot etmişti, ama 1928'de Polonya Sosyalist Partisi'yle seçim ittifakı yapıp gösterişsiz bir başarıya imza attı. O yıl, Brzeziny'deki ilk 1 Mayıs gösterisinde Yahudi işçilerle Yahudi olmayan sosyalistler arasında ilk etkin işbirliği yaşandı. Abromowicz'in hatırladığına göre:

> İlk 1 Mayıs gününde, çeşitli fraksiyonlar sloganlar atıp bayraklarıyla pazar yerine yürüdüler. Orada, büyük gösteri gerçekleşti. Henüz günün erken bir saatiydi ama pazar yeri insanlarla doluydu. Kızıl bayraklar ve pankartlar taşıyan kitle, gürültülü bir şekilde Rogow Caddesi yönünde ilerliyordu. Lehçe ve Yiddiş marşlar ve sloganlar, sokaklarda çınlıyordu ... Poale Zión Solcu Partisi'ne (o zamanlar, parti sekreteriydim) sancağı taşıma onurunu vermiştik. Bayrak o kadar ağırdı ve esen rüzgârla öyle ağırlaşmaktaydı ki bugün bile ağırlığını hissedebiliyorum.[355]

1929'da, Poale Zión'un öncülüğünde işçilerin adaylarından oluşan bir birlik, o ana kadar Yahudileri temsil eden ana akım siyonistlerin yerini alarak, kasaba konseyinde sandalye kazandı. Ama seçim hileleri, konseyin Hristiyanlarca kontrol edildiğini gösteriyordu. Yahudi işçi grubunun lideri konseyden işsizlere yö-

nelik yardımlar istediği ilk konuşmasını yaparken, yuhalanarak susturuldu.

> Oturum akamete uğramıştı ve bu, kasaba konseyinde, Yahudiler ile Polonyalılar arasında sonradan ortaya çıkan çatışmaların başlangıcıydı. Yahudi nüfusu gelecekte konseyle herhangi bir işbirliği imkânı olmadığını anlayıncaya kadar, durum, böylece, kötüleşmeye devam etti.[356]

Aldatıcı Zafer: İki savaş arası dönemin önemli bir bölümünde, Bund, meydanı solcu Paole Zión'a kaptırdı. Solcu PZ'ye bağlı gençlik hareketi Hashomer Hatzair'in nefsi müdafaa artı sosyalizmden daha çekici bir politikası vardı: nefsi müdafaa artı Filistin. Ayrıca, solcu PZ Sovyet yanlısı olduğu için (Bund fazlasıyla karşıttı), Stalin Rusya'sıyla işbirliğinden doğan değerli ödülleri de topluyordu. Sonuç olarak, Bund, Brzeziny gibi küçük kasaba cemaatlerinde ve işçi siyonizmi örgütlerinde ikinci derecede rol oynayacaktı.

Ama Pilsudski'nin 1935'teki ölümü ve ardından resmî Yahudi karşıtlığının yeniden canlanması, Bund'u Polonyalı Yahudiler arasında yeniden lider konuma getirdi. Muvazzaf albaylardan biri, bir radyo yayınında şunları söyleyecekti: "Yahudiler çok kalabalık, bunun çözümü kitlesel göçtü... Ancak bu çözümün kendiliğinden gelmesini bekleyemeyiz. Yahudiler birden buharlaşmayacaklar. Polonya nüfusuna ticaret, sanayi ve küçük zanaatlarda gecikmeksizin iş bulmalıyız."[357] Bu, Yahudilerin kalifiye işlerden atılmaları ve sokaktaki ırkçı saldırıların daha örgütlü hale gelmesi için yapılmış, yanlış anlaşılma ihtimali olmayan bir çağrıydı.

Yeni durum Bund'un liderliği üzerine bir kova soğuk su gibi döküldü. Liderleri Victor Alter ve Henryk Erlich, daha derin bir siyasi krizin parçası olmamak için mücadele etmişlerdi; ama şimdi Bund'u Polonya Sosyalist Partisi'yle resmî bir ortaklığa yöneltiyor, ciddi bir biçimde seçim çalışmalarına odaklanıyorlardı. Bund 1936'ya kadar Yahudi *kehilla*ları (dini konseyler) için yapı-

lan seçimlere doğru düzgün katılmamıştı; ama şimdi katılıyordu ve bir anda ülke çapında yüzlerce koltuk kazanmıştı. Varşova, Lodz, Lublin, Vilnius ve Grodno'da, çoğunluk partisi haline gelmişti. Bund Varşova'da kontrolü ele geçirdi; ama Polonya hükümeti, yerine bir avuç ana akım siyonisti atayarak, konseyi kesin bir biçimde dağıttı. Lodz'da, anakent konseyini aslında Bund, PSP ve Almanca konuşan sosyalistlerden oluşan bir koalisyon kontrol ediyordu; ama bu konsey de dağıtıldı. Her halükarda, seçim başarısı oldukça geç gelecekti.

1936 Martında, Przytyk kasabasında, polis destekli bir kıyım yaşandı. Buna cevaben Bund ve solcu PZ, Polonya çapındaki Yahudi bölgelerinin iş bırakmasını sağladı. Grevi desteklemeyi reddeden ana akım siyonist siyasetçiler, itibarlarını kaybettiler. Böylece, felaket uzaktan belirince, Yahudi işçiler büyük gruplar halinde Bund'a döndüler.

Aralık 1938 yerel seçimleri, savaştan önce, siyasi direnci ölçecek son sınavdı. Ve Bund seçimlerde Yahudi oylarının çoğunluğunu kazandı ve şehirlerde ezici bir çoğunluk elde etti. Bund'un siyasi özellikleri, her zaman, ırkçı şiddete karşı etkin nefsi müdafa, siyonizmin reddi, göç fikrini küçümseme ve Polonyalı işçilerle birleşebilme umudu olmuştu. Şimdi, Avrupa ve Amerika sınırlarını göçmenlere kapatınca, Yahudi işçiler yüzlerini, onlara her zaman "Evimiz Buradadır" diyen örgüte dönmüştü. Bağlılıktaki bu değişim, sosyalist radikalizmin olduğu kadar ulusal birliğin de bir ifadesiydi; ama Bund'un liderleri siyonistler üzerinde elde ettikleri üstünlüğün sınırlarını zorlamaya kararlıydılar.

Henryck Erlich, cüretkâr bir biçimde, seçim zaferini henüz elde etmiş hareketin siyonizm ile ilişkisinin gelecek trajedi boyunca da hâkim olacak tonunu belirledi:

> [Yahudi birliği] tutucularla işbirliğini içeremez... Siyonizm, Yahudi karşıtlığının müttefiki haline gelmiştir. Yahudilerin dünyanın dört bir yanında kötüleşen durumu, siyonistlerce sö-

> mürülmektedir. siyonistler kendilerini Polonya'nın ikinci sınıf vatandaşları olarak görüyorlar. Amaçları, Filistin'de birinci sınıf vatandaş olabilmek ve Arapları ikinci sınıf vatandaş haline getirmektir. Bu yüzden, Bund, siyonistleri Polonya'daki tutucu güçlere karşı mücadelesinde ortak olarak göremez.[358]

Bund, bunun yerine, kendisini Yahudi ve Leh işçilerin ittifakını sağlayacak tek olası kanal olarak görüyordu. Bund liderlerine göre, 1938 seçim deneyimi, onlara, en azından Polonyalı Yahudilerin çoğunluğu adına konuşabileceklerini ve Polonya işçi hareketiyle uzun süredir ertelenmiş işbirliğinin gerçekleşmesine ramak kaldığını öğretmişti. Ve bütün zorluklara karşın, dayanışma, *shtetl*lerdeki hayatın güzelleşmesini sağlıyordu.

Arjantin'e göç ettikten sonra ünlü bir yazar haline gelen Brzezinyli Icchok Janasowicz, kasabadaki Yahudi işçi hareketinin, yıkılmasından hemen önce, neler başardığını şöyle özetliyor:

> İki savaş arası dönemde... ataerkil özellik yaşam biçimlerinde hâlâ korunuyordu ve ücretliler ile ustalar, ustalar ile mağazacılar arasındaki mücadeleye damgasını vuruyordu. Doğru, Brzeziny'dekiler, Lodz'lular ile aynı sosyal mücadeleyi yürüttüler. Bu'rada da grevler sıklıkla olurdu, fakat bütün mücadeleler, büyük şehirlerdeki keskin öfkeden mahrumdu ve asla ciddi düşmanlıklar ortaya çıkarmazdı... Her ne kadar diğer kasabalardakilerle karşılaştırıldığında, davranışlarına sinen huzurlu mizacı abartmak istemesem de, ortada kesinlikle huzurlu bir mizaç vardı.[359]

1939 Eylülünde Almanya Polonya'yı işgal etti ve ortada huzur kalmadı. Naziler Brzeziny'i savaş çıktıktan sonra birkaç gün içinde işgal etti ve 1940'ta bir getto oluşturarak 6.000 Yahudiyi daracık sokaklara tıkıştırdı. *Kehilla, Wehrmacht** ile askerî üniforma dikmek için bir anlaşma müzakere ederek sürgünleri erteledi, bu düzenleme gettoyu iki sene boyunca ayakta tuttu. Fakat

* Nazi Almanya'sı silahlı savunma birliği. *–çev.*

sonrasında, Ocak 1942'de Hitler "nihai çözüme" karar verince gettonun kaderi de çizilmiş oldu.

Kasabada, bir adet işçilerin akşam kursları derneği, yedi sınıflı bir laik Yahudi okulu, altı kütüphane, dört tiyatro grubu, iki kooperatif, bir mesleki işçi sendikası, iki zanaatkâr sendikası, Bund'un ve hem Sağ hem de Sol Poale Zion'ların faal şubeleriyle beraber "devrimciler ve komünistler" vardı. Bu Brzeziny işçi hareketinin son dökümüydü, hayatta kalan biri tarafından betimlenmişti. 1942 Mayısında Brzeziny tarumar edildi. Bund'un Brzeziny şubesinden sürgün edilen on beş üyesi Lodz gettosuna vardı.

Getto savaşları: Bund'un Polonya'daki son eylemi, tarihinin en destansı eylemi olarak bilinir. 17 Nisan 1943'te Bund'un Varşova gettosundaki gençlik hareketi, Solcu PZ ve ana akım siyonistlerle beraber Nazilere karşı bir ayaklanma çıkarmaya karar verdi. Fakat savaşma kararı, Bund'un dikenli teller ardında bir işçi hareketi örgütleme ihtimali için mücadele verdiği ve siyonistlerle bir ittifak içinde yer almamaya direndiği üç yılın sonunda, Varşova'daki Yahudilerin büyük çoğunluğunun katledilmesinin ardından gerçekleşmişti.

Alman işgali ile beraber Bund'un ulusal liderlerinden Elrich ve Alter'in, Varşova'yı terk etmeleri ve doğuya kaçmaları istendi. Fakat Sovyetler, Nazilerle Polonya'nın ikiye bölünmesi konusunda anlaşmıştı ve Elrich ile Alter, Sovyet mıntıkasında Bund'a yönelik geniş kısıtlama sonucu Sovyet gizli polisleri tarafından tutuklandılar. Varşova'da emektar Bund lideri Shumel Ziegelboim yönetimi ele aldı ve Naziler tarafından *kehilla* yerine kurulan Yahudi Konseyine hizmet için aday gösterildi. Fakat Ziegelboim gettoda direniş oluşturmayı teşvik eden bir konuşma yaptıktan sonra Polonya'dan gizlice kaçırıldı ve Londra'da sürgündeki Polonya hükümetinin Bund temsilcisi oldu.

1940 Kasımında Varşova gettosu silahların gölgesinde diken-

li tellerle çevrili bir alanda kuruldu. İki hafta süren kaotik çift yönlü göçün ardından Bund kendini, yarım milyonun biraz altında olan ve bir odada yedi kişi yaşayan Yahudi topluluğun arasında faaliyet gösterir buldu. Kaçmak ölümle cezalandırılıyordu, Yahudi çocuklarının eğitim görmesi yasaklanmıştı ve gelişigüzel cinayetler, dayaklar gasp hemen başlamıştı. Bund'un Varşova gettosundaki öz savunma grubu lideri olan Bernard Goldstein savunmayı hücre sistemi üzerinden yeniden inşa etmeyi tasarladı –"beşler ve onlar" – sadece bir kademe üstlerindeki şeflerini bilecekti.

1941'in ortalarında Naziler eğitim yasağını yumuşattılar ve Bund'un gençlik ağı da apartman blokları ve ofislerin arasına sıkışmış gece okulları ve anaokullarında hayata başladı. Goldstein şunları hatırlıyordu:

> Eğitsel ve kültürel faaliyetler yeni bir önem kazandı... Aslında, bizi esir alan acizlik hissine karşı kendimizi savunmak için savaş öncesinin bütün kurumlarını yeniden inşa etmeye ve güçlendirmeye çalıştık, hiç olmazsa daha önceki hayatımızın bir yanılsamasını yaratmaya çalıştık.[360]

Gettodaki ilk 18 ay boyunca direnişin pasif olacağına ilişkin kesin bir yargı vardı, fakat Bund hâlâ *The Bulletin* (sonraki adı *the Call* olacaktı) adlı yasadışı bir gazete çıkarıyordu. 17 Nisan 1942'de Gestapo, yasadışı gazetenin kökünü kazıma bahanesiyle ilk infaz dalgasını gerçekleştirdi. Çok sayıda matbaacı ve entelektüel toplandı ve kurşuna dizildi. O gece Varşova gettosunun yıkımının ilk safhası başladı; bu süreçte Gestapo birlikleri insanları gelişigüzel dövecek, ateş edecek ve yağmalayacaktı, onları toplayıp sürgüne yollayacaktı. Fakat Treblinka toplama kampı bu esnada hazır değildi. Kitlesel ölçekteki imhalar ise 22 Temmuz 1942'de başladı. Gestapo, Judenrat'dan 60.000 "iş görmez" Yahudi'nin sürgününü organize etmesini istedi. Her gün 10.000 kişi güya çalışma kamplarına sürülecekti. Gestapo, süre-

cin gizliliğini güvence altına almak için birçok insanı rehin aldı. Judenrat başkanı Adam Czerniakow düzenlemeyi imzalamaktansa, siyanür yutmayı tercih etti.

Şimdi Bund'un Varşova'daki liderliği gençlik hareketi *Zukunft*'un (Gelecek) üyelerine geçmeye başladı. Solcu PZ savaşın başlamasıyla kendini sembolik olarak feshetmişti, fakat sol siyonist gençlik hareketi Hashomer Hatzair faaliyetini sürdürüyordu. Benzer bir model ana akım siyonistler için de geçerliydi, gençlik örgütü Hechalutz öncü kuvvet olarak ortaya çıkmıştı. İki savaş arası dönemin "harika gençliği", yüksek tehlike koşullarında zor bir soruyla karşı karşıya kalmıştı: Ne zaman ve nasıl savaşacağız?

Zukunft tarafından yönlendirilen Bund, silahlı direniş örgütlemeye henüz karar vermişti fakat bu noktada hâlâ silah bulmakla uğraşıyordu.

> Uzun zamandır beklenen silah sevkiyatının başlayacağını duymayı her daim bekledik. Fakat biz biliyorduk ki silahlı direniş altmış bin kişinin değil bütün gettonun kaderini belirleyecekti. Böyle bir durumda bütün gettonun kaderinin belirleneceğine nasıl ikna olunduğunun bir önemi yok, her halükarda, kim böyle bir kargaşayı hızlandırma sorumluluğunu üzerine alabilir?[361]

Sorun gettodaki birçok insanın Almanların kitlesel imhalara başladığı söylentilerine inanmamasıydı. Bu nedenle de silahlı direniş hareketine kitlesel destek gerçekleşmedi. Direniş yerine çalışma izni ve iş için mücadele vardı. Zengin Yahudiler, bütün servetlerini, sürgünden muaf atölyelere temizlikçi olarak girmek için harcadılar. Bu bağlam içinde Bund, siyonist gençlik grubundan gelen ilk birleşik askerî güç oluşturma önerisini reddetti. Birbirlerine karşı duydukları geleneksel düşmanlığın yanında, Bund, birleşmiş bir Polonya isyanı olacağı ve bu yüzden dikenli tellerin öbür ucunda direnişin başını çeken Polonyalı sosyalistlerle bağlantı kurmanın önemli olduğu düşüncesine de sıkı sıkıya sarılmıştı.

Toplumdaki ataletle yüzleşen Bund, iki şeyyapma yoluna gitti: Varşova Yahudileri arasındaki inkâr atmosferinde gedikler açmak ve Müttefikleri, gerekirse Alman nüfusa karşı cezalandırıcı tedbirler alarak, Yahudi soykırımını durdurmak için harekete geçmeye ikna etmek. Yahudi soykırımının kanıtlarını dünyaya göstermek için cesur bireysel eylemlere ihtiyaç vardı.

Bund, gençlik örgütünden Zamlan Friedrich'i umutsuz bir görev için Treblinka'ya gönderdi. Friedrich, Bund'un okullarında yetişmiş, Bund'un spor gazetesini düzenlemiş ve gençlik grubunda siyaset ve edebiyat eğitimi görmüştü. Görevini tereddütsüz kabul etti. Friedrich sarışın ve uzun boyluydu, Goldstein'in tabiriyle "bir Nazi propagandacısının rüyalarını süsleyebilirdi." Göreviyse telleri geçerek gettonun dışına çıkmak ve sürgüne gönderilen bir gemiyi dolduracak kadar kişiyi varacakları yere kadar takip etmekti. Ve sonrasında da geri gelecekti. Temmuz 1942'de Treblinka'ya giden bir treni takip etti ve ormana yakın bir alanda iki firari bularak onlarla konuştu, biri Bund üyesiydi. Görsel detaylarla süsleyerek kullanılmakta olan mekanikleşmiş imha yöntemlerini anlattılar. Friedrich, daha sonra, ölü sayısını kesinleştirmek ve 20 Eylül'de Bund'un gazetesinde yayınlanmış Treblinka'daki birincil tanıkları dosyalamak üzere gettoya döndü.

> Varşovalı Yahudileri taşıyan bütün trenler Treblinka'ya gitti, burası Yahudilerin korkunç bir biçimde öldürüldüğü yerdi... Treblinka'daki kamp 1-2 kilometrelik alan... yeni ulaşan insanlar... çıplaktılar ve [toplanarak] iki yüz kişilik gruplar halinde duşa götürüldüler... Bir daha kendilerinden haber alınamadı.[362]

Bu esnada Bund aktivisti Leon Feiner, Müttefik gizli ajan Jan Karski'yi önce gizlice gettoya, sonra da bir koruma kılığında toplama kampına soktu. İşgal edilmiş Avrupa'da elinde Yahudi soykırımı belgeleriyle ilerleyen Karski, Bund'un Londra temsilcisi Ziegelboim ile temasa geçti. Kıdemli İngiliz ve Amerikalı

siyasetçileri olan bitenlerle yüzleştirdi, fakat Atlantik'in her iki tarafında da ilk elde kendisine inanılmadı.

Eylül-Ekim 1942'de 300.000 Yahudi gettodan kırbaçlarla ve Gestapo ve Yahudi polisinin postallarıyla çıkarılarak Umschlagplatz'a, aktarma noktasına götürüldü. Buradan da kağnılara konularak Treblinka'ya getirildiler. Bund aktarma noktasından insanları kurtarmak için cesaret ve rüşvet karışımı yöntemlerle elinden gelenin en iyisini yaptı, fakat uygulamada korumalarla görüşmeye gönderilenler sürgüne gönderildiler. Bund'un gençlik örgütünden Marek Edelman şunları söylüyordu: "Bu andan itibaren neredeyse bütün yoldaşlarımızı kaybettik. Sayıları 500'ü aşan asli gruptan, sadece birkaç düzine arkadaşımız kaldı."[363]

Bund, sendikalar aracılığıyla, fabrika yöneticileriyle iyi ilişkiler kurmuştu. Fabrikaya geçiş, sürgünden muaf olmak demekti ve Bund matbaaları kullanarak binlerce sahte geçiş belgesi de yapmıştı. Bernard Goldstein hayatta kalmayı başardı, çünkü bir giysi fabrikasındaki işçiler onu sakladı. Yakın arkadaşı Bund aktivisti Sonia Novgorodsky ise bir fabrika baskını sırasında yakalandı ve sürgün edildi. Edeleman, Sonia ile onun yakalanmasından bir gün önce, işçilerle her zaman yakın ilişkiler kurmuş bir hareketin ana çelişkilerini irdeleyen bir konuşma yaptıklarını hatırlıyor. Sonia, ona şunları söylemiş:

> Benim yerim burası değil. Gettoda kalanlara bir bak, sadece alçaklar. Emekçi kitleler şimdi Umschlag yolunda, ben de onlarla gitmeliyim. Eğer onlarla olursam, belki de, bir insanoğlu olduklarını hiçbir zaman unutmayacaklar. Son anlarında bile, arabalarda ve sonrasında...[364]

Gettonun "tasfiyesi" Ekim ayına gelindiğinde neredeyse tamamlandı. Sadece 60.000 kadar Yahudi kalmıştı: 33.000'i fabrikalarda, 3.000'i konsey işçisi ve geri kalanı da depolarda saklanan sözde "vahşi halk." Sürgünden kaçan Goldstein dönüşünü şöyle betimliyordu:

> Her şey ilginç gözüküyordu. Sadece altı-yedi hafta önce gettoda var olan coşkulu ataklardan ve ateşli kalabalıklardan eser kalmamıştı. Dükkânların kapıları açık, içleri boştu. Evler terk edilmişti... Her şeyin üzerine kasvetli bir sessizlik çökmüştü.[365]

Bu noktada Bund, kısa adı ZOB olan Yahudi Savaş Örgütüne katılma kararı aldı. Geniş halk kitlelerini savaşa sokmanın bir riski kalmamıştı, çünkü büyük çoğunluğu zaten ölmüştü. Goldstein'e "Aryan" tarafına kaçması emredildi, böylece Polonya direnişi ile bağlantı kurulabilir ve silah sağlanabilirdi. ZOB'un kumandanı Hashomer gençlik örgütünden 24 yaşındaki Mordechai Anielewicz'di; Mariel Edelman ise komuta kademesindeki Bund temsilcisiydi. O andan itibaren şöyle söyleyecekti: "Yoldaşlarımız, başkalarıyla yakın bir ailenin fertleriymişçesine yaşadılar. Karşılıklı bir amaç bizleri birleştirdi. Yarım yılı aşkın zaman boyunca farklı ideolojilerin taraftarları arasında bir tartışma veya çekişme olmadı... Hepsi eşit bir biçimde bu yiğit yaşam ve ölüm mücadelesi için savaştı."[366]

Aralığın sonunda ZOB Polonya direnişinden gelen ve on tabancadan ibaret olan ilk parti silah sevkiyatını gerçekleştirdi. İlk büyük çatışmaysa 18 Ocakta gerçekleşti ve çatışmaya katılan Yahudilerin çoğu öldürüldü, Almanlar sürpriz bir atakla onları sokak savaşına çekmişti. Etkisi çok dramatik oldu. Gettonun dışındaki Oppel silah fabrikasında zorla çalıştırılan Yahudi işçiler tekrar gettoya dönerek savaşa katılmak için kıyameti kopardılar. Gettonun içindeki Toebbens fabrikasında, fabrikanın Alman sahibi ZOB'u suçlayan bir konuşma yaptı, ilerde en son ayaklanmaya katılacak olan Yahudi polis memuru Jan Mawult da konuşmayı dinleyenler arasındaydı.

> Nedeni ne olursa olsun direniş düşüncesi büyüyor... Savaş Örgütü herkesin dilinde, insanlar örgüt hakkında konuşuyorlar, onu düşünüyorlar. Toebbens kendi polemiğinde örgütün adını zikrederek, savaşçıların davasına kendi propagandalarından daha büyük katkıda bulundu.[367]

ZOB vur-kaç saldırılarına ve sabotajlara başladı ve kendi cephaneliğini inşa etti. Edelman'a göre, nihai ayaklanmaya kadar her partizanın 10-15 devirli silahı, beş el bombası ve beş molotof kokteyli vardı. Her bölgenin üç tüfeği vardı. Bir adet de makineli tüfek.

İki tarz müfreze vardı, kendisini getto etrafındaki stratejik yerlerde konumlandırmış olan "özel garnizon" ve fabrika merkezli grup. Sonuna kadar Ortodoks Marksist olan Bund savaşçıların çoğunun fabrikalardan gelmesi konusunda ısrarcıydı. Goldstein şunları yazdı:

> Neredeyse bütün fabrika savaşçısı bölükler Bund çatısı altında örgütlenmişti, Bund özel garnizonlara sadece dört bölük göndermişti. Biz fabrika kalelerimizin zayıflamasından çok korkuyorduk... Amacımız direnişi genişletmek ve ona kitlesel bir özellik kazandırmaktı... İnsanlara duyduğumuz güvenin haklılığı kanıtlandı. Nihai savaş başlatıldığında, fabrika bölüklerimiz bütün fabrika işçilerini kendi saflarına çekebildi. Sözde "vahşi" halk da, nerede saklanabilirse orada yaşayan ve hiçbir güvenilirlikleri olmayan illegaller de mücadeleye katıldı.[368]

Şubat 1943'te radyoya, Victor Alter ve Henryk Erlich'in "Sovyetler Birliği'ne karşı yıkıcı eylemlerde bulunmak" suçuyla infaz edildiği haberi geldi. Erlich Polonya'nın bağımsızlığı konusundaki azmini St. Petersburg Sovyetine taşımıştı. Alter ise Komintern'in kurulması sürecine katılmıştı. İkisi beraber Bund'un iki savaş arası dönemdeki politik simaları olmuşlardı. Goldstein şöyle yazıyordu:

> İki sevgili yoldaşımızın ve liderimizin, Stalin'in GPU'sunun zindanlarında vurularak öldürüldüğünü öğrendiğimiz ilk günlerde, insanlarımızın yüzlerinin aldığı hali hâlâ gözlerimde canlandırabiliyorum. Derin bir üzüntü ve keskin bir acı içinde boyunlar bükülmüştü.[369]

SS birlikleri 19 Nisan 1943 Pazar sabahı saat 6'da gettoya saldırdı. Kalan Yahudileri yok etme operasyonunun sinyali ile

başlayan ve aylar süren savaş tarihte Varşova Gettosu İsyanı olarak bilinir. Makineli tüfeklerle ve tanklarla silahlanmış, tamamen savaş donanımlı 850 kişilik güçlü Alman birliği intikal yürüyüşüyle ilerledi, fakat savaşmak için bütünüyle hazırlıksızdılar. ZOB birlikleri ateş açtı ve tanklara molotof kokteyli fırlattı. İkinci Alman saldırısında büyük bir bomba patlatıldı ve çok zayiat verildi. Edelman öğlen saat 2'de "getto bölgesinde tek bir canlı Alman kalmadığını" yazıyordu.

Savaşın ilk evresi 5 gün sürdü ve sonunda ne olduğunu Anielewicz kendi son bildirisinde özetledi:

> Yaşananlar bizim en cesur rüyalarımızın da ötesine geçti. Almanlar gettodan iki defa sürüldü. Birliklerimizden biri 40 dakika diğeri ise altı saatten fazla dayandı. Büyük şeyler olduğunu fark ediyor ve yapmaya cüret ettiğimiz şeyin azametini ve önemini hissediyordum... Bugünden itibaren partizan taktiklerine kayacaktık.[370]

ZOB ayaklanmanın, savaşın gidişatındaki daha büyük bir değişikliğin parçası olduğunun farkındaydı. Almanlar, Ocakta Stalingrad'da teslim olmuştu, şimdi savaşçılar da "Gettograd"tan bahsediyorlardı. Bu arada Polonya işçi sınıfının morali düzelmeye başlamıştı. 23 Nisan'da ZOB Polonya işçi sınıfına yazdığı bildiriyi yayınladı: "Biz gettonun tutsakları size içten kardeşlik selamımızı gönderdik... Bu savaş, sizin ve bizim özgürlüğümüz için, sizin ve bizim insani, toplumsal ve ulusal onurumuz için!"[371]

İlk haftanın sonunda Almanlar iki tanklarını ve 93 askerlerini kaybettiler, saldırıdan uzak durdular. Saldırı yerine, yöntemsel olarak, alanları ateşe vermeyi ve ZOB'u sığınaklarına çekilmeye zorladılar: "1 Mayıs'ta getto savaşçıları bir günlük 'saldırı' kararı aldı. Akşam yok ettikleri mevkilerin yoklamasını tutup 'Enternasyonal' söylediler."[372]

8 Mayıs'ta Almanlar ZOB'un karargâhını buldular ve zehirli gazlarla saldırdılar. 80 kadar savaşçı içeride yakalandı.

Anielewicz de dâhil olmak birçoğu teslim olmaktansa intihar etti. 12 Mayıs gecesi, düzensiz çatışmalar hâlâ devam ederken, radyo bültenleri sürgündeki Polonya hükümetinin Bund temsilcisi Ziegelboim'in, Müttefiklerin Yahudi soykırımına tepkisiz kalmalarını protesto etmek için intihar ettiği haberini verdi. İntihar notunda şöyle yazmıştı:

> Varşova gettosundaki yoldaşlarım, son destansı savaşlarında ellerinde silahlarla öldüler. Onlarla beraber, onlar gibi ölmeme izin verilmedi, fakat ben bu kitlesel mezarda onlarla beraberim. Ölümümle, Yahudi halkın imha edilmesine izin veren ve bu imhayı seyreden dünyanın sessizliğine karşı en derin protestomu ifade etmek istedim.[373]

Goldstein şunları yazdı: "Arthur'un intiharının anlamı hepimiz için çok açıktı. O, bizim lehimize olan çabalarının bilançosunu bize sundu."[374]

Cephaneleri bitince, Polonya direnişi ZOB'a kanalizasyonlar aracılığıyla kaçma fırsatı ayarladı. "Bir deri bir kemik kalmış" olan Edelman'ın grubu 48 saat sonra tünellerle gettodan kaçtı. Zamlan Friedrich de aynısını yaptı ama yakalandı ve kurşuna dizildi. Goldstein Varşova'da kaldı ve burada bir sene sonra gerçekleşen daha yaygın Polonya ayaklanmasında yer aldı. Bund, Temmuza kadar, gettoda savaşan iki grupla da temaslarını sürdürdü, Temmuzdan sonra ise 70 kadar ZOB savaşçısı, ormanda partizan olarak yeniden toplandı. 16 Mayısta, görevli SS birlikleri operasyonu özetledi:

> Toplamda 56.065 Yahudi yakalandı, eski gettodaki 7.000 kadarı büyük çaplı eylem sırasında imha edildi ve 6.929 tanesi [Treblinka'ya] gönderildi, bunun anlamı 14.000 Yahudi'nin imha edilmesidir. 56.065 Yahudi'den başka, tahminen 5000-6000 Yahudi de patlamalarda veya açılan ateşlerde öldü.[375]

"Dünya ne kadar fakirleşti": Birçok işçi hareketi dünyayı değiştirmek için var oldu, fakat Bund benzersiz bir problemle

karşılaştı: kurulmuş dünya değişimin imkânsızlığını ispatladı. Bund'un cevabı dünya içinde bir dünya yaratmaktı, bu dünyanın en huzurlu olduğu yer ise mühürlenmeden önce, Brzeziny'dekine benzer *shtetl* topluluklarıydı. Bund, Varşova Gettosu isyanı aracılığıyla bu dünyadan bizim yaşadığımız dünyaya son mesajını gönderdi.

Onun doğuşunu görmüş olan ve Polonya dışındaki işçi hareketleriyle karşılaştıran herkes Bund'un biricikliğini fark etti. Bund kendini içinde mücadele ettiği ulusal kültürden ayrıştırmadı, bu kültürün yaratılmasına yardım etti. Bu sayede, Bund yoğunlaştırılmış topluluk örgütlenmesinin en başarılı örneği olarak işçi sınıfı tarihindeki yerini aldı. Yahudi bir komünist Isaac Deutscher, Bund'a muhalif olmasına ve ideolojisini benimsememesine rağmen, başarılarını övüyordu:

> Yirmi beş seneden beri onların muhitinde çalıştığım için kendimi şanslı hissediyorum... Doğu Avrupa'daki Yahudi işçilerin geçmiş kuşaklarını canlandıran bu geniş politik ufku, ideallere bağlılığı, fedakârlığı, cesareti başka hiçbir yerde bulamadım. Bu insanların kalp atışları durunca, dünyanın ne kadar da fakirleştiğini artık biliyorum.[376]

Fakat kalpleri bütünüyle durdurulamadı. Marek Edelman, Bund'un felsefesini ve ayaklanma derslerini tarihe yazdırmak için hayatta kaldı. Şunları söyledi:

> Benim sosyalizm düşümde devlet tekeli yok. İnsanoğlunun öznelliği üzerinevurgu yapılmalı. İhtiyacınız olan şeyler: iyi maddi koşullar, yüksek derecede kültür, daha fazla özgürlük ve dostluk. Ve bu, bugün veya yarın gerçekleşmeyecek. Bu zor ve dolambaçlı bir yol...[377]

Edelman, bu yorumları yaptığı yıl meşgul bir adamdı; hapishaneden henüz çıkmıştı ve zayıf düşmüş bir diktatörlüğe karşı mücadele veren yarı-yasal bir işçi örgütlenmesine yardım etmeye çalışıyordu. Örgütlenmenin adı *Solidarnosc*'du (Dayanışma); yıl ise 1989.

9

Umudun Beraberinde Getirdiği Mutluluk

Fabrikaları İşçiler Denetlediğinde

> Kimi zaman şarkılar ve kahkahalar duyuluyor. Daha önce benzeri yaşanmamış bu anın yarattığı bir büyülenme hissi de var. Kızıl bayraklar dalgalanıyor, kapılarda korumalar, avlularda kurulu çadırlar... Öğünler neredeyse ortaklaşa yeniyor. Bir bilinmeyeni bekleme ve umudun beraberinde getirdiği mutluluk hissi...
>
> *Corriere della Sera*, Milano
> 2 Eylül 1920

Neuquén, Arjantin, 2006

Raul Godoy için, açmazlarla dolu aylardan sonraki ilk fırsat bu; Bob Travis için, imalat makinelerinin götürülmesini engellemek için o anda uydurulan bir taktik; Maurizio Garino ve Simone Weil içinse, işyerinde özgürlüğe kavuşmanın ta kendisi. Bahsi geçen şey, oturma eylemi. Garino, Turin metal işçileri sendikasının 1920'deki lideri; Weil 1936 Paris'inde, Renault'da alt kademede çalışan bir teknisyen; Travis ise 1937'de, Michigan Flint'deki otomobil işçilerinin önderiydi. Godoy'a gelince, o Arjantin'de bulunan Zanon Seramik adında bir fabrikanın sendikasını yönetiyor. Bu yazının yazıldığı esnada o ve 460 arka-

daşı, 2001 yılında ele geçirdikleri bu tesisi hâlâ kontrollerinde tutmaktalar. Godoy şunları söylüyor:

> Başlangıçta tüm çalışanların işten atılıp atılmayacağı belli değildi, bu yüzden yalnızca kısmi bir işgal gerçekleştirdik. Yani, makinelerin ve stokların başka yerlere taşınmasını önlemenin bir yöntemi olarak her zamanki vardiyalarımızda çalışmaya devam ettik. Ortama belirsizlik hâkimdi. Ne yapacağımızı bilmiyorduk.

Zanon, Neuquén'deki en büyük fabrikalardan biri, aynı zamanda da bir ileri teknoloji tesisidir. Böyle olunca, 2001 Ekiminde patronlar burayı kapatmaya, işçileri işten çıkartıp fırınları kaldırmaya kalkıştığında bu sanayi kentinin tamamı büyük bir dehşete kapıldı. Fakat paranın değer kaybetmesine ve insanların bankalara akın etmesine neden olan ekonomik kriz giderek kontrolden çıktı. İşsizlik yüzde 20'ye yaklaşıyordu. İşsiz eylemciler ana caddeyi kesti. Aralık 2001'de yüzlerce işyerinin idaresine, buralarda çalışan işçiler el koydu. "Bu bir ayaklanmaydı" diyor Godoy. "İnsanlar, hiçbir şeyin imkânsız olmadığını hissetti; radikal talepler gündeme kondu çünkü artık bir şeyler patlamak üzereydi. Bizse bu sürecin birer parçasıydık."

Lokavt yapmaya kalkışan fabrika yönetimini suçlu ilan eden mahkeme kararından cesaret alan işçiler, fabrika idaresine el koyup, oylama yaparak seramik üretimini sürdürme kararı verdi.

> Üretimi, patron ya da ustabaşılar olmadan, tıpkı sendikamızda yaptığımız gibi aşağıdan yukarıya örgütledik. Seramik türleri, kalitesi, tasarımları veya tedarikçiler gibi üretim planlarına ilişkin kararları oylayarak aldık. Her bölüm, gündelik sorunları günlük Koordinatörler Toplantısına sunmakla görevli birer koordinatör seçti. Bu Koordinatörler Toplantısı bir tür işçi konseyi gibi işleyecekti.

Bunun yanı sıra tüm işçilerin katıldığı ve orta vadeli kararların alındığı düzenli, gün boyu süren bir toplantı var. Ele aldıkları ilk konulardan biri, çalışma temposunun hafifletilmesi oldu.

> Sekiz saatlik üç vardiyamız var ve herkes aynı çalışma saatleri için aynı ücrete tabi. Patronların egemenliği altında çalıştığımız zamanki çalışma saatlerinin yarısı kadar çalışıyoruz. Eskiden, tüm üretim sürecinin temposunu düzenleyen seramik baskı makinesini dakikada 14-15 vuruş yapacak şekilde ayarlamak zorundaydık ki bu, kollarınızı hissizleştirdiği için korkunç bir şeydi. Şimdiyse bu oranın yarısı hızda çalışırken yüksek verimlilik seviyemizi koruyoruz.

Çözüme kavuşan üretim süreci konusu, aslında sorunlarının yalnızca başlangıcıydı. İlk olarak devamlı tedarikçiler mal satmayı reddetti, sonra da vergi kod numaraları olmadığı için ürettikleri mallara el kondu. Ancak, daha geniş bir toplumsal muhalefetle geliştirilen ilişkiler parasal desteği de beraberinde getirdi: Askerî diktatörlük tarafından çocukları öldürülmüş kadınların kurduğu Plaza Del Mayo Anneleri kendi vergi numaralarını işçilere verdi. Zanon'un patronlarıyla kavgalı olan yerel halksa işçilere kil sağladı.

2001 ayaklanması esnasında işgal edilen fabrikalardan yaklaşık 160'ı hâlâ işçilerin kontrolünde. Bazıları kalıcı olarak millileştirilmeyi talep ediyor, kimisi kooperatif olarak kalmak istiyor, bir kısmıysa başka yöneticilerin idaresinde yeniden borcunu ödeyebilecek hale gelmek için devlet desteği bekliyor. Parçası oldukları kitle hareketi zayıfladıktan uzun zaman sonra bile, Arjantin'in iş yaşamının diğer bölümüyle paralel evrende kalmayı sürdürüyorlar. İşsiz eylemcilere de istihdam sağlayarak, fabrikayı devraldıkları tarihten bu yana Zanon'daki işgücünü hemen hemen yüzde 50 oranında arttırdılar, kendi ürünleri için istikrarlı bir piyasa oluşturdular. Godoy'un dediğine göre, işgalden önce bir senede kayıtlara geçen ortalama kaza sayısı 300'dü. Bunların yarısı ciddi vakalarken, yılda ortalama bir kaza ölümle sonuçlanıyordu. İşgalden bu yana ise 33 iş kazası oldu. Bunların hiçbiri ciddi bir yaralanmaya ya da ölüme neden olmadı.

Fabrika işgallerinin bu kadar uzun süre sürdürüldüğü sık

görülmez. Tarihte işgallere genellikle, kuvvetli tepkiler uyandıran şiddetli dönüm noktalarında rastlanır. Arjantinli işçilerin yaptığı işgaller uzun soluklu olabildi çünkü 2001 krizi sırasında iktidara gelen sol-ulusalcı hükümetin işçilere verdiği bu izin yararına olmuştu. Her günkü iş eziyetine alışık olan erkek ve kadınlar küreselleşme karşıtı harekette kendilerini gösteri yıldızlarına dönüşmüş halde buldular. Zanon hakkında üç film çekildi ve şimdi buradakiler "işçilerin denetimindeki en büyük fabrika" nitelemesinin keyfini çıkarıyor.

Bu işçiler acaba fabrika işgallerinin tarihinden haberdarlar mı? Bir Marksist olan Godoy, haberdar olduğunu söylüyor. "Birçok işçi bunu bir tür solcu fantezisi olarak görüyordu, ama diğer tüm seçenekler ortadan kalktığında bunun, uğruna mücadele edilecek tek gerçek seçenek olduğunu anlamaya başladılar" diyor. Peki, daha önceki benzer olaylar nelerdi? 1970'lerde Arjantin'de yapılan bir işgali, Pinochet öncesi yıllarda Şili'deki işgalleri, Bolivya ve Peru'daki birkaç fabrika işgalini sıralıyor. İki dünya savaşı arasındaki on yıllarda İtalya, Fransa ve ABD'yi yıkıp geçen oturma grevi tsunamisine gelirsek, tüm bunlar tarihten ziyade efsane gibi görünüyor. Temel benzerlikler olmasına rağmen buradakilerin tartışmaya yönelik başlıca duygusal cevabı şu: Bir özgürlük ve mutluluk hissi var. Godoy şunları aktarıyor:

> Kendimizi daha özgür hissediyoruz; özellikle de mücadelemiz sayesinde. Mücadele etmeye başladığınızda, sorunları görebildiğinizde, düşmanın kim olduğunu fark edip patronların ne yaptığını anladığınızda ve sendika bürokrasisini gördüğünüzde kendinizi özgür hissetmeye başlarsınız. Neler yaptığımızı tüm dünyaya duyurabiliriz. Kocaman bir plajda yalnızca bir kum tanesi olsak da, deneyimimiz işçilerin neler yapabileceğini gösteriyor...

İtalya, 1920

1920'nin Eylül ayında Kuzey İtalya'nın tamamında yöneticiler, işçilerinden talimat alıyordu. Bir Milano gazetesinin muhabiri şunları yazmıştı:

> Birçok tesis gezdik. Bunların bazılarında ustabaşıların, beyaz yakalı işçilerin, hatta yöneticilerin fabrika konseyinden talimat aldığını fark ettik. Marelli, Breda, Spadaccini gibi ustabaşı, yönetici ve büro çalışanlarının uzak durduğu diğer tesislerde, fabrikatörlerin misillemesinden korkan işçiler, fabrika konseyi tarafından seçilen işçilerin önderliğinde yollarına devam ediyor.[378]

Fabrikaların denetimi yarım milyon metal işçisinin elindeydi. Yöneticilerinse iki seçeneği kalmıştı: gitmek ya da denetimi kabullenerek kalmak. İki yıl süren isyanlardan, sendikanın onayı olmadan yapılan grevlerden ve halk ayaklanmalarından sonra oturma eylemine geçilmişti. Ancak bu eylemler, kargaşa ya da toplumsal çöküntü ortamının bir sonucu değildi; vasıflı işçilerin işyerinde kendi hayatlarının kontrolüne sahip olabilmek için titizlikle planladıkları bir kalkışmaydı.

İtalyan ağır sanayisi, moderndi ve bir bölgede yoğunlaşmıştı. Cenova, Torino ve Milano, Birinci Dünya Savaşı sırasında hızla büyümüş işgücüne sahip bir "sanayi üçgeni" meydana getirdi. İtalyan işçi hareketi olağanüstü düzeydeydi; hem güçlü bir sendikalist hareketi hem de güçlü bir sosyalist hareketi içinde barındırıyordu. Genel İşçi Konfederasyonu'nun (CGL) 1.930.000 üyesi vardı ve tıpkı Almanya'da olduğu gibi burada da ılımlılar başı çekiyordu. 1914'ten önce İtalya'yı yönetmekte olan liberal hükümet sendikalara, ücretler ve çalışma koşullarıyla ilgili resmî olarak tanınan bir danışmanlık görevi verdi. Fakat fabrika militanlarının çoğu CGL içerisinde yer almıyordu. Sendika federasyonu USI'nın 800.000 üyesi vardı ve tüm görüşleri doğrudan eylem üzerinden şekillenmişti. Büyük öneme sahip Turin kentinde bir karmaşa söz konusuydu: Metal işçilerinin sendikası FIOM'da hem sendikalistler hem de sosyalistler yer alıyordu.

Bu iki grup arasında rekabet vardı ama Alman işçi hareketini yok etmekte olan "kardeş kavgası" İtalya'da henüz başlamamıştı. Sendikalist bir metal işçisi olan Maurizio Garino, Turinli metal işçilerinin toplantı salonlarındaki siyasi kültürü şöyle anımsıyor:

> Herkes USI'ya ya da FIOM'a katılmakta serbestti. Elbette herkes kendini, doğrudan eylemin büyüsüne kaptırmıştı. Evet, reformistler bile fikirlerini söyleyebilirdi, azami düzeyde konuşma özgürlüğüne sahiptiler, fakat sayıca azlardı... Bizler arkadaştık, gerçek anlamda işbirliği yapıyorduk... Aramızda ne düşmanlık ne de kavga vardı.[379]

Böylesi bir ortamda, hem sendikalist hem de sosyalist sendikalar içinden, benzer stratejiler izleyen topluluklar doğdu. Geleneksel sendika liderlerinin yerine işyeri temsilcilerinin oluşturduğu bir hareketin konması ortak amaçlarıydı.

Doğrudan eylem fikrinden büyük heyecan duyan Marksist entelektüel Antonio Gramsci, 1918'de sanayi bölgesi Turin'e taşındı ve *L'Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adında, özellikle bir işyeri temsilcileri hareketi örgütlemeyi amaçlayan bir gazete kurdu. Gazetenin ilk sayısı 1919 yılının 1 Mayısında çıktı. Bu sırada Garino sendikalist grubuyla birlikte metal işçileri sendikasının yönetimini ele geçirme noktasındaydı. Bu iki adamın aynı yolun yolcusu olduklarını fark etmeleri uzun sürmedi.

1919 Ağustosunda Fiat-Centro fabrikasındaki işçiler resmî sendika temsilciliği sistemini dağıtıp İtalya'nın ilk "fabrika konseyi"ni oluşturdular. Kendilerini komiserler olarak adlandırsalar da, fabrika konseyi özünde bir işyeri temsilcileri heyetiydi. Her konsey 20 işçiden oluşan bir grup tarafından seçiliyordu. Konseyler, kendilerini seçen bu işçilere geri bildirimde bulunmak zorundaydı. Garino aktarıyor:

> Konseylerin kilit özelliği, alt kademelerdeki işçilerin herhangi bir delegeyi derhal görevden alma yetkisinin olmasıydı. Her işyeri bir komiser seçerdi. Bu kişi, fabrikadaki yönetimsel hiyerarşiyi büs-

> bütün ortadan kaldırmak için, tüm üretim sürecini araştırmaktan ve bu bilgiyi kendi birimindeki yoldaşlarına aktarmaktan sorumlu bir işçiydi... Bu konseyler iki açıdan hazırlık örgütü olmak durumundaydı: kapitalizm yerine nihai olarak toplumsallaşmış üretimin geçmesi için teknik ve örgütsel hazırlık amacıyla; ikinci olarak ise sosyalist bir toplumun kurulmasına doğru yol almak için devrimci bir kültürün unsurlarını hazırlamak amacıyla.[380]

Diğer bir deyişle, Fiat işçileri hem kendi üretim merkezlerini hem de İtalyan toplumunu yönetmeyi öğreniyor olduklarını düşünüyordu.

Gramsci, Fiat-Centro'daki oylamaya ilişkin raporunda bunu, ülke çapına yaygınlaştırılmış bir strateji haline getirdi:

> Komünist toplumsal iktidarı uygulayacak işçi örgütleri; emekçi sınıfların birliğini işbölümünün belirlenmiş kategorilerinin ötesinde inşa etmek için yerel ve ulusal bir hiyerarşiyle eşgüdümlü çalışan işyeri konseyleri sisteminden başka bir şey olamaz.[381]

Diğer fabrikalar da fikri süratle benimsedi. Gramsci bir toplantıdan diğerine davet ediliyordu. 31 Ekim 1919 itibariyle hareket, 30 fabrikadan 50.000 işçiyi temsil edecek delegelerin toplanacağı bir konferans çağrısı yapacak güçteydi.

Bu toplantıda Gramsci tarafından kaleme alınan "İşyeri Komiserleri Programı" kabul edildi. Bu metin, dinci olmayan tüm sendikaların tek bir örgütte birleşmesi çağrısında bulunuyordu. İşyeri temsilcisinin, işyerindeki çalışma koşullarına müdahale etmesi gerektiğini savunuyordu. Fakat hızlı değişimlere alışık olan, doğruyu söylemek gerekirse hızlı değişimlere tapan işçilerin, teknolojik gelişmeyi engellemek gibi bir niyetleri yoktu:

> Komiser araştırmalı; burjuva üretim sistemini ve emek süreçlerini araştırmaları konusunda yoldaşlarına ısrar etmeli; onlardan, emekçilerin işini kolaylaştıracak ve üretimi hızlandıracak yenilik önerileri ve eleştiriler istemelidir... Refah, üretimin düzensizleşmesiyle veya iş disiplininin zayıflamasıyla kazanılamaz... Benzer nedenlerden dolayı komiserler, idare tarafından önerilen içsel

> teknik yenilikleri araştırmalı, yoldaşlarıyla tartışmadan bunlar hakkında karar vermemelidir...[382]

Fabrika konseyi teorisinin sorunu şuydu: Gramsci'nin kafasında bu teori, iki sorunu (iktidar ve denetim sorunu) birden çözen tek bir fikir biçimindeydi. Fabrika konseyi, komünist devleti yönetmenin bir aracı olmakla birlikte aynı zamanda da işçileri gelecek için yetiştirme aracıydı. Fakat karar anı geldiğinde İtalyan işçiler bunlardan birini tercih etmek zorunda kalacaktı. Fabrika konseylerini İtalya'yı yönetmek için mi istemişlerdi yoksa sadece idareye de danışarak fabrikaları aşağıdan yönetmeyi mi amaçlamışlardı? Eğer niyetiniz katiyse, bunlardan birini seçmek iyi bir fikir olabilirdi; fakat onlar hiç de hazır değilken bu seçimle karşı karşıya geleceklerdi.

Sosyalist sendika federasyonunun liderleri fabrika konseyi hareketini küçümsemişti ama görmezden gelemediler. Fabrika konseyleri 1 Kasım 1919'da Turin'de FIOM'un liderliğini ele geçirdi. Göreve getirdikleri kişi Maurizio Garino'ydu. İsmen sosyalist bir sendikada görevli bir sendikalistin idaresinde, çok geçmeden bazı doğrudan eylemler gerçekleştirilecekti. Garino planı ayrıntılarıyla açıkladı: "İlk iş acil eylem, ikinci sırada isyan döneminde üretimin devamlılığını garantilemek, son olarak ise, bir ihtimal, komünist yönetim için altyapı sağlamak."[383]

8 Kasım günü, Gramsci'nin çıkardığı *L'Ordine Nuovo*'nun işyeri temsilcilerinin manifestosunun basıldığı sayısının tamamı öğle saatlerinde tükendi. Fiat, Lancia, Alfa Romeo... Fabrika konseylerine sahip firmaların isimleri, İtalyan otomobil sektörünün onur listesi gibi okunuyordu. 1920'nin Şubat ayına gelindiğinde yaklaşık 150.000 işçi Turin'deki fabrika konseylerinin birer parçası haline gelmişti. Nisan ayı itibariyle hareket mücadeleye hazırdı.

FIOM'un makine işçileriyle imzaladığı ulus çapındaki anlaşma, sendika heyetlerinin üretim bölümlerine girmemelerini ve heyetlerin yalnızca çalışma saatleri dışında toplanmalarını şart

koşuyordu. Fabrika konseyleri bu kuralı çiğnedi; hemen ardından karara karşı bir mücadele doğdu. İşyeri temsilcilerinden bazıları işten atılınca Turin metal fabrikalarında genel grev başladı ve daha sonra grevler bölgenin dışına taştı.

Grev esnasında İtalyan Sosyalist Partisi'nin merkez heyeti toplantı halindeydi. Gündemin ilk sırasında Sovyetlerin İtalya'ya nasıl getirileceği meselesi vardı. Diğer bir deyişle Rus devrimi modeli İtalyan topraklarında nasıl kurulacaktı? Plan; savaş sonrası dönemde İtalya'nın yönetiminde kalıcı rol oynayacak, partinin bizzat örgütleyeceği yerel konseyler oluşturmaktı. Fabrikalardaki işyeri temsilcilerinin harekette rol oynayacakları, sosyalistlerin pek de aklına gelmemişti o aşamada; aslında işyeri temsilcileri kalkışmasını, dikkati devrimden uzaklaştıran can sıkıcı bir oyalanma yöntemi olarak görüyorlardı. Bu yüzden grevi desteklemeyi reddettiler. Yalıtılan Turin grevi bir süre sonra mağlubiyetle sona erdi.

Ancak sosyalist sendikaların liderleri şimdi yepyeni bir sorunla karşı karşıyaydı. Liretin değerinin düşürülmesiyle tırmanan enflasyon ücretleri kemiriyordu. Ortalama bir aile için haftalık geçim maliyeti Haziran 1919'da 120 liretken Aralık 1920'de 190 lirete yükseldi. Bir metal işçisinin asgari yevmiyesi 13 liretti. Sendikalar ücretlere yüzde 40 zam istedi. Bu talep, kendisine ait Confindustria (Sanayi Genel Konfederasyonu) adında ulusal bir federasyon oluşturmaya karar veren işverenler tarafından türlü taktiklerle engellendi. 1920 Ağustosunda işveren sözcüsünün sendikacılara söylediği şu ünlü sözle ücret artış talebi tamamen reddedilmiş oldu: "Tüm tartışmalar boşuna. Sanayiciler hiçbir şekilde en ufak bir artışı kabul etmeyecektir. Savaştan bu yana sanayiciler satış yapabilmek için fiyat düşürüp duruyor. Artık bıktık. Şimdi sıra siz işçilerde."[384]

FIOM'un ulusal lideri Bruno Buozzi, sosyalist sendikacılığın savaş öncesi gelenekleriyle pişmişti. Uzun zamandan beri sendikalizme muhalifti. Buozzi "örgütün ve örgütçünün, kitleler

örgütsüz olsa dahi yine de kitleleri izlemesi gerektiği teorisine karşı" olduğunu açıklamıştı. "Kestirmeden söylemek gerekirse böyle bir teori örgütü işlevsiz hale sokar. Bu teori isyanlar yaratabilir fakat devrimci bir bilinç yaratamaz."[385] Ancak işverenlerin tavrı, Buozzi'nin bir karşı atak düzenlemesi gerektiğini gösterir nitelikteydi. Ücretlerin aniden aşınması sırasında başkanlık yapması; insanların sendikadan ayrılmaları, fabrika konseylerinin büyümesi, kendi yerini sendikacıların alması gibi korktuğu tüm şeylerin gerçekleşmesine neden olacaktı. Bu nedenle Buozzi fabrikalarda iş yavaşlatma çağrısı yaptı. Sonradan anlaşılacağı üzere bu şüphesiz, hem genel greve karşı koymanın hem de işverenleri sıkıştırmanın bir yoluydu. Buozzi taleplerini sıraladı:

> Üretimi asgari seviyeye indirin; kimse işyerinden ayrılmayacak, kimse elverişsiz araç gereçle elde iş yapmayacak, imkânlar el verdiği ölçüde makineler onarılacak; eğitimini almadığınız bir işi yapmayınız; makine durmadan temizleme ya da yağlama işlemine başlamayınız; eğer şirket bu davranışından ötürü bir işçiyi işten çıkartırsa, işe geri alınmasını sağlayınız...[386]

En sonundaysa Buozzi militanlara bir tür imtiyaz olarak şöyle bir komut verdi: "Şirket lokavt ilan ederse, fabrikayı işgal edip orada kendi hesabınıza çalışınız."[387] Bu, sendika yönetmeliğinin fiili şiddet için düzenlenmesiyle; "mevcut tüm olanaklar kullanılarak" yapılacaktı. Bir yandan alt tabakaların diğer yandan uzlaşmaz patronların baskısı altında kalan Bruno Buozzi ciddi bir çarpışmaya adım atmak üzereydi; hem de hayattaki tüm amacı böylesi bir şeyi engellemek olmasına rağmen...

31 Ağustos 1920 sabahı Milano'daki Alfa Romeo otomobil fabrikasının yöneticileri lokavt ilan etti. FIOM gecikmeden üyelerine, kentteki 300 fabrikanın işgal edilmesi talimatını verdi. Kent gazetesi olayları şöyle duyurdu:

> Dün akşam, dışarıdan bakan biri için fabrikalarda tek bir manzara vardı. Onlar için yemek getirip götüren kadın ve çocuk kalabalığının içinden geçerek ulaşılıyordu, fabrikaların gönüllü

> tutsakları olan grevcilere. Daha yakınlarında oraya buraya dağılmış, kaldırımda ya da çimlerde duran gündüzden kalma çadır yıkıntıları vardı. Giriş çıkışlar işçi grupları tarafından sıkı biçimde kontrol ediliyordu. Ortalıkta tek bir görevli veya polis bile yoktu. Grevdeki işçiler alanın biricik efendileriydi. Alandan arabayla ya da taksiyle geçen birisi, sınır kapısından geçiyormuşçasına denetime tabi tutuluyordu.[388]

İşverenler buna cevap olarak, lokavtı ülke geneline taşıma kararı aldı. 1 Eylül günü haber İtalya'daki tüm üretim hatlarına ulaşırken, işçiler sakince gece için hazırlık yapmaya devam etti. Ne polisin ciddi bir seferberliği söz konusuydu, ne de işverenler girişlere ya da ofislere el koymaya kalkıştılar. Hesaplaşmak istiyorlardı. Yalnızca sendikalarla boy ölçüşmek, onları yenmek için değil, sendikalara yumuşak davrandığını düşündükleri liberal politikacı Giovanni Giolitti'nin hükümetini dizginlemek için de bu hesaplaşmanın kesin sonuca ulaşmasını istiyorlardı.

4 Eylül Cumartesi gününe gelindiğinde 400.000 metal işçisi İtalya'nın dört bir yanındaki fabrikaları işgal etmişti. Daha küçük kentlerde, bir veya iki fabrikayı kapsayan coşkulu yerel eylemler olsa bile buralarda hareketlilik önemsiz düzeydeydi; ancak Cenova, Milano ve Torino'nun oluşturduğu sanayi üçgeninde yaşayan bütün halk hareketten etkilendi.

> Özellikle akşam olurken, ellerinde silahlarıyla duvarların üzerine oturmuş kızıl muhafızların gölgelerinin gökyüzüne yansıdığı; sirenlerin çığlığı Adda boyunca uzayıp Resegnon'da yankılandığı zamanlar, gösteri görülmeye değerdi.[389]

Önemle vurgulanması gerekir ki bu bir oturma eylemi değildi; tarihte bir ilkti, işçilerin işyerinden çıkmadan çalışmaya devam ederek yaptıkları kitlesel bir protestoydu. Fabrikaların mevcut iş yavaşlatma temposunda; 8 saati çalışma, 4 saati dinlenme ya da nöbet görevi şeklinde ayrılmak üzere ortalama 12 saatlik vardiyalarla üretimi sürdürmeleri talimatı verilmişti. Sendika liderlerinin açık niyeti; üretimi sürdürerek kitleselliğine rağmen,

bu hareketin sivil mercilere yönelik bir meydan okuma ya da bir devrimin başlangıcı olmadığını göstermekti. Fakat Turin'deki fabrika konseyi liderlerinin amacı bu değildi. Onlara göre, işçilerle büyük bir prova yapma fırsatıydı bu.

Turin'deki Fiat-Centro'da, fabrika konseyi üretimin idaresine el koydu. Yalnızca bir kere, ünlü patronları Giovanni Agnelli'nin masasında grup fotoğrafı çektirmek için işe ara verdiler. İlk günlerde birçok fabrikada olduğu gibi burada da, teknisyenler ve büro çalışanları yardım için kalmaya devam etti. Fiat-Centro'nun fabrika konseyinin ilk bildirisinde şunlar yazıyordu:

> İşçiler işyeri komisyonu, teknikerler işyeri komisyonuyla görüş birliği içinde tüm işçilerin iş yerlerinde kalmasını ve herkesin karşılıklı saygı çerçevesinde, eskisi gibi (iş yavaşlatarak) çalışmasını rica ediyor. İşçiler! Bu fabrikayı işverenler olmadan yürütebileceğinizi gösterin! İç komisyonunuz çıkarlarınızın savunucusu olacak ve uygun zamanda sizi çağıracak.[390]

Anlaşmazlıktan önce Fiat-Centro'daki üretim günde 67 otomobil düzeyindeydi. İş yavaşlatarak çalışıldığında bu sayı günde 27 otomobile indi. İşçilerin kontrolünde 37 araç üretildi. İşte burada, Gramsci ve Garino'nun işçi denetimi öğretisini yaymış oldukları Turin'de, deneyim tüm hızıyla ilerliyordu. Buranın, geleneksel sendika liderlerinin işgallere önderlik ettiği Milan'la zıtlığı gün gibi ortadaydı.

> Milan'da dikkatinizi çeken ilk şey her çatıda, bacada dalgalanan kızıl bayraklardır. Turin'de ise, bugün işgalimizin dördüncü gününde bile kazanımın dışsal sembolleri taşradaki fabrikaların etrafında seyrek görülür. Nadiren bir kızıl bayrak, parmaklıklarda tek bir nöbetçi bulunsa da güç içerde yoğunlaşmıştır. İşçilerin odaklanmayı tercih ettikleri şey, hem özel fabrikalarda hem de kentteki sanayi kompleksinde emeğin teknik olarak örgütlenmesi meselesidir.[391]

Metal işkolunu aşarak kimya ve tekstil sanayine, tersanelere ve limanlara yayılan bir hareketle büyüyen işgaller, ülke genelin-

de sosyal bir krizin fitilini ateşledi. Ancak parasal sorunlar baş göstermişti. Birçok fabrikada işgale katılan işçiler paralarının ödenmesini istiyordu. En militanlar ücretleri arttırmak isterken, kendini daha az adamış olanlar, dayanışma bağışları dışında herhangi bir çözüm sunmayan FIOM'la karşı karşıya gelmemeye özen gösteriyordu. İtalya'nın dört bir yanından şubelerin, sendikalara genel greve başlanması yönünde çağrı yapmasıyla herkes CGL'nin önceden belirlenmiş ulusal kongre tarihi olan 10-11 Eylül'e odaklandı.

Bu toplantı, işçi hareketleri tarihine en olağandışı olaylardan biri olarak geçer. Bir zamanlar yalnızca küçük yasadışı grupların gündemindeki devrim fikri açık seçik bu toplantıda konuşuldu ve gelişmiş bir ülkenin sendika kongresi tarafından bu toplantıda oylandı. Toplantının başladığı dönemde, işgal bölgelerinde tahminen 500.000 kadar işçi vardı. CGL liderlerinin yerel temsilcilerinden öğrenmek isteği şey, fabrikaların bir isyan başlatmanın koşullarına sahip olup olmadığı; yani işçilerin tel örgülü barikatların arkasından çıkıp silahlı güçlerle dövüşmeye hazır olup olmadığıydı. Cevap hayır oldu. En iyi silahlanmış fabrikanın bile sadece 5.000 atışlık makineli tüfek cephanesi vardı. Böylece, müzakerede bulunmaya ve iktidarı ele geçirmeyi unutmaya karar verdiler.

Ancak sosyalist parti liderlerinin retoriğe düşkünlüğünü hesaba katmamışlardı. İtalyan Sosyalist Partisi, Alman SPD ya da İngiliz İşçi Partisi gibi bir kitle partisiydi; ama benzerlerinin aksine İtalyan Sosyalist Partisi, 1919'un başlarında Komünist Enternasyonal'e toplu halde üye oldu. Liderleri ılımlı kişilerdi, pratikte başka ülkelerdeki partilerden daha devrimci değillerdi. Ama onlar için Marksizm vazgeçemedikleri eski bir din gibiydi. Partideki gerçek komünistleri hayal kırıklığına uğratarak, kendi topraklarında "kardeş kavgasının" patlak vermesine izin vermediler.

Genel kongrenin ilk gününde sosyalist liderler, söz konusu grevin "siyasi" bir grev olmasından ötürü buna yön vermenin kendi görevleri olduğunu; idareyi devralacaklarını ve işçi sınıfının iktidara el koyma sürecini örgütleyeceklerini ilan ettiler. Bundan hoşlanmayan sendika liderleri farklı bir öneride bulundu: iş bırakmadan protesto etme stratejisini genişletmek. Yüzde 40'lık ücret zammı yerine "sendikanın sanayi üzerindeki egemenliğinin işveren tarafından tanınması" hedeflenecekti. Metal işçilerine yönelik mali yardımı arttıracaklardı fakat sendikal hareketin diğer kısmını greve çağırmayacaklardı.

Ardından yaşananlar gülünçtü: Öneriler oylamaya sunuldu. Ücret artışı talebi ya da sendika seçimleri gibi meseleler için icat edilen blok olarak oy verme mekanizması, İtalyan işçilerinin ayaklanarak iktidara el koyup koymayacağına karar vermek için kullanıldı. Hareketin devrime dönüştürülmesi önerisi 409,569'a karşı 591,245 oyla reddedildi. Devrim gerçekten durdurulmuştu. İşgallerin sonlandırılması için birkaç gün içinde, FIOM kapsamında ülke düzeyinde bir oylamaya gidildi.

İşverenlerin yaşadığı rahatlama hissedilebiliyordu. Ancak, tam son darbeyi vuracakları sırada liberal başkan Giovanni Giolliti'nin aklına bir fikir geldi. Fabrikalarda kalıcı barışı tesis etme şansının bulunduğunu düşünen Giolliti, işçilerin denetimi hakkındaki önerisini sundu. Sendikalar, yönetimin şartları çerçevesinde ama karar alma sürecinde daimî rol üstlenerek, fabrikaların müşterek yönetimine dâhil olmalıydı:

> Nihai çözüm işçilerin tam uygulamalı katılımcılık içerisinde, gerektiğinde hissedar olarak endüstri yapısıyla bütünleşmesinde yatıyor... Böylelikle endüstrinin gerçek koşullarını ve kâr durumunu öğrenebilirler.

Bu çok da yabancı bir fikir değildi. Fiat'ın patronu Giovanni Agnelli, şirketi kooperatife dönüştürmek için istemeyerek halka arz etmiş, şikâyetini şu ünlü sözle dile getirmişti: "İnsan etrafın-

da 250.000 düşman varken nasıl bir şey yapabilir ki?" Devrimi oylamaya açan kritik konferanstan tam dört gün sonraysa *Corriere della Serra* gazetesinin editörü Albertini'nin liberal siyasetçi Giovanni Amendola ile yaptığı şu söyleşiyi okudu:

> Albertini: Devrimi engellemenin tek yolu, iktidarı CGL'ye vermektir.
>
> Amendola: Nasıl yani?
>
> Albertini: Fabrika konseyini, artık ne istiyorlarsa... en azından sonunda burası bir düzene kavuşur... Kalan tek seçenek çekilmek ve iktidarı CGL'ye vermek. Onlara söylenmesi gereken şey şu: Artık patron sizsiniz, o yüzden iktidarı yasal olarak devralınız.[392]

Giolitti'nin işçileri sanayiye katma teklifi, hem sendikaların hem de sosyalist partinin ılımlı önderlikleri için utanç verici olabilecek bir düşüşü bir zafere çevirmişti. Parti, çoğu işçinin fabrika işgallerinin sona erişini nasıl değerlendirdiğini şöyle özetledi:

> Kazanılan ya da kaybedilen tüm savaşlarda olduğu gibi elbette eleştirecek şeyler bulanlar çıkacaktır. Bugünkü görkemli sendika zaferini bile eleştiriyorlar. Endüstriyel imtiyazların tamamıyla ortadan kaldırılması için önemli tarihsel ve proleter dönüm noktalarının kaçırılmış olmasının yasını tutanları gördük... Hayal kurmayı bırakalım. Geçmişteki olaylar, kitlelerin ruhsal evriminin tamamlayacağı başka olayların başlangıcıdır...[393]

Ancak olaylar o yönde gelişmedi. Sendikal hareket cesaretini ve umudunu yitirmişti. Gramsci komünist partiyi yaratacak bölünmeyi örgütlemeye koyuldu. Bu esnada, Giolitti'nin hüsrana uğrattığı işverenler faşist harekete para akıtıyordu. İki yıl sonra sendikalar, Mussolini'ye bağlı grev kırıcı çeteler tarafından zor kullanılarak feshedilecekti. Bruno Buozzi sürgünde şu satırları yazacaktı:

> Fabrika işgalleri, faşizmin yükselişini engelleyebilecek politik bir

> eylemle sonuçlanabilir miydi? İşgaller İtalya'yı sosyalizme götürebilir miydi? Bu soruları sormak belki de zaman kaybı. Ancak geçmiş deneyimlerimizin gelecek için ders olmasını istiyorsak bir şeyi söylemeden geçmemeliyiz: İtalyan sosyalist hareketinin kesin olarak yoksun olduğu şey kararlılıktı... Parti ne devrim ne de hükümete katılma kararı alabildi.[394]

"Yavaş çalışanları hızlandırarak...": Bu çapta oturma eylemleri çok yeniydi ancak işyerini dönüştürmeye başlayan bilimsel yönetim teknikleri de bir o kadar yeniydi. 20. yüzyılın ilk yirmi yılı, Henry Ford ile Frederick Winslow Taylor'un icat ettiği metotların başlangıcına tanıklık etti: standartlaştırılmış malların seri üretimi, hareketli üretim bandı ve el işinde iç içe geçmiş haldeki "zaman ve hareketin" kesin biçimde ölçülmesi. Tüm bunlar zanaatçının iş temposu ve niteliği üzerindeki tekelini kırarak yeni bir işçi tipi, yarı kalifiye bir teknisyen yarattı.

Taylor kuramcı, Ford ise kuramın uygulayıcısıydı. Ford'un 1913'te Highland Park, Michigan'da açılan ilk üretim hattı, "hızlı çalışanları yavaşlatıp yavaş çalışanları hızlandırarak" işgücü içerisindeki tüm farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Uygulamanın fabrikalarda yarattığı sıkıntı hakkındaki bir kongre tartışmasının sonucunda 1911'de Taylor'un bilimsel yönetim kuramı ülke çapında ün kazandı. Taylor'un amacı; vasıflı işçilerin özerkliğini kırma sürecinde, nitelikli emeği daha küçük, ölçülebilir parçalara ayırmaktı.

Her iki sistemde de işin otomatikleşmesinin yarattığı kârmaliyet dengesi, yüksek ücretleri gerektiriyordu. Üretimin rasyonelleşmesinden önce Highland Park'ın işgücü 13.000 kişiydi ancak Ford'un her sene işe alıp işten çıkardığı 50.000 kişi daha vardı. Ford'un günlük ücreti 3 dolardan 5 dolara çıkartıp günlük mesaiyi dokuz saatten sekiz saatte indirmesinden sonra ciro yüzde 5'e düştü. Aslında Ford için, daha yüksek maaş yalnızca daha verimli çalışmayı ödüllendirmeye yönelik değildi; daha çok, seri olarak ürettikleri otomobillere pazar yaratmak içindi.

> Bizim satışlarımız her şeyden önce ödediğimiz ücretlere bağlıdır. Yüksek ücretler ödeyebilirsek, bu paralar harcanacak; esnafın, dağıtımcıların, üreticilerin ve başka alanlardaki işçilerin refahının artmasını sağlayacak. Onların refahı da bizim satışlarımıza yansıyacak.[395]

20. yüzyılın endüstri ortamını Fordizm ve Taylorizm şekillendirecekti fakat başlangıçta bu yeni teknikler direnişle karşılaşacaktı. 1913'te Fransız sendikalar federasyonu CGT, üyelerini uyardı:

> İşçi, düşünmesi ve düşündüklerini ifade etmesi yasaklanmış bir hayvan konumuna indirgeniyor. Erkenden bitap düşmesi onu değersiz kılana kadar, aşırı ve yoğun biçimde üreten ruhsuz bir makine gibi çalışmaya mecbur ediliyor... Taylorizm acımasızdır; pazar değeri olmayanları ve kas gücüyle çalışma yaşını aşanları saf dışı bırakır.[396]

Birinci Dünya Savaşı boyunca, savaşan ülkelerde yasaklanan grevler ve vasıflı emekle çalışan makine fabrikalarını "seyrelten" vasıfsız işgücü akını göz önüne alındığında, yeni teknikler için şartların son derece ideal olduğu söylenebilir. Buna rağmen bunlar, kısmen sendikaların muhalefeti sayesinde, Amerika dışında sadece birkaç fabrikada derinlemesine uygulanabildi. Fakat savaştan sonra sendika liderlerinin, genelde "rasyonalizasyon" olarak bilinen yeni üretim teknikleriyle ilgili düşüncelerinde büyük değişiklikler meydana geldi. Bruno Buozzi İtalya'da şu satırları kaleme almıştı:

> Kendilerini antisosyalist olarak nitelendiren ama üretim ve dağıtımın rasyonel biçimde örgütlenmesini öneren bütün bu Amerikan teknokratlar, kâr güdüsüyle hareket etmelerine rağmen farkında olmadan potansiyel Marksistler haline gelmiştir... Rasyonalizasyona önyargıyla yaklaşmak çocukçadır.[397]

Fransa'da CGT liderleri de aynı fikri desteklemeye başladı. 1920 yılında sendikanın çalışma sosyolojisi gurusu Hyacinthe Dubreuil, Çekoslovakya'daki Bata ayakkabı fabrikası modeli-

ni örnek alan bir tür "işçi Taylorizmini" savunuyordu. İşçiler üretimin rasyonalizasyonunu ve bununla ilgili yeni teknolojileri benimsemeliydi fakat bir yandan da çalışma hızı üzerinde kendi denetimlerini kurmak için mücadele etmeli, yenilik sürecine katılmalıydılar. Meslek sendikasının emektar lideri Samuel Gompers'in 1924'te ölmesiyle, ABD'de sendikaların Taylorizmi ilerici olarak yorumlamasının yolu açıldı.

Rotanın Taylorizme çevrilmesi tam olarak ılımlılaşmanın sonucu sayılmazdı; sendika liderleri bunun hem faydasını hem de zorunluluğunu fark etmişti. Yüksek verimlilik iş gününü kısaltabilirdi. Takım çalışması zanaatçılık zihniyetinin son zerrelerinin de kökünü kuruttu ve Buozzi'nin gözlemlediği gibi "işçilerle yöneticiler arasındaki işbirliğini sınırlandırdı." Ancak en önemlisi, bilimsel yönetim tek bir işçinin iş temposu üzerinde sahip olduğu özerkliği zayıflatarak denetim sorununu tüm fabrika düzeyine kaydırmıştı. Fransız bir metal işçisi olan Albert Guigui, işçilerin Taylorizmle yapmaya çalıştıkları anlaşmayı şöyle özetledi: "Uzmanlık işyerlerinde kesin bir biçimde, hatta bazen fabrikalarda bile, bireyden ekibe geçti. Sendika buna karşılık olarak, yeteneği elinden alınan bireye endüstride ustalaşma olanağı sağlayabilir."[398] Fransız fabrikalarında Taylorizm gibi bir sistem ancak 1926'dan sonra geniş bir biçimde uygulanabildi. Vurgulanan ise yine, ölçülerek belirlenmiş disiplinli çalışma düzeni yerine makineler ve paternel uyumdu.

Ne var ki, iki savaş arası dönemde yaşanan büyük oturma grevi dalgalarının üçünün otomobil fabrikalarının çevresinde yoğunlaşması tesadüf değildir. Otomobil işçileri her daim Taylorizm teorisinin laboratuar fareleriydi; çünkü otomotiv, Henry Ford kadar verimli olmanın ölüm kalım meselesi haline geldiği, çiçeği burnunda bir sanayiydi. ABD otomobil endüstrisinde komünist parti örgütçüsü olan Walter Moore, yeni başlayan bir işçiye Taylor tipi planlanmış bir işyerinin iç işleyişini anlatabilmek için elinden geleni yapıyordu:

> Daha önce hiç yanan bir ev gördün mü? Onlar halıları söker, mobilyaları parçalar, evde ne var ne yoksa pencerelerden, kapılardan dışarı fırlatırlar. Kızıl, dev alevler göğe yükselirken en yüksek sıcaklıkta çalışırlar. İşte burası bir imalathane, yalnızca bir imalathanede işe sürekli devam edilir ve sadece burada ateş hiçbir zaman sönmez.[399]

Böylece işverenler, 1920 ve 30'ların önemli endüstriyel mücadelelerinde daha robotlaşmış, işe daha fazla yabancılaşmış fakat somut yaşam standartları daha yüksek bir işgücüyle karşı karşıya geldi. İşverenler üretim sürecinin rasyonelleşmesi gerektiği konusunda kendi aralarında mutabıktı fakat bunun işçilerin zararına olması gerektiği konusunda hemfikir değillerdi.

Fransa, 1936

1930'ların başında Fransa'da komünist olmak moral bozucu bir şeydi; büyük ihtimalle sosyalist olmak daha da moral bozucuydu. Fransız Komünist Partisi'nin (FKP) üye sayısı neredeyse 29.000'e düşmüştü. 191.000 üyesiyle Sosyalist Parti, sonsuza kadar mecliste muhalefette kalmaya mahkûm gibi görünüyordu. CGT'nin komünizm ve sosyalizm yanlısı şubeleri toplandığında dahi, 1918'de kaydedilen üye sayısının yarısından az bir sayı ortaya çıkıyordu. 1931'de ekonomik bunalım patlak verdi. Ardından, 1933'ün Ocak ayında Hitler Almanya'da iktidara yükseldi.

Fransa'da ansızın doğan faşizm tehdidi her şeyi değiştirdi. En dramatik örneği 6 Şubat 1934 günü 15 kişinin ölümüyle sonuçlanan, faşist grubun parlamentoyu basma girişimiydi. CGT, milyonların fabrikaları boşaltmasıyla sonuçlanacak bir günlük genel grev çağrısında bulundu, sosyalist ve komünist liderlere "kardeş kavgasını bırakmaları" ve birlik olmaları yönünde baskı yaptı. FKP 1934'ün Ekim ayında, sosyalistlerin faşistlerden beter olduğu biçimindeki eski teorisini bir tarafa bırakarak faşizme karşı Halk Cephesi çağrısı yaptı. 1935 Eylülünde iki sendika

federasyonu oylama yaparak birleşme kararı aldı, ekonomik sorunların ardından üye sayısı da artmaya başladı.

25 yaşındaki sosyalist öğretmen Simone Weil, yaklaşan bunalımın fabrikalarda çözüleceğini içgüdüsel olarak biliyordu; çok sayıda antifaşist yürüyüşe katıldıktan sonra elbette ki okuldan uzaklaştırılmıştı. Fabrikada çalışmak, yapabileceği tek işti. Savaş alanına dönüşmek üzere olduğu yıllarda, Billancourt'taki Renault fabrikasında iş buldu. Simone Weil'in günlük ve notları, içinde bulunduğu tipik Fordist çalışma alanının tam zıttı bir yaşam hikâyesi sunuyordu.

Simone Weil metal baskı makinesi için gereken hıza erişme sürecini şöyle betimliyor: saatte 400 parça metalin preslenmesi oldukça fazla, fakat hedef 800, yani her bir dakikada aynı işin 13 kez tekrar edilmesi. İkinci gün işin üstesinden geliyor. Ustabaşının attığı nutuktan sonra, "bu deneyim bana ne kattı" diye sorguluyor.

> ... Hiçbir şey yapmaya hakkımın olmadığı hissi (ve bu hissi kaybetmemeye özen göstermek) ... Ruhsal olarak kendi kendime işi yetiştirme yeteneği; bu gizli ve aralıksız süren aşağılama ortamında kendi gözüme aşağılanmış görünmeden yaşamak; özgürlük ve dostluk dolu her dakikanın tadını, sonsuza dek sürecekmişçesine doyasıya çıkarmak.[400]

İşte yüzlerce fabrikadan yayılan, işçilerin Halk Cephesi'ne yönelik heveslerini besleyen duygular bunun gibi şeylerdi. Fabrikalarda kendilerini değersiz hissediyorlardı; oysa sokaklarda, Fransa'yı faşizmden kurtaracak tek gücün kendileri olduğunun farkındaydılar. Halk Cephesi, manifestosunda insan haklarının, sendikal hakların ve laik eğitimin korunması, faşist grupların dağıtılması çağrısında bulundu. Ayrıca ücret kaybına uğramadan haftalık çalışma saatlerinin kısaltılması, işçiler için işsizlik yardımı ve emekli aylığı içeren yeni bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması taahhüt edildi. Ekonomik sorunlar siyaset alanına doğru yayılırken 14 Temmuz 1935'te yarım milyon

insan Halk Cephesi'ni desteklemek için Paris'teki gösteriye katıldı.

Fransa'nın 3 Mayıs 1936 seçimlerinde Halk Cephesi açık farkla oyların çoğunu aldı. İnsanlar sokaklarda dans ediyordu. Faşizm silinip süpürülmüştü. Bu, kısmen sosyalist ve komünist partilerin farklarını ortaya koymuş olmalarından dolayı, kısmen de taleplerini ılımlılaştırmaları sayesinde başarılmıştı. Ama bu sadece başlangıçtı. Simone Weil fabrikanın olağan ortamını "kimse başını kaldırmaz, asla; kimse gülümsemez; kimse tek kelime etmez; insan kendini öyle yalnız hisseder ki"[401] diye anlatıyordu. Fakat seçim zaferi işçilerin başlarını kaldırmalarını sağladı. İtalya'daki benzerlerini gölgede bırakacak bir oturma grevi dalgası çok geçmeden başlayacaktı.

Fransa'da ne devrimci uyanış yaratacak bir altyapı, ne fabrika konseyleri benzeri bir hareket, ne de fabrikaların ele geçirilmesini teşvik edecek *L'Ordine Nuovo* gibi bir gazete vardı. Fransız işçilerin bildiği bir şey varsa o da sıradan grevlerin genellikle başarısızlığa uğradığı; grev hattında işler kötüye giderse polisin kullanılacağıydı. Bildikleri diğer bir şey ise işçilerin geçmişte işgal taktikleri uygulayıp zafere ulaştıklarıydı. 1930'ların başında Polonya, Romanya ve Britanya'daki kömür madenlerinde zaman zaman oturma grevleri meydana gelmişti.[402]

Seçim zaferinden bir hafta sonra, henüz Halk Cephesi göreve başlamamışken, Le Havre ve Toulouse şehirlerinde neredeyse birbiriyle aynı biçimde iki grev gerçekleşti. Her ikisi de 1 Mayıs yürüyüşlerine katılmak için izin almış olan sendika üyelerinin işten çıkarılmasıyla patlak verdi. Seçim sonuçlarının coşkusu sürerken bu olay, işçilerin yüzüne atılmış bir tokat gibiydi. Her iki durumda da grev çağrısı yapıldı, fabrikada gecelendi; her iki durumda da anlaşmazlık yereldeki belediye başkanlarının hakemliğiyle hızlı bir biçimde çözüldü. 14 Mayıs'ta üçüncü bir fabrika; bir uçak fabrikası da oturma grevi taktiği uygulamaya karar verdi. Komünizm yanlısı gazete *L'Humanité* grevler üzerine ancak

24 Mayıs tarihinde yorum yaptı ve kazanmış oldukları nadide, mükemmel zaferlere dikkat çekti.

Bununla birlikte, hareketin gücü büyüyordu. Konu işten atılmalar değil Halk Cephesi programının kendisiydi. Üç büyük makine fabrikasının işçileri, hükümetin vermiş olduğu sözlere dayanarak bir talep listesi kaleme aldı. İşçiler, Paris'in kenar mahallelerinden Levallois'da bulunan Hotchkiss fabrikasını ele geçirdi. Sendikanın tanınması, kayda değer bir maaş artışı yapılması, ücretli izin hakkının verilmesi, fazla mesainin kaldırılması, karşılıklı şikâyetlerden vazgeçilmesi, fabrikada geçirilen zamanın karşılığının tam olarak ödenmesi taleplerini sundular. Hepsini de elde ettiler.

Artık Paris'teki otomotiv fabrikalarında çalışan işçilerin çoğu aynı şeyleri istediklerini anlamıştı. İşçiler, yalnızca oturarak bile oy vererek almaları gereken şeyleri elde edebildikleri için sosyalist başbakan Leon Blum'ün göreve başlamasını beklememeye karar verdiler. Fransız sendikacılığının kalbi olan Renault-Billancourt'un işgal edilmesi, ulusal bir krizin sinyalini verdi. 28 Mayıs gününe gelindiğinde artık 100.000 işçi fabrikalarında uyuyordu. Eleştirmenler, yorumcular grevin nedenleri üzerine kafa yorarken, Simone Weil Halk Cephesi'nin yolundan gitti.

> Baskının zayıflamaya başladığı hissedilir hissedilmez, yıllar boyunca biriken ıstırap, utanç ve acı, prangaları sökebilecek kadar etkili bir güce dönüştü. İşte grevin bütün hikâyesi bu: başkası yok.[403]

Blum'ün göreve başladığı gün oturma eylemleri makine fabrikalarından taşıp, kimya, gıda, tekstil, mobilya, ulaştırma ve petrol endüstrilerine kadar yayılmıştı. Halk Cephesine ait üç gazete dışındaki tüm gazetelerin basımı matbaa çalışanları tarafından durdurulmuştu.

Fransa devlet başkanı, Blum'a bir an önce radyodan ulusa seslenmesi talimatı verdi. Ondan, yasama dönemi açılır açılmaz

toplumsal programını yürürlüğe koyacağını taahhüt etmesini istedi. Ancak grev hareketi durulmadı. Fransa'nın kırsal bölgelerine ve sendikaların nadiren varlık gösterdiği endüstrilere doğru yayıldı. Paris'te bulunan üç büyük mağaza işgal edildi, Paris Expo şantiyesinde çalışan inşaat işçileri işyerini ele geçirdi, stüdyolardan salonda yer gösteren görevlisine kadar tüm sinema endüstrisi, eylemciler için "proleter" programlar koyup greve gitti. Olan bitenler öncelikle hareketin niteliğini değiştirdi, sonrasında onları, İtalyan metal işçilerinin başardıklarının ötesine taşıdı: Tüm ana caddeler, tüm yerleşim bölgeleri dönüştürüldü.

Blum 8 Haziran 1936 gününün ilk saatlerinde, sendika liderleri ve işverenlerle bir araya geldiği binanın ismiyle anılacak olan ilk Matignon Antlaşmasına imza attı. Sosyal bir altüst oluşla karşı karşıya gelen işverenin morali tamamen çökmüştü. 1942'de Vichy hükümeti tarafından yargılanması sırasında olaylara ilişkin yalın bir ifade sunan Blum, manzarayı şöyle tasvir ediyordu:

> CGT temsilcisi, büyük sermayenin temsilcilerine "iktidarımızda her işi kendimize görev edineceğiz, ancak başarıyı garanti edemeyiz. Böyle bir gelgit dalgasında yapılacak en iyi şey işlerin doğal akışına dönmesi için zaman tanımaktır. Belki şimdi, tüm sendika militanlarımızı sistemli bir biçimde ıskartaya ayırmak amacıyla durgunluk ve işsizlik yıllarını kullanarak hayıflanmaya başlayacaksınız. Talimatlarımızın yerine getirilmesi için, işçilerin arkadaşları üzerinde uygulayabilecekleri gerekli neredeyse hiçbir şey kalmadı" dedi. Solumda oturan Bay Richemond'u görebiliyordum. "Evet, doğru. Yanıldık" diyerek başını eğdi.[404]

Matignon Antlaşması toplu sözleşme hakkını, sendikanın tanınmasını ve yüzde 12 oranında ücret artışını teminat altına aldı, en düşük ücret alanın en yüksek oranda ücretlendirileceği bir derecelendirme sistemi getirdi. Yasalarla desteklenen, asgari ücret, cezaların kaldırılması, ücretli izin, 40 saatlik çalışma haftası gibi maddeler uygulamaya konacaktı. Grev hareketi parlamenter

süreci etkin biçimde abluka altına almıştı. Blum'ün manifestosu göreve başlamasından dört gün sonra yürürlüğe sokuldu ve bu aşağıdan yapıldı. İkinci bir Matignon Antlaşması üç gün sonra, yeni ulusal anlaşma öncesinde ücret artışı talepeden işçileri durdurmak için imzalandı.

CGT'nin tecrübeli lideri Leon Jouhaux, zaferin anlam ve önemiyle ilgili olarak radyodan ulusa seslendi. Ona göre bu zafer, eski tarz sendikacılığın devrimci Bolşevizmden daha iyi işlediğinin kanıtıydı.

> Dünya tarihinde ilk kez bütün bir sınıf aynı anda koşullarında bir iyileşme elde etti. Hiç kuşkusuz bu olaylar, işçi sınıfının hak ettiği, ulusal ekonominin ortağı sıfatını kazanması için diktatoryal ve otoriter bir devlete ihtiyaç olmadığını kanıtlar.[405]

Bu esnada, ülkenin yalnızca kuzey bölgesinde çeyrek milyon işçi işgallere katılmış durumdaydı. Hazirandaki grev dalgasına ilişkin resmî rakamları Fransız makamları, dörtte üçü işgal edilmiş olmak üzere 12.000 işyerinde 1.8 milyon işçi olarak açıkladı.[406]

Fakat Matignon Antlaşması yeterli olmadı. İşçiler, şaşkınlık içindeki idarecilerinin zorbalık etmeyi ve onları küçük düşürmeyi sürdürdüklerini gördüler. Grev kararlarının birçoğu ücretler ve çalışma saatleri üzerine verilmiş olmasına karşın, işçi ile işveren arasındaki ilişkide süreklilik gösteren bir onur teması ve bunun eksikliği de grevlerde etkilidir. Grevin saf coşkusuyla beraber bu durum, daha sonra neler olduğunu açıklamak için yeterli: Hareket, seferberliği sona erdirmeyi reddetmiştir.

Sendikanın, hükümetin ve Komünist Parti'nin isteğine rağmen işgaller devam etti. İşgalleri noktalamak amacıyla sendikaları sıkıştıran komünist lider Maurice Thorez, ünlü beyanatını tam da o anda verdi: "Bir grevin nasıl sonlandırılacağını bilmek gerekir."

İşte bu görece geç aşamada işgal hareketi, Turin'de görülmüş olan bazı Sovyet öncesi formları benimsemeye başladı. CGT'nin

himayesinde, makine sanayinin dört bir yanından delegelerin katılacağı büyük toplantılara çağrılar yapıldı. 10 Haziran günü Weil, grevlerin fabrikaların kamulaştırılmasına ve "angaryaya geri dönülmesine" yol açabileceği yönünde yükselen endişeyi ifade etti:

> Başka bir ihtimal görüyorum. Doğruyu söylemek gerekirse bundan şu sıralar alenen bahsetmek zararlı olabilir... Zor! Herkes sorumluluklarını omuzlamak zorunda. Nasıl kullanılacağı biliniyorsa, bu anın işçilerin kontrolünün ilk tohumunu ekmek için çok elverişli olduğunu düşünüyorum.

Bu yalnızca Weil'in görüşü değildi. Bu yüzden Thorez 700 komünist örgütleyicinin katıldığı kitlesel bir toplantı yaptı, onlara ücret meselesinin arka plana atılmasının ve işçilerin üretimi denetlemesi için her yolu denemenin "söz konusu olmadığı" bilgisini verdi. Mesaj, *L'Humanité*'nin baş sayfasında ayrıntısıyla açıklandı ve bu, komünist örgütçülerin işyerlerindeki konuşmalarının ana fikri haline geldi: İşçi denetimine hayır. 13 Haziran tarihinde grev hareketi çözülmeye başladı.

İşten atılan militanları savunmak için düzenlenen iki oturma eylemini, dünyanın şahit olduğu gelmiş geçmiş en büyük fabrika işgalleri dalgasına çeviren neydi? Ajitasyon söz konusu değildi; o dönemde oturma grevlerine katıldıkları halde ne sendikalar ne de komünistler bu taktik için propaganda faaliyeti yürütmüştü. Bir "devrimci durumdan" da bahsedilemezdi; hükümet krizi çözülmüş, faşizm tehlikesi etkisini yitirmekteydi. Ortada bir şey varsa bu, işyerinde bir defaya mahsus olarak güç dengelerinin değişimi fırsatını gören işçilerle yürüyen kitlesel bir faydalanma hareketiydi.

Ancak, işyerinde başka bir şey daha vardı: fabrikanın özgürleşmesi için içgüdüsel bir istek. Emek tarihçisi Lefranc bunu "gerçeklerden uzağa toplu biçimde, ateşli ve muazzam bir kaçış" olarak adlandırıyor. O dönemde eylemci olan tarihçiler Danos ve Gibelin şunları anımsıyor:

> Etkilenme, öykünme çok sayıda vakada kesinlikle belirleyici rol oynadı. Bir sürü yeni olanak yaratmasıyla birlikte girişimin gerçekten yeni oluşu, cazibe nedeniydi. Çekici gelen; gündelik yaşamın rutininden kaçma hissi, özel yaşamlarla çalışma dünyası arasındaki duvarların yıkılması, işyerinin mesken alanına dönüşmesi, eylem isteğinin, "bir şey yapma" ihtiyacının herkesin önemli değişimlerin kapıda olduğunu hissettiği bir anda karşılanmasıydı. Tüm bu unsurlar işgallerin yayılmasında rol oynadı. Bunlar katılanların genel heyecan ve neşesinin anlaşılmasına yardımcı olur.[407]

Mayıs-Haziran 1936 hareketi iki kitle gösterisiyle desteklendi. 14 Mayıs'ta, Paris Komünü kurbanlarının anısına düzenlenen ilkine 600.000 kişi katıldı. Bastille Günü'nde* yapılan ikinci gösteri, bir milyon kişiyi Paris sokaklarına döktü. İşçiler yaklaşık bir ay için kendilerini; grevlerin başarıya ulaşabildiği, fabrikanın robotlaşmış angarya yeri olmaktan çıktığı, sokakların kızıl bayraklar ve yoldaşlıkla dolup taştığı bir harikalar diyarında buldular. Hareket, önemli toplumsal reformlar yaptı, işyerindeki güç dengesinde bir değişim meydana getirdi. Fakat aynı zamanda soyut bir şey üretti; normal grevler acı ilaçlar gibi bir tat bırakırken grevin tadını güzelleştiren bir şey. Weil şöyle yazıyordu:

> Grevin gerçek etkisi mutluluktur. Saf ve katışıksız bir mutluluk... Birkaç ay önce çalıştığım fabrikadaki arkadaşlarımı görmem gerekiyordu... kapıyı koruyan bir işçinin gülümseyerek sizi buyur etmesiyle fabrikaya girmek ne büyük mutluluk. makinelerimize zincirlendiğimiz yerlerde özgürce dolaşmanın mutluluğu... makinelerin acımasız gürültüsü yerine kahkaha sesleri işitmenin mutluluğu... ustabaşının yanında başın dik yürümenin mutluluğu... sessiz makinelerin arasında insan yaşamının ritmini duymak... şüphesiz zorlu hayat birkaç gün içinde yeniden başlayacak ama şu an hiç kimse bunu düşünmüyor... en azından ilk defa bellekler bu ağır makineleri unutmayacak; sessizlik, baskı ve boyun eğme dışında bir şeylerin hatıralarını saklayacak.[408]

---

* Her yıl 14 Temmuzda kutlanan Fransızulusal bayramı. *-çev.*

1936 yılı oturma grevleri, önemli bir endüstri bölgesindeki fabrika işçilerinin "bilimsel yönetimle" ilgili yanılsamalarını topluca terk ettikleri anı ifade eder. Abartılı bir değerlendirme mi? Haydi bunu ilk ağızdan dinleyelim. Fransa'da Taylorizmin öncülüğünü yapanlar, Citroen'in sahipleriydi. Peugeot-Citroen şirketinin resmî tarihi bugün şunu itiraf ediyor:

> Taylorizm üretkenliği arttırdığı, vasıfsız işçilerin istihdamını teşvik ettiği halde; çok geçmeden, üretimi arttırmanın tek yolunun işçilerin sınırlarını zorlamak olduğu ortaya çıktı. Birer otomat düzeyine indirgenen işçiler, entelektüel ve toplumsal beklentilerinin azaldığını gördüler. Monoton işler ve entelektüel bir teşvikin olmayışı işçilerin hevesini kırıyordu.[409]

Matignon'un kazanımları kısa ömürlü oldu. Daha sonra Fransa'yı Nazilere teslim edecek olan politikacılar Halk Cephesi'ni devralır almaz bu kazanımlar, 1938'de Renault fabrikasında silah zoruyla eski haline döndürüldü. Ancak grevler, Fransız yöneticilerinin Amerikan ders kitaplarından okumuş oldukları Taylorizmin en sert biçimini dayatma yetisini tamamen ortadan kaldırmıştı. Zaten izleyen aylar içinde Amerikan ders kitapları yeniden yazılmak zorunda kalacaktı.

Flint, Michigan, 1937

Amerikan siyaseti yeni bir şeyle karşı karşıya geldi. Franklin Delano Roosevelt, temelde devlet müdahalesi uygulaması ve ekonomiyi bunalımdan çıkarmak için korporatist politikalar içeren bir "Yeni Görüş" (New Deal) vaadinde bulunarak 1933'te iktidara gelmişti. 1935'teki Wagner Yasası sendikalara örgütlenmeleri için yeni yasal haklar, tanınmaları için oy hakkı vermiş; işverenlerin direnişine neden olmuştu. 1936 Kasım'ında Roosevelt, sendikal hareketin doğrudan desteğiyle, ezici bir oy üstünlüğü elde ederek yeniden seçildi.

Sendikalarda da yeni bir şeyler oluyordu. Amerikan Emek Federasyonu'na (AFL) üyelik vasıflı işçilerle sınırlandırılmıştı. Örgütün liderleri vasıfsız işçilerin örgütlenmesine bilfiil karşı çıktı. Karşı çıktıkları özellikle onlarla aynı düzeyde örgütlenen vasıfsız işçiler ve sözde "sanayi sendikalarında" uzmanlaşmaydı. *Wobbly*lerin dehşet veren hatırası AFL'nin başını çeken aşırı ılımlıların akıllarından hiç çıkmıyordu; bu yüzden "büyük, tek bir sendika" olgusunun geri dönmesine izin vermeye hiç niyetleri yoktu.

Ancak AFL içinde büyüyen bir reform hareketi vardı. Bu hareket 1935'te, açık bir biçimde işkolu temelli sendikaların örgütlenmesini amaçlayarak Sanayi Örgütlenme Komitesi'ni (CIO) kurdu. 1936'nın Eylül ayında AFL liderliği, bir milyon kişilik gücüyle gerçek anlamda rakip bir federasyon yaratan CIO'ya bağlı sendikaları ihraç etti. Sendikalar arası kavganın yarattığı öfkenin küçük bir örneği, AFL lideri Arthur Wharton'un yorumlarında görülebilir.

> Birçok işveren, [Wagner Yasası'nın] bizim ülkemizin yasası olduğunu ve bu yasanın sendikaların hakkından gelmek için hazırlandığını şimdi fark ediyor. Bu işverenler; [CIO liderleri] ve onların dövüşçülerden, serserilerden, sendikalardan atılan üyelerden, düpedüz grev kırıcılardan ve tüm kızıl üyeleriyle Yahudi örgütlerinden oluşan çetelerindense, AFL örgütleriyle uğraşmayı tercih ediyor.[410]

CIO'yu tüm dünyaya duyuran şey, General Motors'un (GM) Flint fabrikasındaki mücadele oldu. GM o dönemde, otomobil sanayisindeki işgücünün yüzde 60'ını istihdam ediyordu. Her ne kadar Taylorizm ve Fordizm temelleri üzerine kurulmuş olsa da GM, bilimsel yönetim tanrılarının üçüncüsü Alfred P. Sloan tarafından idare ediliyordu. Sloan'ın başarılarının arasında, işçilere baskı yapacak finansal bir yönetim oluşturmak ve birbiriyle rekabet etmeyen, çeşitli fiyat gruplarında bir dizi otomobil tasarlamak da vardı. Bugün dünyadaki en iyi işletme okullarından

birisi Alfred Sloan'ın adını taşıyor. 1936'da matkap tezgâhında çalışan Leo Connelly, Sloan'ın yönetim sisteminin işyeri düzeyinde ne anlama geldiğini şöyle anımsıyor:

> Köpek gibi davranıyorlardı. Dinlenme odası ya da tuvalete gitmek istediğinizde onlara sormak zorundaydınız. Ne zaman gittiğinizi anlamak için üzerinizdeki bir saati çalıştırırlardı, ne kadar süre dışarıda kaldığınızı anlamak için yeniden saate bakarlardı. Tüm bu şeyleri başımıza getiren, buradaki yöneticilerdi.[411]

GM'da bir montaj hattı işçisi olan Fred Ahearn hatırlıyor:

> Eve tamamen bitmiş vaziyette gidiyordum, ellerim o kadar şişmiş oluyordu ki parmaklarımı bükemiyordum. Akşam yemeği yemek yerine, bitap düşerek yatıp uyuyacak, sonraki sabah kalkıp yeniden işe gidecektim; sonraki gün çalışıp çalışmayacağımı, işten atılıp atılmayacağımı bilmeden...[412]

GM senede 173 milyon dolar kâr ediyordu. Diğer yandan yılda yaklaşık bir milyon doları, eylemci kılığına girip işçileri örgütlemeye çalışarak sendika isteyen işçilerin kökünü kazıyacak dedektiflere harcıyordu. Yoksulluk sınırı ücretinin 1,600 dolara dayandığı bir zamanda GM çalışanlarına yılda ortalama 900 dolar ödüyordu.

Fabrikatörler için piyasalar durgunlaştığında üretim hattını hızlandırmak, kâr marjını korumanın en kolay, en vahşi ve en etkili yoluydu. İşçiler daha ağır şartlarda çalışmak zorunda kalacaktı ve Taylorizm destekçilerinin inandığı gibi, fiske tehdidiyle çalışmaya zorlanabileceklerdi. Bugün su içmek için kalkıp karşılıklı dedikodu yapmak, işyeri yaşamının bir parçası sayılıyor fakat Sloan'ın GM'sinde "su molası" benzeri şeyler yoktu.

> Burada tempo çok hızlıydı. Tam arkamda bir su dolabı duruyordu. Şunu söyleyebilirim ki, ya da muhtemelen bir yerlerden işitebilirsiniz, dolabın bana 10 fitten yakın olması bir lütuftur. Bir saat boyunca çalışırdım, bir şeyler içmek isterdim fakat su içmeye bile zamanım olmazdı.[413]

İşe alıp işten çıkarmalar durmak bilmiyordu. Yeterince hızlı çalışamayanlar kovulacaktı. İşe yeni başlayan biri yemek yiyemeyeceğini çabucak öğrenirdi, iş temposu bu şekildeydi. Diğerleriyse bandın hızına yetişmek için yemek molaları süresince kendi istekleriyle çalışıyordu. Chevrolet montaj fabrikasında çalışan Ray Holland, GM için 1936 yılında birini işe almanın ve elde tutmanın ne anlama geldiğini şöyle açıklıyor: "Açık konuşmak gerekirse, bir günde yüz kişiyi işe aldıklarını ve aynı gün yüz kişiyi işten çıkardıklarını gözlerimle gördüm. İşte bütün mesele buydu: bir işe sahip olmak ya da olmamak..."[414]

İşe alma uygulamalarına karşı çıkılacak yer olarak Michigan Flint'deki GM fabrikasının seçilmesine sebep olan şey, AFL ile CIO arasındaki gizli çekişmeydi. Birleşik Otomobil İşçileri (UAW) 1935'te CIO destekçileri tarafından kurulmuştu, fakat sendikaya 1936 yazından beri orta yolcu bir AFL'li olan Homer Martin önderlik ediyordu. Martin, sendikanın sol kanadını Flint'te işe alımlarla ilgili bir kampanyayı çekip çevirmeye gönderdi. Kampanyanın hezimete uğrayacağını ve böylece sol kanadın gözden düşeceğini varsaymıştı. Ancak tersine, sendika hızla büyümeye başladı. Roy Knotts şunları hatırlıyor:

> Kendilerine katılma davetini gizlice alıyordunuz, çünkü girdiğinizde hangi kahrolasının sizi ihbar edeceğini bilemezdiniz. Sizi tanıdıktan sonra davet ediyorlardı. Etrafınızdaki adamların onlar için çalıştıklarını ya da çok önceden oraya bağlı olduklarını bilirdiniz ama kimseye bir şey söylemezdiniz. Üye olduklarını bilirdiniz ve onlara katılmazsanız çevrenizde sizle konuşacak kimsenin kalmayacağını üç aşağı beş yukarı kestirirdiniz...[415]

Roosevelt'in Kasım ortasındaki seçim zaferi, Alfred Sloan'la kapışma zamanının geldiğine işaret ediyordu. GM imparatorluğunun çeşitli bölümlerinde birbirinden bağımsız grevler patlak vermişti ama stratejik öneme sahip üç fabrika hazır olana dek sendikanın tanınması yönünde ülke çapında bir grev çağrısı yapılmayacaktı. Bu üç fabrika, diğer tüm fabrikaların ihtiyaç

duyduğu kalıp ve ana gövdeleri üreten Flint ve Cleveland'daki Fisher Body fabrikaları ile Flint'teki Chevrolet 4 fabrikasıydı. Bir CIO destekçisi olan Bob Travis hazırlıklardan sorumluydu. 17 Aralıkta sendika, tanınması talebinde bulundu. 18 Aralıkta Cleveland'daki fabrika greve gitti ve işgal gerçekleştirildi. Flint'teki Fisher Body fabrikasında 1 Ocak günü başlatılması planlanan grev karşısında yönetim, çok önemli basım kalıplarını fabrikanın dışına çıkarma hazırlığı yaptı. Oturma grevinin fitilini ateşleyen de bu oldu.

Kalıpları götürmek için tren vagonları gelince işçiler "greve!" diye haykırarak bir barakadan diğerine koşuşturdular. O devirlerde Amerika'da büyük grevler büyük kargaşa anlamına geliyordu. İşçiler, Milli Muhafızlardan ve özel dedektiflerden oluşan silahlı bir polis gücünün saldırısına uğrayacaklarını biliyorlardı; dolayısıyla buna uygun olarak hazırlandılar.

> İçerideki işçiler hızla, fabrikayı herhangi bir saldırıya karşı emniyet altına almaya koyuldular. Devasa bir barikat oluşturmak için yapımı bitmemiş çok sayıda Buick gövdesini girişlerin önüne yığdılar. Asetilen püskürterek her kapıya birer çelik çerçeve lehimlediler. Kurşun geçirmez metal kaplamalarla tüm camlar kapatıldı, boşluklar bu kaplamalarla dolduruldu ve yangın hortumlarının uçları boşluklara sıkıştırılacak şekilde kaplamalar borulara vidalandı. Göz yaşartıcı gaz saldırılarına karşı bir önlem olarak, yüzlere sarmak üzere ıslak giysiler hazırda bekletiliyordu. Büyük metal parçalar stratejik noktalara kondu. İstilacı bozuntularının üzerine püskürtülecek boya tabancaları fabrikanın dört bir yanına yerleştirildi.[416]

3 Ocak günü UAW ulusal bir konferans çağrısında bulundu. On kenti temsil eden üç yüz delege Flint'te bir araya geldi. Katılımcılar şu taleplerini açık ve kesin bir biçimde ifade ettiler: sendikanın tanınması, sendikaya üye olanların işten atılmaması, tüm işten çıkarmaların son giren ilk çıkar prensibine göre yapılması, asgari ücrete zam yapılması, çalışmanın haftada 5 gün ve toplamda 30 saatten fazla olmayacak biçimde düzenlenmesi,

fazla mesainin normal ücretin bir buçuk katı şeklinde ödenmesi, parça başına işin kaldırılması ve montaj bandının yavaşlatılması. Ocak ayının ilk haftasının sonunda 100.000 GM çalışanı grevdeydi.

> Her işçinin içeride, günde altı saat süren özel görevi vardı. Her 24 saatlik sürede, üç saat görev başında, dokuz saat izinli, üç saat yeniden görev başında ve dokuz saat dışarıda bulunuyorlardı. Her öğleden sonra saat 3'te genel temizlik vardı. Havanın nasıl olduğuna bakılmaksızın bütün pencereler açılır, işçiler dalgalar halinde fabrika boyunca uzanan montaj bantlarının arasından ilerler, fabrikayı gıcır gıcır yapıp çıkarlardı.

GM'nin ilk yanıtı mahkeme emri çıkartmak oldu, sendikaya işçileri 24 saat içinde fabrikadan çıkartması emredildi. Ancak gazeteler kararı veren yargıcın, GM'nin 219.000 dolar değerindeki hissesine sahip olduğunu ortaya çıkarınca şirket, mahkeme kararını uygulatmamaya karar verdi. Bunun yerine 11 Ocak'ta fabrikayı zorla ele geçirmeyi denedi ve işe, daha küçük ve daha korumasız olan Fisher 2 fabrikasından başladı.

Bulls Run Çarpışması olarak bilinen bu mücadelede kapılardan girmeyi başaramayan polis pencerelerden göz yaşartıcı gaz atmaya başladı. O esnada fabrikada bulunan UAW üyesi Genora Dollinger nasıl direndiklerini şöyle anımsıyor:

> Hiç doğrudan temasımız olmadı. Durmadan atış yapıyorlardı. Elimizde fabrikanın su hortumları, menteşeler ve taşlar vardı, hepsi bu kadar. Bu menteşeler, çok ağır bir menteşe türüydü; eski arabaların kapılarındaki menteşeler farklıdır bilirsiniz... Sopalar bir işe yaramayacaktı çünkü göğüs göğüse çarpışma olmadı. Aynasızların tüfekleri, kurşunları vardı; etrafta yangın bombala rı, göz yaşartıcı gaz konteynırları duruyordu. Dışarı koşup göz yaşartıcı gaz kaplarını ele geçirmek ve geri onların üzerine fırlatmak istedik. Bu işte erkekler daha hızlıydı, bizden daha iyi atıcılardı. Ben böyle bir şeyi denemedim. Yangın bombaları, her şeyleri vardı. Demek istediğim onlar denedi; bu şeylerin zamanlaması çok önemliydi.[417]

Çarpışmayı izlemek için toplanmış olan büyük bir kadın kalabalığı grevcilere katılmak için polis kordonunu yarıp geçince, polis geri çekildi.

Sonraki gün yalnızca diğer GM fabrikalarından değil otomobil endüstrisinin dört bir yanından 8.000 geçici grev gözcüsü geldi. Milli Muhafız seferber edildi, uzakta bekleyiş devam etti. Topluca pişirilen ve grevdekilere götürülen yemekler düşünüldüğünde, Flint kenti genelinde greve geniş bir destek ağı oluşmuştu. O zamana dek GM'lerin birçoğu kapanmıştı: Üretim günde 50.000 birimden 1.500'e düşmüştü. Flint sanayide sendikacılığın yükselişi açısından ülke çapında bir sembol olmakla kalmamış, Michigan eyaletinin her tarafından sendikacıların işlek bir toparlanma noktası haline gelmişti. Örneğin fabrikayı desteklemek için Detroit'de düzenlenen bir gösteride 150.000 kişi bir araya geldi.

Fabrikada işgale katılanlar, rota boyunca devriye gezmekle ve temizlik yapmakla meşgul 15 kişilik "sosyal gruplar" şeklinde örgütlenmişlerdi. Fisher Body 1'de her gün, merkezi bir örgütlenme komitesi ve "yiyecek, polis, bilgi edinme, sıhhi temizlik ve sağlık, "gayriresmî yargılama", eğlence, eğitim ve spor"[418] konulu alt komiteler vasıtasıyla 1.200 işçinin katıldığı iki toplantı oluyordu.

Şirket, "Bugün GM, yarın Ford" pankartları altında 18 Ocak günü pazarlıklara başlayacaklarını ve bazı fabrikaların boşalmaya başladığını açıkladı. Fakat GM'nin UAW'yi değil kendi yandaşı bir sendikayı tanımaya hazırlandığı anlaşıldı. Görüşmeler kesildi, şimdi endüstriyel sendika hareketinin tamamı Flint işçilerinin bu hesaplaşmayı kazanıp kazanamayacağını görmeyi bekliyordu.

Sendikacılar son zarlarını attı. Detroit'li efsanevi sendikacı Walter Reuther sendika görevlilerinden oluşan bir ekiple Flint'e ulaştı. Bir eylemci şöyle anımsıyor:

> İçinde birtakım adamların keman taşıdığı ama bu adamların müzisyen olmadığı eski filmleri görmüşsünüzdür... Reuther'in kendi "müzisyenleri" olduğunu iddia ettiler, çünkü bu keman çantalarından taşıyorlardı.[419]

Reuther'in "kemancıları" biraz sonra, 7.000 işçinin yılda bir milyon otomobil için motor ürettiği ve işbaşında beklediği Chevrolet 4 fabrikasına serenat yapacaktı.

Sendika dikkati başka yöne çekecek bir hamle yaptı. Polisle karşılıklı göz yaşartıcı bombalar ve demir menteşeler atarak ve genel bir kargaşa yaratarak, Fisher Body fabrikasında kıran kırana bir mücadeleye giriştiler. Bu esnada sendika eylemcileri Chevrolet fabrikasına sızdı, şalterleri kapattı ve işin durdurulması talimatı verdi. Sendika yandaşı ve karşıtı işçiler arasında zaman zaman kavgalar yaşandı fakat kısa süre içinde bunlar sona erdi. Acilen yapılan bir toplantıda işçilerin yaklaşık yarısı gece kalmayı ve fabrikayı işgal etmeyi kabul etti. Tüm bunlar olup biterken, geniş katılımlı bir kadın kalabalığı fabrikayı kuşattı. Üç katlı bir barikat oluşturmak için sanayi vinçleri kullanıldı. Fabrikadaki örgütçülerden Joe Sayen kalabalığa şöyle seslendi:

> Ne uğruna mücadele ettiğimizi tüm dünyanın anlamasını istiyoruz. Bizler özgürlük için, yaşam için, bağımsızlık için mücadele ediyoruz. Bu elimizdeki tek büyük fırsat. Yenilsek ne olur? Öldürülsek ne çıkar? Bir tek hayatımız kaldı. Kaybedeceğimiz tek şey bu. Ölsek bile köleler gibi değil, kahramanlar gibi ölmeliyiz.[420]

On bir gün sonra GM Flint'te ve diğer yirmi fabrikada UAW'yi tanıyan bir anlaşmaya imza attı. Ayrıca ücret zammı konusunu müzakereye açtı, parça başına ücretleri tek taraflı olarak saatte 5 sent artırdı. İzleyen iki hafta içerisinde Detroit genelinde 87 fabrika işgal edildi. Akabinde Chrysler, General Electric ve o dönemde dünyanın en büyük çelik şirketi olan United States Steel sendikayı tanıdıklarına dair CIO ile anlaşmalar imzaladılar. GM'nin ikmal tesislerinden birinde işçi olan John Thrasher,

ekibinin oturma grevini bırakmak için toparlandığı anı şöyle kaydetmişti:

> İlk sendika zaferimizin neşesi yavaş yavaş etkisini yitirirken grup sessizce fabrikayı terk etme fikriyle meşguldü... Birimiz, yeni baştan ev yaşamının nasıl olacağını sorgularken buldu kendisini. Grev başlamadan önce yaşanan hiçbir şey zihinlere kaydedilmemiş gibiydi. Zamanın kendisi grevle başlamıştı sanki. Eve gitmek, yarın motorlar işlerken, uzun zamandır suskun bu makineler yeniden uğuldarken geri dönmek nasıl bir şeydi? Fakat bu gelecek için... Şimdi kapı açılıyor.[421]

"Mutluyduk...": Her grevin kendine has özellikleri vardır ama iki savaş arası dönemde, işyerini terk etmeden yapılan grevler arasında bir örüntü oluşturacak kadar çok benzerlik söz konusudur. Hepsi sendikal harekette radikallerle ılımlılar arasındaki çatışmanın birer parçasıydı; hepsi işverenlerin elini kolunu bağlayan bir siyasal ortamda cereyan etti ve hepsi de taktiksel zaferler kazandı. Büyük işyeri grevlerinin her birinin göbeğinde önemli bir otomobil fabrikası vardı: Turin'de Fiat-Centro, Paris'te Renault-Billancourt, Flint'te Fisher Body. Her üç fabrika da o dönemde bilimsel yönetim için birer vitrin olarak görüldü. Agnelli, Renault ve Sloan bu fabrikaları; otomatikleştirilmiş üretime, vasıfsız ve kolaylıkla birbirinin yerine geçebilen emek gücüne, hareketli üretim hattına ve titizce yapılan zaman-hareket hesaplarına sahip alanlar olarak yaratmıştı. Fakat örneklerin hepsinde de robotlar başkaldırdı.

Modern fabrikadaki işin şiddeti, işyerini sembolik bir alana dönüştürmüştü. Yalnızca grev yapmak yerine fabrikayı işgal etme deneyimi işçileri, işyerinde bireysel özgürleşmeye açılan dosdoğru bir yolla tanıştırmış gibi görünüyor. İşçiler bu yolu seçti. Her üç durumda da oturma grevleri, iki savaş arası dönemde kitle grevlerinin temel tuzaklarından; yani şiddetten ve sendika fonlarının gasp edilmesinden kaçınmak için düşünüldü. Flint grevi eylemcilerinden Henry Kraus, Fransızların işyerinde

kalarak yaptıkları bu grevlerden Amerikalıların nasıl ilham aldıklarını şöyle açıklıyor:

> Oturma grevlerinin en önemli özelliği, her zamanki grevlerden fazla karşı karşıya gelmenizdi. Grevler yasadışıydı, Michigan'da grev yapılamıyordu... Bundan başka, ortada bir şiddet sorunu var. Grev yapıyorsunuz, bir grev hattınız var. Hiç kuşku yok ki şu veya bu şekilde bu hattı yıkacaklar ve insanları tutuklayacaklar... 1936'da, yaklaşık aynı zamanlarda başarıya ulaştıklarını gördüğümüzde, bu başarının parlaklığını gördüğümüzde; yanıtın bu olduğunu, yapmak zorunda olduğumuz bir şeyler olduğunu anladık.[422]

Grevler, işçilerle ustabaşılar arasındaki ilişkilerin değişmesiyle noktalandı. Flint grevcilerinden biri şunları hatırlıyor:

> Artık daha fazla insan muamelesi görüyorduk, müdürünüzle görüşmek istediğinizde eskisinden farklı olarak onu durdurabilir, onunla konuşabilir, sorunlarınızı anlatabilirdiniz. Önceden sizi görmezden gelirlerdi, hizaya gelmezseniz, sorun çıkarırsanız işinizi kaybetmekle tehdit ederlerdi. Derken işler düzeldi.[423]

Bu insanlar için en kalıcı hatıra en soyut olanıydı: normalde bir makinenin dişlilerinden farksız muamele gördükleri bu yerde, bireysel özgürlük hissi. Simone Weil 1936 Temmuz'unda Renault fabrikasını dolaşırken bu mutluluk anını yakalamıştı: Sonsuz bir rahatlama... O vahşi, şiddetli enerjiden; genellikle geçmişteki grevlerle alakalı bastırılmış endişeyle karışık azimden hiçbir şey kalmamış. Tabii ki hâlâ azimliyiz, fakat artık endişeli değiliz. Mutluyuz.[424]

Sonsöz:
Peri Kanatlarıyla
Louise Michel

Kahramanlık diye bir şey yoktur:
İnsanlar olayların büyüsüne kapılırlar
yalnızca.

Louise Michel

Jack madenciydi, 13 yaşından beri Astley Green kömür madeninde çalışıyordu. Dinine bağlı bir Hıristiyandı; bir keresinde içinde kötü bir kelime geçiyor diye bir romanı ateşe atmıştı. Fakat aynı zamanda sadık bir Guinness* içicisiydi. En serseri günlerinde bir faşisti bir dükkânın camından fırlattığı, bar kavgasında bir adamın gözünü çıkarttığı, maaşını devamlı at yarışına yatırıp kaybettiği söylenirdi.

Jack, fabrika kızı Ellen'la evlendi. Ellen Jack'ten hamile kalınca baba evinden kovulmuştu. Peki, 1921 ve 1926'daki uzun süreli maden grevleri boyunca yaşamlarını nasıl sürdürdüler? Grevlerden önce, tanıdıkları bazı kömür mavnacıları gemi yüklerinin bir kısmını sokaklarının sonunda bulunan kanala boşaltmıştı. Grev boyunca Jack kanalın dibine dalıp kömür çıkartacak, bunları satıp yiyecek satın alacaktı.

Kızları Irene 1930'ları hatırladığında her seferinde kaşlarını çatıp başını iki yana sallıyordu; Jack ve Ellen İkinci Dünya

* Bir bira markası. *-çev.*

Savaşı'ndan önceki on yıllardan hiç bahsetmiyorlardı. En küçük ayrıntı bile onlardan uzak olsundu: kira toplayıcılar, evlerine gelip eşyalarını satmalarını emreden gelir tespit görevlileri, kapı kapı dolaşan tefecinin yarattığı korkunç etki. 1970'lerde evlerinin duvar kâğıtlarını soydukları zaman, alçının tamamında acemice çizilmiş beyaz benekler buldular. "Bunları badana ve süngerle Irene yaptı," diye anımsadı Ellen. "Duvar kâğıdı için yeterli paramız yoktu."

Ellen'ın hayatta kalan ilk oğlu John'du; daha önce doğan iki oğlu ölmüştü. Savaştan hemen sonra John ilk işine girinceye dek bu ailenin uğruna mücadele ettiği dünya bir gerçeklikti. Çalışmaya başladığı kömür madeni henüz kamulaştırılmıştı; artık hiç kimse sağlık hizmetini cebinden karşılamak zorunda değildi. Daha sonra demiryolunda iş buldu, burası da kamulaştırılmıştı. Nihayet bundan böyle yoksulluk çekmeyeceklerdi. Reel ücretler arttı. 1950'li yıllarda bir gün birisi bir fotoğraf makinesi getirdi, bu şekilde bu ailenin bir kuşağı ilk defa, İncil arkasına yazılmış isimlerden fazlasıyla hatırlanacaktı.

John'un en eski fotoğrafları onu şık bir takım içinde, jölelenmiş saçlarla gösteriyor. İki mesleği var, gündüzleri kamyon sürmek ve geceleri bir dans salonunda müzik yapmak. Her iki işte de sendika var. Her ne kadar swing* yerini rock&roll'a bırakmış da hiçbir müzisyen sendika kartı olmadan çalışamaz. Hesabına çalıştığı elektrik mühendisliği alanındaki fabrikada sendika meşru bir kurum konumunda. Ya da daha doğrusu sendikalar – çoğul. Makineleri denetleyen mühendis ve teknisyenlerin ayrı sendikaları var; bir şoförün aldığının neredeyse iki katı maaş alıyorlar. John bunların muhafazakârlara oy verdiğinden şüpheleniyor. 1960'a gelindiğinde John, ailesinde bir eve sahip olabilen ilk fert oluyor, her ne kadar evin mutfak tabanı kaldırım taşlarıyla döşenmiş, tuvaleti dışarıda olsa da. İşte benim doğduğum ev burası.

* 1930'lu yıllarda ortaya çıkan caz akımı. 20. yüzyılın en popüler caz hareketlerinden birisidir. –*çev.*

Sonraki 18 yıl boyunca; insanların ömür boyu çalışabildiği işlerinin olduğu, herkesin bir sendikaya kayıtlı olduğu, seçimleri kazanan tek partinin daima İşçi Partisi olduğu bu sıkıca kaynaşmış işçi kasabasında yaşadım. Pamuklu dokuma, vinç, elektrikli sistem kartları, asbest ve dev çelik halatlar imal ediyor, kömür çıkartıyorlardı. Aradaki dönmeli aygıtın devirlerinden saatin kaç olduğunu anlayabilirdiniz. Bu 18 sene süresince iki defa maden grevi ve babamların fabrikasında sayısız iş bırakma eylemi olmasına karşın burada bir kez olsun bir kızıl bayrak ya da bir kitle gösterisi görmedim. İlk gördüğüm madenci pankartında beyazlar giyinmiş kriket oyuncularının olduğu bir gece maçı sahnesi resmedilmişti, arka planda güneş kömür ocağının dönmeli aygıtının arkasından batıyordu. Bu pankart, düşlerinin boyutlarını gösteriyordu. Hiç kimse kapitalizm sözcüğünü telaffuz etmiyordu; bu kelimeyi kullananlar radikal olarak algılanıyordu ve yalnızca orta sınıf insanlar radikaldi. Kim orta sınıf olmayı isterdi ki?

Madencilerin uğruna mücadele ettiği şeyler maden ocağı girişine banyo yapılması, bir emeklilik programı, parasız sağlık hizmeti, spor alanları ve bunlardan faydalanabilmek için serbest zamandı; ama uğruna mücadele ettikleri her şeyden evvel işti. Birisi Büyük Buhran'dan söz ettiğinde eski insanların yaşadığı iç ürpermesi, hiçbir ders kitabı ya da belgede yazmayan bir şeyi; bu insanlar için işsiz kalmanın ve borçlu olmanın ne anlama geldiğini dile getiriyordu. Artık uğruna savaştıkları şeylere sahiptiler. Ve halkın, bağlı oldukları açıkça radikal olmayan ilkeleri anlayamama ihtimaline karşı madencilerin diğer bir pankartı "Evrimsel Sosyalizm" sloganını taşıyordu.

1945'i takip eden 40 yıl boyunca gelişmiş dünyada emek hareketinin neye benzediği şöyle özetlenebilir: her yere yayılmış, pasif, siyasi yönü sınırlı ve durağan. Bu kitapta tasvir ettiğim dünyadan çok farklı bir dünya. Bu dünyanın nasıl çöktüğünü anlamak için ilk önce nasıl meydana geldiğini bilmeye ihtiyaç var.

1945'te faşizm mağlup oldu fakat dünyadaki işçi hareketleri

büyük bir bedel ödemişti. On yıllarca işçileri önüne katan bağımsızlık, radikalizm ve ateşli anarşizm fikirleri yok oldu. Amerika, Britanya, İtalya ve Fransa'da sendikalar, faşizmi bozguna uğratmak için işverenler ve muhafazakâr politikacılarla ittifaklar yaptı. Karşılığındakazandıkları şey refah devleti, Avrupa "sosyal modeli" veya bunun, Amerika örneğinde çekirdek işgücü için emeklilik ve sağlık hizmeti içeren budanmış bir versiyonu oldu. Almanya ve Japonya'nın, kendilerine işgalci müttefikleri tarafından dayatılan güçlü sendikaları ve refah modelleri vardı; İtalya'da işçi hareketi o kadar güçlüydü ki ülkenin idare edilmesi için gizliliğe ve yolsuzluğa dayalı bir derin devlet kurmak zorunda kalınmıştı.

Demokrasilerin 1945-89 arası dönemi, sendikaların ekonomik yaşamda benzeri görülmemiş ölçüde merkezi rol oynamasına tanıklık etti: Yalnızca işyeri sözleşmelerinin koruyucuları olarak değil aynı zamanda emeklilik, sağlık hizmetleri ve sınıflar arası stratejik uzlaşmayı kapsayan bir toplum sözleşmesinin de koruyucuları olarak görülüyorlardı. İkinci Dünya Savaşı işyerinde bilimsel yönetime önemli bir darbe daha vurmuştu. Savaş boyunca ve sonrasında üretim bandındaki yaşam, 1920'lerin sendika düşünürlerinin hayal ettiği işçi Taylorizmine çok benziyordu; 1920'lerin başında İtalya ve Almanya'daki liberal hükümetler tarafından önerilen "endüstriyel demokrasi" fikri şimdi aynen hayata geçiyordu. "Sendika tarzı yaşam" hemen ölmedi, üst sınıfların yaşam tarzından ayrı ama buna karşı çıkmayan paralel bir yaşam biçimi haline dönüştü. Ve nihayet solun kaleleri olan Galler Vadisi, Toskana'nın dağ kasabaları ve Buenos Aires limanları dışında her yerden silinip gitti.

Rusya, Çin ve Doğu Avrupa'da farklı bir anlaşma uygulamaya kondu: İşçilerin koşulsuz itaat etmeleri ve işverenin demokratik haklar sağlamamasına karşılık olarak işçilere, bilhassa ağır sanayi işçilerine sosyal ücret ve yaşam boyu iş olanağı garanti edildi ve bu, sosyalist devletlerin kamusal ideolojisinde göklere çıkarıldı. Doğu Avrupalı işçiler düzensiz devrim dönemlerinde

daha fazla demokrasi ve ulusal bağımsızlık için mücadele etmeye çalıştı fakat tanklarla çiğnendiler. Bir başka yerdeyse Rus işçilerin şu ünlü deyişinde özetlenen anlaşmaya göre yaşıyorlardı: "Biz çalışır gibi görünüyoruz, onlar da bize maaş öder gibi yapıyorlar." 1947'den sonra tarihte ilk defa dünya işçi sınıfı stratejik olarak bölündü; komünist ülkelerdeki işçiler, batıdakilerden büsbütün farklı hayatlar yaşamaya başladı.

Devrim ve sınıf mücadelesine gelirsek bunlar, soğuk savaş döneminde Doğu Avrupa'da ve gelişen dünyada birbirine karşı konumlanmış güçlerin yörüngesine girdi. Kırk yıl boyunca işçi sınıfı ayaklanmaları, yer aldığı coğrafyaya göre ya CIA tarafından bastırılacak ya da CIA tarafından kışkırtılacaktı. Bütün bunlar olup biterken, 1920'lerde emek hareketi içinde başlamış olan kardeş kavgası, kısmen komünizmin Batı demokrasilerinde statükoyu alaşağı etmek gibi bir emeli bulunmadığı için tatlıya bağlanmaya başladı. Komintern bile müttefiklerine karşı bir iyi niyet gösterisi olarak Stalin'in emriyle dağıtılmıştı.

Daha sonra 1980'lerde, savaş sonrasında yapılan tüm bu anlaşmalar paramparça oldu. Ekonomik kriz sendikaların 1970'ler boyunca uyku halinde bekleyen militan ruhunu ayağa kaldırmıştı: Bologna'dan Detroit'e işçilerin radikalleşmedeki sürati işverenleri şaşkına çevirdi. Buna cevaben Batılı hükümetler sendikalarla aralarındaki zımni anlaşmaları silip attılar ve kitlesel işsizliğe sebep olan neoliberal politikaları kabul ettiler. Sendika karşıtı yasaları geçirdiler, sınırlar olmadan hareket edebilmesi için sermayeyi serbestleştirdiler. 1980'lerin ikon haline gelmiş fotoğrafı, Amerikalı hava trafik kontrolörleri sendikası liderlerinin eli kolu zincirli fotoğrafıydı. Babam John 1986 senesinde öldü. Ölmeden önce bir kez daha işsizlik yardımı kuyruklarıyla tanışmıştı. Kaderlerine terk edilmiş, yıkıcı mağlubiyetten yakınan işçiler tarafından son bir kez muharebe meydanına taşınan; ilerleme ve evrimi yücelten imgelerle dolu, eski madencilere ait pankartları da gördü John.

Artık tarih çok hızlı bir biçimde akıyor: 1989'dan sonra Çin, Vietnam ve Kuzey Kore dışında kalan her yerde komünist rejimler çöküyor ve Kim Jong Il'nin gerçek dışı krallığı hariç komünist hükümetler bile neoliberal politikalar izliyor. Böylelikle küreselleşme çağı da başlamış oluyor.

Güney ülkelerindeki sanayileşmeyle birlikte Doğu'daki piyasalaşma, küresel emek gücünün büyüklüğünü ikiye katladı. Bugün az gelişmiş ülkelerdeki bir milyar ücretli işçi Hindistan, Çin ve eski Comecon devletlerindeki 1.47 milyarla beraber gelişmiş dünyanın 460 milyon işçisini gölgede bırakıyor.[425] Ve yaşamları, daha önce hiç olmadığı kadar birbirine eklemlenmiş durumda. Küreselleşme üretim sürecini kıtalar ve zaman dilimleri boyunca genişletiyor. Dijital iletişim, farklı ülkelerdeki işçilerin yaşamlarının birbirine büyük ölçüde daha anlaşılır ve daha benzer hale gelmesine olanak sağlıyor.

Bu değişimlerin modern emek hareketi için ne anlama geldiğine bakmadan önce, emek tarihi açısından ne anlama geldiğini değerlendirmekte yarar var. Savaş sonrası yaşanan uzun süreli canlılık döneminde işçi sınıfı tarihi, statükoyu temize çıkarmak için yeniden şekillendirildi. Stalinizm Doğu'da mutlak güce sahip, Batı'da etkiliyken; nihai olarak kabul gören, tarihin Moskova sürümü oldu. Bu sürümde işçilerin 1848'den önce yaptığı ne varsa tüm bunlar, Karl Marx'ın ortaya çıkışının başlangıç sinyali gibi bir şey olarak görülüyor. Paris Komünü'nde, devrimci terörün orta sınıf destekçileri haklıyken Eugene Varlin haksızdı. 1889-1914 yıllarındaki vasıfsız işçilerin yükseliş hikâyesi, İkinci Enternasyonal'in objektifinden görülüyor. Bill Haywood, Jim Larkin, Tom Mann, Elizabeth Gurley Flynn; hepsi 1920'lerde sendikalizmin politika karşıtı tutumundan vazgeçerek komünist oldu. Peki bunda abartacak ne var? Alman sosyalizmindeki parçalanmanın hikâyesi bir trajedi olarak değil bir zafer olarak anlatılır; Maoizm Şanghay işçilerinin 1927'deki hikâyesini, yabancı mülkiyete karşı tek boyutlu bir mücadele haline getirmek ama-

cıyla yeniden kalıba dökmüştür. Bund'un hatırası, torunlarının okuyamadığı bir dilde yazılmış gazetelerin arşivleriyle ilgilenen yaşlı adamlar tarafından New York'taki harap olmuş bir binada ayakta tutulmaktadır.

Sosyal demokrat cephedeyse bellek kaybı var. Kier Hardie İşçi Partisi'ni kuran adam olarak hatırlanıyor, 1914'ün Ağustos ayında kendisini sıkıştıran kalabalığın dişleri arasında yaptığı savaş aleyhtarı konuşmaysa unutulmuş. Devrimci işçi aktivizmiyle savaşan İtalyan sendika lideri Bruno Buozzi anımsanıyor; fakat ittifak mirasından çok 1944'te Alman işgalcilerin elinde destansı ölümüyle akıllarda yer etmiş durumda. Denetlemiş olduğu komünist, sosyalist ve Hıristiyan sendikalardan oluşan birlik, patlak veren Soğuk Savaş'a dayanamamış.

Walter Reuther bile aziz ilan ediliyor. Flint grevine keman kutuları taşıyan sert görünümlü adamların nezaretinde gelen Reuther, *Time* dergisi tarafından Amerika'nın en iyi 100 "kurucu ve titanından" biri seçilerek övgü topluyor.

> 1940'ta, Pearl Harbor'dan bir sene önce, otomobil fabrikalarının kullanılabilir kapasitesini askerî üretime dönüştürmeyi önerdi... Tasarısı, işletme kârlarının herhangi bir kısmını feda etmeye razı olmayan şirketler tarafından sert bir biçimde eleştirildi. Japonlar Pearl Harbor'a saldırdığında aniden askerî üretime geçilmesi, Reuther'in öngörüsünü doğrulamış oldu.[426]

Kısacası, savaş sonrası dönem boyunca "resmi" emek tarihi, 1945'te Demir Perde'nin her iki tarafındaki işçi ve işverenler arasında yapılan anlaşmayı rasyonelleştirmeye adanmıştı.

Akademisyenler ancak bütünün kenarlarından parçalar koparmaya başladılar. Edward Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* adlı eseri, büyük anlatılar yerine mikro tarihe dayalı bir emek tarihi ekolüne önayak oldu. Bugün Bund'a, Fransız sendikalizmine veya 1920'lerin Çinli işçilerine dair sahip olduğumuz anlayışların büyük bir bölümü, Thompson'ın yaklaşımını takip eden ekollerin ürünlerinden geliyor. Fakat bu "yeni" emek tarihinde hikâye

ve anlam çoğu kez kayboluyor. Moskova tarafından gerçeklerin üzerine bindirilen anlatılara tepki olarak çağdaş akademisyenler, unutulmaktan kurtardıkları kişilerin yaşam hikâyelerindeki "büyük gerçeklerden" kaçınma eğilimi gösteriyorlar.

Ben, gün ışığına çıkardığım hikâyelerin içerisinde iki büyük gerçek olduğunu düşünüyorum. Birincisi; hızlı sanayileşmenin yarattığı korku ve sıkıntıyla karşı karşıya kalan işçiler, rakip firmaları rekabete itip yöneticileri maliyetleri azaltmaya sevk eden ekonomik güçlerin bizzat kendisinden dolayı sendikalar örgütlüyorlar. Bunları örgütlerken sosyalist ve anarşistlerden, ancak kapitalizmi ortadan kaldırarak özgür olabileceklerini, acınacak haldeki yaşamlarındaki bir şeyin onları yeni bir toplum biçiminin "taşıyıcısı" haline getirdiğini duyuyorlar. Ancak fiili olarak yapmaya çalıştıkları şey; kooperatifler kurarak, işyerinde özerklik için mücadele ederek ve sendika tarzı bir yaşam yaratarak evvela yeni toplumu eskinin *içerisinde* yaratmak. İnsanlar, ancak ve ancak bu dünya-içinde-dünya olanaksızlaştırıldığı zaman tekelci iktidarın karşısına doğrudan çıkıyorlar. Ve tıpkı 1945'ten sonra Avrupa'da olduğu gibi tarih tam istihdamla, bollukla ve tüm bunlar için tepside sunulmuş bir denetim mekanizmasıyla karşılaştığında kızıl bayraklar müzelere gönderiliyor.

İkinci büyük gerçek şudur: Küresel bir ekonomi ortaya çıktığında küresel bir emek hareketi de şekillenmeye başlar. Bu yalnızca iki defa meydana geldi; ilki Birinci Dünya Savaşı tırmanırken oldu, ikincisiyse günümüzde yaşanıyor. Ancak bir fark var: ilk büyük küreselleşme çağında temel ekonomik unsur ulus devletti. Bazen büyük şirketler ulus devletlerden daha güçlü olabiliyordu fakat savaş başladığında, yaşamsal çıkarlarının temsilcisi olarak gördükleri hükümetlerle işbirliği yaptılar. Sonuç olarak küreselleşmenin ilk dönemi aynı zamanda azgın bir popüler milliyetçilik dönemiydi. Sendikalist ve sosyalistlerin ayrışma esaslı enternasyonalizmini nihayetinde ağır yenilgiye uğratan ateşli bir milliyetçilik...

Günümüzde olan ise çok farklı. Bugün ekonomik yaşamın başlıca modeli çok uluslu şirketler. Üstelik küresel tüketim kültürü işçi sınıfı topluluklarıyla ilintili yerel, tecrit edilmiş ne varsa her şeyi yıkıp döküyor. İlk defa gerçekten küresel bir işçi sınıfı söz konusu. Ancak bu sınıf henüz 1889'daki momentine ulaşmış değil ve bunu gerçekleştirmek isteyenlerin büyük bölümü yolda karşılarına ne gibi engeller çıkacağı konusunda hayli gerçekçi.

Her şeyden önce işgücü artık daha katmanlı. 1920'ler boyunca devreye giren her şey; sendikalarda beliren bir beyaz yakalılar tabakası, bilimsel yönetim ve kitle tüketim kültürü, neoliberalizm ve küreselleşme tarafından destekleniyor. Sivil topluma ziyadesiyle "eklemlenmiş" olan yalnızca gelişmiş dünyanın işgücü değil; küreselleşmenin yarattığı yeni işgücü, 100 sene öncesinin işgücünden daha fazla hakla, medyaya ve yargıya daha fazla erişme olanağıyla doğuyor. Sendikalar, kooperatifler ve siyasal partiler şeklinde oluşturulan öz örgütlülük onlara henüz acil görünmüyor. Öz örgütlülüğün olduğu yerlerde ise taşra kalıntıları ve dini bağlılık ilişkileriyle bu kurumların üzerine gidiliyor; kurumlar organize suç tehdidiyle yıldırılıyor – Şanghaylı işçilerin kalıcı örgütler yaratmasını ve baskıya dayanmasını güçleştiren etmenlerin aynısı.

İkinci olarak, teknolojik ilerlemeden kaynaklanan bireycilik kültürü var. İletişim devrimi daha bireysel düşünen, kolektif haklardan çok bireysel haklarıyla ilgilenen, sendikacıları düş kırıklığına uğratan bir biçimde örgütlere katılmaya daha az eğilimli genç bir kuşak yaratıyor. 1890'larda sendika tarzı yaşam genç işçilere sunulan tek olumlu kimlik idiyse de, günümüz işçileri farklı kimliklerle eğlenmekte hayli ustalar: gündüzleri Şenzen'de ayakkabı işçisi, geceleri World of Warcraft'ta* cüce, hafta sonları retro-punk türü müzik yapan bir rakçı olmak gibi. Ve küresel güneyde bu durum, cep telefonlarının ve internet kafelerin de ulaşmasıyla birlikte gittikçe genişliyor.

* Dünya genelinde 11.5 milyon oyuncusu olan bir bilgisayar oyunu. *–çev.*

Üçüncüsü; Peterloo'daki pamuk eğiricilerinin içinde bulundukları durumu aktaracak Shelley ve Sir Robert Peel'leri, 1889'un Londralı tersane işçilerininse onları savunacak Beatrice Webb'leri vardı. Küreselleşme sürecindeyse, resmî sosyalist partiler neoliberalizmi ortak bir görüş olarak kabul ederken yeni bir toplumsal reformculuk çeşidi ortaya çıktı, hem de hiç alışık olmadığımız bir bölgeden.

1999'da Seattle sokaklarını vuran küreselleşme karşıtı hareket yoktan var olmadı; hareket eko-aktivistlerden, anarşistlerden ve Meksika'daki Zapatista gerillalarının gerçeküstücülüğünden etkilenen insanlardan oluşan bir ittifaktı. Tıpkı Saint-Simoncuların Lyon'un *canut*larından ayrı durması gibi küreselleşme karşıtı hareket de kendi başına, işçi hareketlerinden ayrı duracaktı, ama kendisini, iktidardakilerin benzer kayıtsızlığı yüzünden daha radikal bir tutum takınmaya itilen milyonlarca dolarlık küresel yardım ajanslarıyla bütünleşmiş halde buldu. Ekonomik düzeni denetlediği varsayılan bu kuruluşların idari merkezlerinde de ideolojik bir kriz vardı: Mevcut "yoksulluk karşıtı" stratejilerin aslında yoksulluğu daha da derinleştirdiğini görebildiler. Fakat Seattle gösterisinin tarihe yön vereceğini kanıtlayan, örgütlü emeğin oradaki varlığıydı. Pittsbourghlu bir çelik işçisi hakkında pek çok şey söyleyebilirsiniz, ama elinizi yüreğinize koyduğunuzda onu kriz karşısında bocalayıp eylemden kaçan bir liberal olarak tanımlayamazsınız; özellikle de gözü pek bir şekilde Seattle polisinin arasına dalıyorsa.

Burada ekonomik küreselleşmeye karşı aniden gelişen, yalnızca anarşist radikalizme ya da Marksist nostaljiye dayanmayan, uyumlu bir muhalefet vardı. Gene de dünyadaki toplantı salonları şirketlerin dürüstlüğünün parlak örnekleri olsaydı, bu muhalefet göz ardı edilebilirdi. Fakat ilk önce Enron, Worldcom ve Parmalat; ardındansa ana akımdan bilim insanları ve siyasetçilerin iklim değişikliğinin çok büyük bir tehlike olduğu yönündeki kabulü geldi. İktidardakiler ilk olarak bu sese kulak vermek

zorunda kaldılar. "Şirketlere bağlı sosyal sorumluluk" yöneticilerinin çoğalması ve büyük kuruluşlarda "karbon eşitleme" denetçilerinin yaygınlaşması bunu kanıtlıyor.

Yeni toplumsal reformculuk güçlü durumda. Gelişmekte olan dünyada yoksulluğa ya da sendikaya yönelik şiddete karşı mücadele eden bir sendika eylemcisi için büyük bir sivil toplum kuruluşu vasıtasıyla Batı medyasına çıkmak, genellikle grev yapmaktan çok daha etkili bir silahtır. 1889 grevinden sonra elbette Tom Mann'ın ve Beatrice Webb'in Londra belediye başkanı ve Katolik hiyerarşisi üzerinde nüfuzu vardı; fakat bu, ActionAid'deki veya Oxfam'daki modern meslektaşlarının ustalıkla uyguladığı gibi sistematik ve aleni bir etki değildi.

Örgütlü emek bu hareketin bir parçasıdır, ama küçük bir parçası; büyük sendikaların liderleri yatırım bankacılarına yaptıkları başvurulara, büyük STK'ların liderleri kadar kolay bir biçimde yanıt alamıyor. Bu yüzdendir ki 1889 sonrası dönemdeki mücadelelerin, geçmişte Haywood'un, Griffuelhes'in ve Mann'ın verdiği mücadelelerden çok farklı olacağı gün gibi ortada olmasına rağmen, koşullar hâlâ 1889 öncesi seviyededir. Bu denklemde Çin'in büyük bir bilinmeyen olduğu da açıktır. Çin'de insan hakları ciddi anlamda budanıyor, STK'ların etkisiyse çok küçük. Çin'deki devasa boyuttaki kentli işgücü, küresel işçi sınıfı içerisinde küreselleşme tartışmasına dâhil edilmeyen yegâne kesimdir. Eğer bu değişirse, başka birçok değişken de değişecektir.

1980'lerden itibaren olup bitenin bir özeti olarak; Bill Haywood, Li Qi-han ve Louise Michel gibi insanların hayatları günümüzde geçiyor görünürken, ailemin savaş sonrası yükseliş dönemindeki yaşamı başka bir çağa aitmiş gibi görünüyor. Haywood, Qi-han ve Michel Hindistan ve Çin'deki kötü koşullara sahip işyerlerinde, insan nüfusunun altıda birini barındıran gecekondularda ve Seattle'dan bu yana dünyanın karar vericilerini usandıran gösterilerde yeniden yaşatılıyorlar.

Onlar muhteşem insanlardı. Hakkında yazmaya karar verdi-

ğim bu insanların ortak bir şeyi varsa bu, doktriner olmayı reddedişleri, sosyalist ve anarşist kuramcılarca zaman zaman sarf edilen çılgınca, konuyla ilgisi olmayan sözlerden kaçınmaları, uğruna mücadele ettikleri halkın yaşamıyla yakından ilgilenmeleriydi. Jim Larkin için söylenen şu söz gibi "Onlar, hem saksıdaki çiçek, hem de masadaki ekmek somunu için dövüştüler." Kahraman olarak doğduklarını düşünmüyorum; tıpkı Louise Michel'in bir zamanlar yazdığı gibi, onlar sadece olağanüstü olayların büyüsüne kapmışlardı.

Bill Haywood her zaman, direngen beyaz adamların lideri olarak hatırlanacaktı; ona kıtaları aşma şansını veren birkaç milyon yoksul göçmenin Amerika'nın eşiğine dayanmasıydı. Gerçi bu bugün, tanımlanamaz haldeki işgücünün demografisini değiştiren göçle birlikte, dünyadaki her sendikacının sahip olduğu bir şanstır.

Li Qi-han 1927'deki bir olayda bir komünist olarak idam edilecekti; inanmayı reddettiği şey Çinli işçilerin cahil olduğuydu. İşçileri sendikalarda örgütledi, onu ilham veren bir sendikacı olarak diğerlerinden ayıracak bir şey yaptı, güvenlerini kazanmak için onlarla birlikte çete tapınaklarında horoz kanı şarabı içti. Bugün, Li'nin 1920'lerde gösterdiği bu yolda ilk adımları atmak için bekleyen yarım milyar Çinli işçi var.

Louise Michel'i sorarsanız, onun kaderinde her zaman gecekondu çocuklarını eğlendirmek için şiirler yazan sıradan, radikal, bohem bir hayalperest olmak vardı. Ancak ve ancak işçiler Paris'in ve kendi yaşamlarının denetimini ele geçirmeye karar verdikleri zaman dünya onun hayalleri ve şiirleri için yeterince geniş olmuştu. Genç Louise Michel'i Gleneagles zirvesinin ötesinde bir kırda, bir samba bandosuyla dans ederken görüyorum; yüzü boyalı, pembe peri kanatları giymiş. Hâlâ öğrenecek çok şeyi var.

Teşekkürler

Yazarlar: Bu kitabın önemli bir kısmı ana kaynaklara dayanarak yazdım, ama dil iki bölümde bana engel oldu: Şanghay ve Bund ile ilgili bölümler. 9. Bölümde Varşova Gettosu İsyanının hikâyesini kendisine sonsuz bir saygı duyduğum Marek Edelman'ın Getto Savaşları *(The Ghetto Fights)* kitabını takip ederek kaleme aldım. 7. Bölüm ağırlıklı olarak ikincil kaynaklardan aktarıldı. Çevirilerini kullandığım tarihçilere, özellikle de, Essex Üniversitesi Tarih Bölümünden Steve Smith; Santa Cruz California Üniversitesi Tarih Bölümünden Gail Hershatter ve Kadın Araştırmaları Bölümünden Emily Honig ve Harvard Üniversitesi Siyasal Bilgiler Bölümünden Elizabeth Perry'ye büyük bir şükranla teşekkür ederim. 6. Bölümde resmedilen "Tipik Alman işçisi," John Hopkins Üniversitesi öğretim görevlilerinden Vernon Lidtke'nin araştırmasından alındı, kendisine minnettarım.

Kurumlar: İngiltere Milli Kütüphanesi *(British Library)* çalışanlarına kendilerini bu muhteşem kuruma vakfettikleri için teşekkür ederim. Yizkor Kitaplarının çevrimiçi arşivinden yararlanmama izin verdikleri için New York'taki YIVO, Yahudi Araştırmaları Enstitüsüne ve henüz basılmamış çok kıymetli belgelere ulaşmamı sağlayan New York'taki Yahudi Bund'a minnettarım. Historicalvoices.org arşivini bünyesinde barındıran Michigan Eyalet Üniversitesinin Flint grevi çevrimiçi arşivi, 9.Bölümün bu kısmının ana kaynağı oldu. Lyon Belediye Kütüphanesinin gazetelerinin çevrimiçi baskıları ve öbür belgeleri, Lyon pamuklu dokuma işçilerinin yaşamlarına ilişkin kapsamlı bilgiler sundu. Amsterdam'daki Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü *(International Institute for Social History)* kitabın bir-

çok bölümündeki detayların tespiti için değerli kaynaklar sundu. Michigan Üniversitesindeki Labadie Koleksiyonunun harika fotoğraf albümleri, 5. Bölümün yazımına yardımcı oldu. Londra'nın kuzeyinde Houseman's Kitapçısına ait karanlık bir bodrum katındaki *Porcupine Bookcellar* basılmamış belgeler açısından paha biçilmez bir kaynaktı, onun sahipleri Andrew Burgin ve Barry Buitekant'a teşekkür ederim. Jane Bell's Druidstone Otelinin sağladığı huzur kitabın büyük kısmını tasarlamama yardımcı oldu.

İnsanlar: Öncelikle yazmayı istediğim kitabı ortaya çıkarmamda yardımcı olduğu için vekilim Peter Tallack'a ve yazabileceğime inandığı için Harvil Secker yayınevinden Stuart Williams'a teşekkür ederim. Yazmama müsaade etikleri için BBC gece haberleri editörü Peter Barron ve BBC haber editörü Helen Boaden'e de teşekkür borçluyum. Bana hem araştırmalarda hem de Bölüm 2, 3 ve 5'te kullandığım çeşitli Fransızca kaynakların çevirisinde yardımcı olan Christina Purcell ve hem Arjantin kaynaklarına ulaşmamda yardımcı olan hem de Raul Godoy ile yaptığım mülakatı çeviren Alejandra Crostra'ya teşekkür ederim. Iraklı Güney Petrol İşçileri Sendikasıyla temasımı kolaylaştıran EwaJasciewicz'e müteşekkirim. Alina Teran Bolivya'ya yaptığım gezide benim tercümanımdı, fakat görevinin sınırlarını aşarak benimle beraber Huanuni'deki Dolares madenlerinin 1.5 mil içine kadar girdi; Narco News haber ajansından Luis Gomez, El Alto'da yaptığım hayati görüşmeleri kolaylaştırdı. Gözü pek Edera Liang hem Çin'e yaptığım gezileri ayarladı hem de mütercimlik yaptı, bütün bürokratik engelleri sakince aşması bana güven verdi. Varanasi'ye yaptığı saha araştırmasına beni de davet eden Birleşik Krallık *Action Aid* siyil toplum kuruluşundan Sam Goddard'a ve Varanasi'deki dokuma işçileriyle görüşmelerimde tercümanlık yapan Dr. Lenin Raghuvanshi'ye teşekkür ederim. Nijerya'da Lagoslu ünlü bağımsız gazeteci Sam Olukoye ile çalışma ayrıcalığına sahip oldum, Amukoko'ya gezimi ayarladı ve şehirdeki işçilerle yaptığım mülakatları düzenledi. Londralı Catherine Howarth, Neil Jameson ve Matthew Balton, Londra'da göçmen işçilerle görüşmelerimi kolaylaştırdılar. Delhi'de Eğitim ve İletişim Merkezinden Pallavi Mansingh beni Honda grevcileri olayından haberdar etti. Ayrıca BBC gece haberleri yapımcılarına ve yolculuk esnasında benimle çalışan kamera ekibinden arkadaşlarıma da teşekkür borçluyum, isimlerini ve benimle nereye geldiklerini de söylemek istiyorum: Joe Mather (Bolivya), Sara Afshar, Julie Ritson, Ruth Parkinson ve Ian Pritchard (Çin), Ian O'Reilly (Nijerya). Uluslararası Gıda İşçileri Sendikasından Kevin Curran ve eski TUC basın merkezinden Ben Hurley'e bana sundukları bağlantılardan dolayı minnet tarım. Çok sayıda olayı *Revolutionary History*'e (Devrimci Tarih) danıştım ve bulamadıklarımı onun son editörü Al Richardson'a sordum. Mathew Cobb, Keith Hasssell ve Dave Stocking'e de zihin açıcı yorumlarından dolayı müteşekkirim. Anneme ve kız kardeşime de bitmek tükenmek bilmeyen desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Son olarak karım ve yoldaşım Jane Bruton'a sonsuz aşk ve şükran.

NOTLAR

Aşağıda belirtilen atıflar, sadece internet kaynakları, tarihsiz bildiriler veya broşürlerden ve konuşmaların veya sözlü tanıklıkların yazıya çevrilmesinden oluşmaktadır. Aşağıda yararlandığım kaynakların tamamına yer vermeye çalıştım.

GİRİŞ

1 E. Larkin, *James Larkin: Irish Labour Leader, 1876-1947*, Londra, 1965, s. 11
2 L. Michel, *Red Virgin: Memoirs of Louise Michel*, Alabama, 1982, s. 52

1. BÖLÜM

3 A. Lee, 'Breaching the Great Wall', *Chinascope*, Nisan 2005
4 ChowChun-yan, 'Shenzhen workers protest at beatings', *South China Morning Post*, 3 Kasım 2005
5 S. Bamford, *Passages in the Life of a Radical*, Londra 1967, s. 146
6 Agy.
7 Agy. s. 147
8 Agy. s. 151
9 *Manchester Observer* 10 Ağustos 1822, Aktaran D. Read, *Peterloo: The 'massacre' and its background*, Manchester 1921, s. 53
10 Sir William Joliffe, F. A Bruton, *Three Accounts of Peterloo by Eyewitnesses*, Machester 1921, s. 53
11 S. Bamford, agy. s. 152
12 Agy. s. 153
13 A. Prentice, *Historical Sketches and Personal Recollections of Manchester intended to illustrate the progress of public opinion from 1792 to 1832*, Manchester 1831
14 R. Holmes, *Shelley: The Pursuit*, Londra 1974
15 P. Shelley, *Shelley's Revolutionary Year: The Peterloo Writings of the Poet Shelley*, London 1990
16 Joliffe, agy. s. 56
17 S. Bamford, agy. s. 157
18 D. Read, agy. s. 142
19 S. Bamford, agy. s. 158
20 *Ashton Chronicle*, 23 Haziran 1849
21 J. Brown, *A memoir of Robert Blincoe, an orphan boy sent... to endure the horrors of a cotton-mill*, Firle 1977, s. 28
22 Agy. s. 57
23 P. Gaskell, *Artisans and Machinery*, Londra 1968, s. 81

24 S. Bamford, agy.
25 Home Office Papers 42. 178, 29Temmuz 1818, Aktaran J. L. Hammond. ve B. Hammond, *The Skilled Worker 1760-1832*, Londra 1919, s. 99
26 Agy.
27 Agy.
28 Aktaran J. L. Hammond ve B. Hammond, *The Town Labourer 1760-1832*, Londra 1978, s. 308
29 *Manchester Observer*, 8 Mayıs 1819. Aktaran D. Read,agy. s. 48
30 *Black Dwarf*, 2 Haziran 1819, agy. s. 50
31 *Sherwin's Political Register*, 5 Haziran 1819, agy. s. 51
32 S. Bamford, agy. s. 123
33 *Manchester Observer*, 26 Haziran 1819, Aktaran D. Read, agy. s. 53
34 S. Bamford, agy. s. 132
35 J. Norris, 12 Ağustos 1819, Aktaran S. Bamford, agy. s. 138
36 J. Norris, 10 Ağustos 1819, agy. s. 139
37 H.O. 42/188. Aktaran D. Read, agy
38 agy. s. 222

2. BÖLÜM
39 J. Benoit, *Confessions d'un prolétaire*, Paris 1968, s. 41
40 Agy. s. 45
41 A. Sala, *Les ouvrieres Lyonnais en 1834, esquisses historiques*, Paris 1834, s. 10
42 Agy.
43 F. Rude, *Les Révoltes des Canuts: 1831-1834*, Paris 2001, s. 14
44 L-R. Villermé, *Tableau de l'état physique et moral des ouvriers employées dans les manifactures de coton, de laine et de soie*, Cilt 2, Paris 1840, I s. 377
45 Aktaran A. Cotterau, 'The Fate of Collective Manifactures in the Industrial World: the silk industries of Lyons and London 1800-1850' C. F. Sabel ve J. Zeitlin, *World of Possibilities and mass production in western industrialisation* içinde, Cambridge 1997, s. 75
46 F. Rude, agy. s. 15
47 J.-C. Romand, *Confession d'un Malhereux, Forcat Liberée*, Paris 1846, s. 61
48 Agy. s. 61
49 '*L'Echo de la Fabriqué*'. Aktaran F. Rude, agy. s. 8
50 J. Benoit, agy, s. 33
51 Agy. s. 44
52 Agy. s. 46
53 M. Bernard ve P. Charnier, 'Rapport fait á M. Le Prěsident du Conseil des ministres, sur les causes générales qui ont amené les évěnement de Lyon', Lyon 1833
54 L. Blanc, *L'Histoire de Dix Ans: 1830-1840*, Paris 1840, s. 56
55 Aktaran F. Rude, agy.
56 *L'Echo de la Fabrique*. Sayı: 1, 25 Ekim 1831
57 J.-C. Romand, agy. s. 76
58 *L'Echo de la Fabrique*. Sayı: 2, 6 Kasım 1831
59 J.-C. Romand, agy. s. 80
60 J.-C. Romand, agy. s. 88

61 J.-B. Mntfalcon, *Histoire des insurrections de Lyon,* Lyon 1834, s. 82 Aktaran J. Popkin, *Press, Revolution and Social Identities in France 1830-1835,* Pennsylvania 2002, s. 303
62 J.-C. Romand, agy. s. 101
63 J.-C. Romand, agy. s. 103
64 J.-B. Montfalcon, *Le Temps,* 13 Nisan 1834. Aktaran F. Rude, agy.
65 S.–M. Girardin, *Journal des debats,* Paris 8 Aralık 1831. Aktaran J. Popkin, agy. s. 2
66 M. Chevalier, *A Lyon,* Menilmontant 23 Kasım 1832
67 Aktaran F. Rude, agy s. 82
68 J. Benoît, agy. s. 51
69 Anon. 'Curieux journal d'un ouvrier de la Croix-Rousse, president d'une societépatriotique, sur les évènements auxquels il a pris part'in A. Sala, agy. s. 150
70 *L'Echo de la Fabrique,* 1832
71 J.-C. Romand, agy.

3. BÖLÜM

72 J. Vallés, *L'Insurge,* Paris 1970
73 Görüşülen kişi, isminin değiştirilmesini ve çalıştığı şirketin adının gizlenmesini istedi.
74 M. Foulon, *Eugéne Varlin: Relieur et Membre de la Commune,* Clermont-Ferrand 1934, s. 72
75 M. Foulon, agy. s. 31
76 Aktaran J. Ranciere ve P. Vauday, 'Going to the: Expo: the worker, his wife and machines' A. Rifkin ve R. Thomas, *Voices of the People: The Social Life of 'La Sociale' at the End of the Second Empire* içinde, Londra 1988, s. 28
77 Agy. s. 31
78 Agy. s. 28
79 Agy. s. 31
80 Agy. s. 33
81 P. S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States,* New York 1947, Cilt. 1, s. 374
82 K. Marx, Marx'ın Engels'e mektubu 4 Kasım 1864, K. Marx ve F. Engels, *Collected Works,* Cilt. 42, Londra 1987, s. 11
83 E. Varlin, *Practique Millitante & Ecrits d'un Ouvrier Communard,* der. P. Lejune, Paris 2002, s. 21
84 Aktaran J. Ranciere ve P. Vauday, agy. s. 41
85 V. Brocher, *Souvenirs d'une morte vivante,* Paris 1976, s. 61-62
86 E. Varlin, agy. s. 34
87 Charles Keller, aktaran E. Varlin, agy. s. 37
88 Rupert caddesi üzerinde, Leicester meydanının kuzeyinde bulunur.
89 E. Villetard, *Histoire de l'Internationale,* Paris 1872, s. 149
90 L. Michel, *Red Virgin: Memoirs of Louise Michel,* der. B. Lowry ve E. Ellington Gunter, Alabama 1981, s. 81
91 L. Michel, agy. s. 83
92 L. Michel, agy. s. 52
93 Aktaran E. Thomas, *The Women Incendiaries,* New York 1966, s. 31

94 A. Dalotel ve C. J. Feiermuth, 'Socialism and Revolution' A. Rifkin ve R. Thomas'ın içinde, agy. s. 264
95 Agy. s. 260
96 Agy. s. 281
97 L. Michel, agy. s. 54
98 E. Varlin, agy. s. 66
99 L. Michel, 'La Commune', Paris 199, s. 29
100 A. Bouvier, 'La Canaille', http://fr.wikisource.org/wiki/La_Canaille
101 V. Brocher, agy. s. 102
102 Agy. s. 146
103 Agy. s. 151
104 L. Michel, 1999, agy. s. 139-140
105 E. Varlin agy. s. 153
106 Agy. s. 154
107 Aktaran F. Jellinek, *The Paris Commune of 1871*, Londra 1937, s. 111
108 V. Brocher, agy. s. 157
109 J. Guillaume, L'Internationale, Cilt 2, s. 133-134. Aktaran M. Cordillot, Eugéne Varlin: Chronique d'un espoir assassiné, Paris 1991, s. 220
110 F. Jellinek, agy. s. 406
111 J. Vallés, agy. s. 286
112 M. Foulon, agy. s. 237. Komün üyesi ve Komün savaşçılarından biri olan Camelinat ile yapılan mülakata dayalıdır.
113 Lissagaray, *History of the Paris Commune*, Londra 1976, s. 302
114 V. Brocher, agy. s. 159
115 Agy. s. 178
116 Agy. s. 190
117 Agy. s. 206
118 L. Michel, 1981, agy. s. 59
119 L. Michel, agy. s. 83
120 J. Vallés, agy. s. 288
121 L. Michel, 1981, agy. s. 68
122 V. Brocher, agy. s. 210
123 Lissagaray, agy. s. 309

4. BÖLÜM
124 Aktaran, Foner, agy, cilt.1, s. 437
125 Irak İşçi Konseyleri ve Sendikaları Federasyonu bildirisi, 26 Nisan 2006
126 Foner, agy, cilt.1, s. 433
127 M. Irons, "My Experiences in the Labor Movement", *Lipincott's Monthly Magazine*, cilt.37, Haziran 1886, s. 618
128 Agy
129 Agy
130 *Iron Moulders Journal*, Haziran 1875. Aktaran, Foner, agy, cilt.1, s. 475
131 M. Irons, agy
132 John Swinton's Paper, 17 Ekim 1886. Aktaran, T. Powderly, The Path I Trod, New York, 1968

133 Agy
134 Genel Kurul Davaları, 1882. Aktaran, Foner, agy, s. 508
135 *Journal of United Labor,* 15 Ağustos 1880
136 Joe B. Kewley'in Powderly'ye mektubu, 14 Mayıs 1883. Aktaran, Foner, agy, s. 68
137 T. Powderly, *The Path I Trod,* New York, 1968, s.69
138 Northrop, *Life and Achievements of Jaj Gould, 1892,* s. 480. Aktaran, R. Allen, *The Great Southwest Strike* (University of Texas Publication 4214), Austin, 1942, s.13
139 "Investigation of Labor Troubles in Missouri Arkansas, Kansas, Txas and Illinois", 49. Kongre Raporu, sayı. 4174, Washington 1887
140 Aktaran, A. Bimba, *The History of the American Working Class,* Londra, 1927, s.179
141 Foner, agy, cilt.2,
142 Aktaran, Foner, agy, cilt.2, s. 106
143 "Investigation of Labor Troubles...", agy, s.131
144 Agy
145 Agy, s.133
146 Agy, s. 117
147 Agy, s.469
148 *Fort Worth Gazetter,* 11 Nisan 1886, s.4. Aktaran, R. Allen, agy
149 Aktaran, R. Allen, agy
150 Agy, s.375
151 A. Spies, *An Autobiographical Sketch by A. Spies,* August Vincent Theodore Spies El Yazmaları, Chicago Historical Society, Chicago, Illinois
152 Agy
153 *Alarm,* aktaran, Foner, agy, cilt.2, s.102
154 Halk Sergisi 91, Arbeiter-Zeitung (gazete) makalesi, editoryal bildirim, 22 Nisan 1886, Chicago Historical Society
155 A. Bisno, *Abraham Bisno Union Pioneer,* Milwaukee, 1967, s. 66
156 *Chicago Tribune,* 26 Nisan 1886. Aktaran, E.L. Hirsch, agy, s.75
157 *Chicago Tribune,* 2 Mayıs 1886. Aktaran, agy
158 A. Bisno, agy, s.79
159 Agy, s.81
160 Emeğin Şövalyeleri, 8 Mayıs 1886. Aktaran, E.L. Hirsch, agy, s.75
161 Investigation of Labor Troubles, s.462
162 E.V. Debs, *His Life, Writings and Speeches,* s. 274. Aktaran, R. Allen, agy, s.148
163 *Chicago Tribune,* 10 Ekim 1886
164 T. Powderly, agy, s.115

5. BÖLÜM

165 Aktaran, J. Kornbluh, *Rebel Voices: An IWW Anthology,* Chicago, 1987, s.138
166 R. Roberts, *The Classic Slum,* Londra, 1971, s.28
167 B. Tillett, *Dock Wharf and Riverside Union: A Brief History of the Dockers' Union,* Londra, 1910
168 B. Webb, *My Apprenticeship,* Harmondsworth, 1938, s.345
169 Agy, s. 368
170 T. Mann, *What a Compulsory Eight-Hour Workng Day Means to the Workers,* 1886
171 Eksiksiz Gayrisafi Yurtiçi Hasıla hesaplamak için kullanılan fiyat düzeyi. Kaynak:

http://eh.net/hmit/ukcompare/. Ortalama kazancı kullanırken (30.000 sterlinin 30.000liman işçisinin ücretiolduğu durumda) yaklaşık 13 milyon sterlinedenk düşmektedir.

172 *London Eveninigs News & Post*, 26 Ağustos 1889

173 J. Burns, "The Great Strike", *New Review*, cilt.1, sayı. 5, Ekim, Londra, 1889

174 T. Mann, agy, s.18

175 Aktaran, H. Pelling, *A History of British Trade Unionism*, Londra, 1976, s.104

176 V. Griffuelhes, *L'Action syndicaliste*, Paris, 1908

177 H Girard ve F. Pelloutier, *Qu' est-ce que la gréve generale?*,Paris, 1895

178 H. Steele, *The WorkingClasses in France, A Social Study*, Londra, 1904, s.16-17

179 V. Griffuelhes, agy

180 M.Body, *Un Ouvrier Limousin au Coeur de la Révolution Russe*, Paris, 1981, s.16

181 Agy

182 M.-V. Louis, *Le Droitde Cuissage: France 1860-1930*, Paris, 1994

183 *Le Siécle*, 22 Nisan 1905. Aktaran, agy

184 *Le Réveil du Centre*, 23 Nisan 1905. Alıntılandığı yer, agy, s. 295

185 Agy

186 Agy

187 P. Stearns, *Revolutionary Syndicalism and French Labor: A Cause Without Rebels*, New Jersey, 1971, s.121-135

188 *L'Action*, 24 Nisan 1906. Aktaran, B. Vandervort, *Victor Griffuelhes and French Syndicalism 1895-1922*, Baton Rouge, 1996

189 CGT, 1906

190 Aktaran, A. Rosmer, *Le mouvement ouvrier pendant la Premiere Guerre mondiale*, cilt.1, s. 27

191 Arcbishop Croke, *Freeman's Journal*, Dublin 1889. Aktaran, M.J. Geraghty, "Argentina: Land of Broken Promises", *Buenos Aires Herald*, 17 Mart 1999 (http://www.irishargentine.org/dresden.htm)

192 Father M. Gaughran, *Southern Cross*. Aktaran, agy

193 *La Protesta Humana*, 3 Eylül 1899. Aktaran, D. Abad de Santillan, *La F.O.R.A: ideolagia y trayectoria*, Ch.3, Buenos Aires, 1933

194 E. Gilimon, *Un Anarquista en Buenos Aires:1890-1910*, Buenos Aires, 1971

195 Aktaran, Y. Oved, "The Uniqueness of Anarchism in Buenos Argentina", *Pensamiento Politico en America Latina* içinde, Estudios Interdisciplinarios de America Latina y el Caribe, cilt.8, no.1, Tel Aviv, 1997

196 E. Gilimon,agy

197 E. Wilde, *Obras Completas*, Buenos Aires, 1895, Tomo II, s.29-30. Aktaran, J. Suriano, *La huelga de inquilinos de 1907*, Buenos Aires, *1983*

198 E. Gilimon, agy

199 *Caras y Caretas*, sayı. 468, 21 Eylül 1907. Aktaran, J. Suriano, agy

200 M.H. Jones, *Autobiography of Mother Jones*, Chicago, 1925

201 Missouri-Kansas Üniversitesi Kent Hukuk Okulu, Haywood Davası, Savunma Özeti, (http://www.law.umkc.edu/faculty/ftrials/haywood/HAYWOOD.HTM)

202 http://www.law.umkc.edu/faculty/ftrials/haywood

203 B. Haywood, *Big Bill Haywood's Book*, New York, 1929, s.219

204 B. Haywood, agy, s.181

205 E. Gurley Flynn, *Memories of Industrial Workers of the World*, 1977 (http://www.geocities.com/Capitol-Hill/5202/rebelgirl.html)
206 Amerikalı Elektrik Mühendisleri Enstitüsü, Schenectady Elektrik El Kitabı, Schenectady, 1904 (http://www.Schenectadyhistory.org/resources/seh/ge.html)
207 V. St. John, *The IWW- Its History Structure and Methods*, Chicago 1912 (http://www.digital.library.arizona.edu/bisbee/docs/019.php)
208 J Miller, S. Georgakas ve D. Shaffer, *Solidarity Forever: The IWW: An Oral History of the Wobblies*, Londra, 1985, s. 40
209 http://www.peoplesvoice.gov.au/stories/nsw/brokenhill/brokenhill_c.htm
210 Tom Mann, agy, s.186
211 Agy, s. 188
212 Agy, s.193
213 J. Connolly, *Socialism Made Easy*, Chicago, 1909
214 Tom Mann, "Prepare for Action", *The Industrial Syndicalist* içinde, der. G. Brown, Nottingham,1974, s.53
215 J. Boyle, *The Minumum Wage and Syndicalism*, Cincinnati, 1913, s.87
216 Aktaran, M. Bookchin, *The Spanish Anarchists: The Heroic Years 1868-1936*, New York, 1977
217 Aktaran, J. Kornbluh, agy, s.45
218 A. Henry, *The Trade Union Woman*, New York, 1915, s.93
219 F. Beal, *Proleterian Journey*, New York, 1937. Aktaran, J. Kornbluh, agy
220 Agy, s.178
221 Agy,
222 Aktaran, Kornbluh, agy, s.178
223 Gurley Flynn, agy, s.128
224 R. Stannard Baker, "The Revolutionary Strike", *the American Magazine*, Mayıs 1912, s.24. Aktaran, J. Kornbluh, agy, s.157
225 Agy

6. BÖLÜM
226 P. Scheidemann, *Memoirs of a Social Democrat*, cilt. 1,Londra, 1929, s.281
227 Locksmith, tarih verilmemiş, A. Levenstein, *Die Arbeiterfrage: Mit besonderer Berücksichtigung der sozialpsychologischen Seite des modernen Grossbetriebes und der psycho-physischen Einwirkungen auf die Arbeiter*, Münih 1912, s.285. Bu vediğer alıntılar, Alman işçi sınıfının sosyal tutumunu yansıtan ilk ana çalışmadan, ismi belirtilmeyen sosyal demokrat işçilerden aktarılmıştır.
228 Halı dokumacısı, 42 yaşında, agy, s.321
229 Wilhelm König, "Turnen und Kniepe", *ATZ*, 15 Mayıs 1902, s. 109-110. Aktaran, V.L. Lidtke, *The Alternative Culture: Socialist Labor in Imperial Germany*, Oxford, 1985, s.52
230 Audorf 1878. Aktaran, agy
231 Listede yer alanlar, agy, App. IV
232 *Hamburg Echo*, 8 Ağustos 1905. Aktaran, agy, s.94
233 A. Bebel, *Woman and Socialism*, New York, 1910, 28.bölüm
234 "Touristverein Naturfreunden", Arbeitersportfest, s.22. Aktaran, V.L. Lidtke, agy, s.64

235 O. Hippe, *And Red is the Colour of our Flag*, çev. A. Drummond, Londra, 1991, s.12
236 T. Sender, *The Autobiography of a German Rebel*, Londra, 1940, s.19
237 Agy, s. 21
238 *Worwarts*, 25 Temmuz 1914, http://www.zlb.de/projekte/millennium/original_html/vorwaerts_1914_2507.GIF.html
239 O. Hippe, agy, s. 12
240 Agy, s.13
241 H. Mendel, *Memoirs of a Jewish Revolutionary*, çev. R. Michaels, Londra, 1989, s.142
242 T. Sender, agy, s. 52
243 P. Scheidemann, *New York Volkszeitung*, 14 Eylül 1914. Aktaran, M. Schachtman, "Old Wine in New Pails", *New International*, cilt.5, no:6, Haziran 1939, s.179-182
244 T. Sender, agy, s. 65
245 O. Hippe, agy, s. 15
246 Agy
247 "Liebknecht's May Day, 1916, Speech", *The Future Belongs to the People* içinde, K. Liebknecht, New York, 1918
248 O. Hippe, agy, s.16-17
249 Aktaran, P. Scheidemann, agy, cilt.2, s. 55
250 J. Valtin, *Out of the Night*, Londra, 1941, s. 8
251 Agy, s. 7
252 E. Schneider, *The Wilhelmshaven Revolt 1918-1919*, Londra, 1944
253 J. Valtin, agy, s. 10
254 O. Hippe, agy, s. 29
255 Agy, s. 30
256 T. Sender, agy, s. 87
257 T. Sender, agy, s. 92
258 R. Müller, *Die Novemberrevolution*, Berlin, 1976, s.11
259 P. Scheidemann, agy, cilt.2, s. 580
260 Agy, s. 565 ·
261 Agy, cilt.1, s. 281
262 T. Sender, agy, s. 114
263 E. Schneider, agy
264 P. Scheidemann, agy, s.565
265 O. Hippe, agy, s. 35
266 Ne yazık ki bu dönem, işçi sınıfı tarihi içinde bölünmelerin ve baş harflerin birleşmesinden meydana gelen kısaltmaların kaçınılmaz olduğu bir zaman dilimiydi.
267 Paul Levi, *Rote Fahn*, 5 Ekim 1920. Aktaran, C. Harman, *The Lost Revolution*, Londra, 1982, s.70
268 E. Schneider, agy
269 E.M. Remarqe, *All Quiet on the Western Front*, Londra, 1929
270 E. Jünger, "Fire", *The Weimar Republic Sourcebook* içinde, der. A. Kaes, M. Jayve E. Dimendberg, Londra, 1944, s.19
271 C. Zuckmayer, "Erich Maria Remarqe's All Quiet on the Western Front", *The Weimar Republic Sourcebook* içinde, der. A. Kaes, M. Jayve E. Dimendberg, Londra, 1944, s. 23
272 O. Hippe, agy, s. 54
273 O. Hippe, agy, s. 55
274 J. Valtin, agy, s. 36

275 T. Sender, agy, s. 209
276 Agy
277 Agy, s. 209
278 J. Valtin, agy, s. 68
279 J. Valtin, agy, s. 77
280 L. Reissner, Hamburg at the Baricades, çev. P. Chappell, Londra, 1977, s. 37
281 O. Hippe, agy, s. 159

7. BÖLÜM
282 Shibao, 10 Ağustos 1911, aktaran S. A. Smith, *Like Cattle and Horses: Nationalism and Labor in Shanghai 1895-1927*, Durham 2002, s. 73
283 'Lathi. charge on the HMSO Workers on July 25 2005 in Grugaon: A Citizens Committee Enquiry Report', Yeni Delhi 2005, s. 22
284 Agy. Akademisyenler, sendika yöneticileri ve STK araştırmacıları tarafından yürütülen çalışma raporunda sendika çalışanları dışında mülakat veren tüm işçilerin isimleri değiştirilmiştir.
285 Agy. s. 15
286 M. N. Gamewell, *The Gateway to China: Pictures of Shanghai*, New York, 1916, s. 217
287 Agy. s. 224
288 A. Huxley, *Diary*, 1926
289 Chen Du-xiu 'Shangai shesui' (Shanghai Society). Aktaran E. J. Perry, *Shanghai on Strike; The politics of Chinese labor*, Stanford, 1993, s. 85
290 S. A. Smith, *Like Cattle and Horses: Nationalism and Labor in Shanghai, 1895-1927*, Durham 2002
291 Mülakatın transkripti, Şangay Akademisi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü İşçi Hareketleri Arşivi. Aktaran E. J. Perry, agy. s. 56
292 M. N. Gamewell, agy. s. 232
293 Xia Yan, 'Contract Labor' in *Chinese Literature* 8 1960, s. 47-63
294 Aktaran E. J. Perry, agy.
295 'Report on the Commercial, Industrial and Economic Situation in China', Birleşik Krallık Denizaşırı Ticaret Departmanı, Londra 1919. Aktaran J. Chesneaux, *The Chinese Labor Movement 1919-1927*, Stanford 1968
296 'Proclamation of the Shanghai workers', çev. G. Benton, Aktaran Militant, Londra 17 Mart 1972
297 Li Chung, 'Letter of a Shanghai Dockyard Worker', çev. G. Benton, agy.
298 C. H. Lowe, 'Facing Labor Issues in China' *Shanghai Chinese Papers*'ın içinde, Banff Konferansı 1933, c. 11, s. 661
299 5 Kasım 1921. Aktaran S. A. Smith, agy. s. 137
300 Deng Zhong-xia Aktaran E. J. Perry, agy. s. 76
301 Teng Chung-hsia 'Chung-kuo Chi-kung Yun-tung Chien-shih', Beijing 1949, s. 183. Aktaran R. W. Rigby, *The May 30 Movement: Events and themes*, Canberra 1980
302 Aktaran R. W. Rigby, agy. s. 28
303 Y. Zhihua, 'Thoughts during the strike movement of Shanghai women silk workers in 1926'. Aktaran E. J. Perry, agy.
304 Yang Zhi-hua agy. s. 3-7. Aktaran C. K. Gilmartin, *Engendering the Chinese Revolution: Radical Women, Communist Politics and Mass Movements in the 1920s*, Berkeley 1995, s. 144

305 http://www.stetson.edu/departments/russian/sunjoffe.html
306 Tsai Shu-fan, Galler'de röportaj, N. Red Dust: *Autobiographies of Chinese Communists*, Stanford 1952, s. 84
307 Agy. s. 90
308 Agy. s. 93
309 Agy. s. 92
310 J. Valtin, agy. s. 138
311 T. Mann, *What I Saw in China*, Londra 1927, s. 22-23
312 Agy. s. 11
313 *La Correspondence Internationale*, 2 3 Mart 1927. Aktaran H. Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*, İkinci Basım, New York 1958
314 Lu Da-xiu, Röportaj, 24 Ağustos 1958. Aktaran E. Perry, agy. s. 152
315 J. Chesnaux agy. s. 60
316 H. R. Isaacs, *The Tragedy of the Chinese Revolution*, Stanford 1938; C. Brandt, *Stalin's Failure in China*, New York 1958
317 H. R. Isaacs, agy. s. 160
318 Isaacs, agy. s. 177
319 T. Mann, agy. s. 15
320 J. Valtin, agy. s. 139
321 WangCheng agy. s. 95
322 Tsai Shu-fan agy. s. 87
323 A. Blanket-Sulkowicz, "Destruction of Brzezin", s.140, *Brzeziny memorial book*, der. A. Alperin ve N. Summer, Brzeziner Book Committee, New York, 1961. Alıntılar New York'taki YIVO Enstitüsünün verdiği izinle kullanılmaktadır.

8. BÖLÜM
324 Agy
325 A. Fogel, "Past Generations", agy
326 D. Lencicki, "Brzeziner Tailors", agy, s. 21-30
327 A. Fogel, "Past Generations", agy, s. 21-30
328 M. Frank, "A Bundle of Memories", agy, s. 69-71
329 Agy
330 Agy
331 J. Shaibowicz, "Brzezinyin History", agy, s. 3-20
332 Agy
333 Aktaran, H.J Tobias, *The Jewish Bund in Russia: From its Origins to 1905*, Standford, 1972, s. 9
334 J. Patai, *Complete Diaries of Theodor Herzl*, cilt.3, s. 729
335 S. An- Sky, "Di Shvue", 1902. Çevirisini Yahudi Çalışmaları Güvercin Merkezine borçluyuz, Standford University
336 A. Fogel, agy
337 A. Litvak, Geklibene shriften, New York, 1945, s.180. Aktaran H.J Tobias, *The Jewish Bund in Russia: From its Origins to 1905*, Standford, 1972, s. 309 (Khaim Helfand)
338 A. Fogel, agy
339 Agy

340 Agy
341 A. Abramowicz, "The Workers' Movement in Brzezin", agy, s. 104-107
342 M. Frank, agy
343 A. Fogel, agy
344 A. Abramowicz, agy, s. 104-107
345 Agy
346 Agy
347 R. R. Wisse (der.), *The I.L. Peretz Reader*, Yale, 2002
348 P. Kreingold, "I.L. Peretz: Father of the Yiddish Renaissance", *Fidelio*, Yaz 2003, cilt.12, sayı. 2, s. 35
349 Fiszel Malinak, *Brzeziny memorial book* içinde
350 Sh Tshernetski, "Unsere sportier marshirn faroys" *Yngt-veker* 10, 15 Mayıs 1929, s.4. Aktaran, J. Jacobs (der.) *Jewish Politics in the Eastern Europe: the Bund at 100*, New York, 2001, s. 61
351 A. Rosenberg, "Jewish sports in Brzezin", *Brzeziny memorial book* içinde, s. 118-121
352 Agy
353 J. Pat, "AboutSefer Brzezin and the Destroyed Town of the Brzeziny", *Brzeziny memorial book* içinde, s. xvii-xx
354 S. Hertz, "Aynike Shtrikhn Vegn de Idisher Arbeiter Bavegung", *Socialistisze Bleter I*, Haziran 1931, s.41-43. Aktaran, B. Johnpoll, agy, s. 179
355 A. Abramowicz, agy
356 F. Malinak, "Brzezin between Two World Wars", *Brzeziny memorial book* içinde, s. 208
357 Albay Jan Kowalewski, *Gazeta Polska*, 22 Nisan 1937. Aktaran, B. Johnpoll, agy, s. 208
358 H. Erlich, "Naye Folkstsaytung", 31 Temmuz 1938. Aktaran, A. Polonsky, "TheNew Jewish Politics and its Discontents", *The New Emergence of Modern Jewish Politics* içinde, der. Z. Gitelman, Pittsburgh, 2003, s.37
359 I. Janasowicz, "MyGate to the Great World", *Brzeziny memorial book* içinde
360 B. Goldstein, *Five Years in the Warsaw Ghetto*, Londra, 2005
361 Agy, s. 95
362 *Oyf der Vakh*, 20 Eylül 1942. Aktaran, D. Blatman, *For Our Freedom and Yours: The Jewish Labour Bund in Poland 1939-1949*, Londra, 2003, s. 103
363 M. Edelman, *The Ghetto Fights*, Londra, 1990
364 Agy
365 B. Goldstein, agy, s. 130
366 "Second Report from the Jewish Workers' Underground Movement 15 November 1943", *The Ghetto Fights* içinde, s. 97
367 J. Mawult, *Words to Outlive Us: Eyewitness Accounts from the Warsaw Ghetto* içinde, der. M. Grynberg, Londra, 2004, s. 253
368 B. Goldstein, agy, s. 156
369 Agy
370 M. Kann, *Na oczach swiata*, Varşova, 1943, s. 33
371 ZOB, 23 Nisan 1943, *Five Years in the Warsaw Ghetto* içinde, s. 168
372 B. Goldstein, agy, s. 171

373 A. Zygelboym, 11 Mayıs 1943, Yad Vashem Arşivleri, O-55
374 B. Goldstein, agy, s. 169
375 *The Stroop Report*, Yahudi Görsel Kütüphanesi (http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/nowarsaw.html)
376 I. Deutscher, Mendel'eÖnsöz, *Memoirs of a Jewish Revolutionary*, Londra, 1989
377 J. Rose, "Marek Edelman ile Polonya şehri Lodz'taki evinde yapılan mülakat", 21 Mart 1989, *The Ghetto Fights* içinde, s. 116

9. BÖLÜM
378 *Il Domani*, 11 Eylül 1920. Aktaran D. H. Bell, *Sesto San Giovanni: Workers, Culture and Politics in an Italian Town, 1880-1922*, New Brunswick 1986, s. 122
379 'Intervista a Maurizio Garino' FIOM, Torino, http://www.pmt.cgil.it/Fiomtorino/Scuolo-moderna.htm
380 M. Garino, agy.
381 A. Gramsci, *L'Ordine Nuovo*, 13 Eylül 1920. Aktaran G. A. Williams, *Proletarian Order: Antonio Gramsci, Factory Councils and the Origins of Communism in Italy 1911-1921*, s. 115
382 Programme of the Workshop Councils. Aktaran G. A. Williams, agy. s. 130
383 M. Garino, 'Consigli di fabbrica e di azienda. Relazione presentata al Congressol dell'Unione Anarchica Italiana', Bologna, 1-4 luglio 1929, *Umanitá Nova*'nın içinde, 1 Temmuz 1929, *Class War, Reaction & the Italian Anarchists*'dan alıntılanmış, FCdAI, s. 26
384 B. Buozzi; 'L'occupazione dele fabbriche', Almanaco Socialista Italiana, Paris 1936, s. 79
385 B. Buozzi'nin anılarından aktaran F. Cordova, 'Bruno Buozzi, il Riformista', http//www.fondazionebrunobuozzi.org/documenti.htm
386 Torino valisi tarafından yapılan değerlendirme. Aktaran P. Spriano, *The Occupation of the Factories: Italy 1920*, Londra 1974, s. 143
387 Agy.
388 Il Corriere della Serra, 31 Ağustos 1920, Aktaran P. Spriano, agy.
389 H. Massoul, 'La lecon de Mussolini' *Mercure de Paris*, 1934. Aktaran P. Spriano, agy.
390 G. Parodi, 'La Fiat Centro in mano agli operai' *Lo Stato Operaio*'nun içinde, iv 1930, Sayı 10, Bureau d'editions. Paris, s. 638
391 Colombino, E. *Avanti*, 2 Eylül 1920
392 Telefon görüşmesi çözümlemesi, P. Spriano, agy. s. 190
393 *Il Domani*, 25 Eylül 1920. Aktaran D. H. Bell, agy. s. 128
394 B. Buozzi, 'L'occupazione dele fabriche'. Aktaran P. Spriano, agy. s. 135
395 H. Ford, *My Life and Work*, New York 1922, s. 147
396 CGT broşürü, 1913. *Histoire Economique et sociale de la France* içinde, Cilt 4, s. 528, Paris, PUF 1976-1980; Beaud'dan alıntılanmış, M. A History of Capitalism 1500-1980, Londra 1981
397 B. Buozzi, 'La razionalizzazione' La Libertà, Paris, 16 Aralık 1928. Aktaran B. Buozzi, *Le condizone della classe lavoratrice in Italia 1922-1943*, Milan 1973, s. 10
398 A. Guigui ve P. Ganivet, 'Le contrôle ouvriere' in *L'Homme Réel*, Haziran 1934. Aktaran E. Dolleans, *Histoire du Movement Ouvrier: De 1921 á nos jours*, Paris 1953, s. 102

399 http://www.historicalvoices.org
400 S. Weil, *La Condition Ouvrière*, Paris 1951, s. 95
401 Agy. s. 144
402 J. Danos ve M. Gibelin, *June '36: Class Struggle and the Popular Front in France*, London 1986, s. 249
403 S. Weil, agy. s. 148
404 'Leon Blum devant la Cour de Riom'. Aktaran J. Danos ve M. Gibelinagy.
405 J. Danos ve M. Gibelin'den alıntılanmış, agy.
406 H. Graham ve P. Preston, *The Popular Front in Europe*, Londra 1987, s. 67
407 J. Danos ve M. Giblein, agy. s. 132
408 S. Weil, agy.
409 PSA Peugeot-Citroen, 2004 Corporate History, http://www.psa-peugeot-citroen.com/en/psa_group/history_b4.php
410 A. Wharton, IAM başkanına verdiği yönerge, 30 Nisan 1937. Aktaran J. Matles ve J. Higgins, *Them and Us: Struggles of a Rank and File Union*, New Jersey 1974
411 http://www.historicalvoices.org. The University of Michigan oral history archive of the Flint dispute is an invaluable online resource.
412 Agy.
413 Agy.
414 Agy.
415 http://lib.umflint.edu/archives/knotts.html
416 W. Linder, *The Great Sit Down Strike Against GM*, NewYork 1965
417 http://www.marxist.org/hsitory/etol/newspape/amersocialist/bullsrun.htm
418 W. Linder, agy.
419 J. Skunda, http://lib.umflint.edu/archives/JSkunda.html'ın içinde
420 Aktaran W. Linder, agy.
421 Agy.
422 Michigan State Üniversitesi U-M Flint İşçi Tarihi Projesi Mülakat Çözümlemesi
423 http://lib.umflint.edu/archives/Markanovich.html
424 S. Weil, agy.

SONSÖZ

425 R. Freeman, 'Doubling the Global Workforce', 8 Kasım 2004, Centre for Economic Performance, London School of Economics makalesi (http://www.petersoninstitute.org/publications/papers/freeman1104.pdf)
426 I. Bluestone, 'WalterReuther', *Time*, 7 Aralık 1998

1800'lerdeki ilk fabrika grevlerinden 1930'larda faşizm tarafından yok olmanın eşiğine getirilişine kadar dünya emek hareketinin destansı tarihi eşliğinde yeni işçi sınıfının öyküsü... Lyon dokuma işçileri, gökyüzünü fethe kalkan Paris Komünarları, kanlarıyla 1 Mayıs'ı yaratan Amerikan işçileri, Birinci Dünya Savaşı'nı durdurmaya çalışan Alman metal işçileri, İtalya'da işçi konseyleri, Çin işçi sınıfının doğuşu, Yahudi işçi örgütü Bund... Heyecan verici tarihsel anlatı günümüz cephe hattında yapılan röportajlarla harmanlanıyor. Hüznü ve neşesiyle, yenilgisi ve başkaldırısıyla bir sınıfın öyküsü...

KİTAP

18 TL. KDV DAHİL

Yordam Kitap

Çalışarak Yaşamak Ya Da ...
9 789944 122612